TOPLUMSAL

Tarih

224
AĞUSTOS
2012

Edhem Eldem'le söyleşi

Tarihçinin Odası-III

Ayşe Yazıcıoğlu

Mekteb-i Mülkiye, "İlm-i Akvâm" ve "Antropolojiya"

Zafer Toprak, Osmanlı'da "bilimsel devrim"i gerçekleştirecek taşıyıcı bilim antropolojinin II. Meşrutiyet döneminde müfredata nasıl girdiğini ele alıyor. **Sayfa 26**

Satalya'daki Şeyh Vaftizci Yahya ve Başmelek Cebrail rölyefleri

T.M.P. Duggon

Abdülkadir El-Cezayiri üzerine bir beste, bir şiir

Abdülkadir'i Yakalamak

Adil Baktıaya

Kızı Benal Nevzat'ın kaleminden

Şehid-i Hürriyet Tevfik Nevzat Bey

Ahmet Mehmetefendioğlu
Cemal Necip Gürel

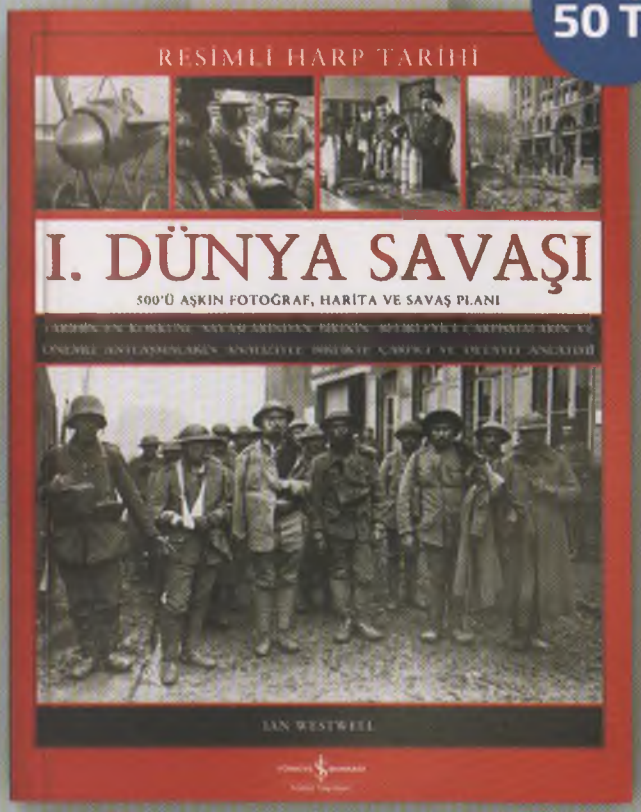
TOPLUMSAL TARİH | **AYLIK TARİH DERGİSİ** | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | **Fiyatı: 7,50 TL. (KDV Dahil)** | ISSN: 1300-7025

ISSN 1300-7025-9-1

İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI'NDAN İKİ BÜYÜK ESER

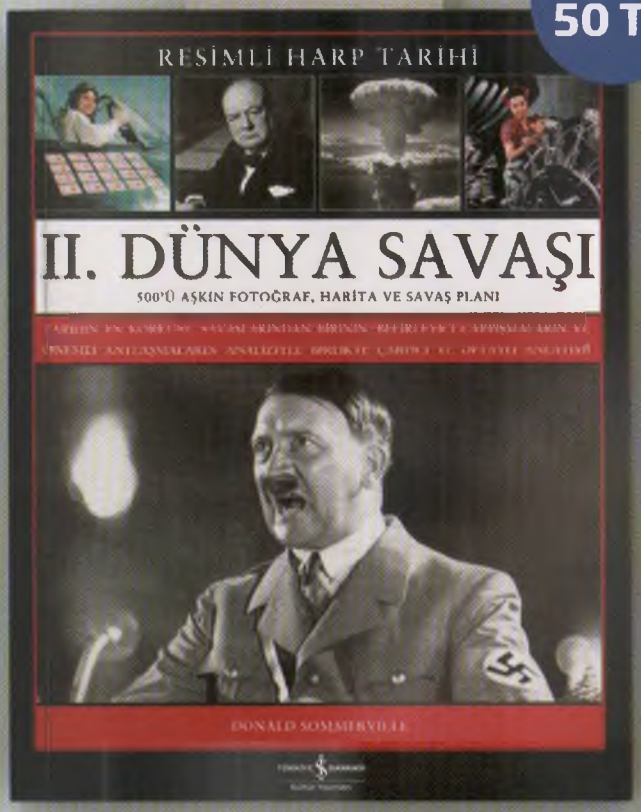
Ian Westwell
çev. Oktay Etiman
256 sayfa, kuşe, renkli, ciltli, şömizli, büyük boy, 23x30 cm

Özel fiyat 50 TL

Donald Sommerville
çev. Ali Önsan
256 sayfa, kuşe, renkli, ciltli, şömizli, büyük boy, 23x30 cm

Özel fiyat 50 TL

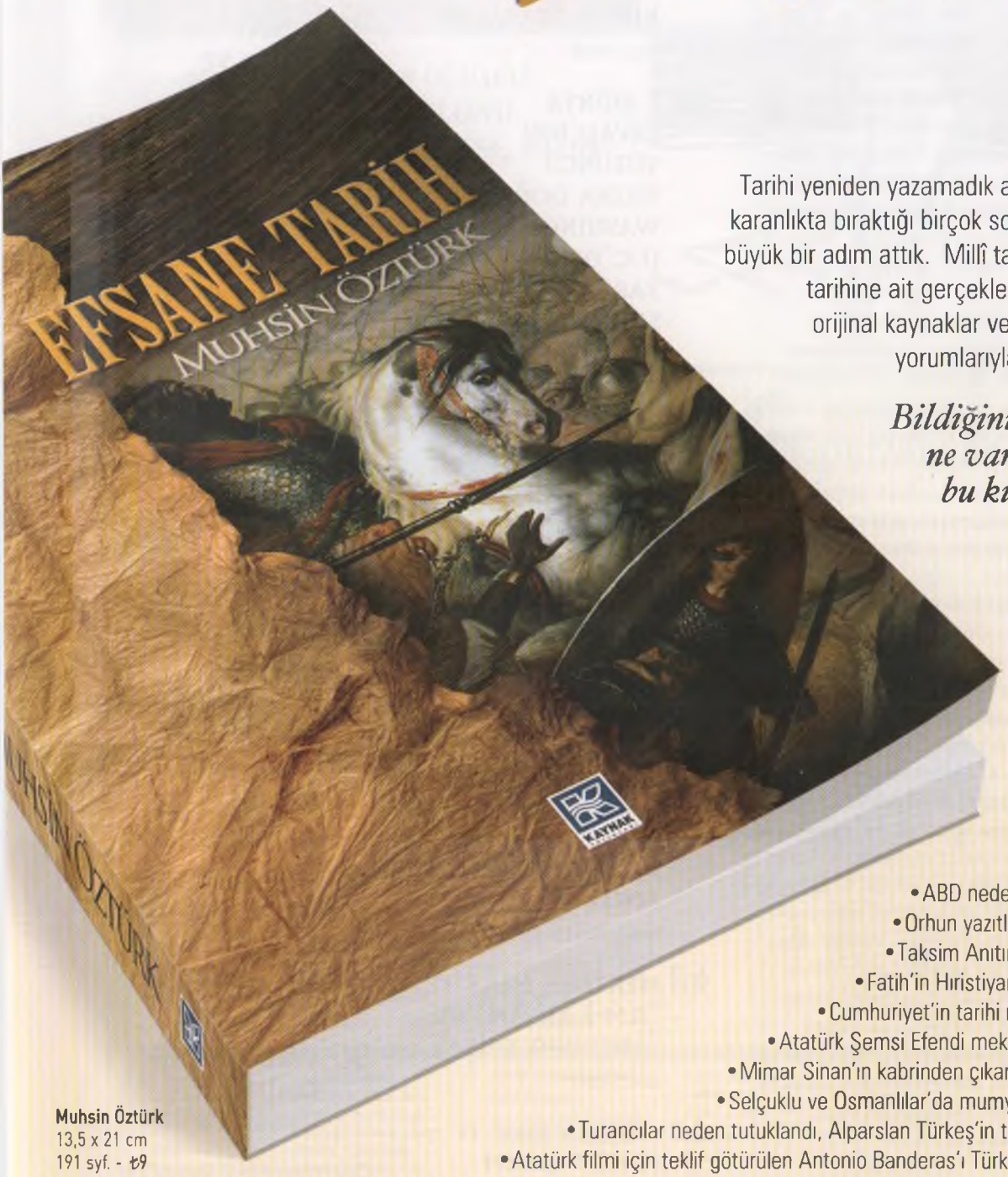
Tarihin en korkunç iki savaşının en detaylı anlatımı adeta bir belgesel film tadında, son derece zengin bir görsel içerikle sunuluyor. İki büyük küresel çatışmanın gidişatını belirleyen büyük muharebeler ve önemli antlaşmalar, çok sayıda fotoğraf, harita ve savaş planı eşliğinde analiz ediliyor. Önemli dönüm noktaları, yeni teknolojilerin etkisi üzerine uzman yorumları, savaşa yön veren komutanlar ve siyasi liderlerin biyografileri, başlıca mekanizma ve taktikler, iz bırakan olaylar ve silahlar okura iki büyük savaşı bütün boyutlarıyla ortaya koyan son derece bütünlüklü bir keşif vaat ediyor. I. ve II. Dünya Savaşı'nın iki cilde sığdırılmış geniş kapsamı ve acımasız tarihi, yalnızca konunun uzmanlarına değil, geniş bir okur kitlesine de hitap ediyor.

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Altındağ, Tel: (0312) 324 10 74 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eskişehir**, Tel: (0222) 220 49 13 **Trabzon** - Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

Kurucusu olduğumuz İş Bankası Kültür Yayınları yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

TÜRKİYE İŞ BANKASI

kitapların sakladığı tarihi gerçekler

Tarihi yeniden yazamadık ama 'resmi tarih'in karanlıkta bıraktığı birçok soruyu aydınlatacak büyük bir adım attık. Millî tarihimize ve dünya tarihine ait gerçekler, güncel bulgular, orijinal kaynaklar ve uzmanların cesur yorumlarıyla masaya yatırıldı.

Bildiğinizi sandığınız ne varsa unutun ve bu kitabı mutlaka okuyun.

- ABD neden Osmanlı'yı okuyor?
- Orhun yazıtları yanlış mı okundu?
- Taksim Anıtındaki gizli Rus kimdi?
- Fatih'in Hıristiyan askerleri var mıydı?
- Cumhuriyet'in tarihi neden yazılmayacak?
- Atatürk Şemsi Efendi mektebinde okumadı mı?
- Mimar Sinan'ın kabrinden çıkarılan kafatası nerede?
- Selçuklu ve Osmanlılar'da mumyalama yaygın mıydı?
- Turancılar neden tutuklandı, Alparslan Türkeş'in tırnakları söküldü mü?
- Atatürk filmi için teklif götürülen Antonio Banderas'ı Türkler neden tehdit etti?

Muhsin Öztürk
13,5 x 21 cm
191 syf. - ₺9

Bütün Seçkin Kitapçılarda

: facebook.com/kitapkaynagi : twitter.com/kitapkaynagi

Kaynak Yayınları bir Kaynak Kültür Yayını Grubu kuruluşudur. | www.kaynakyayinlari.com.tr

KAYNAK YAYINLARI

224. SAYIMIZLA MERHABA,

Toplumsal Tarih okurlarının bildiği gibi Zafer Toprak Aralık 2010'da Türkiye'de düşünce hayatına odaklanan yazılarına başlamıştı. Aralıklarla devam eden bu seri yazılar Aralık 2011'de son buldu. Toprak bu makaleleri geliştirerek ve başka makaleler ekleyerek geçtiğimiz aylarda Doğan Kitap'tan *Darwin'den Dersime Cumhuriyet ve Antropoloji* adıyla yayınladı. Şimdi Ağustos sayımızda Zafer Toprak Mekteb-i Mülkiye "İlm-i Akvâm" ve "Antropolojiya" başlıklı yazısıyla yeni bir seriye başlıyor. Bu seride daha çok Cumhuriyet öncesindeki fikir hareketlerine odaklanacak. Toprak, elinizde tuttuğunuz Ağustos sayısındaki yazısında Meşrutiyet dönemindeki ders programları, Türkiye'deki düşünce hayatının çeviriler yoluyla nasıl Batı'dan etkilendiği gibi konulara odaklanırken *lâ-dinî bilgileri içeren Etnografya dersinin Osmanlı'da "bilimsel devrim"e yol açacak önemde olduğunun* altını çiziyor.

Ağustos sayımızda Ayşe Yazıcıoğlu "Tarihçinin Odası" köşesinde Edhem Eldem'i ağırlıyor. Eldem bu söyleşide Türkiye'de hâlâ büyük ölçüde geçerli olan bir tarih anlayışını eleştiriyor. Osmanlıca okuyabiliyor olmanın tarihçinin en önemli aracı olarak değerlendirilmesini eleştiren Eldem, belgelere körü körüne inanıp tekrarlamanın tarihçilik olmadığını, analitik yaklaşımın, tarihçinin elindeki malzemeyi bağlamına oturtma çabasının, nedensellik ilişkisinin öneminin altını çiziyor.

T. M. P. Duggan daha önce de 172. sayımızda Antalya Selçuklu İç Kalesi'nin *Camera Obscura* yöntemiyle görüntülenmesini konu edinen bir yazı kaleme almıştı. Duggan'ın bu yazısı da o yazısı kadar ilginç, bir keşif ortaya koyuyor. Duggan bugün Antalya Müzesi'nde bulunan Vaftizci Yahya kabartmasının vaktiyle 6.-9. yüzyıllar arasında Kaleiçi'ndeki Aziz Demeter Kilisesi'nde bulunduğunu söylüyor. Bu kabartma ve onunla beraber duran Başmelek Cebrail kabartması Lusignan döneminden sonraki yüzyıllarda Selçuklu ve Osmanlı döneminde yine ihtimam görüyorlar ancak Cebrail kabartmasının üstüne "Allah" yazısı kazınıyor. Vaftizci Yahya kabartması Kaleiçi'nde bir kapının üstüne yerleştiriliyor. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde bu kabartmanın Şehy Ahmed Bedevi'ye ait olduğu yazılı. Duggan bu kabartmanın muhtemelen şimdiye kadar keşfedilmiş Bizans ikonografisindeki en erken Vaftizci Yahya kabartması olduğunu söylüyor.

Eylül'de görüşmek üzere.

Ahmet Akşit

04 *L'ILLUSTRATION*'DAN SEÇMELER
Hazırlayan: Edhem Eldem

06 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

08 AYASOFYA'YI FETİHÇİLERDEN KİM KURTARACAK?
Koray Durak

12 I. DÜNYA SAVAŞI'NIN YÜZÜNCÜ YILINA DOĞRU WASHİNGTON, D.C.'DEKİ TARİHÇİLER SEMİNERİ
Erol Köroğlu

14 YERASİMOS'U ANMA TOPLANTISI'NDA ANTHONY MOLHO'NUN SEMİNERİ
"ERKEN MODERN AKDENİZ'DE CEMAATLER VE KİMLİKLER"
Polina Ivanova

16 DAVID HARVEY'İN DEĞERİ
Ü. Zümray Kutlu – E. Ahmet Tonak

20 FATİH ARTVİNLİ'DEN TOPTAŞI BİMARHANESİ TARİHİ:
DELİLİK, SİYASET VE TOPLUM
Berkay Küçükbaşlar

26 MEKTEB-İ MÜLKİYE, "İLM-İ AKVÂM" VE "ANTROPOLOJİYA"
Zafer Toprak

40 TARİHÇİNİN ODASI - III
EDHEM ELDEM İLE SÖYLEŞİ
Söyleşi: Ayşe Yazıcıoğlu

50 ABDÜLKADİR EL CEZAYİRİ ÜZERİNE BİR BESTE, BİR ŞİİR
ABDÜLKADİR'İ YAKALAMAK
Adil Baktıaya

56 LİMAN KENTİ SATALYA'DAKİ (ANTALYA)
ŞEYH AHMED BEDEVİ/VAFTİZCİ YAHYA VE BAŞMELEK CEBRAİL RÖLYEFLERİ
T.M.P. Duggan

62 KIZI BENAL NEVZAT'IN KALEMİNDEN
İLK JÖN TÜRKLERDEN "ŞEHİD-İ HÜRRİYET" TEVFİK NEVZAT BEY
Ahmet Mehmetefendioğlu - Cemal Necip Gürel

70 ALMANYA'DAN ÜÇ HAYAT
BABANIN OĞLUNU BIRAKIP GİTMESİ, KIZIN BABAYA VEDASI
Peri Efe

76 BİR CUMHURİYET AÇMAZI:
ERMENİ KARŞITLIĞI ORTAMINDA ERMENİ TEMSİLİYETİ
Talin Suciyan

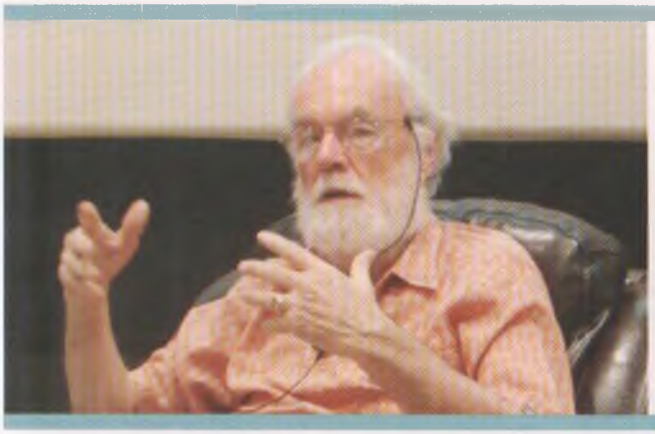
80 YUNAN İÇ SAVAŞI'NDA
"ÇOCUK TOPLAMA" VE GERİLLA ÇOCUKLAR
Deniz Ertuğ

88 AVRUPA RESİM TARİHİ
Hazırlayan: Zerrin İren Boynudelik

92 *TUHFETÜ'L-KİBÂR*'IN BAŞINA GELENLER
İdris Bostan

"Açık Radyo." 94.9

FİKR-İ TAKİP: 94.9 Açık Radyo'da her 15 günde bir yayınlanan ve *Toplumsal Tarih*'te yeralan yazıları yazarlarıyla konuştuğumuz Fikr-i Takip programı, Pazartesileri saat 15.30'da yayınlanmaya devam ediyor.
Peri Efe-Ahmet Akşit

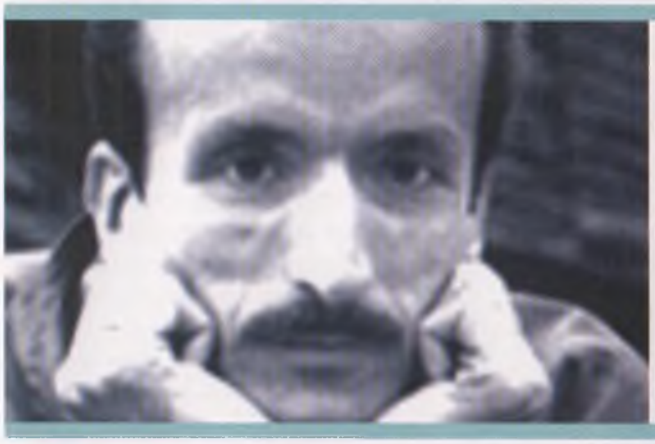
16 **DAVID HARVEY'İN DEĞERİ**

E. Ahmet Tonak ve Ü. Zümray Kutlu, David Harvey'in Haziran ayında yaptığı ve çok yoğun ilgi gören İstanbul ve Ankara ziyaretinin ardından "kent hakkı" ve "sermayenin sınırları" kavramlarının ilişkisini anlatıyorlar.

70 *ALMANYA'DAN ÜÇ HAYAT:* **BABANIN OĞLUNU BIRAKIP GİTMESİ, KIZIN BABAYA VEDASI**

Peri Efe, Nazi döneminde Almanya'da kalan çizer Erich Ohser, Nazi eğilimli Gerhart Weise ve Weise'nin kızının hayatlarını ele alıyor.

76 **ERMENİ KARŞITLIĞI ORTAMINDA**

Talin Suciyan, Cumhuriyet döneminde bir Ermeni için asimile olmanın ne anlama geldiği üzerine düşüncelerini paylaşıyor.

80 **YUNAN İÇ SAVAŞI'NDA "ÇOCUK TOPLAMA" VE GERİLLA ÇOCUKLAR**

Deniz Ertuğ, Yunan İç Savaşı sırasında Yunan Komünist Partisi'nin savaş koşullarından korumak amacıyla yurt dışına çıkarılan çocukları konu ediyor.

88 **VECELLIO TIZIANO'NUN *ADEM VE HAVVA*'SI**

Zerrin İ. Boynudelik, Batı ana akım resminden bazı tasvirlerin analiz edileceği yazılarına ikonografi üzerine bir giriş ve Vecellio Tiziano'nun Adem ve Havva*'sı ile başlıyor.*

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 224, Ağustos 2012

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak No: 15
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Vangelis Kechriotis, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen

S. YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Cansu Kılınçarslan

REDAKSİYON VE DÜZELTİ
Eyüp Yıldırım

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK UYGULAMA
Harun Yılmaz (Myra)

SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Aysel Kazıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35
(Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
cansuk@tarihvakfi.org.tr

BASKI
G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.
100. Yıl Mah. MAS-SİT 1. Cadde No: 34204
İSTANBUL
Tel: +90 (212) 629 00 24

BASKI TARİHİ
Ağustos 2012

DAĞITIM
Dünya Süper Dağıtım
(0216) 681 18 00

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
75,00 TL.

©
Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

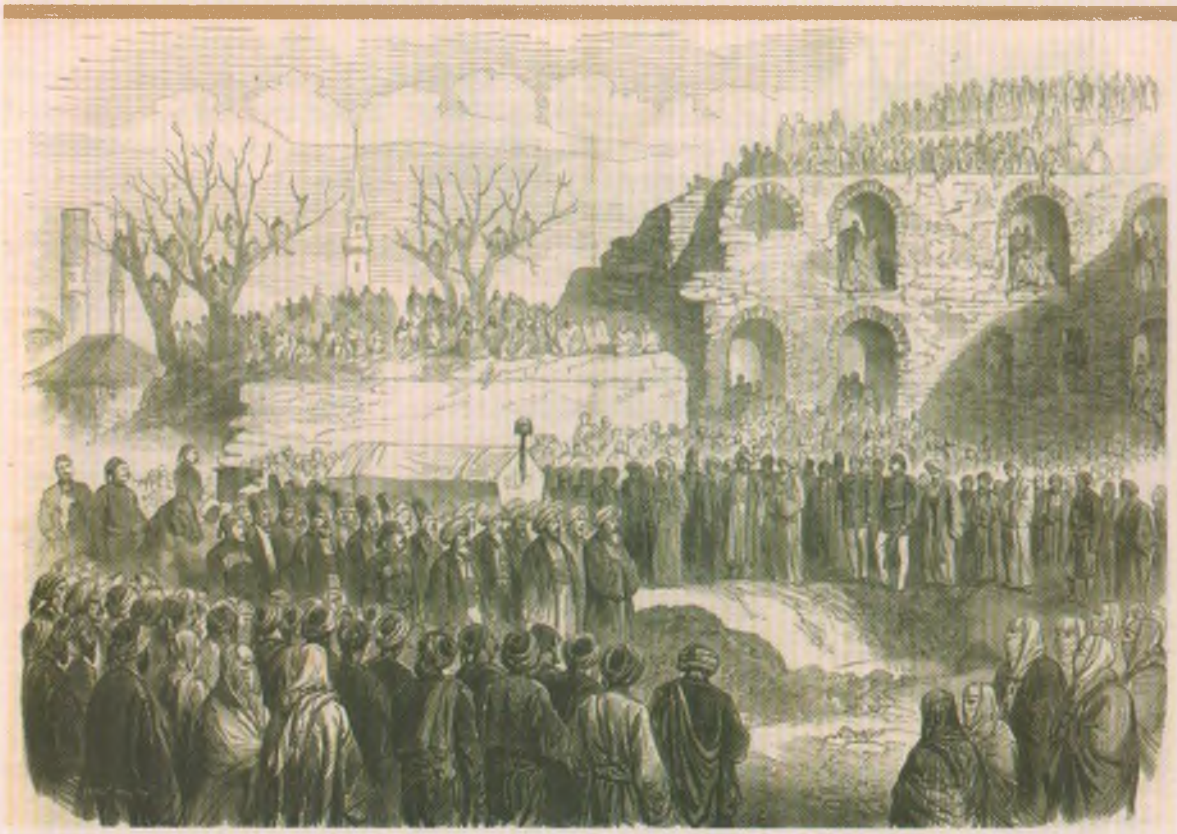
KEÇECİZADE MEHMED FUAD PAŞA'NIN CENAZESİ

L'ILLUSTRATION
JOURNAL UNIVERSEL

L'Illustration dergisinin 20 Mart 1869 tarih ve 1360 sayılı nüshasının kapağında Fransız Yargıtay Birinci Başkanı (*premier président de la Cour de Cassation*) Adrien Marie Devienne'in portresi yer almıştı. 1802'de dünyaya gelen Devienne, 8 Mart günü bu göreve getirilmişti. Ertesi sene III. Napoléon'un düşüşüyle birlikte Paris'i terk etmiş ve mahkemeye çıkartılarak Belçika'ya sürgün olmuştu. Ardında da bu karara itiraz ederek temize çıkmış ve görevine geri getirilmişti. 1877'de emekliye ayrılmış, 1883'te de vefat etmişti.

Derginin içinde yer alan büyük bir gravür ile ona eşlik eden makale, Fuad Paşa'nın İstanbul'daki cenaze törenini aktarmaktaydı. Reşid ve Âli Paşalarla birlikte Tanzimat hareketinin en önemli devlet adamları arasında yer almıştı. Meşhur şair Keçecizade Mehmed İzzet Efendi'nin oğlu olarak 1815'te İstanbul'da doğmuş, ilmiye mesleğine başlamakla beraber 14 yaşında Tıbbiye'ye girmişti. 1837'de Reşid Paşa'nın tavsiye ve ısrarıyla Bab-ı Âli Tercüme Odası'na girerek siyasete adım atmıştı. 1852'de hariciye nazırı olmuş, ondan sonra da muhtelif yüksek görevlerden sonra 1861-1863'te sadrazam olmuştu. 1863-1866'da ikinci defa sadarete getirilmiş, ardından da Şubat 1867'de hariciye nazırı olmuştu. Bu sıfatla Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatinde hükümdara eşlik etmişti. 1868 kışında yıllardır çektiği kalp rahatsızlığından dolayı istirahat için Fransa'nın güneyindeki Nice şehrine gitmiş, fakat 12 Şubat 1869 günü orada vefat etmişti. Paris sefaretinde memur Hoca Tahsin Efendi tarafından gasil ve tekfin edilen Fuad Paşa'nın naaşı, Fransız hükümeti tarafından görevlendirilen *Le Renard* gemisine yüklenerek İstanbul'a yollanmıştı.[1]

Bu noktadan sonrası, *L'Illustration*'ın makalesinde yer almaktaydı: Geminin İstanbul'a varışı, cenazenin karaya indirilmesi, alayla şehre götürülmesi... Paşanın türbesi Sultanahmet civarında Peykhane Caddesi üzerinde yer alan Oryantalist tarzdaki binadır. Makaleye eşlik eden gravür, Oryantalist ressam François-Claude Hayette (1838-?) imzasını taşımaktadır. Resimde cenaze alayının defin yerine varışının resmedildiği, toprağa kazılmış geniş çukurdan anlaşılmaktadır. Bu da şu ana kadar kesin olarak bilinmeyen bir noktayı aydınlatmaktadır. Gerçekten de türbenin paşanın sağlığında mı, yoksa vefatından sonra mı inşa edildiği konusunda muhtelif rivayetler vardı. Bu gravür, ikinci yorumun kesinlik kazanmasına imkân vermektedir.[2]

İstanbul'da Fuad Paşa'nın cenazesi. Bay Hayette'in bir krokisinden.

FUAD PAŞA'NIN CENAZESİ

Yayın Yönetmenine

Meşhur devlet adamının naaşını taşıyan *Le Renard* (*Tilki*) isimli sürat vapuru birkaç gündür bekleniyordu. Dün, 27 Şubat günü saat öğleden sonra birde Çanakkale'de olduğu bildirilen gemi, 28'inde saat sabah dokuzda limana girdi ve Tophane önlerinde demirledi.

Hemen haber verilen Fransa büyükelçisiyle Fransız sefareti personelinin tamamı cenazenin Türk yetkililere teslimine riyaset etmek üzere gemiye gitti.

Gerçekten de saat bire doğru buharlı bir bot *Renard*'ın bordasına yanaştı. Botta Ticaret Nazırı Kabuli Paşa,[3] Bahriye Nazırı Mahmud Paşa[4] ve naaşı teslim almakla görevlendirilmiş birkaç Türk devlet ricali bulunuyordu.

Tabut bota indirildi. Kendiliklerinden şapkalarını çıkarmış olan hazirun saygılı bir sessizlik içinde duruyordu. Ardından istimbot, sadrazam ile Osmanlı ulemasının beklemekte oldukları Dolmabahçe iskelesine yöneldi. Fransız sefareti personeliyle iki Fransız vapurunun erkânı onu uzaktan botlarla takip ediyordu.

İstimbot sahile yanaşır yanaşmaz maiyetiyle birlikte Âli Paşa,[5] biraz sonra tabutun yerleştirildiği iskeleye doğru ilerledi. Tabut sırıkların üzerine yerleştirilip Türk âdetine uygun bir şekilde altı kişi tarafından kaldırıldı. Bu taşıyıcılar Avrupa'daki gibi ücret alan kişiler yerine, orada bulunanların arasındaki gönüllülerden oluşuyor. Onun için de sık sık yer değiştiriyorlar.

Çok etkilenmiş görünen sadrazamın takip ettiği tabut, hızlı bir şekilde olağan törenin gerçekleşeceği Yeni Cami'ye götürüldü.

Gerçekten de caminin avlusuna gelindiğinde alay durmuş ve tabut, caminin giriş kapısının yanında çok sayıda ulema ve imamların bulunduğu basamakların üzerine yerleştirilmişti. Bu noktada şeyhülislam[6] öne çıkarak tabutun yanında Müslümanlara has dua konumunda ellerini uzatarak geleneksel namazı kıldırmıştır. Kalabalığın büyük kısmı bu duaya iştirak ederek aralıklarla şevkle söylenmiş "âmin"lerle cevap verdi. On dakika süren ve dini törenin hemen hemen tamamını oluşturan bu duadan sonra, eğer bu kısmı Nice'te daha önce yapılmış olmasaydı, naaşın yıkanmasıyla devam edilecekti.[7]

Bu durumda naaşı içinde bulunduğu sandıktan alıp Türk tabutuna koymakla ve üzerine camilerde bu maksatla tutulan Keşmir şalları örterek, onların da üzerine simli Türkçe yazılar[8] işlenmiş Bursa ipeğinden kırmızı kare bir kumaş ve önüne büyük kırmızı bir fes yerleştirmekle yetinildi.

Yoğun bir kalabalığın eşlik ettiği cenaze alayı caminin avlusundan çıkarak tabutun yerleştirileceği türbeye kadar vakur bir şekilde yürüyüşe geçti.

Naaş İstanbul'un tepesinin doğu yanında Marmara Denizi'yle Kızıl Adalara nazır bir noktada toprağa verildi.

G. Brun.

DİPNOTLAR

1 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrâzamlar*, İstanbul, 1940-1953, c. I, s. 149-195.

2 Turgut Saner, "Fuad Paşa Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Tarih Vakfı, 1994, c. 3, s. 341-342.

3 Mehmed Kabuli Paşa (1812-1877).

4 1875'te sadrazam olacak olan Mahmud Nedim Paşa (1818-1883).

5 Şubat 1867-Eylül 1871 tarihleri arasında sadrazam olan Mehmed Emin Âli Paşa (1815-1871).

6 Hasan Fehmi Efendi (?-1881).

7 Yazar gaslin cenaze namazından sonra gerçekleştiğini düşünmektedir.

8 Pek tabii ki burada kastedilen ayetlerdir.

Seyyar Mektepler

3 AĞUSTOS 1912
TANİN

Nahiyelerde, köylerde değil maa't-teessüf henüz vilayet, liva ve kaza merkezlerinde bile ne muntazam mekteplere ve ne de muktedir muallimlere malik bulunmadığımızı nazar-ı dikkate alan Konya Valisi Samih Bey Avrupa'da olduğu gibi vilayet dâhilinde seyyar mektepler tesisini tensip etmiş ve şimdilik merkez vilayet ile ittisaliyede birer seyyar mektep tesisine ait masarif-i mübremiyeyi temin eylemiştir.

Konya gazetelerinin verdikleri malumata nazaran ba'dehû neşredeceğimiz bu talimatnameye nazaran maarif seyyar teftiş mektepleri, tedrisat-ı ibtidaiye müfettişlerinin taht-ı riyasetinde üç güzide ve sahib-i ihtisas ve iktidar muallimden mürekkep olacak ve köylere gidip mekteb-i ibtidaiye ve..... muallimleri muvacehesinde talebeye ders verecektir. Bu sayede muallimler usul-i cedide-i talimiyeyi öğrenecek ve umur-ı maarif esaslı bir murakabe ve teftiş altında bulundurulacaktır. Heyet, hayat ve saadet-i milliyenin teessüsüne medar olacak koferanslar vermek, ahaliye muavenet-i milliye sandıkları tesis ettirmek, mektepler yaptırmak, maarif komisyonları teşkil eylemek, ittihad-ı anasır ve ticaret ve filâhatın [çiftçiliğin] terakkisine dair irşadatta bulunmak gibi pek nâfi' ve mühim hidematı deruhte edecek ve alât ve edavat-ı cedide-i tedrisiyeyi de hamil bulunacaktır. Heyetin bir köyde lâakal bir hafta kalmaları meşruttur. lede'l-iktiza müddet-i ikametlerini yirmi gün kadar temdid edebileceklerdir.

Heyetin rükûbuna mahsus araba sipariş edilmek üzeredir. Müddet-i tatiliyenin hitamından sonra yani bayram ertesi heyet köylere hareket edecektir.

Reji Grevi

4 AĞUSTOS 1912
SABAH

Reji amelesi ilan-ı meşrutiyetten beri dördüncü defa olarak grev ilan ve terk-i meşgale eylemişlerdir.

Amelenin greve sebeb olmak üzere irâe eyledikleri talep saat-ı iştigalleri olan sekiz saate bir buçuk saatlik öğle paydosunun da ithal edilmesi hususudur. Tabir-i diğerle şimdiye kadar amele günde sekiz saat çalışmakta iken ba'demâ yalnız altı buçuk saat çalışmayı istemektedirler. Reji İdaresi bu talebi suret-i kat'iyede reddetmiş ve fabrika müdürüne fabrikanın seddini emreylemiştir.

Bu bâbda icra eylediğimiz tahkikata nazaran Reji ambarlarında üç aylık mamul tütün ve sigara mevcut imiş. Üç aydan sonrası için de ihtiyaten İzmir, Selanik, Samsun fabrikalarına siparişler verilmiş ve oralarda mevcut olmayan bazı cins tütünlerle harmancı, muhammin [eksper] gibi bazı memurlar da gönderilmiştir.

Maamâfih ameleden şerait-i sabıka dairesinde çalışmak isteyen olursa bunların kabul ve istihdamı da fabrika müdüriyetine emredilmiştir.

Terk-i eşgal eden amele dün fabrikada Fener'de Kılburnu gazinosunda ictima ile taleplerinin tervicini temin için nümayiş yapmak istemişler ise de keyfiyet Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nce haber alınarak asayişin tehdidine meydan verilmemesi zımnında icap edenlere o emr-i lâzıme verilmiş ve derhâl memurin-i zabıta tahkikata başlayarak önayak olan müşevviklerin kimler olduklarını anlamışlardır.

Reji direktörlerinden Mösyö Şovalye dün Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne giderek bu husus hakkında Polis Müdürü Yusuf Rasih Bey ile görüşmüşlerdir.

Yedikule Gaz Fabrikası'nda

Yedikule Gaz fabrikasında bulunan elli kadar amele fabrikanın fırınlarından taşımakta oldukları küle mahsus nakliye arabalarının tekerlekleri büyük olduğundan bunlarla işleyemeyeceklerini beyan ile terk-i eşgal eylemişlerdir. Keyfiyet zabıtaca haber alınarak derhal tedabir-i lâzıme ittihaz olunmuş ve bunların yerine hariçten amele alınmıştır.

Medeni Bir Müsabaka

4 AĞUSTOS 1912
SABAH

Tepebaşı'nda lotaryacılık eden Sarı İlya namında biri evvelki gün Büyükada'ya giderek bazı rüfekasıyla mahall-i mezkûrda Yorgi'nin dükkânında kırk şişe bira içmişler. İçki esnasında denizde yüzmek mübâhasesi [iddiası] başlamış. Biralar bittikten sonra yemek de yemişler. Bilâhare yüzmek yarışına çıkmışlar. İlya ile üç refiki soyunup denize atlamak istemişler ise de devriye memurları bunların hâlini görerek men' etmişler. Fakat bunlar devriyenin uzaklaşmasını müteakip karar-ı sabıklarını icra eylemek üzere soyunarak denize atlamışlar. Hayli mesafe gittikten sonra içtikleri meşrubatın sinirlerine verdiği gevşeklik ile boğulmak derecesine gelerek etraftan istimdada başlamışlar. Birçok ahali sahile toplanmış, kayıklar yetişmiş, İlya boğulmuş olduğu hâlde kancalarla güç hâl çıkarılmış, diğerleri baygın bir halde tahlis edilmiştir.

Mağrukun [boğulanın] naşı sahile getirildiği sırada tecemmu eden ahali meyanında Maryani namında bir kadın boğulanın kim olduğunu sual ile aldığı cevaptan İlya'nın boğulduğunu anlamasıyla birden bire üzerine fenalık gelerek ve yalnız bir (ah!) diyerek düşüp vefat etmiştir. İşte müskirat müsabakasının semere-i müfidesi!...

Dün Geceki Hareket-i Arz

10 AĞUSTOS 1912
TANİN

Dün gece nısfü'l-leylden sonra saat 3,30 geçe şehrimiz ahalisini, her tarafta his olunan şiddetli bir zelzele şaşkın bir hâlde yatağından fırlattı. Şimdiye kadar icra edilen tahkikatta nüfusça zayiatı mucip olmadığı anlaşılıyor.

Fakat birçok bacalar yıkılmış, birçok duvarlar çatlamış ve bazı telgraf direkleri devrilmiştir.

Ortaköy Camii'nin iskele cihetindeki minaresinin birinde derin bir çatlak husule geldiği gibi İstanbul cihetinde de bazı evler oldukça hasara uğramıştır...Tezelzûlâtın en ziyade Adalar'da hissedildiği söylenmektedir.

Gece saat on birde hafif hafif başlayan rüzgâr bire doğru bir fırtına hâlini almış ve denizin üstünü örten kesif ve ince sisi dağıtmaya başlamış idi. Bundan

biraz evvel hava-yi nesîmî [atmosfer] boğucu bir hararetle meşbû [dolu] idi.

İstikamet cenuptan garb-i şimaliye müteveccih idi. Zelzele 40 – 50 saniye ve ufki bir vaziyetle devam eylemiştir. Ahaliden pek çokları sokaklara fırlayarak evleri tahliye eylemişlerdir.

Beyoğlu'nda pek çok aile bahçelere, Kadıköy, Haydarpaşa ve Adalar ahalisinin ekserisi çayırlara iltica etmişlerdir.

Haydarpaşa İstasyonu'nun küçük kulelerinden birisi münhedim olmuşturlyıkılmıştır]. Beyoğlu ile İstanbul'da bazı ebniye hasar-zede olmuş ve bazı telgraf telleri de kırılmıştır.

Rum müessesat-ı hayriyesinin su mahzenleri taşmış ve Rum Darülacizesi dâhilinde bulunan kilisenin avizeleri ve tasvir-i mukaddesesinin camları şikest olmuştur. Bundan maada Rum Darülacizesi'nin yeni inşa olunan binasında bazı rahneler hâsıl olmuştur.

Edirnekapı'da kain bazı hanelerde rahne hâsıl olmuş ve orada kain Aya Yorgi Manastırı'nın bir duvarı da yarılmıştır. Langa'da bir şahıs zelzeleden naşi odasının camlarını kırarak kendisini aşağıya atmış ve kaburga kemikleri kırılmıştır.

Ortaköy'de yeni mahallede kâgir bir hanenin de çatısı çökmüştür.

Puzantiyun gazetesinden:

İlk hareket-i arz tam sekiz saniye ve ondan biraz sonraki kırk saniye kadar devam etti. Evvelki geceki hareket-i arz 1894 senesi Haziran'ın yirmi sekizinci günü vuku bulan muhrib [yıkıcı] zelzeleyi andırıyordu. O zamanki gibi hareket-i arz ufki ve biraz daha şiddetli olup müthiş tahribat ve telefata sebebiyet verdi. Hâlbuki evvelki gece vuku bulan hareket devri ve daha hafif olduğu için lehü'l-hamd pek ehemmiyetsiz tahribatı mucip oldu. İdare-i örfiye ilan edilmiş olduğu için Beyoğlu'nda amik bir sükûnet hüküm-ferma iken hareketin vukuunu müteakip her taraftan feryat ve figan başladı. Herkes korkusundan sokağa fırladı. Kimi nim üryan, kimi gecelik entari ile haneden dışarı çıkmış sokaklarda gündüz gibi kalabalık hasıl olmuş idi.

Hareketin vukuu esnasında cam sedaları ile duvarların inhidamı [yıkılması] gürültüleri halkı bir kat daha havfa giriftar etti etti (korkuttu). Nüfusça telefat yok ise de bazı yerlerde ihtiyar kadınlar fena hâlde korkmuşlardır. Ortaköy Camii'nin duvarları yıkılarak taşlar aşağı düşmüş, Unkapanı civarında bir bina iki kısma ayrılmış, Beyoğlu'nda birçok apartmanlarda duvarlar yıkılmış ve camlar kırılmıştır. Hamalbaşı civarında büyük bir apartmana merbut olan bir bina apartmandan ayrılmış, Kasımpaşa civarında birçok hanelerin duvarları yıkılarak bazı evler dahi kısmen harap olmuştur. Kumkapı'da bir hanenin çatısı yıkılarak telgraf tellerini tahrip etmiş, Beyoğlu halkı hususiyle yüksek apartmanlarda ikamet edenler tekrar yerlerine avdet etmekten korkarak sabaha kadar Belediye bahçesiyle Talimhane Meydanı'nda vakit geçirmişlerdir. Dün herkes ahval-i hazırayı unutarak zelzeleden bahsediyor.

Oruç Yiyenler Hakkında

27 AĞUSTOS 1912
İKDAM

İstihbaratımızdan:

Müslim olan kimseler için özr-i şer'î bulunmadıkça Şehr-i Ramazan'da nakz-ı siyâma tasaddi[oruç bozmaya kalkışma] muharremât-ı diniyeden [dini bakımdan haram] olup bunun mes'uliyet-i ma'neviyesi pek azim olduğu gibi bu bâbdaki mübalâtsızlığın alenen icrası daha ziyade ukubeti müstelzim [cezayı gerektirir] ve bu gibi mütecasirinin Kanun-i Ceza'nın doksan dokuzuncu maddesine tevfikan icra-yı mücâzâtı hakkında mukaddema Meclis-i Vükelâ kararıyla şeref-sadır olan irade-i seniye hükm-i münifinin tatbik ve icrası emr-i mütehattim [gerekli emir] olduğu ve taife-i nisadan tesettüre adem-i riayetle âdâb ve şiar-ı İslamiye'yi muhafazada kusur edenler görülür ise men'i hakkında zabıtaca tedabir-i hakimane ittihazıyla hissiyat-ı İslamiye'nin rencide edilmesine meydan verilmemesi vacibattan bulunduğu makam-ı meşîhat-ı ulyadan bildirilmiştir.

Koru — Yalova

Yalova'dan yazılıyor

27 AĞUSTOS 1912
İKDAM

Şehrimizde yaz mevsimi en hoş bir surette geçiyor. Kaplıcalar, oteller, şehrin civarı ile köşkler birçok ahali ile doludur. Bununla beraber her gün on altı kişilik fevkalade şık bir otobüs Yalova'dan yeni misafirler getiriyor. Mükemmel orkestramız, raks cemiyetlerimiz ile Anadolu'nun dil-rübâ mevakiindeki tenezzühlerimiz ahali için pek hoş eğlence âlemleri teşkil ediyor. Ecnebiler gazinosu müdüriyetin sa'y ü gayreti sayesinde her nevi tekemmülatı havi olup geceleri müntahab âlemin mev'id-i mülâkatı [randevu yeri] olmuştur.

Bir Türk Hanımının Dersi

30 AĞUSTOS 1912
TANİN

Aldığımız varakadır:

Çarşamba günü Draman Cami-i şerifi'nde ikindi namazından sonra kadınlara mev'ize-i diniye [dini vaazla] vermek üzere kürsü-i hitabete çıkan Fazıl Hoca namında bir zat İttihad ve Terakki'nin memleketi batırdığından, bunun müntesibini birçok müfsidlerden ibaret olduğundan bahsederken özü sözü hakikaten mert bir Osmanlı kadını şu suretle mukabelede bulunmuştur :

"Hoca efendi burası fırka-i siyasiye kulübü değil, ibadathanedir. Burada sâmiin ki hep kadınlardır sizden dini mev'izeler beklerken bir ibadethanede, daha doğrusu huzur-ı Allah'ta olduğunuzu unutup da ihtirasat-ı şahsiyenize kapılarak bi'l-cümle Osmanlılara hürriyet-i şahsiyesini bahşeden İttihad ve Terakki Cemiyet-i muhteremesi aleyhinde söz söylemeniz hem ayıptır, hem günahtır." Diyerek bu sahte vaizi iskât etmiştir. İbadethanelerde kadınlara propaganda yapmakla zannınca bir iş göreceğini ümit eden hocaya mevkiini terk ettiren o aslan yürekli büyük Türk kadınına alenen beyan-ı teşekkür ederim.

Mezkûr mahalle sakinlerinden Ahmet.

AYASOFYA'YI FETİHÇİLERDEN KİM KURTARACAK?

Ayasofya'nın müze olarak kalması önerisi, yaşayan bir yapıyı sergilemelik bir yapıya çevirme gibi problemleri olsa da ehven-i şer olması sebebiyle en makul öneridir. **Derin Tarih** *dergisinin genel yayın yönetmeni Mustafa Armağan Ayasofya'nın birden çok sahibi çıkabilir diye okuyucularını uyarıyor. Bir yapının birden çok sahibi olması aslında kötü bir şey değildir. Düşmanını ezmenin değil, insanlığın ortak malı olduğu mesajını veren bir müze Ayasofya, hem herkesin kendisi üstünde barışçıl bir şekilde hak iddia etmesini sağlar hem de ideolojik gerginlik ve karşılaşmaların uzağında kalır.*

Ayasofya'nın bugünkü mimarisi tadilatlar ve eklemeler hariç I. İustinianos tarafından görevlendirilen Miletoslu İsideros ve Aydınlı Antemios'a aittir. Açılışı 27 Aralık 537.
Bilgi *Dünden Bugüne İSTANBUL Ansiklopedisi*'nden alınmıştır.

KORAY DURAK

Tarih boyunca galiplerle mağlupların değişen güç ilişkilerine göre farklı işlevler yüklenen Ayasofya, bugünlerde bir kere daha yeni bir siyasi karşılaşmanın arenası olmak üzere. Doğanın ve zamanın neden olduğu yıpranmalara karşı koyan bu binanın Türkiye'nin yeni muktedirlerinin üzerine yüklemek istediği misyonun ağırlığını ne kadar taşıyabileceği ise meçhul. İznik Ayasofya'sının işleyen bir camiye çevrilmesinden sonra bir süredir bazı basın-yayın organlarında Atatürk'ün İstanbul Ayasofya Camii'ni müzeye çeviren bakanlar kurulu kararındaki imzasının sahte olduğu, ya da Fatih Sultan Mehmed'in vakfiyesindeki bedduanın ne büyük bir lanet olduğu üzerinden haberler yapılıyor. *Derin Tarih* dergisinin Haziran 2012 sayısında kapağına taşıdığı "Ayasofya'yı rehinden kim kurtaracak" başlıklı dosya Ayasofya Müzesi'nin cami olması için yapılan çağrılardan biri ve on yıllardır yapılan bu çağrıların toplam ve taraflı bir sunumunu vermesi açısından ilginç."Ayasofya açılımı" başlığıyla verilen sunumdan kasıt 1930'larda gayri-hukuki yöntemlerle camiden müzeye çevrildiği iddia edilen ve fetih hakkı olarak görülen Ayasofya'nın tekrar cami olması, yani "Fethin 'sulhen' iadesi."

Müzenin cami olmasını isteyenlerin ibadethane eksikliği noktasından yaklaşmadıkları aşikar. Zaten çevresindeki onlarca cami ibadet ihtiyacını

fazlasıyla karşılayacak kapasitedeler. Söz konusu yapıya mimari form ve işlev arasındaki denge açısından bakmadıkları da aşikar çünkü yapısal ve dekorasyonel açıdan Ayasofya'nın tam potansiyelini ilk yapılış amaçlarına uygun olarak bir kilise olarak göreceği belli. Binanın doğuya bakan apsisi ile Mekke yönündeki mihrabın birbirlerine karşı oluşturduğu kontrast, kiliseden camiye çevrilen binalarda görülen adaptasyon sorunlarından birine örnek teşkil eder.

Müzenin niye cami olması gerektiğine dair her kesimden insanı ikna edeceği düşünülen iddialar ise zorlama. Atatürk'ün imzasının gerçek olup olmadığı, olurunu verip vermediği sorusu, yani bugünün siyasi kararlarını Atatürk üzerinden doğrulama çabası, Atatürk'ü kutsal bir kişiliğe çevirip, çevresindekileri ve ardıllarını kötüleme fikri üzerine kurulu ve çözümden çok çözümsüzlüğü ifade eden bir sorudur. Atatürk ve/veya çevresindeki Cumhuriyet siyasi eliti bu kararı vermiş, onları izleyen kuşaklar da bu karardan dönmemiştir. Asıl önemli olan şu haliyle Ayasofya'nın müze olmasının getirdiği yararı ya da zararı tartışmaktır, kendimize geçmişten kült figürler çıkarmak değil. Fatih Sultan Mehmed'in vasiyetnamesinin sonundaki Ayasofya'yı cami konumundan çıkaranlara okunan lanet ise müzenin cami olmasını isteyenlerin gözünde insanları ikna edecek ikinci bir etmen. *NTV Tarih* dergisinin Temmuz 2012 sayısında Hayri Fehmi Yılmaz'ın yazdığı gibi bu tip beddualar tüm vakfiyelerde var ve amaçları vakıfların devamlılığı için bir temenni niteliğinde. İstanbul'da şartları yerine getirilmemiş o kadar çok vakfiye var ki bu bedduaları ciddiye alanların vay haline! Ayrıca, adeta ilahi bir gazapmış gibi sunulan bu bedduaya karşılık, birisi de çıkıp 562 yılında Ayasofya Kilisesi'ni övgüleyen Paulos Silentiarios'un "doğrudan tanrıya silah çekmiş olmaz mı o barışçı, yumuşak, o dosta düşmana hakça iyilik dağıtan kralın [Iustinianos] buyruklarına karşı çıkan?" dizelerini alıntılayıp, Ayasofya Kilisesi'ni cami yapanlar tanrıya silah çekmiş oldu demez mi?

Ayasofya'nın müze olması için gündem yaratanların lafı fazla dolandırmadan açıkça sundukları perspektif, fetihçi perspektiftir. İddialarına göre, fetih kutlamaları, Ayasofya'nın müze olmasının gölgesinde yapılmaktadır; bu durum fethin, istiklalin ve aidiyetin iadesini muğlaklaştırmaktadır; İstanbul'un Müslüman Türk milletinin tapusu olması nedeniyle Ayasofya'nın müze olmasının bir geçerliliği yoktur; Ayasofya Türk hakimiyet ve istiklalinin sembolüdür. Yukarıdaki cümleleri sarf edenler için Ayasofya, 600 yıldır bir türlü alınamayan bir kentin fetişize edilmiş merkezidir. Bu yüzden kent her yıl törenlerle yeniden fethedilir, şehir müzesi olmayan İstanbul'a bir fetih müzesi (Panorama 1453) hediye edilir. Ayasofya'nın camiye çevrilişi, bir imparatorluğun diğerini yenişinin, bir dinin ve milletin diğerine üstün gelişinin nişanesi olduğu kadar Cumhuriyet'in resmi tarih anlayışını reddedip kendi anlatımlarını yaratan muhafazakârlar için bir zafer sembolüdür. Bir Ortaçağ uygulaması olan fethedilen kentin ibadethanesinin galiplerin dininin ibadethanesine çevrilmesini istemek, 21. yüzyılın başında bazılarımıza garip gelse de, Ayasofya'nın cami olmasını isteyenler, bu şekilde hem Osmanlı'nın ihtişamını dünyaya göstereceklerine, hem de kendilerini Cumhuriyet tarihi boyunca marjinalize etmiş eski muktedirleri küçük düşürmek için bir fırsat yakaladıklarına inanıyorlar.

Siyasi ve kültürel referanslarını, yaşanmış olan Osmanlı'dan değil şimdiki zamanın ihtiyaçları ve bakış açıları ile kurgulanmış olan Osmanlı hatırasından alan Neo-Osmanlıcılar için Ayasofya o yapay hatıranın tekrar tekrar deneyimlendiği ve yeniden üretildiği bir "hatıra mekânı"dır (*lieu de mémoire*). Pierre Nora'dan

Ayasofya'nın içten görünüşü.

ödünç alırsak, hatıra mekânları, kaybolmuş bir geçmişi şimdiki zamanın ihtiyaçları ışığında anlamlandırmada, kimlik oluşturmada ve ideolojik safları sıklaştırmada bize yardımcı olurlar. Ayasofya'da da bu böyledir. Örneğin, Ahmet Akgündüz'e göre "bu hükümet İslam âleminin maddi ve manevi lideri olmak istiyorsa" Ayasofya'yı tekrar cami yapmalıdır! Ayrıca, Ayasofya'nın cami kimliğine dönüştürülmesini talep edenlere, hangi cami kimliği diye sormak gerekir. Zira Müslümanlar 1600'lere kadar göz hizasına gelmeyen mozaikleri gizlemiyor; örneğin, apsisteki Meryem Ana ve Çocuk İsa mozaiğini kapatmadan namaz kılıyorlardı. Şimdi aynı uygulamayı günümüz Müslümanlarından bekleyebilir miyiz?

Ayasofya'nın müze statüsünün tartışmaya açılması, modern İstanbul'un Osmanlı hatırasının kurgulanışı bağlamında değerlendirilmelidir. Söz konusu tarihi kent kurgusunda, bir yandan kentin tarihi silueti yapılaşmaya kurban verilirken, diğer yandan sur içi mahalleler hayali bir Osmanlı mahalle ve yapı kültürü kisvesinde

İmparator Kapısı'nın üzerindeki mozaikler.

modern ve tekdüze yaşam alanlarına dönüştürülüyor; Çamlıca'ya muhtemelen Mimar Sinan eserleri kopyası olacak bir "dev cami" öneriliyor, Taksim Topçu Kışlası örneğinde olduğu gibi artık var olmayan yapılar var ediliyor ve Mecidiyeköy Likör Fabrikası'nın başına geldiği üzere, olan yapılar ortadan kaldırılıyor.

Günümüzde bazı muhafazakâr Hıristiyan çevreler de Ayasofya'yı hatıralarının merkezine koyuyorlar, kaybolmuş bir zamanın peşinde resimlerde Ayasofya'yı minarelerinden arındırıp Avrupa Konseyi'nde imza kampanyası açıyorlar. Fetişize edilmiş mekânlarda vuku bulan ideolojik karşılaşmaların başka coğrafyalarda yol açtığı gerginlikler ya çözümlenemiyor ya da makul olmayan çözümlerle sonuçlanıyor. Dünyada bunun birçok örneğine rastlıyoruz. Bir yandan Kudüs'te Harem-i Şerif/Ağlama Duvarı kanayan bir yara olarak dururken, öte yandan Hindistan mahkemeleri 2010 yılında Ayodhya kentindeki tartışmalı araziyi Hindular ile Müslümanlar arasında bölüştürerek iki kesim arasındaki kopuşa mekânsal bir onay vermiş oldu (Ayodhya sorunu olarak bilinen ve Hindular ile Müslümanlar arasında 1990'lardan beri kanlı çatışmalara yol açan tartışmanın temelinde, 1528 yılında Babür Şah'ın bir generali tarafından yaptırılan caminin Hindu tanrısı Rama'nın doğum yerinin üzerinde yükseldiği iddiası yatıyor).

Ayasofya'nın müze olarak kalması önerisi, yaşayan bir yapıyı sergilemelik bir yapıya çevirme gibi problemleri olsa da ehven-i şer olması sebebiyle en makul öneridir. *Derin Tarih* dergisinin genel yayın yönetmeni Mustafa Armağan Ayasofya'nın birden çok sahibi çıkabilir diye okuyucularını uyarıyor. Bir yapının birden çok sahibi olması aslında kötü bir şey değildir. Düşmanını ezmenin değil, insanlığın ortak malı olduğu mesajını veren bir müze Ayasofya, hem herkesin kendisi üstünde barışçıl bir şekilde hak iddia etmesini sağlar hem de ideolojik gerginlik ve karşılaşmaların uzağında kalır. İstanbul'un uzun geçmişini hem sanatsal hem de dinler tarihi açısından birden çok sahibi olduğu için en iyi Ayasofya temsil eder. Her kesimden ve inançtan insan İslam'ın mukaddes kişiliklerinin isimlerinin olduğu levhalara da, apsisteki Meryem Ana mozaiğine de dini, estetik ya da turistik amaçlarla bakma hakkına sahiptir.

Hangi dünyaya mensubum sorusunu sorarken bunun tek bir cevabı olduğunu düşünüp taraf seçmemizi isteyenlerin unuttuğu bir şey var. İnsan birden çok dünyaya mensup olabilir ve bu ona büyük bir zenginlik katar, tıpkı Ayasofya'nın birden çok medeniyete mensup olmasının kendisine ve İstanbul'a kattığı o sınırsız zenginlik gibi.

DİPNOT

1 Mabeyinci Pavlos, *Ayasofya'nın Betimi*, çev. Samih Rifat (İstanbul, 2010).

MYRA'DA ZEMİNDEN VE DUVAR İÇİNDEN ISITMALI HAMAM BULUNDU

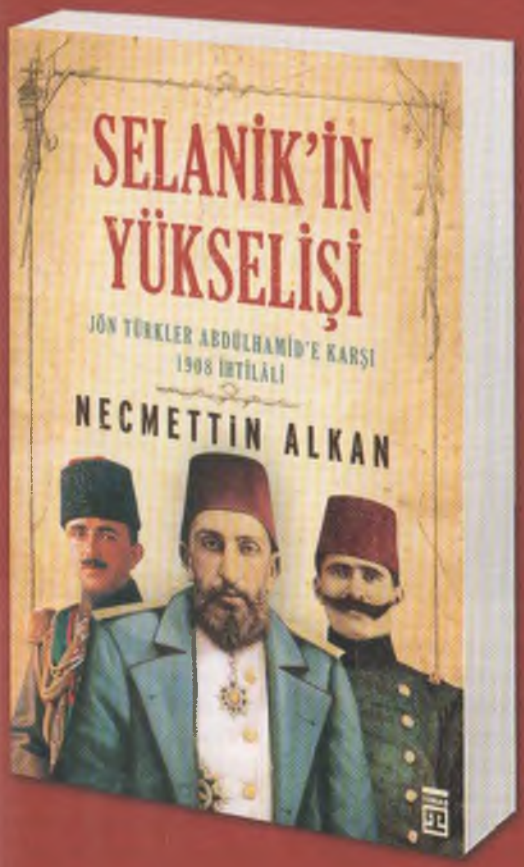

Antalya'nın Demre ilçesindeki, Likya Birliği'nin en büyük beş kentinden biri olan Myra Antik Kenti ve Andriake Antik Kenti'nde başlayan yaz dönemi kazılarında Myra antik kentinde Roma İmparatrluğu Dönemi'nden kalan, zeminden ve duvar içlerinden ısıtmalı, hamam mimarisi bakımından bugün bile örnek gösterilebilecek bir hamam bulundu.

Tarihi MÖ 4. yüzyıla uzanan ve 'Yüce tanrıçanın yeri' anlamına gelen Myra'daki kazılar üç ay sürecek. Kazılarda 10 bilim insanı, 17 arkeolog, 36 öğrenci ve 30 işçi görev yapıyor. Myra-Andriake Kazıları'nın başkanlığını Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Nevzat Çevik, kazıların Bizans Bölümü Başkanlığı'nı İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Engin Akyürek, sualtı arkeolojisi araştırmalarını Konya Selçuk Üniversitesi'nden Dr. Erdoğan Aslan yürütüyor.

Bu yaz döneminde, Myra Antik Tiyatrosu'nun sahne bölümünde ve tiyatronun batı galerisinde, Andirake Antik Kenti'ndeki agorada da B kilisesinde çalışılması planlanıyor. Daha önce kazı çalışmasında yer alan Küçük Hamam'ın iç bölümü ortaya çıkarıldı. Küçük Hamam'ın iç bölümünde ilginç bulgulara ulaşıldı. Mermer kaplı palestra havuzları (hamamlarda egzersiz hareketlerinin yapıldığı alan), soğuk su havuzları, ateşleme sistemleri ve hamama su sağlayan kanallar bulundu.

Kaynak: *Radikal Gazetesi*

384 sayfa

Jön Türkler Abdülhamid'e Karşı

- Kimdi bu Jön Türkler?
- 1908 İhtilâli'nin ayak seslerini duyan II. Abdülhamid'in Jön Türk politikası neydi?
- İttihâd ve Terakkî Cemiyeti ihtilâlin gerçekte neresinde duruyordu?
- Jön Türk İhtilâli'nin gerçekleştirilmesinde Batı'nın rolü neydi?
- Jön Türklerin ve 1908 Jön Türk İhtilâli'nin arkasında Mason desteği var mıydı?

Necmettin Alkan, *Selanik'in Yükselişi* kitabıyla Jön Türklerin ilk boy göstermeye başladıkları 1889 yılından 1908 Jön Türk İhtilâli'ne kadar geçen Osmanlı Devleti'nin çözülme sürecini mercek altına almıştır. Alkan, konuyla alakalı Osmanlıca, Türkçe, Almanca ve İngilizce birincil kaynakları kullanarak zihinlerde oluşan bütün bu ve benzeri sorulara cevap vermiştir.

Bu kitap tüm tarih okurlarının başucu kitabı olacak...

TİMAŞ

320 sayfa

Bir Medeniyet Nasıl Yok Edildi?

"Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bulunan bilumum mebânî-i resmiyye ve milliyye üzerindeki tuğra ve methiyelerin kaldırılarak yerine Cumhuriyet armasıyla Cumhuriyetin tarih-i kabulünün hakkettirilmesine dair 2/205 numaralı kanun"

1927 yılında, Rize Milletvekili Ekrem Rize'nin hazırladığı ve meclisten geçmesi için uğraştığı 1057 sayılı hâlâ yürürlükte bulunan bu kanunla, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan birçok kültür mirası bina üzerindeki kitâbe, tuğra ve methiyeler kazındı, yok edildi...
Osman Öndeş, *Vurun Osmanlı'ya* kitabıyla benzeri hiçbir medeniyette görülmemiş bu olayın tarihî sürecini, sonuçlarını ve örneklerini ilk defa anlatıyor.

NE YAPSAK? NASIL HATIRLASAK? NASIL ÇALIŞSAK?

I. DÜNYA SAVAŞI'NIN YÜZÜNCÜ YILINA DOĞRU WASHINGTON, D.C.'DEKİ TARİHÇİLER SEMİNERİNİN SUNDUĞU ÇALIŞMA MODELİ

EROL KÖROĞLU

19 ve 20 Haziran tarihlerinde, I. Dünya Savaşı ve Türk edebiyatı üzerine çalışmamla bağlantılı olarak ABD'nin başkenti Washington, D.C.'deki American University'de iki konuşma yaptım. Beni konuşma yapmaya davet edenler Georgetown University'den Doç. Dr. Mustafa Aksakal ile the University of Virginia'dan Doç. Dr. Elizabeth F. Thompson idi. Modern Türkiye ve geç dönem Osmanlı tarihçisi Aksakal ile özelde Suriye ve genelde Arap Ortadoğu tarihçisi olan Thompson'ın beni bu davetle onurlandırma vesilesi ise, düzenleyicisi ve katılımcısı oldukları "alışılmadık" bir yaz semineri idi. 2003'te doktora tezi olarak üretip, 2004'te Türkçe, 2007'de İngilizcesini yayınladığım çalışmam üzerinden bu alışılmadık ve özel seminere konuşma yapmaya davet edilmem benim için gerçekten de onurlandırıcıydı. Ancak bu seminerle ilgili bu raporu yazma isteğim oradaki varlığımdan değil, artık başka projelere yoğunlaştığım için pek çalışmadığım ve üretimde bulunmadığım I. Dünya Savaşı ve Ortadoğu üzerine yayında bulunmuş ve hâlen çalışmakta olan 18 tarihçiyi bir aylığına bir araya getiren, bir yandan yoğun bir okuma listesi üzerinden tartışmalarını, bir yandan da yeni projeleri için D.C.'deki kütüphane ve arşivlere yönelmelerini sağlayan bu yaz seminerinin, üzerinde düşünülmesi gereken bir çalışma biçimi ya da modeli oluşturmasından kaynaklanıyor. 1914'ün yüzüncü yılına şunun şurasında bir buçuk senenin kaldığı bir noktada bu türden modeller üzerinde düşünmek, örnek ve ilham kaynağı olarak incelemek anlamlı olabilir.

Seminer hakkında bilgi verirken temel kaynağım, "World War I in the Middle East" Blog'unda' yer alan ve özellikle Thompson ile Aksakal tarafından hazırlanmış "Yöneticilerin Mektubu". Seminere başvuracaklar için yazılmış bu metin, pratik bilgiler içermenin ötesinde, "Büyük Savaş"ın Ortadoğu ile ilişkisinin çalışılmasına yönelik sistemli bir öneri sunmakta. Bu açıdan, sözcük sözcük Türkçeye çevrilip yayınlansa yeri ama ben sadece içerdiği bilgilerin bazılarını özetlemekle yetineceğim.

Seminer'in başlığı "Ortadoğu'da I. Dünya Savaşı" olmakla birlikte, bir alt başlığa da sahip: Kolej ve Üniversite Öğretmenlerine Yönelik Bir Beşeri Bilimler İçin Ulusal Bağış Fonu Yaz Semineri (A National Endowment for the Humanities Summer Seminar for College and University Teachers). Kısaltılmış haliyle NEH, federal hükümete bağlı ve beşeri bilimlere destek olmayı hedefleyen resmi bir kurum ve seminerin tüm maddi yükünü karşılamış. Bu kadar alışılmadık ama aynı zamanda bu kadar spesifik ve belirli bir coğrafyaya yoğunlaşan bir akademik girişime resmi bir kurumun bu kadar esaslı bir maddi destekte bulunması ve bundan öteye hiçbir şeye karışmaması doğrusu Türkiyeli bir kültür tarihçisi olarak gözlerimi yaşarttı.
Seminer, çeşitli disiplinlerden 16 araştırmacı için planlanmış ve düzenleyicilerle birlikte 18 kişiyi içeriyor. Düzenleyiciler bu dar grubu oluştururken stratejik bir öncelik de belirlemişler: Program öncelikle lisans öğrencilerine ders veren üniversite hocalarına açık. Ancak iki lisansüstü öğrencisi ile bir öğretim kurumuna bağlanmayan bağımsız araştırmacılara da yer ayrılmış.
Düzenleyiciler, mektuba I. Dünya Savaşı'nın yüzüncü yılının yaklaşmasıyla, savaşın özellikle çok ihmal edilmiş Ortadoğu üzerindeki etkisini yeniden değerlendirme zamanının geldiğini saptayarak başlıyorlar. Savaş Ortadoğu bölgesini yoğun bir biçimde etkilediği hâlde, küçük bir profesyonel tarihçi çevresi dışında, ya yanlış anlaşılmakta ya da yeterince önemsenmemekte. Savaşla ilgili standart tarih anlatılarına Ortadoğu'ya Gelibolu ya da Arabistanlı Lawrence'ın maceraları üzerinden girebilmekte. Hâlbuki yeni bir ulus aşırı ve disiplinler arası çalışmalar kuşağı üzerinden bugün hem daha dişe dokunur bir hikâye anlatmak mümkün olmakta, hem de bu savaşın 20. yüzyıl Ortadoğu tarihinin oturduğu temel olduğu görülmekte. Aksakal ve Thompson, bölgenin bugününü anlamanın yolunun Ortadoğu halklarının I. Dünya Savaşı tecrübesini anlamaktan geçtiğini iddia etmekteler. Savaş böylesi bir ulus aşırı ve bütünsel yaklaşımla çalışıldığında hem cihad ilânı ve Ermeni soykırımı gibi tartışmalı mevzular hem de yabancı müdahalesinin bölge siyasetine etkisi, bölgedeki ekonomik gelişmenin yavaşlığı, diktatörlüğün gelişimi, İslamcılığa dönüş, siyasal şiddetin yayılması ve hatta 2011 Arap Baharı gibi daha uzun erişimli ve kapsamlı konularda anlayış artışı mümkün olabilecektir.
Konuya yaklaşımlarını bu şekilde ortaya koyan düzenleyiciler seminerin üç misyonundan söz ediyorlar: Savaşla ilgili anlayışı zenginleştirmek, yeni bir araştırma gündemini desteklemek ve belirecek yeni alt alanı farklı alanlardan gelen araştırmacılar arasında kurulacak bağlar aracılığıyla beslemek. Yaklaşım bu olunca, tahmin edileceği üzere, çalışmanın asıl odağı Ortadoğu halklarının geçmiş yaşantıları olarak belirlenmekte. Seminerin bir lisansüstü dersi değil, bir tür yuvarlak masa, ortak okumalar ve konferanslar üzerinden modern tarihin en büyük sorunlarından bazıları üzerinde düşünmek için bir bir araya geliş olduğunu vurgulayan düzenleyiciler, programı her biri bir hafta süren dört konu etrafında şekillendirmişler:
1. 1914 öncesinde Osmanlı'yı savaşa götüren süreç.
2. Stratejik seçimler, kitlesel acılar ve hayatta kalma çabası üzerinden savaş yılları.
3. Savaş sonrası travma ve yeni ulusların yaratılışı.
4. Paris Barış Antlaşması ve karşılaştırmalı bakış açısı üzerinden savaşın anımsanışı.
Seminere kabul edilen araştırmacılar bu başlıkların her biri için oluşturulmuş çok yoğun bir okuma programını tartışmak üzere haftanın ilk üç günü bir araya geliyor ve kalan iki günü kendi araştırma ve okumalarına ayırmak için kullanıyorlar. Her haftanın bir konuşmacısı var. Sırasıyla: Manchester Üniversitesi'nden Oliver Bast (I. Dünya Savaşı ve İran uzmanı), bendeniz, Michigan Üniversitesi'nden (Sovyet ve Ermeni tarihi uzmanı), Profesör Ronald Grigor Suny ve Wisconsin, Madison Üniversitesi'nden (Woodrow Wilson uzmanı), Profesör John Milton Cooper.
Düzenleyicilerin metodolojiyle ilgili paragraflarını aynen çevirmek istiyorum:
Seminer savaşla ilgili üç yaklaşımı gözden geçirerek

açılacak: 1) *Bütünsel bakış.* Askeri, diplomatik ve yerel siyasal ve toplumsal gelişmelerin tarihleri arasındaki ilişkileri arayacağız. Sadece Ortadoğu bakış açısından kaynaklanan değil, Ortadoğu halklarını özne kılan bir anlatıyı kurmayı deneyeceğiz. 2) *Araştırmacılık ile bellek arasında köprü olma.* Askerler ve savaş esirlerinin mektuplarını; Arap, Ermeni, Rum ve Türk erkek ve kadınların daha önce bilinmeyen elyazmaları ve fotoğraflarını ya da bunlarla ilgili mecmuaları; hatta popüler halk şarkılarına yansıyan sıradan askerlerin seslerini gün yüzüne çıkartan araştırmacılığa özel önem vereceğiz. Dönemin farklı seslerini ve bunun ardından gelen belleği bir araya getirmeyi, bunları birbiriyle diyaloga sokmayı ve aynı zamanda tarihsel ve kültürel çözümlemeye tabi tutmayı hedefleyeceğiz. 3) *Çok disiplinli yaklaşımlar.* Hükümet belgelerinden gazete, günlük, şarkı, fotoğraf ve hatta filmlere kadar ulaşılabilir durumdaki çeşitli kaynaklardan en iyi nasıl yararlanılacağına dair metodolojilerin tartışılmasına öncelik tanıyacağız.

Bu iddialı ve tutkulu çalışma programının tüm hedeflerine ulaşıp ulaşmadığını bilemiyorum. Sonuçta ben sadece iki gün onlarla birlikteydim. Ancak özellikle onlarla birlikte olduğum ve kitabımın tartışıldığı ilk gün benim için hem büyük bir zevkti hem de doğrusu o grupta yer alan araştırmacılara gıpta etmeme yol açtı.

I. Dünya Savaşı üzerine olan kitabımın Türkçesi yayınlandığından beri böyle meydan okuyucu ve zihinsel olarak uyarıcı bir tartışmaya maruz kalmamıştım. Bir araştırmacı ve öğretmen olarak buna ne kadar ihtiyaç duyduğumu bir kere daha anlamış oldum. Bütün dünyada akademik hayat, öğrenci talebinin yükselmesiyle artan öğretim yüküne teslim olmakta. Hepimiz sınıf için daha fazla emek harcamak, lisans ve lisansüstü öğrencilerimize daha fazla vakit ayırmak durumundayız. Oysa araştırmacılığın okuma, düşünme ve paylaşmaya dayanan yapısından ister istemez ayrı düşüyoruz böylece. Sizinle aynı ya da benzer konuları çalışan meslektaş ya da meslektaşlarınızın, yaptıkları çalışmalarla ilgili formel ya da informel sunumlarını en son ne zaman dinlediğinizi hatırlayın. Bunlar olmadan, farklı üniversitelerden ve alanlardan gelen meslektaşlarınızla düşünce paylaşmadan, sorular sormadan ve sorulan soruları düşünmeden nasıl gelişeceğiz biz? Beşeri bilimler nasıl gelişecek? İktidarın, otoritenin işine gelen, beğendiği şeyleri evelemek, yeniden üretmek ve bu sahte bilgiyle allamelik taslamakla mı geçireceğiz ömrümüzü?

Bir yüzüncü yıllar dönemine giriyoruz. Aslında içinde olduğumuz yıl ve 2013 Balkan Savaşları'nın yüzüncü yılı. Bir anlamda Türk milliyetçiliği (ya da bence milliyetçiliklerinin) doğuşunun da yüzüncü yılı. Sonra 1914 gelecek. Ve 1915... Hem Çanakkale Savaşları'nın hem de Ermeni Tehciri'nin (Soykırımının? Büyük Felaketin?) yüzüncü yılı. Sarıkamış'ı ya da Birinci Kanal Seferi'ni de unutmamak lâzım. Atlayalım: 2019 Mondros Ateşkesi; 2020 TBMM'nin açılışı; 2023... Devamı da var! Bu tür vesileler sadece "etkinlik yaptık, ne de güzel bir konferans veya sempozyum oldu"nun ötesinde, aynı zamanda hem tarihi hem de buna yönelik tarihçiliği yeniden değerlendirmek için birer fırsat. Bunlardan yararlanmamak akıllıca olmuyor. Dört sene gerimizde kalan 2008'i, yani 1908 Devrimi'nin yüzüncü yılını düşünelim. Birkaç tane sempozyum ve bunlarla bağlantılı derleme kitap (sanırım birkaç tane de dergi özel sayısı) çıkartıldı. Ben pek çoğunu edindim, içlerinde güzel ve yararlı makaleler var. Ancak bunun ötesinde, 1908'in yüzüncü yılını eğitsel amaçlarla kullanabildik mi Türkiye tarihçileri olarak? Bunu vesile bilip yeni master ve doktora tezlerinin çıkmasına, yeni kitapların yazılmasına yönelik bir çaba oldu mu? En azından ben bilmiyorum. Alan bir yana, topluma da pek bir şey verilemedi, 1908'in yeniden ve kalıplardan uzak bir biçimde düşünülmesi sağlanamadı. Bilgiyi üretmek zor ve masraflı, özellikle de beşeri bilim alanlarında. Ama yeni, sahih ve itibarlı beşeri bilim bilgisini üretememek daha maliyetli. Bu alandaki gecikme artarak da ilerliyor; bu alanlarla ilgili ilk ve orta öğretim müfredatlarını da bozuyor, zehirliyor. Bu topraklarda da, has bilgiyi üretebilmek için, bunu üretebilecek liyakat sahibi araştırmacıları bir araya getirecek yapılar ve fırsatlar oluşturmak gerekiyor. Tıpkı Aksakal ve Thompson'ın, NEH'in desteğiyle düzenledikleri ve listesine yine blogtan[2] ulaşılabilecek katılımcıları bir araya getirerek başardıkları seminer gibi... Bu tür çabaların olmadığı bir yerde, tarih tarihçilere bırakılmış olamıyor çünkü. Olsa olsa tarihin tarihçilerin kafasına çalındığını söyleyebiliriz. "Ortadoğu'da I. Dünya Savaşı Yaz Semineri" gibi çabaların yeni çalışma modelleri oluşturmasını, örnek alınmasını dilerim.

YARD. DOÇ. DR. EROL KÖROĞLU
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 https://blogs.commons.georgetown.edu/world-war-i-in-the-middle-east/author/ma846/

2 https://blogs.commons.georgetown.edu/world-war-i-in-the-middle-east/seminar-participants/

YERASİMOS'U ANMA TOPLANTISI'NDAN ANTHONY MOLHO'NUN SEMİNERİ

"ERKEN MODERN AKDENİZ'DE CEMAATLER VE KİMLİKLER"

2007 yılında Boğaziçi Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi ve Fransız Araştırmaları Enstitüsü tarafından Stefanos Yerasimos'un anısına gerçekleşen yıllık seminerler başlatıldığından beri, Akdeniz ve Osmanlı tarihinde birçok konuya dair seminerler vermek üzere tanınmış pek çok akademisyen davet edilmişti. Bu senenin konuğu da Geç Ortaçağ ve Erken Modern Dönem Akdeniz tarihçisi ve Selanik'in yerlilerinden ve uzun dönem Akdeniz'de ikamet eden biri olan Anthony Molho'ydu.

POLINA IVANOVA

ÇEVİRİ:
CANSU KILINÇARSLAN

Yunanistan'da lisans eğitimine başlayan Molho, yüksek lisans eğitimini İtalya'da ve ABD'de tamamladı, sonunda da 30 yıldan fazla ders verdiği Brown Üniversitesi'nde profesör oldu. Zaman zaman aralarında Floransa Üniversitesi, Ecole des hautes études en sciences sociales, Atina Üniversitesi ve Girit Üniversitesi'nin de bulunduğu birçok farklı enstitüde de misafir öğretim görevlisi olarak dersler verdi. 2001'den bu yana da Floransa'daki European University Institute'de ders verdi ve yöneticilik yaptı.

Molho "Erken Modern Akdeniz'de Cemaatler ve Kimlikler" başlıklı seminerinde, konuşmasını beş güçlü kısa hikâye etrafında şekillendirirken, ilgi alanını erken modern dönemin sınırlarının çok ötesine esneterek Akdeniz'deki bireysel ve toplumsal kimliklerin tarihine odaklandı. Semineri, gerçekten de çok modern iki edebi figüre verdiği epigrafik referansla başlattı: Romanın karakteri ve yazarı. Roman karakteri Yunan romancı Rhea Galanaki tarafından yaratılan, baskılara ve modern Yunan tarihyazımında, Yunan edebiyatında Osmanlı geçmişinin tahrif edilmesine direnişi temsil eden 19. yüzyıl karakteri İsmail Ferik Paşa'dır. Yazar, İsmail Ferik'in yüzyıl sonunda Viyana'da yaşayan çağdaşı Hugo von Hofmannsthal'dır. Gerçek ya da hayali iki figürün de beklenmedik şekilde yan yana getirilmesini mümkün kılan, ikisinin de imparatorlukların dağıldığı bir zamanda güçlü imparatorluk kimliklerine bağlı olma ikilemiyle yüzleşmeleridir: İsmail Ferik, küçükken esir alınıp Mısır'da bir Müslüman gibi yetiştirilen, sonunda da Osmanlı komutanı olan ve kardeşinin önderlik ettiği isyanı bastırmak için anayurdu Girit'e geri dönen, Giritli bir Hıristiyan'dı; Hugo von Hofmannsthal ise Yahudi bir tüccarın torununun oğlu, üçüncü kuşak bir Katolik aristokrat ve hoşgörülü çok milletli imparatorluk mitini yaratmayı ve ölümsüzleştirmeyi kendisine misyon edinmiş, Avusturya monarşisine methiyeler düzen biriydi. Ne İsmail Ferik ne de Hofmannsthal imparatorluk kimliklerinden uzaklaşmayı başaramadılar, birincisi ölümle ikincisi romantic mitlerle uzlaştı.

Bu kısa edebi epigraf, seminerde ele alınacak genel soruları ortaya koyuyor: Erken Modern ve Modern Akdeniz'de farklı bireysel ve toplumsal kimlikleri yaratan ve onları sınırlandıran nedir? Bireyler ve cemaatler onların kimlikleri reddedildiğinde nasıl reaksiyon gösterir? Molho bu soruları 5 kısa hikâyeyle inceledi.

İlk örnek büyük ihtimalle hepimizin aralarında en iyi tanıdığımız bir karakter, Venedik'teki Engizisyon mahkemesindeki kayıtları Erken Modern Akdeniz'de ki Yahudiler üzerine çalışan tarihçiler tarafından sıklıkla istişare edilen Gaspar Ribeiro, 15. yüzyılın ikinci yarısında Lizbon'da Marrano ailesinde dünyaya gelen Gaspar Ribeiro Venedik'te mücevher, baharat ve diğer lüks ürünlerin alım satımından büyük bir servet edinmiştir. Gaspar herkesin gözünde iyi bir Hıristiyan'dır. Bir Katolik'le evliydi, bir cemaatin başındaydı ve cemaat kilisesinin dekorasyonuna cömertçe katkıda bulunurdu. Hâl böyle olunca özel hayatında da kendi ailesindeki muhalif fraksiyonlarla uzlaşmak zorundaydı, ailede bazıları şiddetle Hıristiyan inanç ve pratiklerine sarılırken, bazıları da Yahudilik'e geri dönüyordu. 1580'lerde Gaspar, dinden dönme ve Yahudileştirme şüphesi ile Engizisyon'da yargılandı. Her ne kadar hakkında verilen hüküm ilân edilmeden önce hayata gözlerini yumsa da, duruşma belgelerinin çoğu günümüze ulaşmıştır. Mahkeme kayıtları Gaspar'ın kendini Hıristiyan

ya da Yahudi olarak tanımlayıp tanımlamadığı ve böyle bir ayrım yapmanın gerekli olup olmadığı hakkındaki düşünceleriyle ilgili hiçbir şey söylemiyor ancak başkaları tarafından bu gibi yargılara varıldığına dair birçok kanıt var. Nitekim Venedikli Yahudi cemaat önderi Chaim Saruc da şöyle diyor: "Bir Marrano... iki dümenle yol alır: yani ne bir Hıristiyan ne de bir Yahudi'dir."

Venedikte'ki Marrano tüccarları Erken Modern dünyanın yegâne "iki dümenle yol alan" insanları değillerdi. Molho ikinci, üçüncü örneklerinde, bu metaforu Akdeniz'in diğer bölümlerine de bakarak doğrulamıştır. İkinci örnekte Molho, Ortodoks papazların kilise binalarını Katolik din adamları ve cemaatlerle paylaşmalarının tuhaf olmadığı Tinos, Sakız ve Siros adlı Venedik/Osmanlı adalarına işaret etti. Diğer örnekte de Selanikli Yahudilerin akrabalık ilişkilerinin politik bağlılıklarına olan üstünlüğüne dikkat çekerek, "milli hassasiyet noksanlığı" konusunda yakınan 18. yüzyıl Osmanlı Selanik'inde İngiliz konsolosu olarak görev yapan bir Yunan'ın, Peter Paradise'ın yazdıklarından alıntı yaptı.

Son iki örnekte Molho tartışmayı bir zamanlar mümkün ve diğerleri gibi somut olan zamanla trajik bir biçimde metruklaştırılan başka bir kimlik türüne getirmek için 20. yüzyıla atladı. Bu, bir şehre olan aidiyete dayanan kimlikti; Molho'nun örneklerindeki Selanik şehri. Ve burada bireysel hikâyeler vasıtasıyla tarihsel olasılıkları yeniden resmetti. Molho'nun başvurduğu iki figürden biri, Filistin'e göçün karşısında duran ve Yahudileri anavatanlarında kalmaları konusunda cesaretlendiren, Selanik doğumlu ve Paris'te eğitim görmüş Alliance Israélite Universalle'da öğretmenlik yapan Joseph Nehama idi. I. Dünya Savaşı'nın ortasında Nehama bir mektupta Alliance Israélite'in rektörüne samimiyetle Selanik'in uluslararasılaşmasını ve tarafsızlaşmasını öneriyordu. Nehama'nın hayalleri hiç gerçekleşmedi. Aslında tüm hayallerinin tam tersini görerek yaşamıştı: Yunanistan'ın Nazi işgaline tanık oldu ve savaşın sonuna kadar toplama kampında kaldı. Nehama neticede Yunan Yahudi halkının ortadan kaldırılmasının tarihçisi oldu.

Molho'nun seminerindeki son karakter Nehama'nın çağdaşı Selanikli Vidal Nahoum'dur: Nahoum'un hayatını biyografi olarak anıtlaştıran 20. yüzyılın önemli Fransız entelektüeli Edgar Morin'in babası. Nehama gibi Nahoum da Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma döneminde yaşadı ve bütün olağanüstü politik dönüşümlere rağmen hâlâ kendisini "Selânik vatandaşı" olarak tanımlamayı uygun buluyordu ama Nehama gibi o da hayatta kalabilmek için "Selanik vatandaşlığından" vazgeçip ulus-devlet yanlısı olmak zorunda kaldı.

Molho'nun örneklerinde tercih edilen zamansal ve coğrafi farklılıklar, Akdeniz'de kimliklerin oluşmasında ve dönüşmesinde ortak yapılar aramanın tercih edilir ve mümkün olduğunu göstermektedir. Kimliklerin değişmez ve ebedi olmadıkları, çatışma veya barış içerisinde birden çok kimliğin bir bireyde veya ailede bir arada bulunabileceği, çatışan kimliklerin karşılıklı dışlayıcı olmalarının gerekli olmadığı, kimliklerin bazı politik dönüşümler sonucunda hayatta kaldıkları ve aynı zamanda bazıları tarafından ortadan kaldırılabildiği yukarıdaki örneklerden çıkarılan mutlak sonuçlardır. Aynı zamanda seminerin zor göze çarpan, belki de daha provokatif olan başka iki yanı vardı: İlki Erken Modern Dönem ile Modern Dönem arasındaki, sırasıyla birinin kimliğin esnekliği, diğerininse bunun aksine kimliğin katılığı ile ilişkilendirildiği geleneksel ayrımı tartışmaya açmasıdır. İkincisi, karakterlerin seçimi dinleyiciye kimliklerin tarihi ile ilgilenen akademisyenlerin yararlanabilecekleri kaynakların ilginç doğasını hatırlatmaktadır. Bunlar çoğunlukla, öyle olması gerekmese de kimliklerinden ödün vermeye diğerlerinden daha çok eğilimli ve istekli olabilen zor durumdaki kişiler hakkındaki raporlar, mahkeme kayıtları ve mektuplardır. Bu nedenle, bunlar tarihçilerin tahayyülünü harekete geçirirken, örneklerine duydukları aşırı güvenle yanlış genellemeler yapmalarına da neden olabilir.

Stefanos Yerasimos (d.1942- ö. 2005)

Mimar, şehirci ve tarihçi Stefanos Yerasimos, 1942'de İstanbul'da doğmuştur. 1966'dan aramızdan ayrıldığı 2005'e kadar çoğunlukla Fransa'da yaşamış ve Paris VIII Üniversitesi'nde ders vermiştir. 1994- 1999 yılları arasında İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün müdürlüğünü ve 1996- 2000 arasında Tarih Vakfı Yönetim Kurulu üyeliği yapmıştır.
Marko Polo, İbn Battuta, Jean Chardin, Pierre de Tournefort'un yapıtları dâhil, birçok seyahatnameyi yayına hazırlamış, bu konuda, *Les voyageurs dans l'empire otoman* (1991) adlı bir incelemeyi yayımlamıştır. *Demures ottomanes en Turquie* (1992), *Questions d'Orient* (1993) ve *İstanbul, la mosquée de Soliman* (1997) adlı kitapların da yazarı olan Yerasimos'un Türkçede çıkmış yapıtları arasında şunlar sayılabilir: *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye* (1974/1992); *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Sovyet İlişkileri 1917-1923* (1979/ 2000); *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri* (1993); *(Milliyetler ve Sınırlar. Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu* (1994); *Sultan Sofraları: 15.- 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı* (2002); *Süleymaniye* (2002).

DAVID HARVEY'İN DEĞERİ

David Harvey'in "kullanım değeri"nin yüksek olduğunu geçtiğimiz Haziran'da yaptığı İstanbul ve Ankara ziyareti öncesinde de biliyorduk. Yıllardır verdiği **Kapital** *derslerinin web versiyonunun 15 ayda, 187 değişik ülkenin 10.884 şehrinden, 2 milyon tıka mazhar olduğunu da...* **Postmodernliğin Durumu (1987). Independent** *gazetesince 1945 sonrasının edebiyat dışı en önemli 50 kitabından biri olarak seçilmişti. Dolayısıyla, Harvey'in yazdıklarını izleyenler için İstanbul Bilgi Üniversitesi ve ODTÜ'deki konuşmaların gördüğü yoğun ilgi doğaldı. Öte yandan, bazı yerli medya mensuplarının bu ilgiyi anlamakta zorlandığını da duyduk. Oysa dünya kapitalizminin her anlamda ne yapacağını bilemediği bir dönemde, postmodernliğin, kent-kapitalizm ilişkisinin orasını burasını deşen, geleceğe umutla bakan birine duyulan ihtiyaç apaçık olmalıydı.*

David Harvey, Bilgi Üniversitesi'ndeki toplantıda, 12 Haziran 2012.

Ü. ZÜMRAY KUTLU — E. AHMET TONAK

Marx'ın Kapital'i İçin Kılavuz (Metis) ve *Sermaye Muamması* (Sel) kitaplarının Türkçede yayınlanması vesilesiyle Türkiye'ye gelen Harvey, "Kapitalizmin Krizi ve Kentsel Mücadele" ve "Sermayenin Sınırları ve Antikapitalist Hareket" üzerine iki konuşma yaptı. *Toplumsal Tarih* okuyucuları şu ya da bu biçimde Harvey'e zaten aşinadır, Bilgi Üniversitesi ve ODTÜ'deki konuşmaları izlemiş olabilirler. O yüzden, bu yazıda, başta coğrafya, kentleşme ve kapitalizmin ekonomi politiği olmak üzere birçok alana önemli katkılar yapan Harvey'in özgünlüğünü tartışmayı amaçlamadık. Niyetimiz, İstanbul ve Ankara konuşmalarının başlıklarından yola çıkarak "kent hakkı" ve "sermayenin sınırları" kavramlarının ilişkisi üzerine yüksek sesle düşünmek.

Harvey, kent ve kentleşme ile öteden beri ilgilenmesine rağmen, "kent hakkı" kavramını sistematik olarak kullanmaya nispeten yakın zamanlarda başladı. "Sermayenin sınırları" ise, daha eskilere dayanan Marx'a ve *Kapital*'e duyduğu ilgisinin ürünü; 1982'de yayınlanan ve dilimize de nihayet bu yakınlarda çevrilen kitabına *(Limits to Capital)* adını verecek kadar "eski" ve önemli. Bu kavramın Harvey'in yaslandığı genel çerçevenin sembolü olduğunu düşünüyoruz; "kent hakkı" dâhil olmak üzere birçok tartışmaya yaptığı katkının ve kullandığı dilin anlaşılması için "sermayenin sınırları" bizce vazgeçilmezdir. Biraz daha iddialı bir biçimde söyleyecek olursak, "kent hakkı" kavramının insan hakları söylemi içinde sıradanlaştırılması büyük ölçüde "sermayenin sınırları"nın ima ettiği teorik dünyaya tam olarak nüfuz edememekten kaynaklanıyor. O zaman, "kent hakkı" ile başlayalım ve bu kavramın "sermayenin sınırları" ile ilişkisini taze bir İstanbul örneği ile somutlaştırmaya çalışalım.

KENT HAKKI

Son yıllarda sıklıkla duyduğumuz "kent hakkı" kavramını Lefebvre, 1967'de yayınlanan "Kent Hakkı" adlı makalesinde, o yıllarda verilen hak mücadelelerinden beslenerek geliştiriyor. Akademik tartışmalardan sivil toplum projelerine, insan hakları sözleşmelerinden anayasalara kadar, liberallerden anarşistlere geniş bir yelpazede kullanımını gözlemlediğimiz "kent hakkı"nın tanım ve içeriği konusunda bir fikir birliği olmadığı kesin.

"Kent hakkı"nı tanımlamada ve taleplerdeki farklılık, politik duruşumuzdan, inandığımız değerlerden besleniyor. "Kent hakkı"nın tanım ve içeriği üzerine düşünmek, bu kavramın hangi kesimlerce neden ve nasıl kullanıldığını tartışmak gerekli. Çünkü Harvey'in de belirttiği gibi, bu hakkın tanımlanış şekli ile hayata geçirilme yolları doğrudan ilişkili (Harvey, 2012b). Kapitalizmin sürdürülmesine hizmet eden kullanımlar olduğu gibi, kapitalizmin aşılmasını hedefleyen kullanımlar da var. Netlik ihtiyacı bariz.

Harvey, "Kent Hakkı" başlığıyla, 2008 yılında, *New Left Review*'da yayımladığı makalede, "kent hakkı"nı insan haklarının en ihmal edilmişlerinden biri olarak tanımlıyor ve dolaşımdaki bireysel ve mülkiyet temelli insan haklarından farklı olarak bu hakkın kolektif bir hak olduğunun altını çiziyor:

"Kent hakkı", bir bireyin ya da grubun kentte var

olan kaynaklara erişim hakkından çok daha fazlasıdır: kenti arzuladığımız şekilde değiştirme ve yeniden yaratma hakkıdır. Dahası, kenti yeniden yaratmak kaçınılmaz olarak kentleşme süreçleri üzerinde kolektif güç uygulamayı gerektirdiğinden, kent hakkı da bireysel bir haktan çok kolektif bir haktır"(Harvey, 2012b).

Harvey'e göre, "kent hakkı" kavramını anlamak için tarih boyunca insanların yeniden üretiminin başta gelen belirleyicisi olan kentleşme süreçlerini ve kentleşme-kapitalizm ilişkisini çözümlemek gerekiyor. Nitekim kendisinin kapitalizm ve kentleşme arasındaki içsel bağı anlatmak için verdiği 1840'lar Paris ve 1940'lar Amerika örnekleri, son yıllardaki kentsel dönüşümün ne anlama geldiğini net bir biçimde anlamamıza yardımcı oluyor. "Kent hakkı"nın salt kentsel dönüşümle mücadeleye indirgenemeyeceğini söyleyen Harvey, barınma koşullarının iyileştirilmesi, kiraların düşürülmesi gibi reformist taleplerin yetersizliğini de vurguluyor. "Kent hakkı", kendimizi, kentimizi, içinde yaşadığımız çevreyi değiştirme ve dönüştürme yönünde devrimci taleplerin bir ifadesi olmalı:

"Kent hakkını talep etmek, kentleşme süreçleri ve kentlerimizin yaratılma ve yeniden yaratılma biçimleri üzerinde bir tür şekillendirici güç sahibi olmayı radikal bir şekilde talep etmektir" (Harvey, 2012b).

Harvey'in bu yaklaşımı "kent hakkı"nı bir bütün olarak ele almamıza, kapitalizmin eleştirisini yaparken başka bir hayatın olabilirliğini canlı tutmamıza imkân sağlıyor. Böylesi bir yaklaşımın heyecan verici yanı, bizi savunmacı bir konumdan çıkarıp alternatif yaşam biçimleri üzerine düşünmeye sevk etmesidir:

"Nasıl bir kent istediğimiz sorusu, nasıl insanlar olmak istediğimiz, nasıl ilişkiler aradığımız, doğayla nasıl bir ilişkiye değer verdiğimiz, nasıl bir hayat tarzı arzuladığımız, ne tür estetik değerlere sahip olduğumuz sorularından ayrı tutulamaz" (Harvey, 2012b).

İSTANBUL, HARVEY VE SERMAYENİN SINIRLARI

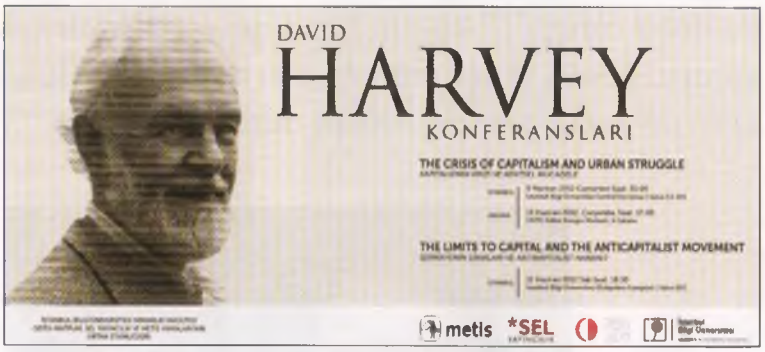
David Harvey, "kent hakkı" üzerine Cihan Uzunçarşılı Baysal'ın Açık Radyo için yaptığı röportajda, bu hakka dayalı yürütülen mekânsal özgürlük direnişlerinde mülkiyet hakkının öne geçtiği, kişinin en önce kendi ailesini, mülkünü düşündüğü ve anti-kapitalist hedeflerden uzaklaştığı gözlemi üzerine şunları söylüyor:

"Henri Lefebvre'in bu konuya ilginç bir bakışı vardı. 'Belirli bir mekânı, bildiğiniz üzere, bir süreliğine özgürleştirebilirsiniz,' demişti, 'ancak burada her zaman şunu göreceksiniz, eğer daha ileri bir özgürleştirme sürecine girmezseniz, özgürleştirmiş olduğunuz mekân, bir süre sonra dominant pratik tarafından tekrar absorbe edilir, ele geçirilir'.... Bu şu demektir, sizi küresel kent vesaire zırvalarından kurtaracak çok daha geniş ve daha fazla devrimci bir harekete ihtiyacınız var. Bir evde sosyalizmin olması zordur, bir mahallede hatta bir kentte sosyalizmin olması aşırı derecede zordur. Bu nedenle, ...bu süreci önlemek için toplumsal yaşamı daha yaygın bir şekilde nasıl organize edeceğinizi düşünmeye başlamalısınız."

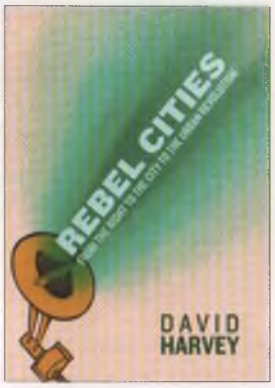
"Sermayenin sınırları"nın kavranması hem kapitalizmin kendisinin sınırlarının kavranması, hem de günümüzde olduğu gibi derin krizlerinin kaçınılmazlığının kavranması demektir. Yukarıdaki röportajda Harvey'in belirttiği gibi, "kent hakkı" temelli mekân özgürleştirici direnişler bile kazanımlarının kalıcılığını sağlamak için kapitalizm sonrası bir toplumsal yaşamı tahayyül etmek zorundadırlar.

İstanbul'dan vereceğimiz somut örneğe gelelim: Boğaz köprüleri şu ya da bu vesileyle, 3. köprüye direniş ise şu sıralar hep gündemimizde. Üç yıl önce yazdığımız bir yazıya "Boğaz köprüsünden geçerken bir meta tükettiğinizi düşündünüz mü hiç?" diye başlamıştık. Çok değil birkaç hafta önce ise köprü tamiratı dolayısıyla Tayyip Erdoğan'ın kafasına esmiş olmalı ki, geçişlerin bir anda ücretsiz kılındığını gazetelerden okuduk. Yani köprünün "sunduğu" boğazı geçiş hizmeti bir anda meta olmaktan çıktı. Tıpkı, bir süre önce Metrobüs bilet fiyatlarının artışını protesto

eden Halkevleri üyelerinin örgütlediği direnişle, bilet almadan köprüden geçişte olduğu gibi. Erdoğan'ınki sıradan vatandaşa adeta bir hibe, Halkevleri'ninki ise düpedüz "kent hakkı"nın hayata geçirilmesi. Her ikisinin benzer yanı, köprüden geçmek için kimsenin köprünün metalığına ihtiyacı olmadığını apaçık ortaya koymasıdır. Köprü köprülüğüne devam etmiştir. Öte yandan, esas ortaklık bu halin geçiciliğidir. Tamirat bittiğinde köprü ücretli olacaktır, tıpkı biletsiz seyahat direnişi sönümlendiğinde olduğu gibi. Köprü hizmeti ve benzer hizmetlerin kentlileri zorunlu meta ilişkilerine sokmadan sunulması ise ancak kapitalizm sonrası şehir tahayyülleri ile birlikte belirecektir. Kim bilir, o şehrin köprüye mi, yoksa

pırıl pırıl bisiklet yollarına mı ihtiyacı olacağını? Ona, "kent hakkı"nı, "sermayenin sınırları"nın farkına vararak bu hakkı hayata geçirenler karar verecektir.

Ü. ZÜMRAY KUTLU
ANADOLU KÜLTÜR PROGRAM KOORDİNATÖRÜ
E. AHMET TONAK
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ

KAYNAKÇA

Harvey, D. 1997. *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*. İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. 2012a. *Sermayenin Sınırları*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.

Harvey, D. 2012b. *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. London. Verso.

Harvey, D. 2012c. *Marx'ın Kapital'i İçin Kılavuz*. İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. 2012d. *Sermaye Muamması*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Sugranyes, A. & Mathievet, C. (der) 2010. *Cities for All: Proposals and Experiences Towards The Right to the City*. Habitat International Coalition Publications.

Lefebvre, H. 1996. " The Right to the City" Korffman,E & Lebas, E. (der.) *Writing on Cities* Oxford: Basil Blackwell.

Purcell, M. 2002. "Excavating Lefebvre: The Right to the City and Its Urban Politics of the Inhabitant" *Geojournal* 58:99-108.

Souza, M.L. 2010. "Which Right to Which City" *Interface* 2(1): 315 -333.

BÜŞRA ERSANLI'YA ÖZGÜRLÜK, AKADEMİ'YE ÖZGÜRLÜK!

Prof. Dr. Büşra Ersanlı'nın temel vatandaşlık hakkını kullanarak Kürt meselesinin çözümüne katkıda bulunmak için akademik ve siyasal faaliyetlerde bulunmasının şiddetle ilişkilendirilmesi, akademik ve siyasal özgürlüklere yönelik bir tehdittir. Ersanlı, 12 Temmuz'da yapılan duruşmada "tahliyemi istiyorum demekten utanıyorum, beraatimi istiyorum" demişti. 13 Temmuz'daki duruşmada ara karar açıklandığında Ersanlı'nın da dâhil olduğu 16 kişinin tutuksuz yargılanmak üzere tahliye edilmesi buruk bir sevinç yaratti. Çünkü aralarında Ayşe Berktay'ın da bulunduğu diğer tutukluların akıbeti, 2 Ekim'de yapılacağı duyurulan duruşmaya kaldı.

Prof. Dr. Büşra Ersanlı, 28-29 Ekim'de KCK soruşturması adı altında düzenlenen operasyonlarda gözaltına alındı. Ersanlı, mütevellisi olduğu Tarih Vakfı'nın kuruluşunun 20. yılı dolayısıyla düzenlenen "Cumhuriyet Tarihinin Tartışmalı Konuları" başlıklı sempozyumun 29 Ekim'deki oturumunda bulunacaktı. Kuşkusuz kamuoyu için olduğu kadar bizler için de Büşra Hocamızın gözaltına alınması, hele de üç gün sonra "silahlı terör örgütüne üye olmak" suçlamasıyla tutuklanması üzüntü verici ve kabul edilemez bir haksızlıktı. Süreç gösterdi ki bu dava, hukuki olmaktan çok, siyasi bir davaydı ve her geçen gün tutuklu sayısı artıyordu. İlk duruşmanın yapıldığı 2 Temmuz günü ve 13 Temmuz'daki ara kararın açıklandığı gün, Silivri'de duruşmayı izlemeye gelenlere karşı takınılan tutum, bu davanın hukuki boyutunun akademik ve düşünce özgürlüğünün kısıtlanmasının yanı sıra, etnik ve sınıf ayrımcılığının ulaştığı ürkütücü boyutu da göstermekteydi. Bireyin temel vatandaşlık haklarından birisi, siyasal katılım tercihini istediği doğrultuda kullanmasıdır. Ersanlı'nın temel vatandaşlık hakkını kullanarak Kürt meselesinin çözümüne katkıda bulunmak için akademik ve siyasal faaliyetlerde bulunmasının şiddetle ilişkilendirilmesi, akademik ve siyasal özgürlüklere yönelik bir tehdittir. Ersanlı, 12 Temmuz'da yapılan duruşmada "tahliyemi istiyorum demekten utanıyorum, beraatimi istiyorum" demişti. 13 Temmuz'daki duruşmada ara karar açıklandığında Ersanlı'nın da dâhil olduğu 16 kişinin tutuksuz yargılanmak üzere tahliye edilmesi buruk bir sevinç yaratti. Çünkü aralarında Ayşe Berktay'ın da bulunduğu diğer tutukluların akıbeti, 2 Ekim'de yapılacağı duyurulan duruşmaya kaldı.

GIT TÜRKİYE

Yıllardan beri kamuoyunun gündemine aralıklarla gelen akademik alandaki hak ihlalleri, Prof. Dr. Büşra Ersanlı'nın tutuklanmasıyla daha da göze batar hale geldi. Bu ihlallere paralel olarak akademik alanda özgürlüklere müdahaleye karşı yürütülen çalışmalar da ivme kazandı. Ersanlı'nın tutuklanmasının hemen ardından ilk olarak Fransa'daki akademisyenlerin girişimiyle Araştırma ve Öğretim Özgürlüğü Uluslararası Çalışma Grubu (GIT) kuruldu. Hemen ardından GIT'in Türkiye ayağı da faaliyete başladı ve hızla akademik hak ihlalleriyle ilgili uluslararası kamuoyunun da dikkatini bu konuya çeken çalışmalar yürütmeye, öğretim elemanlarının ve araştırmacıların maruz kaldıkları baskı ve engellemeler konusunda belgelere dayalı bilgi akışı sağlamaya, eğitim ve araştırma koşulları üzerine konferanslar, seminerler, paneller ve basın toplantıları düzenlemeye, erişilen bulguları internet ve basın kanalıyla kamuoyuna duyurmaya başladı. Ersanlı'nın duruşmalarını yakından takip eden grup, akademik hak ihlallerine dikkat çekmek üzere çeşitli makaleler yayımladı, paneller ve basın toplantıları düzenledi. Türkiye'deki çalışma grubunun destekçi sayısı hızla arttı. GIT, şu anda Fransa, Kuzey Amerika, İngiltere, İsviçre, İtalya, Almanya ve Türkiye'de faaliyetlerini sürdürüyor. GIT Türkiye, Ersanlı'nın da dâhil olduğu KCK davasında ara kararın açıklanacağı 13 Temmuz'dan önce, akademik hak ihlallerine ve özgürlüklere dikkat çekmek için "Büşra Hoca'ya Özgürlük, Üniversiteye Özgürlük" başlığıyla bir basın toplantısı düzenledi. Bu basın toplantısının çağrı metnindeki şu ifadeler gelinen süreci gözler önüne seriyordu: "Büşra Ersanlı, demokrasi ve barış konusunda sorumluluk almaktan çekinmedi. Üniversitede saygın bir akademik kariyer sürdürmekle yetinmeyerek, BDP Siyaset Akademileri'nde görev almayı seçti. Bugün onun parmaklıklar ardına konmasının tek sebebi, onun kimilerine göre 'haddini aşmış' ve elini taşın altına koymaktan çekinmemiş olmasıdır. Büşra Ersanlı'nın içeride tutulmasındaki amaç, akademisyenler de dâhil tüm düşünen ve üreten insanlara 'haddinizi bilin' mesajı vermektir. Biz Büşra Hoca'ya yöneltilen tüm suçlamalara karşı bir kez daha sesimizi yükseltmek istiyoruz: Büşra Hoca'nın içeride tutulması vahim bir adaletsizliktir ve kendisi en kısa zamanda özgürlüğüne kavuşmalıdır. Öte yandan, Büşra Ersanlı örneği, Türkiye'nin düşünce özgürlüğü ve akademik faaliyet sicilindeki tek leke değildir. Bugün, bilgilerini, deneyimlerini, tespitlerini ve araştırma sonuçlarını toplumla paylaşan ve –bilhassa tabu sayılan konularda– akademik çalışmayı önceleyen bilim insanlarının, giderek artan baskı ve yıldırmalarla karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Bizler, hem Büşra Ersanlı'nın içinde bulunduğu bu vahim durumu

gündeme getirmek, hem de akademisyenlerin düşünme, ifade etme ve siyasete katılma özgürlüğünün altını bir kez daha çizmek üzere, hazırlamış olduğumuz 'Akademideki Hak İhlalleri' dosyasını sizlerle paylaşmak istiyoruz."
Akademideki Hak İhlalleri Dosyası'na şu adresten ulaşabilirsiniz: http://gitturkiye.org/images/GITTurkiye_DosyaNo_2012_06_final.pdf

BÜŞRA HOCA'DAN MEKTUP VAR!

Galatasaray Üniversitesi'nde düzenlenen Sosyal Bilimler ve İktidar toplantılarının dördüncüsünde (2 Mart 2012) Büşra Ersanlı ile ilgili bir oturum yapıldı. Ersanlı'nın bu toplantıda okunmak üzere gönderdiği mektubu, akademik özgürlük meselesine dikkat çekmek için kısaltarak yayımlıyoruz:

Değerli Meslektaşlarım,
Sevgili Öğrenciler,

...

28 Ekim 2011 günü beni gözaltına aldıklarında, TESEV'in yerelleşme dosyasını çalışıyordum. Bu dosya da benimle birlikte "delil" olarak alındı. İspanya Anayasası'nın konuyla ilgili bölümleri de "delil" oldu. İfade ve araştırma özgürlüğünün, yasal bir siyasi parti içinde anayasa çalışmalarına katkı sunma özgürlüğünün terör faaliyetleriyle ilişkili görülmesini hala hayretle karşılıyorum.
Akademik özgürlük konusu Türkiye'de de dünyada da son derece girift bir konu.
Ne yazık ki tamamen özgür olması gereken bilim alanında, Türkiye'deki devlet ideolojisi ve yönlendirmesi daima etkin olmuştur. Bu bir zamanlar ikna odaları vasıtasıyla yapılıyordu, şimdi ise "ekran bilimi" revaçta. Tabii bunu kendi alanım olan siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler açısından söylüyorum. Zaten devlet ideolojisi en çok sosyal bilimlerde yankısını buluyor.
Genel ortam güvenlikçi, yasakçı, cezacı ve kısıtlayıcı. Topyekün baktığımızda, devlet üniversitelerinde tekçi bir eğilim göze çarpıyor. İktidar değiştikçe tekçiliğin alanı da değişiyor. Özgür akademik alanda yapılmaması gerekenler yapılıyor. Sıralayalım:
1. Çoğu üniversitede bölüm başkanları, dekan ve yardımcıları, rektörler aslında seçilmiyor, atanıyor.
2. YÖK sistemi nedeniyle merkezi sınavlara çok büyük ağırlık verildiğinden, yüksek lisans ve doktora adaylarının seçimi tam anlamıyla akademik yetkinliği olan akademisyenler tarafından yapılamıyor.
3. Doçentlik dosyaları YÖK tarafından akademik bir ön eleme yapılmadan profesörlere yollanıyor.
4. Bazı konularda, örneğin "kadın ve politika" konusunda panel/toplantı düzenlemek bile güvenlik sorunu haline getiriliyor.
5. Öğrenciler ve öğretim üyeleri, serbestçe örgütlenip, eleştiri ve protestolarını özgürce ifade edemiyor.
Bazı konular serbest, bazı konular ise "engellenmeli" kategorilerinde.
6. Araştırma konularının seçiminde genç araştırmacılar arasında yaygın bir otosansür var.
Oysa akademik özgürlük, devlet veya herhangi bir siyasal egemen yapı veya kanunla engellenemez. Akademik özgürlük alanı, araştırma ve bilime katkı yapma özelliği taşıdığından ve her disiplinin yaratıcı ve özgün bir biçimde geliştirilmesini amaçladığından, yasalarla sınırlanan çerçeve dışındadır.
Akademik özgürlük alanı, tanımı itibarıyla, kavramları, düşünceleri, inançları, verileri ve bulguları incelediğinden, zaten şiddet dışıdır. Akademik nitelik taşıyan hiçbir çalışma, bilgilendirme ve açıklama, bilince katkı yapmayı esas aldığından, şiddet yaratma veya özendirme özellikleri taşımaz.
Bu genel tartışmayı takiben meseleye kendi açımdan baktığımda da ortaya son derece tuhaf bir tablo çıkıyor. Örneğin Özbekistan, Azerbaycan, Türkmenistan konularında yaptığım araştırmalar uygun ve değerli görülüyor, ancak özerklik, anadilinde eğitim konularında yaptıklarım bir sapma olarak değerlendirilip, ceza kapsamında algılanabiliyor.
Oysa bütün bu alanlarda sorgulanan ve eleştirilen ortak nokta, otoriter rejimlerdir ve muhalif taleplere set çekilmesi meselesidir. Hepsi halkın talepleri ve eğilimleri açısından yapılmış araştırmalardır.
Benim durumum, yani üyesi olduğum Barış ve Demokrasi Partisi'nin yasal akademisinde gönüllü olarak siyaset ve kadın konusunda ders vermem bir suç kabul ediliyorsa, akademik özgürlük yok demektir. Benim durumumun özgün olan yanı ise, siyasal özgürlükle akademik özgürlüğün bir arada ihlal edilmiş olmasıdır.
Daha önemlisi, binbir zorlukla okumaya çalışan öğrencilerin son yıllarda yine eskiden olduğu gibi çok ağır cezalara çarptırılarak cezaevlerinde tutulmalarıdır. Bazı üniversiteler bu öğrencilerin cezaevinde sınavlara girmesine dahi izin vermemektedir.
Ceza ile "bilimsel özgürlüğü" kısıtlayarak ekranlara ve medyaya bir strateji ve taktik olarak yansıtmak yaygınlaştı. Karalamalarla aklamalar tüm renkleri, yani çoğulculuğu fena halde tehdit ediyor.
Bu bulanık bir şekilde siyasallaşmış akademik ortamda, "istenen-istenmeyen" kadrolar, öğrenciler ve konular atmosferinde, bağımsız, yetkin bir akademik denetim zorunluluğu açıktır.
Bunun uluslararası/evrensel ölçütlerle yapılabilmesi açısından GIT Türkiye'nin kuruluşu çok sevindirici.
Bu sayede birçok bilimsel kısıtlamanın sistematik olarak ortaya çıkarılabileceğine inanıyorum. Bilimsel, kavramsal alanı ferahlatmak, insanların zihinsel dünyasını da ferahlatmanın yolunu açar. İnsan haklarının ve özgür düşüncenin tüm konular ve sorunlar için temin edilmesine çalışmak, bilimsel özerkliğin onurlu yoludur.

...

TARİH VAKFI BAŞKANI OKTAY ÖZEL'İN AÇIKLAMASI

Vakfımızın mütevellisi Profesör Büşra Ersanlı'nın tahliyesi hem Tarih Vakfı hem bilim camiası adına sevindirici bir haber. Sayın Ersanlı'nın bilimsel donanımını ve faaliyetlerini toplumsal sorumluluk duygusuyla siyasi alana da taşıma iradesi göstermesine sadece saygı duyulması gerekirken, şaşırtıcı bir şekilde tutuklanmıştı. Tam da Tarih Vakfı'nın düzenlediği "Cumhuriyet Tarihimizin Tartışmalı Konuları" temalı toplantıda oturum yöneticisi olarak katkısını sunmasına fırsat verilmeden. Yargı kurumlarımızın ölçüsüz tasarrufu ve siyasi iktidarın uzun süre göz yummaması sonucu Büşra Hanım'ın temel hakları ve özgürlüğü bir yıla yakın askıya alındı, kısıtlandı. Yapılanın anlamsızlığı ve gereksizliği bu tahliye kararıyla nihayet anlaşılmış görünüyor.
Büşra Ersanlı'yı tekrar işinin başında, aramızda görmekten mutluyuz.
Temenni ve talebimiz aynı gerekçeyle tutuklanan ve aralarında Vakf'a yazıları ve çevirileriyle çok emeği geçmiş Ayşe Berktay'ın da bulunduğu diğer tutukluların da bir an önce serbest bırakılmasıdır.
Tarih Vakfı kurulduğundan bu yana barışçıl bilimsel etkinlik, toplumsal sorumluluk ve siyaset yapma pratiklerinin titiz savunucusu olmuştur; bundan sonra da bu duruşunu aynı duyarlılık ve kararlılıkla sürdürecektir.

Ayşe Berktay

FATİH ARTVİNLİ'DEN TOPTAŞI BİMARHANESİ TARİHİ: DELİLİK, SİYASET VE TOPLUM

Tarih Vakfı tarafından düzenlenen sempozyumlar dizisi Perşembe Konuşmaları'nın bu akademik dönemi için sonuncusu 28 Haziran'da Beyoğlu Aynalıgeçit'te gerçekleştirildi. Fatih Artvinli "Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927): Delilik, Siyaset ve Toplum" başlıklı konuşmasında, kökleri Darüşşifa'ya uzanan, bugünkü Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nin de öncülü olan bu kuruma ilişkin oldukça ayrıntılı bilgiler verdi.

BERKAY KÜÇÜKBAŞLAR

Artvinli sözlerine, Osmanlı'nın kuruluş yıllarından itibaren Bursa, Edirne ve İstanbul'da, Selçuklular'dan devralınan bir miras olarak ve Bizans kültürünün de katkısıyla akıl hastalığının kontrolüne yönelik ilgiyi ve bunun genel hastaneler olan darüşşifalarda sağlandığını belirterek başladı. 19. yüzyılda ise Farsça hastane anlamına gelen "bimarhane" sözcüğünün akıl hastanesi anlamında kullanılmaya başlandığını kaydeden Artvinli, yüzyıl başında bu konudaki en önemli kurumun Süleymaniye Bimarhanesi olduğunu belirtti. Bu dönemde kurumun son derece kötü durumda olduğunun seyyahlardan ve diğer yazarlardan okunabileceğini ifade eden Artvinli, kurumdaki esas köklü değişimin 1856 yılında atanan İtalyan hekim Luigi Mongeri ile başladığını belirtti. Bu yılların aynı zamanda Avrupa'da modern psikiyatri düşüncesinin yayılmaya başladığı ve akıl hastalarını zincirden kurtarmaya yönelik girişimlerin gerçekleştirildiği bir süreç olduğunu vurgulayan Artvinli, Mongeri'nin de bu eskimiş ve yetersiz hastaneyi başka bir yere taşıyarak ıslahat yapma girişiminde bulunmasının bu bağlamda anlaşılması gerektiğini belirtti. Mongeri'nin 1873 yılında ortaya çıkan bir salgını gerekçe göstererek kurumun Toptaşı'nda 16. yüzyılda Mimar Sinan tarafından yapılan Toptaşı Külliyesi'ne taşıma kararı çıkardığını, 1876'da da Bimarhaneler Nizamnamesi'ni kaleme aldığını ifade eden Artvinli bu metnin 1838 tarihli Fransız Akıl Hastaneleri Kanunu'nun bir çevirisi niteliğinde olduğunu da ekledi. Toptaşı Bimarhanesi tarihinin yükseliş – çöküş, yeniden yükseliş – yeniden çöküş dönemleri şeklinde analiz edilebileceğini belirten Artvinli, ilerlemeci ve düz bir tarih yazımıyla bu tarihin anlaşılamayacağını öne sürdü. Kurumun tarihinin; 1839- 1873, 1873- 1908, 1908- 1927 olarak üç dönemde incelenebileceğini ve sırasıyla Luigi Mongeri, Avramino de Castro, Avni Mahmud ve Mazhar Osman olmak üzere toplam dört başhekimin yönetim dönemlerinin de kendi özgül koşulları içinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayan Artvinli, arşiv belgelerine dayanan ve oldukça kapsamlı bir kurum tarihi çalışması niteliğindeki konuşmasında hem tıp tarihine, hem de Osmanlı'nın 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki siyasi ortamına ilişkin önemli bilgileri dinleyicilerle paylaştı.

Artvinli'nin özel olarak üzerinde durduğu dönem I. Meşrutiyet ve onu takip eden II. Abdülhamid iktidarı dönemi oldu. Bu dönemde "delilik" kavramının ilk defa Osmanlı siyasi hayatında görünür olduğunu belirten Artvinli, 1876'da I. Meşrutiyet'in ilânı sonrasında liberal görüşleriyle Jön Türkler tarafından bir umut olarak tahta çıkarılan V. Murad'ın, 90 gün sonra akıl hastası olduğu yönünde bir psikiyatrik rapor ile tahttan indirilmesi olayının Osmanlı siyasetinde bir ilk olarak çok önemli olduğunu vurguladı. Bu raporun imzacılarından biri Luigi Mongeri, diğeri de onun vekili ve ondan sonra Bimarhane'nin başhekimlik görevini üstlenecek olan, aynı zamanda II. Abdülhamid'in de özel doktoru olacak olan Avramino de Castro'ydu. Artvinli, V. Murad'ın bu durumunun Abdülhamid'in siyaseti içinde önemli bir yer tuttuğunu ve onun iyileşemez durumda olmasının siyaseten şart olduğunu belirtirken, bu dönemde psikiyatri ile ilgili yayınlarda "cinnet", "mecnun", "ihtilal-i şuur", "muhtell-i şuur" gibi bazı kavramların kullanımının kısıtlanmasından veya otosansüründen söz edilebileceğini de bu bağlamda anlamak gerektiğini öne sürdü. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte İstanbul basınında Toptaşı Bimarhanesi'ne dönük bir karalama kampanyasının, Abdülhamid'in iktidarına karşı gelen herkesin akıl hastası diye yaftalanarak buraya atıldığı yönünde bir argüman ile başlatıldığını ifade eden Artvinli, daha sonra burayı gezen heyetin raporundan da görülebileceği gibi böyle bir durumdan söz edilemeyeceğini belirtti. Meşrutiyet yönetimi Avramino de Castro'yu da istifaya zorlamış ve Avni Mahmud'u başhekim olarak atayarak hızlı bir ıslahat girişiminde bulunmuştu. Bu ara dönemde birtakım önemli adımlar atılmış ve yeni bir bina projesi de yapılmış olduğunu belirten Artvinli, bu ıslahatların bir kısmının da yalnızca propaganda olduğunu ve gerçekleştirilemediğini sözlerine ekledi.

1920'lerin başında Mazhar Osman'ın Bimarhane'nin başhekimi olmasıyla birlikte Alman ekolünün yeniden Osmanlı psikiyatrisinde önem kazanmaya başladığını ve modern tıbbın daha etkin bir biçimde ülkeye girdiğini ifade eden Artvinli, Mazhar Osman ve ekibinin önemli icraatlara imza attığını ve 1924 yılında da kurumun malum yetersizlikler nedeniyle taşınması gerektiğine karar verdiklerini belirtti. Bakırköy'de terk edilmiş halde bulunan Reşadiye Kışlası'nın tahsisi konusunda Ankara Hükümeti ile de anlaşılmış olduğunu ve 1927'de de Toptaşı'nın tümüyle kapatıldığını, yerine Bakırköy Emrâz-ı Akliyye Müessesesi'nin, yani bugünkü Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nin kurulduğunu belirten Artvinli, Toptaşı'ndaki bimarhane binasının daha sonra -hapishane gibi- çeşitli amaçlarla kullanıldığını, halihazırda ise bir vakıf üniversitesine tahsis edilmiş durumda olduğunu ekleyerek sözlerine son verdi.

TÜYAP
www.tuyap.com.tr

ASD 20.Yıl

AVRASYA AMBALAJ® İSTANBUL 2012

18.Uluslararası Ambalaj Endüstrisi Fuarı

20 - 23 Eylül 2012

Sektör
Avrasya'nın Ambalaj Merkezi'nden
Yeni Pazarlara Açılıyor

www.packagingfair.com

AMD Ambalaj Makinecileri Derneği
E.S.İ.D Türkiye Sanayicileri Derneği
KASAD
MASD Metal Ambalaj Sanayicileri Derneği
Dikiş Makinesi Sanayicileri Derneği
SEPA

ufi Küresel Fuar Endüstrisi Birliği
COPE
KOSGEB Destekleyen Kuruluş
ICCA Üye Kuruluş Uluslararası Kongreler Birliği
Üye Kuruluş Uluslararası Ticaret Fuarlarına Ulusal Katılımlardan Sorumlu Organizatörler Birliği
TFYD Üye Kuruluş TÜRKİYE FUAR YAPIMCILARI DERNEĞİ
TS EN ISO 9001:2008

TÜYAP İSTANBUL

TÜYAP FUAR VE KONGRE MERKEZİ
Büyükçekmece, İstanbul / Türkiye

BU FUAR 5174 SAYILI KANUN GEREĞİNCE TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ (TOBB) İZNİ İLE DÜZENLENMEKTEDİR.

BAHÇELİEVLER KATLİAMI DAVASININ ARDINDAN

KATİLLER SERBEST, ADALET İSTİYORUZ!

9 Ekim 1978'de Ankara Bahçelievler'de Türkiye İşçi Partisi üyesi Latif Can, Efraim Ezgin, Hürcan Gürses, Osman Nuri Uzunlar, Serdar Alten, Faruk Ersan ve Salih Gevence'yi öldürmekten hükümlü olan Bünyamin Adanalı ve Ünal Osmanağaoğlu, Ankara 3. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 3. Yargı Paketi olarak bilinen yasal düzenleme doğrultusunda 10 Temmuz 2012 günü tahliye edildi.

Bahçelievler Katliamı'nın iki ay sonrası 14 Kasım 1978 tarihli *YÜRÜYÜŞ*'ün kapağı. İşler maalesef kapaktaki karikatürde öngörüldüğü gibi gitmedi ve bilindiği gibi 2 yıla varmadan 12 Eylül 1980 askeri darbesi oldu.

Tarih Vakfı Arşivi.

Türkiye'nin yakın tarihinin önemli "örgütlenmiş" katliamlarından biri olan Bahçelievler Katliamı'nın hükümlülerinin serbest bırakılması 18 Temmuz 2012 akşamı kalabalık bir grup tarafından protesto edildi. Taksim Meydanı'nda buluşup Galatasaray Lisesi önüne kadar yürüyen grup adına Nezih Kazankaya basın açıklamasını okudu.

Basın açıklamasında Bahçelievler Katliamı'nın sanıklarının tahliyesi, Sivas Katliamı davasının zamanaşımına uğratılmasının, Bahçelievler Katliamı'nda katillerden birisinin, Kemal Türkler cinayetinden zamanaşımı ile kurtarılmasının bir devamı olduğu ifade edildi. Sivas katliamcılarının zamanaşımından tahliyesine başbakanın 'hayırlı' olsun dediği de hatırlatılarak AKP iktidarının katliamcıları serbest bırakmasının yeni katliamların çağrıcılığı olduğuna işaret edildi. Bu yaşananla da bu ülkede Kürtlere, sosyalistlere, halka karşı işlenen suçların cezasız kalacağının iktidar tarafından açıkça ilan edildiğine ve bunun büyük bir tepki doğuracağına vurgu yapıldı.

Açıklamaya; EHP, EDP, Halkevleri, HDK İstanbul, ÖDP İstanbul İl Örgütü, TKP, Türkiye İşçi Partili ve Genç Öncülü Arkadaşları, 68'liler Vakfı, 78'liler Girişimi, Barış İçin Sanat, Çağdaş Avukatlar Grubu, Gençlik Muhalefeti, İHD, İstanbul Tabip Odası, Tükoder, Öğrenci Kolektifleri destek verdi.

Bahçelievler'de ne olmuştu?

8 Ekim 1978 tarihinde, Ankara'nın Bahçelievler semtinde, TİP üyesi, bilinçlerinden ve partilerinden başka silahı olmayan 7 genç öğrenci, kaldıkları eve baskın yapan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) yanlısı Ülkü Ocakları örgütünden bir grup tarafından öldürülmüşlerdi. Bu katliamda hayatlarını kaybeden Lâtif Can, Efraim Ezgin, Hürcan Gürses, evde kurşunlanarak, Osman Nuri Uzunlar telle boğularak öldürülmüşler, Salih Gevenci ile Faruk Ersan'ın iple bağlanmış cesetleri ise Eskişehir yolunda, başlarından kurşunlanmış olarak bulunmuştu. Serdar Alten, ağır bir şekilde yaralanmış olmasına karşın, 8 gün daha yaşamış, bir bölümünü koma halinde geçirdiği bu süre içinde; katliamı yapanların kullandığı aracın tipi, markası, plâka numarası ile katillerin eşkâllerini, kullandıkları silâhlarla ilgili bilgileri vererek, olayın aydınlanmasını sağlayacak ipuçlarını bildirmişti.

Bahçelievler Katliamı'nda yargılanan, Haluk Kırcı, Ünal Osmanağaoğlu, Bünyamin Adanalı, 7'şer kez ölüm cezasına mahkûm edilmişler, ölüm cezalarının kaldırılması üzerine bu cezaları ağırlaştırılmış ömür boyu hapis cezasına çevrilmişti.

Sanıklardan Ercüment Gedikli ömür boyu hapis cezasına çarptırılmış, diğer sanıklar Mahmut Korkmaz, Duran Demirkıran ve Ömer Yavuz Hacıömeroğlu ise çeşitli cezalara mahkûm edilmişlerdi. Sanıklardan İbrahim Çiftçi ise, Ankara Cumhuriyet Savcısı Doğan Öz'ün öldürülmesi olayından, Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi'nde 4 kez ölüm cezasına çarptırıldıktan sonra beraat etmiş, bu karara paralel olarak Bahçelievler Katliamı davasında da beraat etmişti.

Ağırlaştırılmış ömür boyu hapis cezası almış olan Haluk Kırcı, avukatlarının infazın Terörle Mücadele Yasası kapsamında yapılmasına ilişkin itirazlarının Ödemiş Ağır Ceza Mahkemesi tarafından haklı görülmesi üzerine serbest bırakılmış, ancak TİP'li gençlerin ailelerinin avukatı Erşen Şansal'ın Salihli Ağır Ceza Mahkemesi'ne itirazı üzerine tahliye kararı kaldırılmış, yurtdışına kaçmış olan Haluk Kırcı Ukrayna'nın başkenti Kiev'de yakalanmıştı.

Bahçelievler Katliamı'nı gerçekleştiren Ülkücü grubun başında "Reis" lakabıyla anılan Abdullah Çatlı bulunuyordu. Çatlı, İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ ile birlikte kullandıkları otomobilin bir kamyona çarpmasıyla Susurluk'ta ölmüştü. Susurluk kazası TBMM'de araştırma konusu olmuş ve Çatlı'nın devlet tarafından korunduğu, İçişleri Bakanı Mehmet Ağar tarafından kendisine "Emniyet Genel Müdürlüğü Uzmanı" kimliği ve silah ruhsatı verildiği, başka devlet görevlileriyle birlikte yasadışı işlere karıştıkları ortaya çıkmış ve suçlular cezalandırılmıştı.

Türkiye İşçi Partisi 6 yiğit evladını kaybetti

Behice Boran'ın başkanı olduğu TİP'in desteklediği haftalık *YÜRÜYÜŞ* dergisinin katliamı haber veren sayfası. Haberden anlaşılan o tarihte ağır yaralı olan Serdar Alten henüz hayatını kaybetmemiş.

17 Ekim 1978, *YÜRÜYÜŞ* 187. Tarih Vakfı Arşivi.

YENİ BİR PROJE

CORPUS PONDERUM ANTIQUORUM ET ISLAMICORUM

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, *Corpus Ponderum Antiquorum et Islamicorum* (Antik ve İslami Ağırlıklar Corpusu) adıyla yeni bir proje başlatmış bulunuyor. Projenin çıkış noktası, antik ve İslami ticari ağırlıklara ilişkin bilimsel yayınların azlığı ve bu konunun bilimsel platforma taşınmasının gerekliliğidir. Oğuz Tekin'in yürütücülüğünde sürdürülen proje kapsamında, Türkiye müzelerinde ve özel koleksiyonlarda bulunan ticari ağırlıklar üzerindeki çalışmalar tamamlanmış ve yaklaşık 10.000 adet ağırlık, fotoğrafları, teknik bilgileri ve tanımlarıyla dijital ortama aktarılmıştır. Bundan sonraki aşama, çalışmanın tamamlandığı müzelerin ve özel koleksiyonların kataloglarının yayımlanmasıdır. Koleksiyonlarında sayıca az ağırlık bulunan müzeler/özel koleksiyonlar birleştirilerek tek cilt olarak yayın yapılabileceği gibi, sayıca yeterli ağırlığa sahip müzeler/özel koleksiyonlar ise ayrı ciltler olarak yayımlanacaktır. Proje kapsamında, *corpus* formatında en az 10 katalog cildinin hazırlanması ve yayımlanması öngörülmektedir. A4 formatındaki ciltlerde, bir sayfanın sol yarısı katalog bilgilerine, sağ yarısı ise fotoğraflara ayrılacaktır; diğer bir deyişle katalog bilgileri ile ağırlıkların fotoğrafları aynı sayfada yer alacaktır.

On yıl süreli proje; Arkaik, Klasik, Helenistik, Roma İmparatorluğu, Bizans, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde Anadolu'da ve Türkiye Trakyası'nda kullanılan ağırlıklara ilişkin zengin bir kaynak oluşturacaktır. Çalışmalardan elde edilecek bilgiler, analojik çalışmalarla, Antik Çağ'dan Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadarki dönemlerde kullanılan ağırlık sistemlerini, sistemlerin birbirlerine olan etkilerini ve ağırlık birimlerini anlamamıza yardımcı olacak ve böylece söz konusu dönemlerin tarihine ve ekonomisine büyük katkı sağlayacaktır. Projeye ilişkin ilk yayının hazırlıkları tamamlanmış olup Silifke Müzesi'ndeki özel bir koleksiyona aittir. Projenin bu ilk cildi 2012 Eylül ayında yayımlanmış olacaktır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri ağırlık koleksiyonunu kapsayacak olan ikinci cildin de 2012 Aralık ayında yayımlanması planlanmaktadır.

bkz.
İstanbul hakkında
10.000 madde için bakınız...

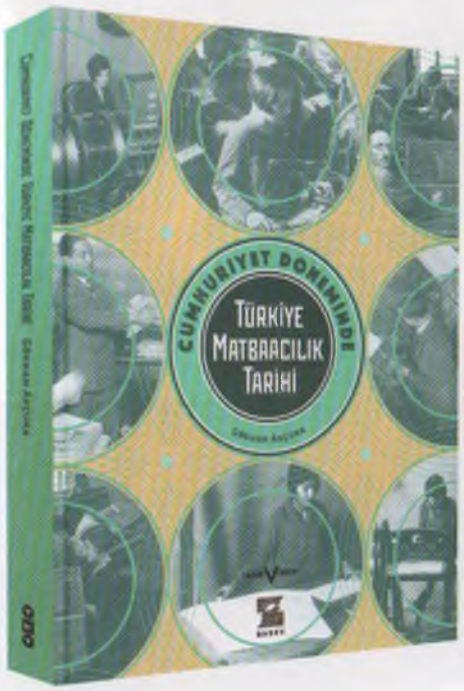
TARİH VAKFI
www.tarihvakfi.org.tr
T (0212) 227 37 33-(0212) 227 37 34 F (0212) 227 37 32

İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ
İSTANBUL VE TARİHİ ÜZERİNE YÜZLERCE MADDE, YORUM VE BİLGİ İLE DOLU
8 CİLTLİK BİR KAYNAK

GÖKHAN AKÇURA İLE SÖYLEŞİ

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE MATBAACILIK TARİHİ

Gökhan Akçura'nın **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Matbaacılık Tarihi** *kitabı Tarih Vakfı, BASEV (Basım Sanayii Eğitim Vakfı) ve Yapı Kredi Yayınları işbirliğiyle yayına hazırlandı. Akçura'nın çalışması, bugüne kadar yayıncılık tarihinin sınırlı bir parçası olarak ele alınmış olan Cumhuriyet dönemi matbaacılık tarihini ayrıntılarıyla okuyucuya aktarıyor. Anılar, makaleler, arşiv malzemeleri ve yaşayan tanıklarla yapılan yüz yüze görüşmelerden oluşan kitap, görsel zenginliğiyle de dikkat çekiyor.*

Kitabınızın başlığı Türkiye matbaacılık tarihini "Cumhuriyet"le sınırlıyor. Bu tercihinizin nedeni ne?

Matbaacılık tarihimizin Osmanlı dönemi, ayrıntılarıyla incelendi. İbrahim Müteferrika üzerine birçok kitap yayınlandı.

Mühendishane Matbaası üzerine Kemal Beydulli'nin araştırması çok yetkin bir çalışma. Ebüzziya Tevfik ve Ahmed İhsan gibi öncü matbaacı-yayıncıların anıları sayesinde kişisel ayrıntıları bile biliyoruz. Bu nedenle araştırmamızı Cumhuriyet dönemi ile sınırlandırdık. Ama kitabımızın giriş bölümünde yapılmış bütün çalışmaları elden geçirerek, Osmanlı matbaacılığının bir özetini de vermeye çalıştık.

Kitap "Giriş"ten sonra "Milli Mücadele döneminde" matbaacılığı ele alıyor. Cumhuriyet döneminin belirleyicisi olarak mı görüyorsunuz bu dönemi?

Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ile iyice yıpranmış bir ülke, hemen ardından Milli Mücadele dönemine giriyor. Her şey gibi matbaacılık da bu çok hareketli yıllarda büyük bir sarsıntı geçiriyor. Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nın sözcüsü olan gazeteler, İstanbul'da Ankara'yı destekleyen basın; Cumhuriyet sonrası matbaacılık ve basın organlarının da başat öğeleri oluyorlar. Çok zorluklar yaşanan bir dönemde ilkel makinelerle basılan gazetelerden söz ediyoruz. Öte yandan Cumhuriyet'in ilk yıllarında matbaacılık sektöründe gayrimüslimlerin ağırlığı büyük bir hızla azalırken, onların yerini Türk ve Müslüman unsurlar almaya başlıyor. Milli Mücadele dönemi bu değişimin hazırlayıcısı elbette.

Cumhuriyet dönemi matbaacılığının ilk büyük değişim/dönüşümü olarak Harf Devrimi'ni görüyorsunuz.

Evet. O güne kadar yabancı dillerde yapılan yayınlar dışında bütün kitap ve gazeteler Arap harfleriyle diziliyordu. Hurufatlar Arap harflerini kullanıyor, mürettipler bu harfleri tanıyordu. Harf Devrimi bir ay içinde bütün sistemin değişmesi zorunluluğunu getirdi. Latin harfli hurufat bulmak, bunu dizecek mürettipler yetiştirmek gibi oldukça zor sorunlarla baş başa kalındı. Öte yandan okuyucu da bu büyük değişime hazır değildi elbette. Sanırım dünyada bu hızda gerçekleşen başka bir harf devrimi de olmamıştır. Basın-yayın organları ve onların gerçekleşmesini sağlayan matbaalar büyük bir sarsıntı geçirdiler dolayısıyla. Devlet yardımı bir ölçüde yardımcı oldu, ama matbaacılık ve yayın dünyasının kendine gelmesi on yıllık bir süreç içinde mümkün oldu.

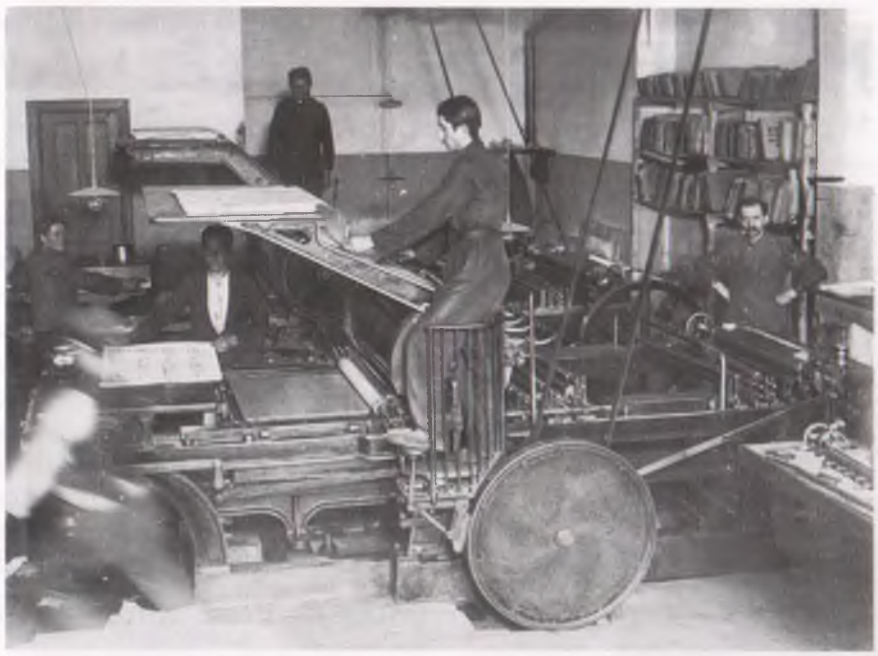
Araştırmanızı yaparken ne gibi zorluklar yaşadınız? Yeterli kaynak var mıydı?

Açıkçası işe başlarken bu kadar zorlanacağımı düşünmemiştim. Daha önce yapılmış araştırmaların genel olarak yayıncılıkla ilgilendiklerini biliyordum. Ama gazete ve dergi taramaları da pek verimli geçmedi. Matbaacılık teknik bir konu olarak görüldüğü için, kimse üzerinde durmayı düşünmemiş herhalde. Matbaaların adresleri, baskı makinelerinin markalarıyla tarih yapmak mümkün değildi elbette. İnsan öyküleri gerekliydi. Ama geçmiş dönemleri yaşamış ve hayatta olan insanların sayısı o kadar azdı ki... Yaşayanlar da matbaalardan kısaca söz ediyor ve hemen yayınlara, oradan da arkadaş sohbetlerine geçiyorlardı. Ama tanıştığım bir eski matbaacı, Tunçer Sezergil sayesinde bu zorlukları aşabildim. Tunçer Bey, yıllar boyu topladığı matbaacılıkla ilgili bülten, sirküler, el ilânı gibi malzemeyi hizmetimize sundu. Bu belgelerde eski matbaacıların anıları, örgütlenmeleri, yaşamöyküleri yer alıyordu. Özellikle İbrahim Bilge, Rebii Şenkartal, Sait Yada ve Willi Blümel gibi eski matbaacılar, böyle bir matbaacılık tarihi yazılması için zamanında çok çalışmışlar, makaleler yayınlamışlar, dergiler çıkarmışlar. Ben biraz da onların yapmak istediklerini gerçekleştirdim, onlardan el aldım diye düşünüyorum...

Kitabınızda Türkiye'de matbaacılığın tipo ve ofset dönemlerini ele alıyorsunuz. Ama her dönemi ticari matbaalar ve gazete matbaaları olmak üzere iki ayrı başlık altında inceliyorsunuz. Bu bir zorunluluk muydu?

Ticari matbaalarla gazete matbaalarının iç içe geçtikleri yerler ve dönemler var. Ama manzaranın bütününe baktığımızda, bu iki olgunun önemli farklar gösterdiğini fark ediyoruz. Gazeteler kısa zamanda büyük tirajlar basmak zorunda oldukları için, teknolojiyi çok yakından izlemek zorundalar. Bu nedenle ilk rotatifleri, dizgi makinelerini getirenler de gazeteler elbette. Ayrıca hem tipo döneminde, hem

de ofsete geçildikten sonra gazetelerimizin renkli baskı konusunda eğilimleri var. Dünyanın birçok ülkesinden önce gerçekleşiyor hem de bu durum. Bu nedenlerle gazetelerin teknolojik açıdan üstünlüğü tartışılmaz. Öte yandan ticari matbaalarda işin daha "sanatsal" yönünün geliştiğini görüyoruz. Taş baskı, etiketler, afişler, dergiler vb. onların uzmanlık alanları... Daha küçük çapta, ama daha kalıcı ürünler üretiyorlar. Bu iki çizgi dünden bugüne matbaacılığımızda iki paralel çizgi olarak varlığını koruyor.

Cumhuriyet Gazetesi Matbaası.

Cumhuriyet Gazetesi Arşivi.

Cumhuriyet Dönemi Matbaacılık Tarihi'nde matbaa insanlarına da oldukça geniş bir bölüm ayrılmış. Biraz da bu bölüm hakkında konuşalım.

Elbette. Kitabın benim için en heyecan verici bölümü oldu bu. Matbaa sektörü ilk adımından son noktasına kadar birbirinden değişik birçok kahramanın emeğinin izlerini taşıyor. Mürettipler, yani yazıları dizenler birçok açıdan çok önemli. Sektörün en aydın unsurları. İşçi hareketinin içindeki başat unsurlar aynı zamanda. Kurşun, potas, antimuan gibi zehirli maddelerle sürekli temas ettiklerinden; en zor koşullarda çalışanlar da onlar. Baskı makinelerini kullananlar, operatörler, matbaa işçileri de bu sürecin önemli elemanları. Ayrıca geniş bir bölüm de klişecilere ayırdım. Resimleri baskı için hazırlama sanatı yani... Her rengi ayrı bir çinko kalıba döktükleri için başlangıçta çinkografi olarak adlandırılmıştı. Matbaa insanları denilince liste uzun: Hurufatçılar, matbaa ve levazımatı satıcıları, makineleri kuranlar yani montörler, matbaa sahipleri ve hatta matbaa hamalları...

Güzel İş Matbaası'nda harf diziliyor.

Cengiz Kahraman Arşivi.

Matbaacılık denilince ilk akla gelen kent İstanbul oluyor. Ama kitapta Anadolu matbaacılığına ilişkin bir bölüm de var...

İstanbul matbaaların hem sayı olarak, hem de özellikle teknik seviye olarak en yüksek noktada olduğu şehir. Devlet matbaalarının güçlü olduğu yıllarda Ankara'nın da bu toplamda önemli yeri var. İzmir'de de birkaç büyük matbaa her dönemde olmuş. Geriye kalan kentlerde matbaalar küçük ve yetersiz. Ama bunlardan da söz etmek gerekiyor elbette. Başlangıçta hemen hemen hiçbir kaynak yoktu elimde. Sonra Cumhuriyet Arşivleri'nde çok önemli bir dosya çıktı karşıma. Cumhuriyet Halk Fırkası tüm teşkilâtına bir tamim yollayarak, bulundukları şehirdeki matbaalarla ilgili ayrıntılı bilgi istemiş. Kimi uzun uzun anlatmış, kimi kısaca... Ama böylece 1930'lu yılların genel bir portresini aktarma imkânımız oldu. Zaten bu manzara da ancak ellili yıllarda Heildelberg'lerin, ardından da ofset makinelerin girmesiyle bir ölçüde değişti.

Zellitch Biraderler Takvimi.

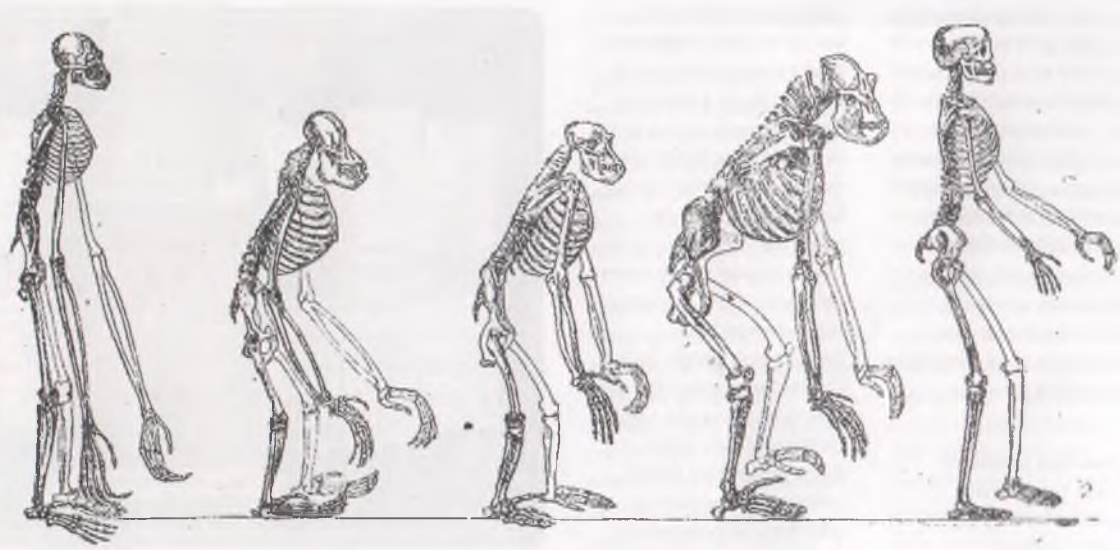
MEKTEB-İ MÜLKİYE, "İLM-İ AKVÂM" VE "ANTROPOLOJİYA"

ZAFER TOPRAK

1908-1909 ders yılından itibaren kapsamlı bir Fransız Devrimi tarihi okutulması, bunun yanı sıra birinci sınıfta "İngiltere ve Fransa ve Amerika Kanun-ı Esasîlerinin Tarihçesi", iki ve üçte ise"Hukuk-ı Esasiyye ve Umumiyye" derslerinin konması Mülkiye Mektebi'nin 1908 Jön Türk devrimine ne denli gönülden bağlandığının kanıtlarıydı. Ama bunlarla da yetinilmemiş lâ-dinî bilgileri içeren Etnografya dersi konmuştu. Bu ders Osmanlı'da "bilimsel devrim"e yol açacak önemdeydi.

1908 Jön Türk devrimi Osmanlı toplumunu derinden etkileyen gelişmelere neden oldu. Eğitim sistemi de bundan nasibini aldı. Jön Türk hareketinde önemli rol oynayan yüksekokullardan biri kuşkusuz Mekteb-i Mülkiye-i Şahane idi. Her ne kadar Abdülhamid döneminde geçirdiği reform sonucu köklü dönüşümlere uğramış, bir yüksek eğitim kurumuna dönüşmüşse de kısa bir süre sonra muhalefet yuvalarından birine dönüşmüştü. Tıbbiye ve Harbiye'de olduğu gibi eğitim görmek, Batı dillerini, özellikle Fransızcayı öğrenmek, aydın kimliğini benimsemek Mülkiye Mektebi öğrencileri ve mezunlarının Jön Türk hareketi içerisinde yer almalarına neden olmuştu.

Jön Türk devrimi ertesi ders programlarında köklü bir dönüşüme giden kurumların başında Mekteb-i Mülkiye vardı. Yeni programla birlikte Mülkiye daha bir dünyayı algılamaya yönelik alanlara uzandı. Yine devrim ertesi Mülkiye mezunları, Osmanlı'da ilk öğrenci derneklerinden birini kurdular ve otuz sayı devam edecek bir fikir dergisini, *Mülkiye*'yi çıkardılar. Mekteb-i Mülkiye Mezunları İttihad ve Terakki Cemiyeti tarafından 1 Şubat 1324 / 14 Şubat 1909'dan itibaren yayınlanan bu dergi, o günlerde yayınlanan *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmu-*

Jibon, Orang(utan), Şempanze, Goril, İnsan.

Satı, *Etnografya*, s. 16.

ژیبون اورانغ شەمپانزە غوریل انسان

(شکل ـــ ۱ ـــ)

asi ile birlikte 1908 devriminin fikir tabanını yansıtan ender yayın organlarından biri oldu.

Derginin yönetimini Ali Reşad, Hasan Tahsin, Ali Seydi, Hakkı Behiç üstlenmişlerdi. Daha ilk sayılarında yer alan yazarlar göz önünde bulundurulduğunda Meşrutiyet dönemi fikir dünyasının önde gelen şahsiyetlerinin önemli bir kısmının Mülkiye mezunu oldukları görüldü. Bu dergi sayesinde müfredattaki değişiklikler yakından izlenebilmiş, "ittihad" ve "terakki" sözcüklerinin *Mülkiye* çevresince temel şiar edinilmiş olduğu görülmüştü. Böylece ülkeyi düzlüğe çıkarma çabası Mülkiye Mektebi müfredatına da yansıtılmış oluyordu. Nitekim *Mülkiye* dergisinde program değişikliği ile ilgili olarak şu satırlar yer alıyordu: "1324-1325 sene-i dersiyyesinde ise saye-i feyyaz-ı hürriyette programlar menâfi-i memlekete muvafık surette yeniden tertib ve Paris Mekteb-i Siyasî cetvel-i dürûsuna takrib olunarak şu surette kararlaştırılmıştır." Mülkiye Mektebi Paris Siyasal Bilgiler Okulu'nu örnek almış ve programını ona göre düzenlemişti.

Mülkiye'nin daha birinci sınıf derslerine göz atmak bile bu köklü değişikliği ortaya koyuyordu: Mülkiye'ye giren öğrencinin karşılaştığı ilk dersler şunlardı: Hikmet-i Hukuk-ı İslamiyye, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Usul-i İdare, İlm-i İktisad, Usul-i Maliyye, İngiltere ve Fransa ve Amerika Kanun-ı Esasîlerinin Tarihçesi, Devlet-i Aliyye Tarih-i Siyasî ve İdarîsi, Tarih-i Siyasî [1763-1789'a kadar], Coğrafya-i İktisadî, Etnografya, İstatistik, Mebadî-i İlm-i Hukuk ve Fransızca.

Mülkiye aslında 1859'da bir "idadî" yani kabaca lise düzeyinde bir okul olarak kurulmuştu. Abdülhamid devrinde yüksek kısmı da eklenerek yedi yıllık bir okula dönüşmüştü. 1900 yılında Mülkiye'nin idadî kısmı yüksek kısmından ayrılmış, Mülkiye üç yıllık yüksek kısmıyla devam etmişti. 1908 sonrası ders programındaki gelişmeleri görebilmek için Mülkiye'nin 1908 öncesi son programı ile karlılaştırmak yeterliydi. Son ders programı değişikliği ile 1900 ve sonrası Mülkiye birinci sınıfı öğrencileri şu dersleri görüyorlardı: İlm-i Kelâm ve Tefsir ve Hadis, Usul-i Fıkıh, İlm-i Ahlâk, İlm-i Servet, Usul-i İdare, Usul-i Maliyye, Arazi Kanunu, Hukuk-ı Düvel, Kitabet-i Resmiyye, Tarih-i Osmanî, Fransızca, Usul-i Tercüme, Elsine-i Erbaa [Dört dil: Arapça, Ermenice, Rumca, Bulgarca]. 1903 yılında Hüsn-i Hatt dersi eklenmiş ve 1908'e kadar program bu derslerden oluşmuştu.

Mülkiye dergisi "istibdat" dönemini eleştiriyor ve Abdülhamid döneminde Mülkiye'de karşılaşılan sorunları şu satırlarla ifade ediyordu:

"Programlarca icra edilen tadilât Mekteb-i Mülkiyye derslerini, mektebin maksad-ı tesisi ile mütenâsib olmayacak surette karıştırmış idi. Memur yetiştirmek üzere açılan bir mektepte fıkıh ve tefsir ve hadis gibi bu mektep talebesinin tahsilât-ı ibtidaiyyelerine nazaran anlayamayacakları dersler ilave ve bundan başka hüsn-i hatt gibi kat'iyyen ehemmiyeti, hatta lüzumu olmayan şeylerle talebenin işgal edilmesi sebebiyle şakirdâna nihayet derecede yılgınlık gelmiştir. Derslerce icra edilen bu tadilât ile beraber mektebin tarz-ı idaresi tebeddülat-ı mühimmeye [önemli değişikliklere] uğradı. Mektep 1 Eylül 1299 tarihinden itibaren leyliye [yatılıya] tahvil edilmiş idi. 1316 tarihinde idadî sınıfları tefrik olunarak Mercan'a naklolundu ve iki sene sonra tekrar nihariye [gündüzlüye] kalb olundu. Bu tadilat hep ıslahat namı altında icra edilmekte idi. Fakat her tebeddülde mektebin mühim esaslarından biri yıkılıyordu. Mektepte tahsil eden talebe vaiz olmayacaktı. Mutezile ve sair fark-ı salâ'-i mu'terize ile mübâhise ve münazara vazifesiyle mükellef değildi. Kalemlerde mübeyyizlik [mesveddeleri beyaza çeken kalem kâtibi] hizmetinde kullanılmayacaktı. Mülkî ve siyasî memuriyetlerde istihdam edilmek üzere ihzâr ediliyordu [hazırlanıyordu]. Böyle olduğu halde yine programlarda ilm-i kelâm ve tefsir ve hadis ve fıkıh için tahsis olunan ders saatleri mektebin en mühim derslerinden biri olmak lâzım gelen usul-i idare-i mülkiyeye tahsis edilen saatlerden ziyade idi. Bu ehemmiyetli derslerin ruhlu yerleri de tayy [çıkarılmış] edilmiş idi. İlm-i hikmet namına programa idhal olunan dersin tedrisinde muallimin uğradığı müşkilâtın haddi tasavvur edilemezdi. Muhtelif sınıflarda tedris edilen dersler ruhtan, ciddiyetten âri bir şekil almıştı. Dürus-ı muhtelife arasındaki münasebet, muhtelif sınıflarda tedris edilen aynı ders arasındaki revâbıt [bağlar] nazar-ı dikkate

Bir Japon'un derisindeki veşmler [dögmeler].

Satı, Etnografya, s. 4.

Mülkiye dergisinin "sahib-i imtiyaz ve müdürü" ve Mercan İdadisi Müdürü Ali Reşad.

Ali Reşad'ın yazdığı *Muḫaṣṣal Musavver Fransa İhtilâl-i Kebiri*.

alınmıyordu. Ahkâm-ı evkaf gibi mühim bir dersin ilgasına bir rezil hafiyenin iki satırlık jurnali kifayet etmiş idi.

Muallimlerin takdirlerinden mütahassıl defterler mükerreren teftiş ve muayene edilmiştir. Hülasa memleketin her tarafına neşr-i maarif etmek için açılmış olan bu mektebin dahilinde neşr-i maarif memnu' idi. Muallimlerin takrirlerini tab'a mahsus olan litografya matbaası bile devletin resmi darüt'tıbaası [basımevi] olan Matbaa-i Amire gibi beliyye-i istibdadalistibdadın felaketine] uğramış idi. Ne tedris edenler bildiklerini anlatmağa, ne tederrüs edenler arzu ettiklerini öğrenmeğe muvafık olamıyorlardı. Bir Fransızca muallimi 'liberte' [Fransızca özgürlük] kelimesini 'evbaşlık [evbaş = ayaktakımı, terbiyesiz, aşağılık kimse olma], arsızlık, başıboşluk' manalarıyla tercüme etmiş idi. Mektepte ne talebeye, ne muallimlere emniyet edilmediğinden yekdiğerine merbut bir silsile-i tecessüs teşkil edilmişti. Bilhassa Mekteb-i Mülkiye için on üç bendi havi bir kararname kaleme alınmış ve ahkâm-ı garibesinin Mekteb-i Sultanî ile mekâtib-i idadiyyeye tamim-i mühimmesi de unutulmuştur. Bu kararname münderecâtı adeta tekellümü bile mani' olacak derecede şedid idi. Zaten iktisad dersinde 'serbestî-i mübadele' diyemeyen, usul-i maliye dersinde bütçenin tevazünü [dengesi] lüzumundan ve hatta suret-i tertibinden bahse imkân bulamayan, hukuk-ı idarede hürriyet-i şahsiyyeyi, mas'uniyet-i nefsiyye tabiriyle edaya mecbur olan, coğrafyada hükûmet-i cumhuriyye, hükûmet-i meşruta sözlerini ağzına alamayan, hükûmetlerin tarz-ı idarelerini söyleyemeyen, fıkıhka cumhur hükemâ terkibini irada kâdir olamayan zavallı muallimler bu kararname üzerine hemen bilkülliye ebkem [dilsiz] kalmak derecesine gelmişler idi."

Kısaca Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Abdülhamid döneminde karanlığa gömülmüş, sultana biad edecek öğrenci yetiştirmenin ötesinde bir işlevden yoksun kalmıştı. Bu tarihlerde okutulan derslerin içerikleri konusunda da elimizde son derece sınırlı bir bilgi bulunmaktadır.

1908 DERS PROGRAMLARI

1908 ile birlikte ders programlarında köklü bir değişikliğe gidilmiş ve şer'i hukuka ve dine yönelik dersler azaltılarak doğrudan doğruya yöneticilik ile gerekli derslere ağırlık verilmişti. Nitekim ikinci ve üçüncü sınıflara da birinci sınıfınkilere benzer dersler konmuştu. İkinci sınıfta okutulan dersler şunlardı: Hikmet-i Hukuk-ı İslamiyye, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Usul-i İdare, İlm-i İktisat, Usul-i Maliyye, Edebiyat-ı Osmaniyye, Hukuk-ı Hususiyye-i Düvel, Devlet-i Aliyye Tarih-i Siyasî ve İdarîsi, Tarih-i Siyasî [1789-1814'e kadar], Kavanîn-i Ticariyye, Arazî Kanunu, Hukuk-ı Esasiyye ve Umumiyye, Hukuk-ı Düvel, Fransızca. Mülkiye'nin son sınıfı müfredatı ise şu derslerden oluşuyordu: Hikmet-i Hukuk-ı İslamiyye, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Usul-i İdare, İlm-i İktisad, Usul-i Maliyye, Edebiyat-ı Osmaniyye, Hukuk-ı Hususiyye-i Düvel, Devlet-i Aliyye Tarih-i Siyasî ve İdarîsi, Hukuk-ı Esasiyye ve Umumiyye, Hukuk-ı Düvel, Fransızca mükâtibat-ı düvelliyye [devletlerarası yazışma – diplomatik muhaberât], mükâtibât-ı resmiye [resmî yazışma], Fransızca, Tarih-i Siyasî [1814'den zamanımıza kadar].

Bu sınıfların da 1908 öncesi derslerini vererek karşılaştırma olanağı sağlayalım:

İkinci sınıf: İlim-i Kelâm ve Tefsir ve Hadis, Usul-i Fıkıh, Mecelle, İlm-i Ahlâk, İlm-i Servet, Usul-i İdare, Usul-i Maliyye, Hukuk-ı Ticaret, Hukuk-ı Düvel, Hukuk-ı Ceza, Kitab-ı Resmiyye, Tarih-i Osmanî, Fransızca, Usul-i Tercüme, Elsine-i Erba'a.

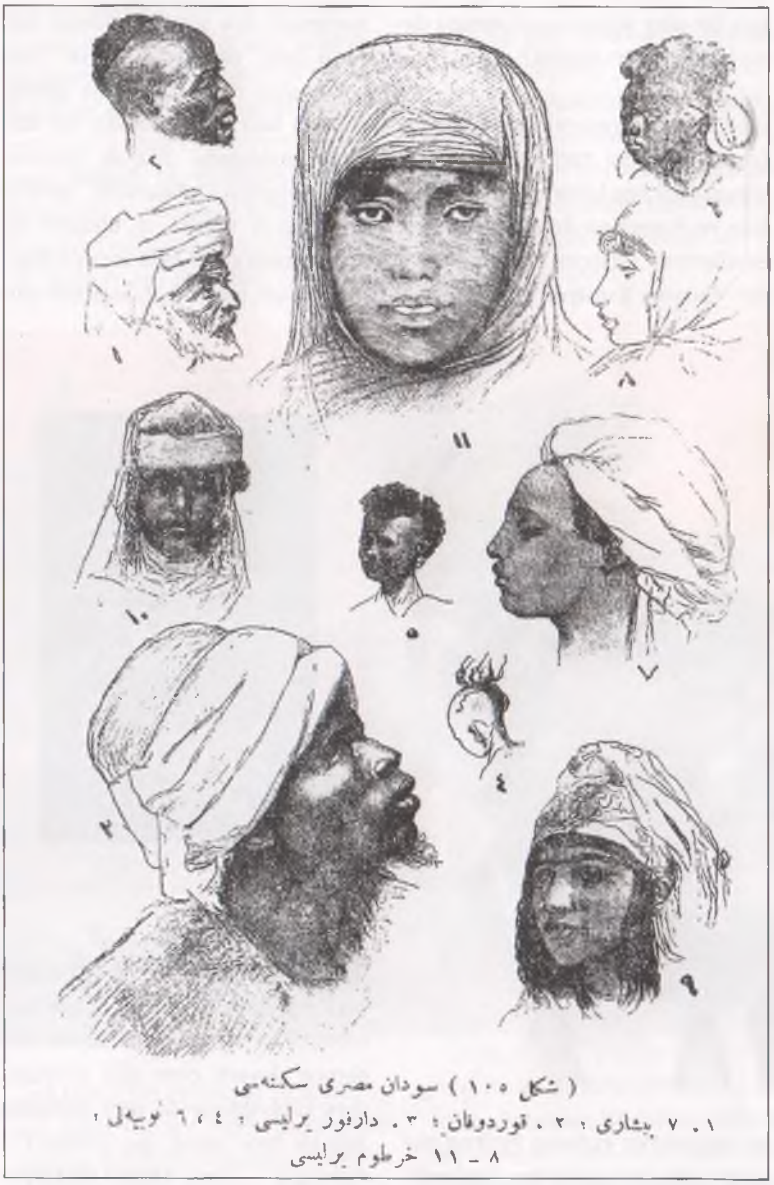
Üçüncü sınıf: İlm-i Kelâm ve Tefsir ve Hadis, Mecelle, İlm-i Servet, Usul-i İdare, Usul-i Maliyye, Ahkâm-ı Evkaf, Hukuk-ı Düvel, Usul-i Muhakemât-ı Hukukiyye, Usul-i Muhakemât-ı Cezaiyye, Tarih-i Osmanî, Nizabât-ı Zabtiyye, Fransızca, Usul-i Tercüme, Elsine-i Erbaa.

1908 öncesi ve sonrası Mülkiye Mektebi'nin ders programları karşılaştırıldığında belli başlı değişiklikler şu şekilde özetlenebilir. Yeni programda *Mülkiye* dergisinin vurguladığı gibi Paris Siyasal Bilgiler Okulu'nun etkisi büyüktü. Programda öncelikle din ağırlıklı dersler azaltılmış ve daha bir lâ-dinî yapı hâkim olmuştu. Nitekim *Mülkiye* dergisi 1908 öncesi programı eleştirirken Mülkiye mezunlarının vaiz olmayacaklarını, bu denli yüklü bir din eğitimi görmelerinin gereksiz olduğunu vurguluyordu. Yeni programda İlm-i Kelâm ve Tefsir ve Hadis dersi Hikmet-i Hukuk-ı İslamiyye'ye dönüştürülmüş, Mecelle korunmuş, İlm-i Servet İlm-i İktisat olmuş, Anayasa Hukuku 1908 sonrası her sınıfa konmuştu. Ayrıca Osmanlı Edebiyatı dersi eklenmiş, 1908 ön-

cesi Tarih-i Osmanî ile yetinilirken, 1908 sonra Osmanlı siyasî ve idarî tarihi yanı sıra, Fransız devrimi eksenli Tarih-i Siyasî dersi önem kazanmıştı. Ve nihayet Osmanlı'nın çokulusluluğunun simgesi olan ve Arapça, Rumca, Ermenice ve Bulgarca'yı öğrencilere zorunlu kılan Elsine-i Erbaa kaldırılmıştı. Bu bir anlamda üniter bir devlet anlayışının başlangıcı da sayılabilirdi. Nitekim özellikle Balkan Harbi ertesi dil birliği konusu gündeme gelecekti.

TARİH-İ SİYASÎ VE FRANSIZ İNKILÂBI

Tarih-i Siyasî dersinin üç yıl art arda birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda sırasıyla [1763-1789] ve [1789-1814] ve [1814'ten zamanımıza kadar] olmak üzere son derece ayrıntılı okutulması 1908'in ruhuna uygun düşüyordu. Ne de olsa 1908 devriminin şiarı "hürriyet, musâvat, uhuvvet"ti. İlk yıl Fransız Devrimi'nin hazırlık evresine, Fransa'nın Kuzey Amerika'daki tüm kolonilerini 1763 tarihinde, Yedi Yıl Savaşları sonunda imzalanan Paris Antlaşması ile İngiltere'ye kaptırmasından Fransız Devrimi'ne kadarki bir döneme hasredilmişti. İkinci yılda Fransız Devrimi'nden Napoléon savaşları sonrası Fransız ordularının Koalisyon orduları [İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya] tarafından yenilgiye uğratılması ardından Avrupa'daki sınırların ve güç dengelerinin yeniden belirlenmesine yönelik kararların alındığı Viyana Kongresi'ne kadar geliniyordu. Üçüncü yılda ise 1814 sonrası gibi uzun bir dönem işleniyordu. Bu üç yıllık siyasal tarih dersi Mülkiye müfredatının ne denli Fransız Devrimi'ne odaklandığının kanıtını oluşturuyordu. Birinci sınıf öğrencisi tüm akademik yıl boyunca Fransız Devrimi'ni hazırlayan sadece 26 yılı, ikinci sınıf öğrencisi ise Fransız Devrim sürecini içeren 25 yılı okuyordu. Fransız Devrimi'ni hazırlayan koşullar ve devrimin kendisi böylece ilk iki sınıfta, toplam 51 yılı kapsayacak şekilde ele alınıyor. 1814 sonrası ise, 1908'e kadar 96 yıla hasrediliyordu. Mülkiye'nin orta kısmı olan ve ayrı bir okula dönüştürülen Mercan

Sudan Mısırı sekenesi.

Satı, *Etnografya*, s. 275.

1908 ders programında kapsamlı bir Fransız Devrimi tarihi okutulması, bunun yanı sıra birinci sınıfta İngiltere ve Fransa ve Amerika Kanun-ı Esasîlerinin Tarihçesi, iki ve üçte ise Hukuk-ı Esasiyye ve Umumiyye derslerinin konması Mülkiye'nin 1908'e ne denli gönülden bağlandığının kanıtlarıydı.

İdadisi müdürü, Mülkiye mezunu Ali Reşad'ın bu konuda yazdığı ve ders kitabı olarak okutulan eser *Mülkiye* dergisinin arka kapağında şu satırlarla tanıtılıyordu: "Fransa İhtilâl-i Kebiri – Fransa İhtilâl-i Kebiri hakkında tafsilat-i tarihiyyeyi ve inkılâb zamanında teşekkül eden siyasî fırka ve cemiyetlerin ihtilafât ve münazaâtı hakkında malumâtı havi olarak Mercan İdadisi Müdiri Ali Reşad Bey tarafından neşr olunan bu eser 5 kuruş fiyatla Babıali caddesinde Kanaat kütüphanesinde satılmaktadır. Taşraya 6 kuruştur." Bu tarihlerde Ali Reşad idadîler için de bir *Fransa İhtilâl-i Kebiri*[2] kitabı yazmıştı. Charles Seignobos'tan esinlenerek kaleme aldığı ve "telif" sayılırsa bugüne kadar yayınlanmış en kapsamlı Fransız Devrimi kitabı, *Muḫaṣṣal Muṣavver Fransa İhtilal-i Kebiri* adlı eserinin

kısa bir süre sonra yayınlanması da bir tesadüf eseri değildi.[3]

1908 ders programında kapsamlı bir Fransız Devrimi tarihi okutulması, bunun yanı sıra birinci sınıfta "İngiltere ve Fransa ve Amerika Kanun-ı Esasîlerinin Tarihçesi", iki ve üçte ise "Hukuk-ı Esasiyye ve Umumiye" derslerinin konması Mülkiye'nin 1908'e ne denli gönülden bağlandığının kanıtlarıydı. Ama bunlarla da yetinilmemiş bu makalenin konusu da olan ve antropolojiyi de içeren Etnografya dersi konmuştu. Bu ders Osmanlı'da "bilimsel devrim"e yol açacak önemde bir içeriğe sahipti.

Sâtı el-Husri (Doğum 1880 San'a- Ölüm 1969 Bağdat.)

Etnografya dersi Osmanlı'da ilk kez bir ders programında yer alıyordu. İçeriği ise antropoloji, etnoloji ve etnografyadan oluşuyordu. Bu ders 1908'in devrim ortamında müfredata alınmış ve bir yıl sonra "mahzur"ları görülerek ders programından çıkarılmıştı. Dersi o dönemin Osmanlı entelektüel dünyasına en az Ziya Gökalp kadar damgasını vuracak bir Mülkiye mezunu, Sâtı el-Husrî vermiş ve dersin önemini *Mülkiye* mecmuasında kendisi tarafından ayrıntılarıyla ele alınmıştı.[4] Osmanlı teokratik bir devlet değildi; ancak din konusunda duyarlılık son derece derindi. Eğitim kurumları dini sorgulatabilecek her türlü "bilgi" den arındırılmıştı. Oysa antropoloji bilim dünyasına geldiği günden beri dinle sorunlu bir alanı oluşturuyordu. Zira 19. yüzyılda antropolojinin gelişimiyle birlikte "yaratılış"ın uhrevî ve dünyevî iki ayrı yorumu vardı. Hele insanın maymunla olan irsiyet bağı o günler için

"küfür" addedilebilirdi. Bu ders Jön Türk döneminde bile bir yıl dayanabilmişti. Ancak, bilim konusunda son derece duyarlı olan Sâtı el-Husrî, ders kaldırıldıysa da ders notlarını kısa bir süre sonra, 1911 yılında *Etnografya — İlm-i Akvâm* başlığıyla yayımlayacaktı.[5]

SÂTI BEY VE ESERLERİ

Osmanlı literatüründe Sâtı Bey diye bilinen Sâtı el-Husrî, aslen Arap kökenliydi; bir Osmanlı vatanperveriydi. Kardeşi Bedii Nuri ile birlikte Mülkiye'de okumuş ve Meşrutiyet yıllarında eğitim seferberliğinin önde gelen kişilerinden biri olmuştu. Darülmuallim'de ve Darüşşafaka'da müdürlük yapmış, bu okulların çağdaş görünüm kazanmasında etkin bir rol oynamıştı.[6] *Terbiye Mecmuası* ve *Terbiye* dergilerini çıkarmış,[7] *Fenn-i Terbiyye — Nazariyyat ve Tatbikat* adlı eseri o günkü "terbiye" edebiyatının klasikleri arasında yer almıştı.[8] Maarif-i Umumiyye Nezareti'ne verdiği layihalar kitap haline getirilmişti.[9] Sâtı Bey aynı zamanda iyi bir hatipti. Konferansları daha sonra iki kitap haline getirilmişti.[10] Faik Sabri ile birlikte verdiği Japonya üzerine konferans da kitaba dönüştürülmüştü.[11]

Sâtı Bey'in literatürde genellikle Arap milliyetçiliğinde oynadığı rol ön plana çıkarılmış, bu alanda Arap dünyasında Ziya Gökalp'e benzer bir rol üstlendiği vurgulanmıştı. William L. Cleveland, Sâtı el Husri üzerine bir doktora tezi yazmış ve bu tez daha sonra kitap olarak da yayınlanmıştı [*The Making of an Arab Nationalist - Ottomanism and Arabism in the Life and Thought of Sati' al-Husri*, Princeton University Press, 1971.] Ancak Cleveland'ın Osmanlıca bilgisi olmadığı için Arapça dışında kaynaklara ulaşamaması Sâtı Bey'in Osmanlı dönemindeki değerli çalışmalarına yer vermesini engellemişti. Benzer bir bilgi eksikliği Bassam Tibi'nin Arapça yazdığı ve ardından İngilizceye çevrilen Arap milliyetçiliği üzerine kaleme aldığı kitapta da gözleniyordu, [*Arab Nationalism - A Critical Enquiry* (second edition), Translated by Marion Farouk Sluglett and Peter Sluglett, New York, St. Martin's Press, 1990.] Türkiye'de de Sâtı BeyArap siyasî düşüncesiyle öne çıkmıştı. [Hamid İnayet, *Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri*, 2. Bakı, çev: Hicabi Kırlangıç, İstanbul; Yöneliş Yayınevi, 1997. İlk baskı: 1991. Sâtı'el-Husri, s. 284-291.] Türkiye'de Sâtı Bey'I okuyuculara geniş ölçüde tanıtan Hilmi Ziya Ülken olmuştu. [*Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, (ikinci baskı), İstanbul; Ülken Yayınları, 1979.] Keza Sâtı Bey'in görüşlerine Niyazi Berkes de eserlerinde yer vermişti. [Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara; Bilgi Yayınevi, 1973.] Bu konuda Ercüment Kuran'ın da bir yazısı yayımlanmıştı. [Ercüment Kuran, "Bir Osmanlı Aydını: Sati' El-Hüsri (1880-1968), *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Derleyen: Mümtaz'er Türköne, Ankara; Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 1994, s. 183-188.]

Bir pedagog ve eğitimci olmanın ötesinde Sâtı Bey II. Meşrutiyet yıllarında sayıları yarım düzineyi aşan "fen" diye nitelendirilebilecek alanda yazdığı ders kitaplarıyla ünlenmişti.[12]

II. MEŞRUTİYET ÖNCESİ İNSAN BİLİMİ

II. Meşrutiyet öncesi insan bilimine ya da antropolojik bilgilere yönelik bir yayın dünyası vardı. Son derece temkinli olan bu kesimde söz sahibi olanlar başta Beşir Fuad olmak üzere Şemseddin Sami ve Ebüzziya Tevfik idi. O devirde yayımlanan cep kitapları genel kültüre yönelik zengin bir birikim içeriyordu. Ahmed Midhat'ın cep kitapları, Asır Kütüphanesi, Ebuzziya Tevfik'in Kitabhane-i Meşâhir dizisi, Cep Kütüphanesi bunlar arasında öne çıkanlardı. Kitabhane-Meşâhir dizisi geniş bir yelpaze oluşturuyordu. Gutenberg ve İhtira'-i Fenn-i Tab', Galile, Diyojen, Benjamen Franklin, Özop, Jean-Jacques Rousseau, İbn-i Sina bu dizide yer alan kitaplar arasındaydı. Antropoloji açısından önem taşıyan ise *Buffon* adlı eserdi. Kitabhane-i Meşâhir'in yedinci kitabını oluşturan *Buffon*, Ebuzziya Tevfik tarafından kaleme alınmıştı.[13] Bu kitaba göre *Buffon* Osmanlı topraklarında çok daha erken bir dönemde biliniyordu. "Buffon bizce dahi maruftur. Çünkü eşher-i âsarı [ünlü eserleri] olan tarih-i tabiisi bundan seksen sene mukaddem Türkçemize tercüme edilmiş ve binaenaleyh mahsül-i tetebbuatından milletimiz dahi müstefid olmuş ise de şimdiye kadar güzerân hayatına [gelip geçici hayatına] dair hiçbir yerde topluca malumât verilmemiştir. Binaenaleyh şu eser-i naçize de müşarileyhin ahvâl-i hususiyyesini va âlem-i insaniyyete ifa eylediği hidemât ber güzidesini eshâb-ı mütalaaya mücmelen bildireceğiz." Ebüzziya Tevfik'in sözünü ettiği metin III. Selim'in reis-üt-tıbbası olan Behçet Efendi'nin çevrisiydi ve ancak 65 yıl sonra *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde tefrika edilmişti. Ebüzziya Tevfik'in basit bir dille Buffon'un hayatı ve eserlerini özetleyen kitabı şu satırlarla son buluyordu: "Bahusus seksen senelik bir ömür içinde birkaç asırlık ömrün kifayet edemeyeceği tetkikât-i hekimâneyi şamil 40 aded cild-i kebirden ibaret bir telif-i mükemmel vücude getirmiştir." Böylece erken dönem antropoloji literatürünün ünlü bir şahsiyeti Osmanlı'ya tanıtılmış oluyordu.

Şemseddin Sami ise antropoloji literatürüne iki risale ile katkıda bulunmuştu. Bunlar 1296 (1879-1880) tarihli *İnsan*[14] ve 1303 (1887) tarihli *Yine İnsan*[15] adlı eserleriydi. Bu eserlerden ilki insanın evrimini "ilmü'l-arz" yani jeoloji bağlamında ele alıyor ve yeryüzünün geçirdiği devirleri sıralıyordu. İnsanoğlunun, "nev'-i beşer"in yeryüzünde ortaya çıkışından, ilkel insanların yaşamlarından söz eden bu kitap, yazarın vurguladığı gibi "ilmü'l-arz"ı yani jeolojiyi esas alıyordu. *Yine İnsan* adlı eserde ise Şemseddin Sami, Osmanlı yazınında ilk kez biyolojiye, "tarih-i tabi'i"ye yer veriyordu. Her ikisinin toplamından ise ortaya Osmanlıcaya "ilmü'l-beşer" diye çevirdiği antropoloji bilimi çıkıyordu.

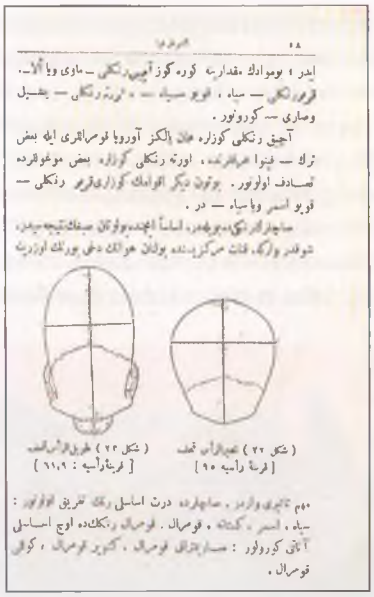
Kongo'da idam cezası.

Satı, *Etnografya*, s. 261

Yine İnsan şu bölümlerden oluşuyordu: Bahsimiz; Bu bahsin yeniliği; Nev'-i beşer [İnsan türü]; Nev'-i beşerin birliği [İnsan türünün birliği]; İnsanın nesil ve nesebi; İnsanın ebeveyni; Nev'-i beşerin mahall-i zuhuru [İnsan türünün doğduğu yer]; Nev'-i beşerin berren suret-i intişarı [İnsan türünün karada ortaya çıkışı]; Nev'-i beşerin bahren suret-i intişarı [İnsan türünün denizde ortaya çıkışı]; İhtilâf-ı suver [Sûretlerin ihtilafı]; Tağyîrin husulü [Değişimin, başkalaşmanın oluşması]; Renk tağyîriyle şekil ve sima tehâlüfü [Renk değişimiyle şekil ve sima zıtlığı]; Tefrik-i esnâs [Cinslerin farklılaşması]; Ecnâs-ı hamsenin mevâki'i [Beş cinsin mevkileri]; Saç; Kafa; Çeneler ve Yüz; Aza-i beden [Beden organları]; Hesabâtça ve fiziyolociya nokta-i nazarından ecnâs beynindeki fark [Hesapça ve fizyoloji açılarından cinsler arasındaki fark]; Tahalüf-i taayyüş ve medeniyet [Yaşam değişiklikleri ve uygarlık]; Ecnâs-ı beşer beynindeki

Sâtı, *Etnografya* adlı kitabının kapağı ve iç sayfaları.

أنوغرافيا
علم اقوام
م . ساطع
مكتبة مكتبة أنوغرافيا ملي
طابع وناشرلق :
١٣٢٧

(شكل ٢٢) تعيين زاوية الوجه
[فرنسة رامبه ٩٥]
(شكل ٢٣) طريق الزاوية الوجه
[فرنسة رامبه : ٦٦،٩]

(شكل ٢٠) ماكوسو الكافري برأسي

Sâtı Bey, Mülkiye'de okuttuğu İlm-i Akvâm ya da, etnografya ve antropoloji karışımı ders sayesinde biyoloji ve jeolojide çağdaş normlar benimseniyor, ana hatlarıyla bilimsel bir anlayış Osmanlı'ya girmiş oluyordu. Jeolojide en önemli devir "dördüncü devir"di. Zira insanoğlu dördüncü devirde "zuhur" ediyordu. Nitekim Sâtı Bey "mukaddes" tarih anlayışını sorgulayıcı bir üslupla "nev'-i beşer dahi bu sırada intişar ve terakki ve temeddün etmiştir" diyordu. Bu II. Meşrutiyet yılları için son derece radikal bir çıkıştı. Böylece kutsal kitaplardaki beş, altı bin yıllık geçmiş terk ediliyor, "kürre-i arz"ın büyük değişiklikler geçirerek evrildiği belirtiliyor, hücreden yola çıkılarak insanoğluna varılıyordu.

Şemseddin Sami, *Yine İnsan* adlı kitabının kapağı.

جب كتبخانه‌سى
عدد : ٢٦
صاحب كتبخانه : مهران
ش . سامى
يڭه انسان
استانبول
١٣٠٣

fark-ı istidâd [İnsan cinsleri arasındaki yetenek farkı]; Terakki-i akılla tekemmül-i şekil [Aklın gelişimiyle şeklin olgunlaşması]; Kadim ecnâs [Eski cinsler]; İhtilât-ı Ecnâs [Cinslerin karışımı]; Ahlâk ve Adât ve Edyân [Ahlâk ve adetler ve dinler]; Kafkas cinsi; Moğol cinsi; Zenci cinsi; Amerika cinsi; Malayi cinsi.

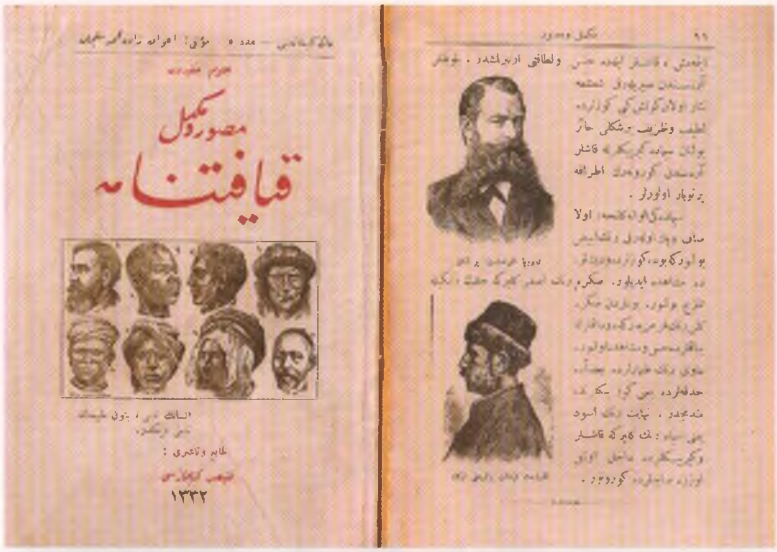
ŞEMSEDDİN SAMİ VE ANTROPOLOJİ

Şemseddin Sami, geniş bir genel kültüre sahip insandı. Ansiklopedi ve sözlük çalışmaları bunu kanıtlıyordu. Hemen her alanda kalem oynatacak bir birikime sahipti. Nitekim bu iki kitap da onun Batı'yı ne denli yakından izlediğinin kanıtlarıydı. O tarihlerde antropoloji gelişiminin ilk evresindeydi. Şemseddin Sami bunu görmüş ve genel çizgileriyle Osmanlı okuyucusuna ulaştırmayı görev bilmişti.

Yine İnsan'da antropolojide mevcut ya da yok olmuş "ümem" yani ümmetler ve "akvâm" yani kavimlerin şekil ve suretleriyle kafa kemikleri ve diğer uzuvları karşılaştırılıyordu. Bu arada insan türleri ya da "nev'-i beşer" bölümünde insanın hayvan türlerinden biri olduğunu söylemek cesaret işi olduğu kaydediliyordu. "Nev'-i Beşerin Birliği" bölümünde yeryüzüne yayılmış insanların birbirinden çok farklı oldukları, "gerek kabiliyet ve istidatça ve gerek şekil ve suret ve renkçe" farkı oldukları, bu nedenle antropolojide insanların bir tek "nev' "den ortaya çıkıp çıkmadığı tartışılıyordu. Bu bir anlamda Âdem-Havva kurgusunun sorgulanması anlamına geliyordu. Şemseddin Sami bu konuda dinî vecibelerden uzaklaşmaktan çekiniyor ve insanların bir tek "türe","nev'-i vâhid"e mensup olduklarını belirtiyordu. Aralarındaki fark ancak "ecnas"a yani cinslere, ikinci derecede bir farklılıkla açıklanabilirdi. Bölüm şu satırlarla son buluyordu: "Diyoruz ki: Bütün insanlar enva'-i hayvanattan bir nev'-i vâhid [tek bir türlteşkil ediyorlar, ki o da enva'-i saire gibi, ecnâs-ı muhtelifeye münkasimdir [farklı cinslere

ayrılmıştır]. Şemseddin Sami "insanın nesil ve nesebi" bahsinde ise agnostik bir çözümde karar kılıyor, "bunun için, isbatı muhâl [mümkün olmayan] farazîyatla uğraşmaktan ise, *İnsan* unvanlı eserde ihtiyat etmiş olduğum gibi, bu risalede dahi insanın suret-i zuhur ve halkı [yaratılışı] bahsine girişmekten sarf-ı nazar etmeyi münasip görüp, ancak bu meselenin el'an bir muamma halinden kurtulmamış olduğunu beyanla iktifa eylerim" diyordu. Kısaca *Yine İnsan* monojenizm ve polijenizm konularını ele almış oluyor, "her ne suretle olursa olsun, küre-i arzın üzerinde bir çift insan zuhur ettikten sonra onların zürriyeti mi saht-ı arzın her tarafına yayılmış, yoksa her tarafta bir çift insan zuhur edip de, her cinsin kendisine mahsus bir Âdem ve Havva'sı mı olmuştur ?" sorusunu soruyordu. Konuyu eni konu tartıştıktan sonra yukarıda belirttiğimiz gibi monojenist, tek köktenci bir sonuca varıyor, "binaenaleyh biz dahi bu risalede insanların bir çiftten yani bir babadan bir anadan mütevellid olup, muahharen [sonradan] ecnâs-ı muhtelife [değişik cinslere] ayrılmış bir nev'-i vâhid teşkil ettikleri ihtimalini kabul ve iltizam edeceğiz." diyordu.

Şemseddin Sami'nin diğer bir merakı insanoğlunun doğduğu tarih ve yerdi. Bu konudaki bilgileri ise henüz yeterince berrak değildi. Ama yine de kutsal kitaplardan bir ölçüde ayrılıyordu: "Mebde-i zuhurumuz öyle zannolunduğu gibi, birkaç bin senelik bir iş olmayıp belki binlerce asırlar evvel vuku' bulmuş olduğunu" kaydediyordu. Yer konusunda ise "madem ki alelumum insanların ilk yaratılan bir çift insandan müteselsilen olduklarını kabul ettik, o çift nerede zuhur etmiş, ve insanlar ibtida küre-i arzın hangi tarafında sakin bulunmuşlar?" sorusuna ise "fen bu suale kat'i bir cevap vermekten acizdir" yanıtını veriyor, ancak "tevârih-i kadime ve kütüb-i mukaddese, nev'-i beşerin beşiği olmak üzere, Hindistan taraflarını kabul etmiş oldukları gibi, ilmü'l-beşer âlimlerinin birtakımı da ilk peder ve validemizin Hindistan ile Çin ve Türkistan arasında Billûr dağını göstermişlerdir" diyordu.

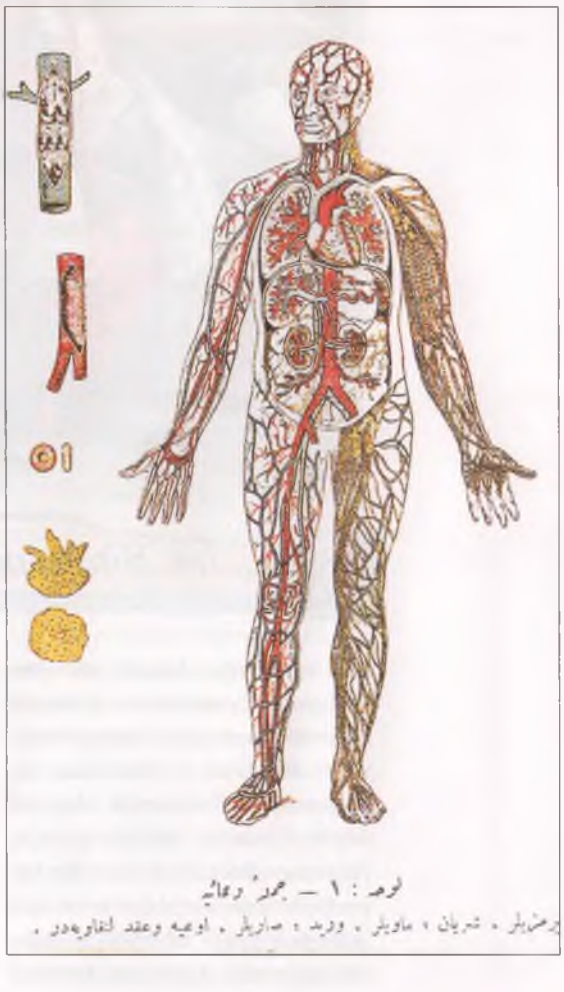

Avanzade Mehmed Süleyman, *Mükemmel Musavver Kiyafetname*.

UHREVÎ PROTO-ANTROPOLOJİ

Şemseddin Sami'nin ilmü'l-beşeri uhrevî nitelikleri ağır basan, agnostik bir antropolojiydi. O günlerde Batı'daki antropolojik gelişmelere kulak misafiri olmuş, genel okuyucunun ilgisini çekecek bir bilim dalı olarak antropolojiyi Osmanlı literatürüne sokmuştu. *Yine İnsan*'ın en ilginç konularından biri 16. bölüm olan "Kafa" idi. Cumhuriyet antropolojisinin omurgasını oluşturacak olan kafa indeksi daha 19. yüzyılın son çeyreğinde, Şemseddin Sami sayesinde Osmanlı'da bilinir olmuştu. "İnsanlar esasen iki cinse taksim olunurlar: Biri tavîlü'r-re's [uzun kafa] (Dolichocéphale) ve diğeri kasîrü'r-re's [kısa kafa] (Brachycéphale)" diyordu. "Tavîlür're's" olanların kafası önden arkaya doğru uzun, alınlarından enselerine kadar olan mesafeleri bir şakaktan diğer şakağa kadar olan mesafelerden çok daha fazlaydı "Kasîrü'r-re's" olanlarda ise bu iki mesafe arasında büyük bir fark yoktu. Genellikle zenciler dolikosefal, Moğollar brakisefaldi. Kafkas ve diğer "cins" insanlar bu iki uç arasında yer alıyordu. O tarihlerde Osmanlıcada ırk sözcüğü henüz oluşmamıştı. Irk sözcüğü II. Meşrutiyet'le birlikte yaygın kullanım alanı bulacaktı. İlk evrede insan ırkı için kullanılan sözcük "cins"ti. "Ecnâs-ı beşer" insan cinsleri anlamına geliyordu.

Kısaca 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı antropoloji literatürüyle tanışmış oluyordu. Ebüzziya Tevfik'in

Sâtı, *Mebâdi-i Ulûm-ı Tabiiyyeden Tarih-i Tabiî*, s. 16-17 arası.

Buffon'u tanıtıcı kitabının yayın tarihi Şemseddin Sami'nin *İnsan* ve *Yine İnsan* kitaplarının arasında yer alıyordu. Her üç kitap 19. yüzyıl proto-antropolojisine örnek sayılabilirdi. II. Meşrutiyet yıllarında da proto sayılabilecek türde kitaplar yayınlandı. Bunlar arasında en ünlüleri Abdullah Cevdet'in 1913 yılında Maarif-i Umumiyye Nezareti Talim ve Terbiye Kütüphanesi'nce yayımlanan *Dimağ ve Melekât-ı Akliyyenin Fizyolo-*

Buffon'un Maymunu.

ciya ve Hıfzı'ş-ıhhası[16] adlı eseri ile 1916'da yayımlanan Avanzade Mehmed Süleyman'ın *Ulum-ı Hafiyyeden Musavver ve Mükemmel Kıyafetname*[17] adlı kitabıydı. Abdullah Cevdet, kitabında "antropolociya"ya yer veriyor, Broca ile Topinard'ın beyin ölçümlerini ele alıyor ve onların "antropolociya laboratuvarı"ndan söz ediyordu. Avanzade Mehmed Süleyman'ın *Ulum-ı Hafiyyeden Musavver ve Mükemmel Kıyafetname* adlı eseri de keza antropolojiden söz ediyordu. Her iki kitapta ırk teorileri gündeme geliyor, kafa ölçüsü, beynin ağırlığı, zekâ ile beynin ilişkisi değerlendiriliyordu. *Kıyafetname*'nin bir diğer özelliği kafa ölçüleri ile Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın sorunu arasında bir ilişki kurmasıydı. Kitapta bir yandan, siyah ve sarı ırk, zenciler, Eskimolar, Çinliler, Avustralya yerlileri kafa ağırlıklarıyla Batılıların gerisinde yer alıyor, diğer yandan aynı ölçümler kanıt olarak gösterilerek kadının erkekten daha aşağı bir mahlûk olduğuna "kanıt" getiriliyordu. Böylece bir tür toplumsal cinsiyet ırkçılığına kapı aralanıyordu.

SÂTI BEY VE ANTROPOLOJİ

Sâtı Bey'in Mülkiye'de okuttuğu antropoloji ve daha sonra yayınladığı kitabı ise yukarıda belirttiğimiz kitapların çok ötesinde, çağdaş akademik antropolojik bilgiyi içeriyordu. Ayrıca baskısı ve resimleriyle albenisi olan bir kitaptı. Ancak, büyük bir olasılıkla insanın yaratılışı ve insan-maymun ilişkisi nedeniyle mütedeyyin kesimin hışmına uğrayacak, İstanbul Darülfünunu'nda Antropoloji Tetkikat Merkezi kurulana değin antropoloji gündemden düşecekti. Abdullah Cevdet gibi bu alanlara ilgisi olanlar ise olanaklar ölçüsünde yaratılış ve türlerin oluşumundan kaçınmayı yeğleyeceklerdi.

Sâtı Bey'in *Etnografya*'sı 408 sayfadan oluşuyordu. Kitabın sonunda "mehazlar" yani kaynakça ve fihrist yer alıyordu. Geniş kaynakça Sâtı Bey'in konuyu ne denli önemsediğinin kanıtıydı. En başta Deniker'in *Races et peuples de la terre* yer alıyordu. Günümüzde hâlâ yeni baskıları yapılan Joseph Deniker'in kitabı antropolojide çığır açan bir eserdi. Diğer kaynaklar arasında özellikle Charles Letourneau'nun sekiz kitabı dikkati çekiyordu: Bunlar *La Psychologie ethnique*; *L'évolution politique dans les diverses races humaines*; *L'évolution de la propriété*; *L'évolution juridique*; *L'évolution de la morale*; *La guerre*; *L'évolution religieuse*; *La sociologie d'après l'ethographie*; *L'évolution du mariage* adlı eserlerdi. 20. yüzyılın başında ses getiren diğer antropoloji kitapları da listede yer alıyordu: René Verneau'nun *Les races humaines*'i, Armand de Quatrefages'ın *L'espèce humaines*'i ve *Introduction à l'étude des races humaine*'i, Paul Topinard'ın *L'anthropologie*'si, Gabriel de Mortillet'in *Le Préhistorique*'i, Louis Finnier'nin *Les Races humaines*'i o sırada Batı antropolojisinin de temel kaynaklarını oluşturuyordu. Ve son olarak bir sözlük, *Dictionnaire des sciences anthropologiques* kaynakçayı tamamlıyordu. II. Meşrutiyet dönemi bir kenara, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bile bu tür kaynakçalı ve fihristli eser bulmak zordu. Sâtı Bey akademik normlara harfiyen riayet eden bir aydın kimlikti.

Etnografya iki bölümden oluşuyordu. Mukaddime – İlm-i Akvâm'ın ardından "Ahvâl-i umumiyye-i beşer; İnsanın tabiattaki mevkii; Beşeriyetin vahdet veya kesret-i nev'iyyeti; Teşekkül-i ırk; Beşerin evâ'ili" ile giriş kısmı son buluyordu. Birinci kısım "beden, lisan, işarât, yazı, hayat"tan oluşan "Ahval-i umumiyye-i akvâm" ile başlıyordu. Onu "hayat-ı mad-

diye" izliyordu. Bu başlık altında "gıda, ateş, mesken, libas, maişet, alet" yer alıyordu. Ardından "hayat-ı ruhiyye" geliyordu. "Oyun ve eğlence, sanayi-i nefise, itikad, malumat bu bölümün alt başlıklarıydı. Birinci bölümün son konusu "Hayat-ı ictimaiyye"de ise "Aile teşkilatı, teşkilat-ı ictimaiyye, ticaret ve ihtilât [karışma]" işlenen konulardı. Kitabın ikinci bölümü "Tasvir ve tasnif-i akvâm"a ayrılmıştı. Urûk-ı beyzâ' [Beyaz ırklar]; Urûk-ı safrâ [Sarı ırklar], Urûk-ı sevdâ' [Siyah ırklar], Urûk-ı muhtelife-i Amerikaiyye [Amerika'nın değişik ırkları], Urûk-ı muhtelife-i Okyanusya [Okyanus'un değişik ırkları] o günlerde literatürde yaygın olan ve Sâti Bey'in de benimsediği ırk tasnifiydi. Ardından "Okyanusya akvâmı", "Amerika akvâmı", "Afrika akvâmı" ve "Asya akvâmı" ve "Avrupa akvâmı" olmak üzere beş bölüm geliyordu. Bu tasnifte Türkler "Asya akvâmı" arasında yer alıyordu. Türkler dışında Asya şu "kavimler"den oluşuyordu: Japonlar, Koreliler, Hind-i Cinî akvâmı, Tibetliler, Moğollar, Tunguzlar, Samoyedler, Kıptiler, İranlılar, Araplar. "Avrupa akvâmı" diğer kıta kavimlerinden farklı bir biçimde değerlendirilmişti. Bu kıta topyekûn ele alınmış, ancak öncekilere göre farklı alt başlıklardan oluşmuştu. Bunlar: Avrupa ırkları, Avrupa akvâmının ahvâl-i kable'l-tarihiyyesi, Avrupa akvâmının ahvâl-i tarihiyyesi, Avrupa akvâmının tasnif-i lisaniyyesi.

Antropoloji sosyal ve beşeri bilimlerin başlangıç noktasıydı. Bu nedenle, hemen her ülkede olduğu gibi antropoloji bilgisi Osmanlı topraklarına sosyolojiden önce girmişti. Ama yine de antropoloji ile sosyoloji arasında Çin seddi yoktu. Nitekim Sâti Bey, *Mülkiye* dergisindeki yazısında "Cemiyet-i beşeriyyenin – hey'et-i ictimaiyyenin – her türlü ahvâli birtakım esbâb ve şerait neticesinde tayyün ve tahavvül eder; hadisât-ı ictimaiyyenin hepsi – bütün hadisât-ı tabiiyye gibi – sabit ve kat'i birtakım kavânine teba'en vuku'a gelir" diyordu. Bu satırlar aslında sosyolojinin ta kendisiydi. İşte bu tür bilgiler ülkeyi yönetecek kişiler için elzemdi.

Sâti, *Mebâdi-i Ulum-ı Tabiiyyeden Tarih-i Tabiî.*

Abdullah Cevdet, *Dimağ ve Melekât-ı Akliyye.*

Toplumu ıslah etmek ancak bu tür sosyolojinin toplumsal yasalarına uygun hareketle mümkündü. Bu nedenle "kavânin-i ictimaiyyeye vukuf" gerekirdi. Özellikle Osmanlı gibi gelişme sürecine ve bir devrim ortamına giren toplumsal yapıda, o günkü deyimle "hey'et-i ictimaiyye"de duyulan yenilikler ve düzenlemeler için toplum yasaları bilinmeliydi.

MÜLKİYE VE "İLM-İ AKVÂM"

Sâti Bey *Mülkiye* dergisinde Mülkiye Mektebi'nin 1908'le birlikte sosyal bilimlere açılımını şu satırlarla ifade ediyordu. Her şeyden evvel Mülkiye "idare ve siyasiyyat memurları yetiştirmek" amacıyla kurulmuştu. 1908 devrimi ile birlikte bu okulda okutulan iki bilim önem arz ediyordu. Bunlardan ilki "ilm-i tarih" diğeri "ilm-i akvâm"dı. Tarih ve etnografya "kavânin-i ictimaiyye"nin yani toplum yasalarının belirlenmesinde temel işlevi gören iki bilim dalıydı. Toplumsal yapının ve gelişmelerin nedenlerini ve yasalarını keşfetmek ve belirlemek için bu yapı ve olayları, diğer doğadaki gelişmeler gibi, deney yöntemi uygun şekilde ele almak ve karşılaştırmak gerekiyordu. Ancak, toplumsal olaylar çok karmaşıktı. Bunların genel yasalarını elde etmek çok güçtü. İnsan büyük bir binanın ya da kentin içinde dolaştığı zaman genellikle ayrıntıya takılırdı. Aynı şey toplumsal yapı ve olaylar için de geçerliydi. Oysa bu tür toplumsal gerçeklere biraz uzaktan bakarak gelişmelerin temel noktaları yakalanabilir ve bütün görülebilirdi.

Tarih bilimi, toplumsal olayların tümünü kapsayamazdı. Tarih bilgisi yalnız sınırlı bir kısım "akvâm"ın, ya da toplumsal yapıların kısıtlı devirleriyle yetinmek durumunda kalıyordu. İlk çağ tarihinin alanı Akdeniz havzasıyla sınırlı kalıyordu. Bu nedenle ancak kırk elli asır geriye gidilebiliyordu. Bunun ötesi, gerileri ancak bazı efsane ve hurafelerle açıklanıyordu. Oysa kırk elli asır beşeriyetin evrimi açısından çok kısa bir devri ifade ediyordu. Tarih, Charles Letourneau'nun deyişiyle, beşeriyetin olgunluk çağından, "devr-i küûlet"inden ibaretti. Beşeriyetin çocukluk çağları, "sabâvet ve tufuliyyet" evreleri tarihin uğraş alanı dışında kalıyordu. Tarihin bu noksanını telafi edecek, sosyolojinin, "hikmet-i ictimaiyye"nin kaynağına ulaşacak bilim "ilm-i akvâm"dı. O gün için var olan "kavim"lerin evrimleri değişik birer süreç izlemişti. "Akvâm-i vahşiyye", diğer bir deyişle vahşi kavimler gelişimde geri kalmış, çocukluk evrelerini geçememiş, evrimin değişik aşamalarında takılıp kalmışlardı. Bu kavimlerin incelenmesiyle insanlığın erken çağlarına, çocukluk ve gençlik dönemlerine ışık tutmak mümkündü. Böylece insanoğlunun geçmişi, "tekâmül-i beşeriyyenin hutut-ı umumiyyesi"[insanlığın genel çizgileri] ortaya konmuş olacaktı.

Kavimlerin evrimine herkesten önce önem veren Joseph-Marie de

Gérando 19. yüzyılın başlangıcında bu evrim sürecinin önemini kavramış ve yeryüzünün uzak yörelerine doğru gidildiğinde insanoğlunun geçmişe seyahat ettiğini kaydetmişti. "Her adım atışta" birer asır atlanmış oluyordu. O güne kadar bilinmeyen adalara ulaşıldığında sanki insanlığın beşiğine ulaşılıyordu. Bu yörelerin insanı bize ecdadımızın yaşam koşullarını ve insanlığın tarih öncesi evrelerini gösteriyordu. Sâtı Bey'e göre günü anlamak için dünü bilmek gerektiği gibi dünü anlamak için bugüne bakmak gerekiyordu. İnsanın "mazi" ile "hâl" konularında bilgileri ancak bu iki evrenin birbirini tamamlamasıyla mümkün olabiliyordu. O nedenle günümüzdeki kavimler üzerine yapılacak araştırmalar geçmişle ilgili tarihsel bilgileri sağlayacaktı. Bu da sosyolojinin, "hikmet-i ictimaiyye"nin metin esaslar üzerinde yükselmesini sağlayacaktı.

Sâtı Bey, ardından etnografya, antropoloji ve etnolojinin ayrımına gidiyor, her üç bilim dalının farkını açıklıyordu. Bunlar için sırasıyla "tasvir-i akvâm", "ilmü'l-beşer" ve "ilmü'l-akvâm" terimlerini kullanıyordu. Ardından antropolojinin bilim dünyasında farklı algılanışlarına değiniyor, kimi "ulema"nın antropolojinin konusunun insanlığın doğa tarihi "tarih-i tabii-i beşer" olduğunu, böylece insanın ve insan ırklarının maddî ve manevî, hayvanî ve ictimaî her türlü vasıf ve durumu hakkındaki incelemeleri kapsadığını, diğer bir "ulema" grubunun ise antropolojiye insanın maddi ve "hayvanî" durumunu incelemekle yetindiğini ve "ahvâl-i ictimaiyye"sini, yani toplumsal yaşam koşullarını dışladığını kaydediyordu. Bu nedenle bazı bilim çevresi etnolojiyi antropolojinin bir alt dalı olarak algıladığını, hatta ona özel antropoloji, "antropolojiya-i hususî" adını verdiğini, diğer bir bilim çevresi ise etnolojiyi antropolojiden ayrı bir bilim dalı olarak gördüğünü belirtiyordu. Keza bu etnografya için de geçerliydi. Kimileri onu antropoloji kapsamında ele alıyor, bazı bilimciler ise antropoloji ve etnografyayı ayırt ediyordu. Bu son gruba göre antropoloji ırkları, etnografya ise kavimleri inceliyordu. Antropologlar ise ırkların incelenmesine antropolojiye, kavimlerinkini ise etnolojiye bırakıyordu.

Sâtı Bey'e göre ise nasıl hayvan neslinin tetkikinde maddî alan manevî alandan ayrılmıyorsa, nasıl hayvanların beden ırk vasıfları toplumsal hassa ve evsaflarıyla birlikte inceleniyorsa, insanın da incelenmesi aynı normlar dahilinde olmalıydı. Antropoloji bütün şümulüyle "tarih-i tabii-i beşer" olarak kalmalı, etnoloji ve etnografya konularının genişliği nedeniyle ayrı ele alınmalıydı. Bu üç bilim arasında, tıpkı "ilm-i kimya, "ilm-i maadin"[metalurji]ve "mebhâs-ı suhûr [maden kütleleri konuları] arasındaki genel ve özel alanlara özgü ilişki vardı. Antropoloji insanı en genel açıdan inceliyor, insanlığı ve insanlığın değişik örnek ve ırklarını genel bir tasnife tabi tutuyordu. Etnoloji ise daha bir özele yönelikti; coğrafya ve tarihin gösterdiği kavimleri karşılaştırırdı. Bunların oluşumundaki nedenlere ve kurallara önem verirdi; ırklarla uğraşmazdı. Etnografya ise, daha da bir ayrıntıya gider, kavimlerin her birini ayrı ayrı tasvir ve tasnife tutardı.

Sâtı Bey Mülkiye'deki verdiği dersleri salt etnografyaya hasretmenin doğru olmayacağını kaydediyordu. O nedenle derslere antropoloji konularıyla başlanacaktı: etnolojinin de önemli konularına değinilecekti. Böylece dersler doğa tarihiyle başlayacak "hikmet-i ictimaiyye", yani sosyoloji ile sonlanacaktı. Böylece doğa bilimleriyle toplum bilimleri arasındaki yakın bağ ortaya konmuş olacaktı. Biyoloji ile sosyolojinin aynı potada eritilmesi o günler için yadırganacak bir husus değildi. Durkheim öncesi Herbert Spencer Osmanlı topraklarında sosyolojiye öncülük etmişti. Spencer'in biyolojik sosyoloji anlayışı, toplumu bir organizmaya benzetişi II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Osmanlı aydınlarının çoğunluğu gibi Sâtı Bey'i de etkilemişti. Bu açıdan biyoloji ile sosyoloji arasında antropoloji bir köprü işlevi görüyordu.

Mekteb-i Mülkiye, Osmanlı'da "bilimsel devrim"i gerçekleştirecek taşıyıcı bilimi, antropolojiyi gündemine almış, ancak iktidarın 1908 sonrası soluğunun tükenişi nedeniyle ertesi yıl insanı maymunlarla birlikte"primat" zümresine sokan bu dersi programından kaldırmıştı.

SONUÇ:

Mülkiye, Osmanlı'da "bilimsel devrim"i gerçekleştirecek taşıyıcı bilimi, antropolojiyi gündemine almış, ancak iktidarın 1908 sonrası soluğunun yetersiz kalışı nedeniyle ertesi yıl ders programından kaldırmıştı. Sâtı Bey bu "yasağa" rağmen kitabını yayınlayabilmiş ve sonraki yıllarda okuttuğu derslerde, bir adım geriye giderek "biyoloji" ile yetinmişti. Ama bu girişim de "mukaddes"ten "temeddün"e geçiş için atılmış önemli bir adım sayılırdı. Biyoloji ve jeoloji, antropoloji için gerekli bir zemin oluşturuyordu. 1912 yılında Sâtı Bey'in yayımladığı *Mebâdi-i Ulum ı Tabiiyyeden Tarih-i Tabiiyye ve Tatbikatı*[18] başlıklı eserinde "edvâr-ı arziyye", bugünkü deyişle yeryüzü devirlerine yer veriliyordu. "Tabakât-ı arziyyenin tarih-i teşekkülü" beş devire ayrılıyordu. Bunlar "başlangıç devri [devr-i ibtidaî], ilk devir [devr-i evvel], ikinci devir [devr-i sânî],

üçüncü devir [devr-i sâlis] ve dördüncü devir [devr-i rabı'] idi. Bu Batı bilim dünyasında yapılan en güncel jeolojik sıralamaydı. İlk devirde "müteazzıvat" yani organizma yoktu. Birinci devirde bugünkünden çok farklı "hayvanât" ve "nebatât"vardı. Bugünküne benzer organizmalar ancak üçüncü devirde ortaya çıkmaya başlıyordu. Dördüncü devirde ise artık günümüzdeki hayvanlar ve bitkiler görülüyordu. Bu beş devirden ilkine "devr-i gayr-ı hayatî" ya da "yaşamın olmadığı devir", diğer dördüne ise sırasıyla "ilk hayvanlar devri" ya da "devr-i hayvanât-ı atika", "ara dönem hayvanlar devri" ya da "devr-i hayvanât-ı mutavassıta", "yeni hayvanlar devri" ya da "devr-i hayvanât-ı cedide" ve "günümüz devri" ya da "devr-i hâzır" adını veriyordu. Aynı şekilde yeryüzünün jeolojik evrelerine de sırasıyla "arazi-i ibtidaiyye" ya da "arazi-i atika", "arazi-i evveliyye," arazi-i sâniye", "arazi-i sâlise" ve arazi-i "râbı'a" diyordu.

Sâtı Bey ile birlikte biyoloji ve jeolojide çağdaş normlar benimseniyor, ana hatlarıyla bilimsel bir anlayış Osmanlı'ya girmiş oluyordu. Burada en önemli devir "dördüncü devir"di. Zira insanoğlu dördüncü devirde "zuhur" ediyordu. Nitekim Sâtı Bey "mukaddes" tarih anlayışını sorgulayıcı bir üslupla "nev'-i beşer dahi bu sırada intişar ve terakki ve temeddün etmiştir" diyordu. Bu II. Meşrutiyet yılları için son derece radikal bir çıkıştı. Böylece kutsal kitaplardaki beş, altı bin yıllık geçmiş terk ediliyor, "kürre-i arz"ın büyük değişiklikler geçirerek evrildiği belirtiliyor, hücreden yola çıkılarak insanoğluna varılıyordu. Tüm bu bilgiler Sâtı Bey'in Darwinizm'e olan inancının kanıtlarıydı. II. Meşrutiyet yıllarında böylece bir yandan felsefe kitaplarında Lamarck ve Darwin okutulurken, öte yandan jeoloji ve biyolojide milyonlarca yıl öncelere gidiliyordu. Cumhuriyet yıllarında kültür devrimi yaratacak olan antropoloji böyle bir birikimin üzerine inşa edilecekti.

Şemseddin Sami ve "Yine İnsan"

Bahsimiz:

Birkaç sene evvel "insan" unvanıyla bir risale yazmıştım. İnsan bahsi o kadar vasi', o kadar uzundur ki böyle bir risalecik değil, ciltlerle kitaplar dahi yazılsa, yine söylenecek şey kalır. Bununla beraber, bu risalelerin tahririnden maksat her ilim ve fenne müteallik, herkesin anlayabileceği surette, muhtasar ve müfit bir muavenât-ı mücmele vermek kaziyesi olduğundan "İnsan" unvanıyla yazdığım risalenin mebnîileyhine rücu' etmek istemiyorum. O bahsin tatvil [uzatma] ve tafsiline de girişecek değilim.

Bu risalede de insandan bahsedeceğim. Lakin insana başka bir nazarla bakarak, diğer bazı ahvâlini anlamağa çalışacağım. İnsan unvanlı risalede nev'-i beşerin kürre-i arzın üzerinde suret-i zuhuriyle ahvâl-i ibtidaiyyesinden ve tarihlerin zapt edemediği devirlerinden bahs olunarak, ecdâdımızın ormanlarda ve mağaralarda yaşayışları, taştan mamul silahlarla müsellah oldukları halde cinsleri münkarız [yok olmuş] hayvanât-ı cesime ile münaza'aları [mücadeleleri] ve tabakât-ı arzda bulunan asâr-ı mütebakileri tasavvur olunuyordu. O risalenin mebnîileyhi tarihden ziyade ilmü'l-arza müteallik idi. Bu ise nev'-i beşerin aksam ve ecnâsından ve küre-i arzın üzerinde bulunan kaffe-i akvâm ve ümemin [ümmetlerin] cinsiyet ahvâlinden bahs olunur. Bu risalenin mebnîileyhi tarih-i tabi'îye taalluk eder.

Bu bahsin yeniliği:

"İnsan" unvanlı eserin mebnîileyhi, dediğim gibi ilmü'l-arza müteallik olub, ilmü'l-arz ise asrımızın cümle-i keşfiyyatından bir ilm-i cedid olmağla, buna dair lisanımızda, ve belki alelumum elsine-i şarkiyyede, eskiden yazılmış asâr bulunmaması tabiidir. Bu risalenin mebnîileyhi ise tarih-i tabi'îye müteallik olduğu ve belki bu fennin en mühim şubesi olduğu halde, mütekaddimînin [eski insanlarının] bununla tevaggul etmemesiyle [sürekli uğraşmamasıyla], buna müteallik eskiden yazılmış hiçbir lisanda hiçbir eser bulunmaması şayan-ı taaccüptür.

Evet bu risalede hülasa etmeye çalışacağımız bahis dahi ulûm-ı cedide ve keşfiyyat-ı müteehhireden [son zamanlardaki keşiflerden] madud olup, asrımızda ümem-i mütemeddine ulemasını en ziyade işgal etmekte ve, kâh ayrıca, kâh öteki risalenin mebnîileyhiyle beraber, "antropoloji" yani ilmü'l-beşer" namiyle yad olunmaktadır.

Vakıa, nev'-i beşerin akvâm ve ümem-i mütenevviaya münkasim bulunmasıyle, bunların evlâd-ı Nuha nisbetle üç takım itibar olunması, Tevrat'dan me'hûz [çıkarılmış] olarak, eskiden beri kütüb-i tevârihde zikr olunmakta ise de, bu bâbda hiçbir güna tafsilat ve teferruata tesadüf olunmadıktan başka, bu taksim-i ibtida'inin esası dahi fünûn-ı müsbete ve keşfiyyat-ı cedide tarafından hedm ve tahrib olunarak [yıkılarak], hakikat-ı hâlin başka esaslar üzerine müesses olduğu tahakkuk etmiştir.

Her ne kadar, yukarıda dediğimiz gibi, biri ilmü'l-arza ve diğeri tarih-i tabi'îye takarrub ederek bu iki bahis biri birinden ayrılıyor ise de, ikisinin de mebhûs-ünanhı [konusu] nev'-i beşer olup, beynlerindeki münasebet dahi kâbil-i inkâr olmadığından "ilmü'l-beşer" unvan-ı müştereki altında ictima' ediyorlar. Bu sebebe mebnidir ki bu risalede başka unvan bulmağa hacet göstermeyip, "Yine İnsan" dedik.

Sırf asrımızın mahsulü olan ilmü'l-arz muhayyir-ül-ukul [akılları durduran] olacak bir suretle terakki etmekte olup günden güne kışr-ı arzın [yer kabuğunun] tabakâtı içinden çıkarılmakta olan asâr-ı beyne nev'-i beşerin tarih-i sahihî sahifelerini tezyin etmekte; sath-ı azın her tarafına vaki' olan seyahatler en uzak bulunan akvâma varıncaya kadar ecnâs-ı beşer hakkında malumât-ı cedide kesb ettirmekte; elsine-i muhtelifeye vukuf hasıl oldukça, bunlar beyindeki münasebât ve irtibât anlaşılmakta; ve gerek mevcud gerek münkariz ümem ve akvâmın şekil ve suretleriyle kafa kemikleri ve sair uzuvları mukayese olunmaktadır.

Hep bu keşfiyyat ilmü'l-beşerin günden güne terakkisini mucib olmakda, ve ilmü'l-beşer, ilmü'l-arz, ve ilmü'l-lisana * istinad ederek, coğrafyanın terakkıyatından ve asâr-ı atikanın keşfinden dahi bil-istifade, nev'-i beşerin tarihini tashih ve ikmal etmektedir.

[* İlmü'l-lisan tabiriyle Avrupalıların "linguistique" tabir ettikleri ilmi tercüme ettiğimiz gibi, ilmü'l-beşer ve ilmü'l-arz

tabirlerinin dahi "anthropologie" ve "géologie" kelimelerinin tercümeleri olduğu malumdur. İlmü'l-lisana dair dahi bir eser-i acizanen derdest-i tab'dır – Cep Kütüphanesi aded 27 ve 28.]

İlmü'l-beşer arkadaşları olan anifüz'zikr ulûm-ı cedide-i saire ile beraber, yarım asırda, diğer fenlerin yirmi otuz asırdan beri edemedikleri kadar, terakki etmişlerdir; bu seneden seneye bais-i hayret olacak yeni hakikatler meydana çıkarmaktadırlar. Bizce bunlardan bahs eder bir küçük risale bile bulunmaması ve belki henüz isimleri bile meçhul olması tecviz olunur hallerden değildir. Bu ilimler ise fevkalade merakı dâî' [merakı çeken] olup, verdikleri eğlence ve telezzüz [lezzet] dahi mucib oldukları istifade nispetinde büyük olduğundan, me'mûl ederim ki lümit ederim ki bu küçük risaleler herkeste bu ilimlerle uğraşmak arzusunu ve bunlara dair kitaplar yazmak hevesini uyandırmağa hizmet edebilsinler.

Nev'-i Beşer:

İnsan o kadar garip bir mahlûktur ki enva'-i hayvanattan bir nev' olduğunu eskiden beri işitmeğe alışmamış ola idik, bu hüküm bize pek garip görünecekti. Hakikaten, âlemde birinci defa olarak, insan hakkında bu hükmü edip, insan enva'-ı hayvanattandır diyen pek büyük ictisârda bulunmuştur. [cesaret göstermiştir]

Ş(emseddin) Sami, ***Yine İnsan, İstanbul: Mihran Matbaası, 1303. Cep Kütüphanesi aded: 26. 144 sayfa. Sahib-i Kütüphane: Mihran.*** s. 3-9.

Satı Bey ve Etnografya

Cemiyet-i beşeriyyenin – hey'et-i ictimaiyyenin – her türlü ahvâli bir takım esbâb ve şerait neticesinde taayyün ve tahavvül eder; hadisât-ı ictimaiyyenin hepsi – bütün hadisât-ı tabiiyye gibi – sabit ve kat'i bir takım kavânine teba'en vuku'a gelir; ahvâl-i ictimaiyyeyi ıslah ve tadil etmek, ancak bu kavâninin "mukteziyyatına tevfik hareket eylemek" ile kabil olabilir. Bu sebeple "kavânin-i ictimaiyyeye vukuf" her hey'et-i ictimaiyyenin temşiyet-i umuruna [işlerin yürütülmesine] memur olan müşahhıs [teşhis eden kişi] ve müdirler için, pek lâzımdır; bilhassa bizimki gibi – bir devr-i teceddüd ve inkılâba henüz giren, daha pek çok ıslahat ve tensikâta [düzenlemelere] muhtaç duran – bir hey'et-i ictimaiyye için bu lüzum pek şedid ve mübremdir.

İdare ve siyasiyyat memurları yetiştirmek maksadiyle müesses bulunan mektebimizde bu seneden itibaren "ilm-i tarih" tedrisatına büyük bir ehemmiyet verilmekle beraber "etnografya – ilm-i akvâm" tedrisine de başlanması, şüphesiz bu cihetlerin nazar-ı dikkate alınmasından dolayıdır; çünkü kavânin-i ictimaiyyenin en celi mir'ât-ı in'ikası [yansıdığı ayna] ilim-i tarih ile ilm-i akvâm mebâhisidir:

Ahvâl ve hadisât-ı ictimaiyyenin esbâb ve kavânini keşf ve tayin edebilmek için, bu ahvâl ve hadisâtı – bütün sair ahvâl ve hadisât-ı tabiiye gibi – usul-i tecrübiyyeye tevfiken tetkik ve mukayese etmek iktiza eder. Hâlbuki hadisât-ı ictimaiyye-i hâzıra pek mu'dil [zor güç] ve karışık olduğu için, bunlardan kavânin-i umumiyye istihraç etmek pek müşkil olur. İnsan pek büyük bir binanın içinde veya pek yakınında bulunduğu bir şehrin içinde dolaştığı zaman, enzârı nasıl o bina veya şehrin yalnız aksam ve teferruat-ı muhtelifesine ilişirse, nasıl onların hey'et-i umumiyyesini ihatadan aciz kalırsa hadisât-ı muassıla-i ictimaiyyenin içinde veya pek yakınında bulunduğu zaman da, fikri öylece hadisâtın yalnız aksam ve teferruat-ı muhtelifesine ilişir; öylece, hey'et-i umumiyyesini ihata – hutût-ı umumiyyesini tayin – edebilmek için nasıl onlara hariçten ve bir az uzaktan bakmak lâzım gelirse, hadisât-ı ictimaiyyenin cihât-ı umumiyyesini ihata – nukât-ı esasiyyesini tayin – eyleyebilmek için de, öylece, onları hariçten ve uzaktan tetkik etmek lâzım gelir.

İlm-i tarih, hadisât-ı ictimaiyyenin hepsini ihata edemiyor. Malumât-ı tarihiyye yalnız mahdud bir kısım akvâmın mahdud birer devr-i hayatlarına münhasır kalıyor: Kurûn-ı evvelî tarihinin daire-i ihatası Bahr-i Sefid havzasından ibaret gibidir; bütün tarihin malumat ve mazbutâtı [zabta geçmiş şeyleri] da kırk elli asrı geçmemektedir. Tarih bu daire ve bu zaman haricindeki vakayi-i ictimaiyyeyi ancak bazı efsane ve hurâfeler arasından hiss ve istidlâl edebilmektedir. Hâlbuki kırk elli asır, hayat-ı beşeriyyete nispeten pek kısadır; edvâr-ı tarihte – Letourneau'nun tâbiri vechile – beşeriyyetin devr-i küûletinden [olgunluk çağı] ibarettir; beşeriyetin sabâvet ve tufuliyyetine ait vakai, tarihin daire-i ihata ve tetkikinden hariçtir.

Tarihin bu noksanını telâfi ederek hikmet-i ictimaiyyenin menâbiini itmam eyleyen [tamamlayan] ilim ilm-i akvâmdır: Akvâm-ı mevcûdenin her biri muhtelif birer derece-i tekâmülde bulunmaktadır; akvâm-ı vahşiyye tarık-i tekâmülde geri kalmış, tufuliyyet ve sabâvet devrelerini geçememiş, süllem-i tekâmülün [evrim aşamasının] muhtelif birer derecesinde tevkif etmiş gibidir. Onun için bunların tetkik ve mukayesesi ile bütün beşeriyetin devr-i tufuliyyet ve sabâvetine aid ahvâli istidlâl etmek, tekâmül-i beşeriyyenin hutût-ı umumiyyesini keşf eylemek kabildir.

Akvâm hakkındaki tetkikâta, hemen herkesten evvel büyük bir ehemmiyet veren Gerando, on dokuzuncu asr-ı milâdinin bidayetinde bu fikirleri pek parlak bir surette ifade etmiş idi. Demiş idi ki "arzın aktâr-ı baîdesine [uzak ülkeler, taraflar] doğru seyr ü sefer eden seyyah-ı hekîm, hakikat halde silsile-i edvârı geçer, mazide seyahat eder. Her adım attıkça, birer asır atlamış olur; meçhul adalara vasıl olunca cemiyet-i beşeriyyenin mehdine [beşiğine] tesadüf etmiş olunur. Gurur-ı cahilânemiz sebebiyle istihkâr ettiğimiz akvâm-ı vahşiyye, onun nazarına mebde-i ezmânın [zamanların] kıymetli birer antikası, azimetli birer abidesi gibi görünür. Bu abideler, hayret ve hürmetimize - Nil sahillerinin medâr-ı gururu olan - meşhur ehramlardan bin kat daha lâyıktır; çünkü: Ehramlar, birkaç şahsın bisûd [boş, faydasız, neticesiz] hırslarından ve geçici hakimiyetlerinden başka bir şey göstermezler; bunlar ise bize ecdâdımızın hayatını ve beşeriyetin tarih-i evvelisini anlatırlar.

Velhasıl: Çok ahvâlde hâli anlamak maziyi bilmeğe mutevakkıf olduğu gibi, birçok ahvâlde de maziyi anlamak hâli bilmeğe tevakkuf eder; insanın mazı ve hâl hakkındaki malumât ve tetkikâtı birbirine muavenet ve birbirini itmam eder.

Onun için akvâm-ı mevcûde hakkındaki tetkikât, malumât-ı tarihiyyeye çok yardım eder; ve hikmet-i ictimaiyyeye metin bir esas, bereketli bir menba' teşkil eyler.

Kavmiyyet ve ırkıyyet hakkındaki efkâr bir takım mekâsid-i siyasiyyeye alet ittihaz edilmekte birçok hükümet ve milletleri işgal ve ızrar eylemektedir. Bu yüzden – şimdiye kadar – en çok meşgul ve mutazarrır olan hey'et-i ictimaiyye şüphesiz, bizim Osmanlılar'ın hey'et-i ictimaiyyesidir. Onun için bu bâbdaki efkârını tetkik ve tenkidi hakiki ve hayalî noktaların birbirinden tefriki, bilhassa bizim için pek lazımdır.

Etnografya – ethnographie – kelimesi on dokuzuncu asr-ı milâdinin bidâyetlerine doğru ihdas edilmiş idi; Rumca "Etnos – kavim" ve "grafos – yazarım" kelimelerinden mürekkeb olduğundan "tasvir-i akvâm" demektir.

Etnografya ilminin daire-i ihâtası, beyne'l-ulema muhtelif-fihdir. Çünkü mevzu'u bu ilminkine pek yakın iki ilim daha vardır: Antropolojiya – anthropologie – ve etnoglojiya – etnologie. Bu üç ilmin mevzu'unu tayin ve tahdid hususunda efkâr müttefik değildir.

Antropolojiya kelimesi Rumca "antropos – insan" ve "logos – bahis" kelimelerinden müteşekkil olduğu için "mebhasü'l-beşer, ilmü'l-beşer" demektir.

Etnolojiya kelimesi ise "etnos –kavim" ve "logos – bahis" kelimelerinden

müteşekkil olduğu için "bebhasü'l-akvâm, ilmü'l-akvâm" demektir.

Ekser ulema antropolojiyanın mevzu'unu ekseriya "tarih-i tabii-i beşer" tarifiyle tayin etmekte ve bu suretle beşerin ve urûk-ı beşerin maddî ve manevî, hayvanî ve ictimaî her türlü evsâf ve ahvâli hakkındaki tetkikâta teşmil eylemektedir. Fakat bazı ulema da antropolojiyanın mevzu'unu beşerin ahvâl-i maddiyye ve hayvaniyyesi hakkındaki tetkikâta hasr etmekte, ahvâl-i ictimaiyyesi hakkındaki tetkikâtı büsbütün ayırmaktadır.

Onun için bazı ulema etnolojiyayı antropolojiyanın bir şube-i hususiyyesi addettiği – hatta "antropolojiya-i hususî" tabiriyle de tavsif eylediği – halde bazı ulema da onu antropolojiyadan müstakil ve ona muaddel addetmektedir. Kezâlik bazı ulema etnografiyayı antropolojiyadan hiç ayırmamakta, bazıları onun bir şube-i hususiyyesi addetmekte – hatta etnolojiya-i hususî tabiriyle de tevsim eylemekte – bazıları da büsbütün ayırmaktadır. Bu son takım ulemanın fikrince antropolojiya ırkları, etnografya kavimleri tetkik eder. Hâlbuki antropolojiya-şinasânın fikrince: ırkların tetkiki antropolojiyaya, kavimlerin tetkiki etnolojiyaya aittir.

İşte bu ihtilaf-ı efkârdan dolayıdır ki bu üç isim altında yazılı olan kitapların mevzu'larında külli mübâyenet [zıtlıklar] ve muhalefet görülmektedir.

Bizim tercih ettiğimiz fikre göre: nasıl hayvanâtın tetkikinde ahvâl-i maddiyye ahvâl-i maneviyyeden ayrılmıyorsa, nasıl hayvanâtta evsâf-i bedeniyye ve ırkıyye hasâis ve evsâf-i ictimaiyye ile birlikte tetkik olunuyorsa beşerin tetkikinde de öyle yapılmalı; antropolojiya bütün şümûl-i manasiyle "tarih-i tabiî-i beşer" olarak kalmalı; etnolojiya ve etnografya bundan – vüs'at mevzu'u sebebiyle, ve teshil-i tetkik ve talim maksadiyle – ayrılmış addolunmalıdır.

Bu üç ilim arasında – ilm-i kimya, ilm-i maadin, ve mebhâs-ı suhûr [maden kütleleri] arasındaki gibi – umumiyet ve hususiyet münasebeti vardır: Antropolojiya beşeri en umumî bir nokta-i nazarla tetkik eder; beşeri ve beşerin muhtelif numune ve ırklarını umumî bir surette tasvir ve tefrik eyler; bu numunelerin halis olarak mevcut olup olmadıklarını düşünmez, bu gibi hususî kuyûd ile muyayyed olmaz – etnolojiya, beşeri daha hususi bir nazarla tetkik eder: Coğrafya ve tarihin gösterdiği akvâmı mukayese eder. Bunların esbâb ve kavânin-i teşekkülünü arar; münferiden mevcut olmayan numunelerle, ırklarla iştigal etmez. Etnografya ise, beşeri bir kat daha hususî bir nazarla tetkik eder: Akvâmın her birini ayrı ayrı tasvir ve tasnif ile iktifa eyler. Bu üç ilim arasında, bu nokta-i nazardan mevcut olan fark ve müşâbeheti, rabıta ve münâsebeti iyice takdir etmek için, ilm-i kimya ile ilm-i maadin ve mebhâs-ı suhûr arasındaki münasebâtı hatırdan çıkarmamalıdır.

Görülüyor ki etnografyanın mevzu'u esasen yalnız akvâm-ı muhtelifeyi tasnif ve bunların her birinin evsâf-ı hususiyyesini, tensikât-ı ictimaiyyesini, i'tiyadat ve i'tikadatını velhasıl bütün ahvâlini ayrı ayrı tetkik etmekten ibarettir. Fakat derslerimiz, bu mebâhise inhisar ederse hem esassız ve hem de nisbetle faidesiz olur. Onun için dersler asıl etnografyaya hasr edilmeyecek; antropolojiyanın mebâhis-i esâsiyyesi ile başlayarak etnolojiyanın cihet-i mühimmesini de ihtiva edecek, bu suretle heman bir tarih-i tabiî faslıyla başlayarak bir sosyoloji – hikmet-i ictimaiyye – hülasasıyla neticelenecek; ulûm-ı tabiiyye ile ulum-ı ictimaiyye arasında bir hat-ı vâsıl teşkil edecektir.

Satı

Satı, "Etnografya," *Mülkiye [Mekteb-i Mülkiye Mezunları İttihad ve Teavün Cemiyeti tarafından her ay ibtidasında neşr olunur mecmuadır], nümero 2, 1 Mart 1325. İstanbul: Artin Asaduryan Matbaası*, s. 31-35.

DİPNOTLAR

1 "Mekteb-i Mülkiyye," *Mülkiye [Mekteb-i Mülkiyye Mezunları İttihad ve Teavün Cemiyeti tarafından her ay ibtidasında neşr olunur mecmuadır] nümero 1, 1 Şubat 19324, İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan, 1324*, s. 9.

2 Ali Reşad [Mercan Mekteb-i İdadisi müdürü], *Fransa İhtilâl-i Kebiri. İstanbul: Artin Asaduryan Matbaası, 1327.*

3 Ali Reşad, *Muhasssal Musavver Fransa İhtilâl-i Kebiri Tarihi, 2 cilt, Dersaadet: Kanaat Matbaası, 1331.*

4 Sâtı, "Etnografya," *Mülkiye [Mekteb-i Mülkiye Mezunları İttihad ve Teavün Cemiyeti tarafından her ay ibtidasında neşr olunur mecmuadır], nümero 2, 1 Mart 1325, [İstanbul: Artin Asaduryan Matbaası*, s. 31-35.

5 M[ım]. Sâtı [Darülmuallimin Müdürü ve Mekteb-i Mülkiyye Etnografya Muallimi], *Etnografya – İlm-i Akvâm – Ahval-i Umumiyye-i Beşer – Ahval-i Umumiyye-i Akvâm – Ahval-i Hususiyye-i Akvâm. Tab' ve naşiri: İbrahim Hilmi Kitabhane-i İslam ve Askerî, [Babıali Caddesi 46, 1327.*

6 Şehbâl Deryâ Acar, *Eğitimde Bir Üstâd – Satı Bey'i Tanımak. İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009.*

7 *Terbiye Mecmuası [On beş günde bir neşr olunur – Ser muharriri Satı', sene 1, nümero 1, 15 Mart 330, İstanbul: Matbaa-i Hayriyye, ve Terbiye. [Müessis ve sermuharriri Satı'], sene 1, nümero 1, 29 Ağustos 1334 [İki haftada bir Perşembe günleri neşr ve bakat Temmuz ve Ağustos ayları tatil olunur.] Matbaa-ı Orhaniyye.* Derslerin içeriği için bak: Şehbâl Deryâ Acar, Eğitimde Bir Üstâd – Satı Bey i Tanımak, İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009, s. 292 313.

8 M. Sâtı [Darülmuallimin Müdürü], *Fenn-i Terbiyye – Nazariyyat ve Tatbikat. Kütüphane-i Askeri, 1325. [Babıali Caddesi 46.] (2. cilt s. 161-346+2 s. 2. basım. 1. cilt İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1327. 160 s. 2.cilt. İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1328. s. 161-348. Millet kitaphanesi aded: 5 ve 19.) Kitabın bölümleri: Terbiye ve fenn-i terbiye: Terbiyye: Terbiyye-i bedeniye [Terbiye-i bedeniyenin gaye ve ehemmiyeti, Terbiye-i bedeniye ve aile, Terbiye-i bedeniye ve mekteb, mekteb binası, ders rahleleri, takayyüdat-ı sıhhiye, riyazat-ı bedeniyyel, terbiye-i ahlâkiye [Terbiye-i ahlâkiyenin gaye ve ehemmiyeti, hissiyat ve temayülat] , terbiye-i fikriye [terbiye-i fikriyenin gaye ve ehemmiyeti, itla-i harici ve ihtisas, itla-i batını ve idrak] . Usul-ı mahsusiyye-i terbiye, Usul-i Talim ve Tedris, Usul-ü idaret'ül-etfal ve usul-i idare-i mekâtib.*

9 M. Sâtı, *Layihalarım, İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1326. 104 s. "Bu küçük eser, muhtelif tarihlerde maarif nezaretine takdim etmiş olduğum layihaların, meali i umumiyye ve esasiyye-i maarife müteallik mülahazat ve mütalaatı muhtevi olanlarından türekküp ediyor." İçindeki layihalar: Darülmuallimînler hakkında; Ehliyetli muallimler yetiştirmek hakkında; Maarif ıslahatı hakkında; Müddet i tedrisiyelerin tezyidi meselesi; Müzeler hakkında; Avrupa'ya talebe izamı meselesine dair; Muallim ihzarı hakkında.*

10 Sâtı Bey, *Ümid ve Azim: Sekiz Konferans. Dersaadet: Kader Matbaası,1328. (Konferans Kütüphanesi: 4) İçindekiler: Ümid ve Azim; Ne için geri kaldık; Ümid ve azim; Irk ve terbiye; Çocuklarımızın zekâsı; Meslek aşkı ve fedakârlık.*

Hayat-ı hususiyye ve hayat-ı meslekiyye; ilk kablo; Metrenin mesahası; Azımkâr ve fedakâr olalım. İkinci kitap: Sâtı Bey, *Vatan İçin, Beş konferans. Dersaadet: Kader Matbaası, Konferans Kütüphanesi: 1, 1329. İçindekiler: Vatan fikri ve vatan muhabbeti; Terbiye-i vataniyye; Vezaif-i vataniyye; Müdafaa-i milliyye; Prusya'nın intibahı ve Fichte'nin nutukları.*

11 Sâtı Bey ve Faik Sabri Bey, *Büyük Milletlerden Japonlar ve Almanlar: İki Konferans, Dersaadet: Kader Matbaası, 1329 (Konferans Kütüphanesi: 3. "Sâtı Bey tarafından: Japonya ve Japonlar: Japonların seciyeleri; suret-i terakkileri" ve "Faik Sabri Bey tarafından: Alamanya ve Alamanlar: Alamanların seciyeleri; suret-i terakkileri".*

12 M. Sâtı, (Darülmuallimin müdürü), *Mebadi-i Ulum-ı Tabiat'dan Tarih-ı Tabii ve Tatbikatı, Dersaadet: Matbaa-ı Hayriye ve Şürekası, 1328. M. Satı, Tarih-i Tabiiden: Hikmet ve Kimya; M. Satı, Tarih-i Tabiiden: İlm-i Hayvanat, İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan, 1321. 2. baskı: İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1327; M. Satı, Tarih-i Tabiiden: İlm-i Nebatat, İstanbul; Matbaa-i Kader, 1327; M. Sâtı, Dürus-ı Eşya, Birinci kısım, İstanbul; Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1327. (4 baskısı var.) 2. kısım, İstanbul; Selanik Matbaası, 1330; M. Sâtı, Tatbikat-ı Ziraiyye, Mebadi-i ulum-ı tabiiyeden, İstanbul, 1328. 141+3 s. Neşreden: Kitaphane-i İslâm ve Askeri.*

13 Ebuzziya Tevfik, *Buffon, Kostantiniye: Matbaa-i Ebuzziya. Kitaphane-i Meşahir – aded-i kitab: 7. 1299.*

14 Ş(emseddin) Sami, İstanbul: Mihran Matbaası, 1296. Cep Kütüphanesi aded: 10. 115 sayfa. Sahib-i kütüphane: Mihran.

15 Ş(emseddin) Sami, *Yine[YENİ Mİ ??] İnsan, İstanbul: Mihran Matbaası, 1303. Cep Kütüphanesi aded: 26. 144 sayfa. Sahib-i Kütüphane: Mihran.*

16 Abdullah Cevdet, *Dimağ ve Melekât-ı Akliyyenin Fizyolociya ve Hıfzı's-sıhası, İstanbul: Maarif-i Umumiyye Nezareti Talim ve Terbiye Kütüphanesi – Matbaa-i Amire, 1335-1333.*

17 Avanzade Mehmed Süleyman, *Ulum-ı Hafiyyeden Musavver ve Mükemmel Kıyafetname, İstanbul: Tefeyyüz Kitabhanesi, 1332.*

18 M. Sâtı (Darülmuallimin Müdürü), *Mebâdi-i Ulum-ı Tabiiyyeden Tarih-i Tabiiyye ve Tatbikatı, Dersaadet: Kitaphane-i İslam ve Askeri, 1328, 164-171.*

TARİHÇİNİN ODASI - III

EDHEM ELDEM İLE SÖYLEŞİ

"Tarihçinin Odası" söyleşilerinde Türkiye ve dünyada tanınmış tarihçilerin çalışma odalarına konuk oluyor, çalıştıkları konuları, nasıl tarihte karar kıldıkları ve akademik deneyimlerini konuşuyoruz. Edhem Eldem'le de öyle yaptık. Söyleşimizde Eldem'in sosyal bilimler içinde tarihi seçme ve aile tarihine yönelmesinin nedenleri, hâkim tarih anlayışı karşısında önerileri, tarih çalışmalarına paralel olarak açtığı sergiler ve diğer konuları okuyucumuzla paylaşmak istiyoruz.

SÖYLEŞİ: AYŞE YAZICIOĞLU

Üniversite hayatınıza bir sosyal bilim dalında değil de tarihe oldukça yabancı bir yerden mühendislikten başlıyorsunuz. Endüstri mühendisliğinden siyaset bilimine ve oradan da Robert Mantran'la tarih üzerine doktoraya geçişinizde belirleyici olan nedir? Ailenizin ve içinde yetiştiğiniz kültürel ortamın bu kararınızdaki etkisi nedir?

Yetiştiğim ortamın bana hem faydası hem de etkisi oldu. Büyüdüğüm çevre hem çok dilli ve birkaç kültürü içeren hem de tarihle bağlantıları olan bir çevreydi. Babam 1910 doğumluydu ve ben beş altı yaşlarımdayken bana eski Türkçe öğretti; Osmanlıca yazdırır, imlâ yaptırırdı. Dolayısıyla Osmanlıcayı çok erken öğrendim. Bir tarihçinin hammaddesi olarak sayabileceğimiz belirli bir merak ve bazı beceriler bende çok erken bir tarihte mevcuttu. Lisede fen bölümünden mezun oldum ve mühendislik havasına kapıldım. Hataydı ama hata olduğunu anlamam da çok uzun sürmedi. Üç sömestr okuduktan sonra atılmaya yakınken siyaset bilimine transfer oldum. Biraz cebren bir kayma olduysa da içten içe bilinçli olduğunu ve ilgi alanlarıma uygun olduğunu söylemek mümkün. Siyasetten tarihe geçmem daha bilinçli bir tercihti. Siyasette dört sene okuyup lisansımı tamamladıktan sonra mastıra başladım. Tam tezimi yazma aşamasına gelince Fransa'dan tarih bölümü için burs aldım; açıkçası siyasetten sıkılmıştım. Bu benim seçimimdi. Daha başından beri içimde yatan bir merak olan tarihe kaymam o zaman oldu. Siyasette bile diplomatik tarihi, siyaset teorisinden daha çok seviyordum. Büyüdüğüm ortam ve babam diplomat olduğu için birçok yerde büyümüş olmam da bende belirli bir hassasiyet yaratmış olsa gerek.

Farklı disiplinlerden gelmeniz ve analitik bakış açısı da çok önemli...

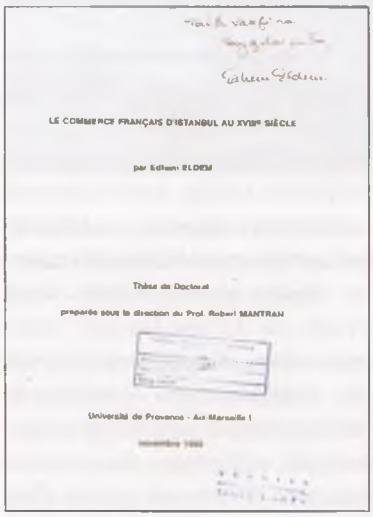
Bizde genellikle tarih analitik bir bakış açısıyla yapılmıyor, daha çok geleneksel bir zanaat gibi yapılıyor. Tarihçinin zanaatı (*the historian's craft*) aslında iyi bir laf ama burada kastettiğim, hakikaten bir usta-çırak ilişkisine dayalı olarak, tamamen geleneksel yöntemlerle yapılan, hiçbir analitik çerçeveye sahip olmayan tarihçilik. Örnek vermek gerekir-

se, bizde çok yaygın bir şekilde eski harfli metin okuyabilmek tarihçiliğin en önemli aracı gibi değerlendiriliyor. Oysa bunun neresi zor? Eninde sonunda biraz değişik bir lisandan, bir yazıdan bahsediyoruz. İnsanlarda sanki Osmanlıca çok zormuş gibi bir his oluşuyor, oluşturuluyor. Biraz Cumhuriyet'in ve Kemalizm'in de yarattığı bir durum. Ama asıl birileri Osmanlıca bilmeyi ezoterik, neredeyse sihirli bir güç olarak göstererek bu dile, daha doğrusu bu yazıya, hâkim olmanın bütün meseleyi çözdüğünü zannediyorlar. Bu çok yanlış ve yanıltıcı bir şey. Paleografya dersi verdiğimde öğrencilerime şakayla karışık ilk söylediğim şey Osmanlıcayı eğer Osmanlılar okuyup yazıyor idiyseler, bu ne kadar zor olabilir ki? Buradaki blokaj şuna da işaret ediyor: bizde tarihçilik eski usul kayıt kuyut okumak ve onu tekrar yazmak gibi bir rutine bağlanıyor. Çok ayrıntıcı bir tarih anlayışı var ki o da analitik çerçeveden uzaklaşan bir durum yaratıyor. Belgelere körü körüne inanıyorsunuz, belgeleri tekrarlıyorsunuz, en ufak bir eleştirel bakış getiremiyorsunuz, belgeleri neye nasıl bağlayacağınız konusunda ipucunuz yok. Kâtip gibi bir şeye dönüşüyorsunuz. Tarihte analitik yaklaşım olmalı. Soru sormuyor sadece tasvir ediyorsanız, o hikâyedir. Aynı malzemeye bir soru soruyor ya da nedenleri, nasılları konusunda, hangi metodu kullanıyorsanız kullanın, onu bir bağlama oturtabiliyorsanız, bir nedenselliğe bağlayabiliyorsanız, o zaman tarih yapıyorsunuzdur. Tabii bir de buna bizde hâlâ çok hâkim olan milli/milliyetçi/hamasi tarih saplantısının getirdiği ideolojik zorlamaları ekleyecek olursanız, durumun vahameti iyice ortaya çıkar.

Tarihi bundan kurtarmanın bir yolu da belki interdisipliner olması...

Tarihin zaten özünde interdisiplinerlik olduğu söylenebilir; bir de "bileşik" disiplinleri unutmayalım: iktisat tarihi, siyasi tarih, bilim tarihi, sanat tarihi... İçinde zaten biraz felsefe, biraz edebiyat biraz ekonomi, hatta biraz her şey var, veya en azından olması gerekir. Dolayısıyla tarihin interdisipliner olması konusundaki sözler biraz "proje retoriği" niteliğinde, yani bir kısmı bana biraz "dostlar alışverişte görsün" gibi geliyor. Fen bilimlerine özenerek birkaç disiplini bir araya getirip bir şey yapmak o kadar kolay değil. Benim gördüğüm kadarıyla, bir tarih projesini birkaç kişinin yürütmesi bile eğer yapılan işler çok ayrışık değilse ve çok net bir iş bölümü yoksa çok zordur. Genellikle tarihçiler tek çalışıyor, olsa olsa hamaliyesini bir başkasına yaptırıyorlar. Son bir senemi Berlin'de Wissenschaftskolleg adındaki araştırma enstitüsünde geçirdim. Orada antropolog, biyolog, hukukçu gibi farklı alanlardan seçilmiş kırk kişi bir arada bulunuyordu. Hakikaten interdisipliner bir durumdu ve bunun tabii ki bir faydası dokunuyordu. Ancak eninde sonunda kulağınıza girdiği kadarıyla bir şeyler kapıyorsunuz; kısacası fen bilimlerindeki gibi fazla abartmamak lazım geliyor. İyi tarih yapmak zaten yeteri kadar karmaşık ve zor bir iş.

Yaygın bir şekilde eski harfli metin okuyabilmek tarihçiliğin en önemli aracı gibi değerlendiriliyor. Oysa bunun neresi zor? İnsanlarda sanki Osmanlıca çok zormuş gibi bir his oluşuyor, oluşturuluyor. Bu çok yanlış ve yanıltıcı bir şey. Paleografya dersi verdiğimde öğrencilerime şakayla karışık ilk söylediğim şey Osmanlıcayı eğer Osmanlılar okuyup yazıyor idiyseler, bu ne kadar zor olabilir ki?

LE COMMERCE FRANÇAIS D'ISTANBUL AU XVIIIe SIÈCLE

par Edhem ELDEM

Thèse de Doctorat

préparée SOUS la direction du Prof. Robert MANTRAN

Université de Provence - Aix Marseille I

Edhem Eldem'in Robert Mantran'ın danışmanlığında Université de Provence'da hazırladığı doktora tezinin Tarih Vakfı'na bağışlanmış nüshasının imzalı iç kapağı.

Doktora çalışmanızın başlığı "18. yüzyılda İstanbul'da Fransız Ticareti". Bu konuya nasıl karar verdiniz? Bir tarihçi onu harekete geçiren konuyu nasıl bulur?

Bulup bulmadığımdan emin değilim. Ben bugün tezimi tekrar yapsam o konuda mı yapardım, çok şüpheliyim. 1980'lerde Annales Okulu'ndan kaynaklanan, geleneğe bağlı olarak rakamların, istatistiklerin, kantitatif veri analizinin, iktisadın, maliyenin, ticaretin, ticaret etnografyasının toplandığı bir konu etrafında tarih yapmak çok modaydı. Aslında modadan çok "*mainstream*" denebilecek bir ana akım oluşturuyordu. Dolayısıyla ister istemez onun içine girmiş oldum. Bir de doktoramı Robert Mantran ile Marsilya'da ve Aix'de (Université de Provence, Aix-Marseille I, 1984 - 1989) yaptım. Marsilya'nın İstanbul ve genel olarak Osmanlı İmparatorluğu ile ticari bağlarının ağırlıklı olarak 17. ve 18. yüzyıllarda çok gelişmiş olmasından dolayı biraz da konu kendi kendini dayattı diyebilirim. Bugün öğrencilerime baktığımda birçoğunun çok daha sofistike, çok daha özgün, çok daha az genelleyici, çok daha odaklı konular üzerine doktora tezleri yaptıklarını görüyorum. Bunun iki sebebi var. Birincisi, "büyük" konular büyük ölçüde yapıldı. İkincisi, tarih

yazımı çok ilerledi ve dolayısıyla eski usul tarih yazımı yapmamak ve Batı'da yapıldığı gibi zihniyet tarihi, düşünce tarihi, özel hayat tarihi, biyografi vs. gibi konuların hakkını vererek tarih yapmak arzusu onları bu yollara sevk ediyor. Eninde sonunda hem zorunda oldukları için hem de o şekilde eğitildikleri için bence çok ilginç şeyler yapabiliyorlar. Ama şunu da kabul etmek gerekir ki, bu tür "ilginç" şeyler yapınca bazı önemli şeyler de gözden kaçabiliyor. Eski usul diye bazı hamaliyelerin, bazı havaleli çalışmaların, bazı genellemelerin artık üzerine yeteri kadar gidilmiyor. Meseleyi tam bir dengeye oturtmak mümkün değil. Tarihçiyi ne çeker sorusunun cevabı, hem şartlar ve hem de meraktır. En ideali kendi meraki ile bir konuya yönelmektir tabii, ama hep öyle olmuyor. Meraka mutlaka şartlar ve o zaman mevcut olan entelektüel ortam ki kimileri buna moda diyecek, kimi de akım diyecek ya da tam tersine bu ortama duyulan tepki etki eder. Şu anda bir de doktora enflasyonu var tabii. Benim dönemime nazaran çok fazla sayıda doktora yapılıyor ve bu rakam akademik ortamda mevcut olan kadroları çokça aşıyor. Bu anlamda vaziyet bir tarafıyla gittikçe kısırlaşmaya yüz tutuyor. Bu asap bozucu bir durum tabii ki, ama aynı zamanda da bu sıkışıklık insanları çok farklı ve ilginç konulara itmekte rol oynayabiliyor. Ancak benim hâlâ şu konuda biraz tereddüt ve endişelerim var; eski usul "büyük" konuların hantallıkları belli olmakla beraber, bu tür şeyler şimdi biraz göz ardı ediliyor. Çok derinden ve marjlardaki şeylere daha fazla ilgi gösteriliyor. Eskiden ormana bakmaktan ağaçlar kaybolabiliyordu; şimdiyse ağaçlara bakmaktan ormanı kaçırıyor olabiliriz.

Çalışmalarınızda daima iç ve dış dinamikleri yani Osmanlı toplumunun kendi içindeki koşulları ile o anda dünyada yaşananları mukayeseli olarak veriyorsunuz. Bu karşılaştırmalı bakış açısı genel tarih çalışmalarına ne derece yansıyor?

Osman Hamdi'yi Oryantalizmi anlamış ve ona karşı kendi silahını kullanmış bir adam yerine bayağı Oryantalist bir sanatçı ve düşünür gibi görebilmek gerektiğini düşündüm. Benim farkım şu, "Oryantalist idiyse ne olmuş?" diyebilmek.

Mümkün mertebe bunu yapmaya çalışıyorum. Aslında doktora tezimde elimdeki kaynaklar daha çok Marsilya kaynaklarıydı. Dolayısıyla tezimde Osmanlı tarafını ağırlıklı olarak Fransa ve Avrupa kaynaklı dokümantasyonu dengelemeye çalışmak için kullandım. Ama o manada da tezimin Osmanlı tarafının biraz zayıf kaldığını düşünürüm. Bunu katı bir kurala da çevirmemek gerekir. Öyle bir konuyu seçersiniz ki, Osmanlı kaynaklarının hemen hemen hiçbir katkısı olmayabilir. Politik olarak iyi gözükmeyebilir ama mümkündür. Bazı konularda Avrupa'da birikmiş olan belge ve bilgi, aynı alanda Osmanlı tarafında birikmiş belge ve bilgiden hem niceliksel olarak daha kapsayıcı, hem de niteliksel olarak çok daha zengin olabilir. "Artık sadece Batı kaynaklarından tarih yapılamaz" lafı doğruysa da, Batı kaynaklarını bir kenara atamaz, ya da sırf buna uymak için o güce ve kaliteye sahip olmayan bir kaynağı varmış gibi gösteremezsiniz. Bu ciddi bir problemdir. Osmanlı tarihindeki en büyük problemlerden birisi şu ki, iç ve dış dinamikler konusu ve özellikle Batılılaşmanın başladığını varsaydığımız andan itibaren (18. yüzyıl sonu) dış dinamikler veya dıştan mülhem dinamikler o kadar baskın çıkıyor ki iç dinamikleri biraz gözden kaçırıyor veya hiç göremiyoruz.

Belki resmi ideolojiyi kırmanın bir yolu da bu mukayeseli bakıştır...

Muhakkak. Resmi ideolojinin kötü olduğunu biliyoruz ama en ciddi problemlerinden birisi kendi içinde de tutarlı olmamasıdır. İşine gelince dış dinamikleri, işine gelince iç dinamikleri kullanır. Resmi ideoloji bütün tarihi belirli bir yöne doğru çekiyor da diyemiyorsunuz çünkü eninde sonunda nereye çekilirse oraya gidiyor. Çok tutarsızdır. Bunun çözümü mukayeseli tarih olabilir ama orada da bazı sınırlar var. Çin, Rusya, Hindistan ve Osmanlı karşılaştırma çabaları -ki hatta buna Habsburgları da katabilirsiniz - giderek artıyor ve çeşitleniyor. Buna en son da "imparatorluk" olgusunu çözümleyici bir kategori olarak ele alma çabaları eklendi. Fakat gene de o sayede ne kadar yol aldığımızdan çok emin değilim. Tabii ki mukayeseli çalışmalar sayesinde gözümüzü başka dünyalara açabiliyoruz, bu özellikle de Osmanlı tarihçileri için önemli. Bu sayede kendi küçük dünyalarında olan bitenin kendilerine has bir şey olmadığını görmeye başlıyorlar. Keza, Osmanlı İmparatorluğu'nun da dünya tarihi içinde daha "tabii" bir yer kazanması ve marjinal konumundan kurtulması da gerekiyor. Fakat yine de bu mukayeseler nereye varır, düzgün bir şekilde kendi bölgesini görmenin ötesinde global bir mukayeseli tarihin ne kadar şansı var, onu da tam kestiremiyorum. Zaten imparatorlu-

ğun kendisi yeteri kadar problematik. Osmanlı İmparatorluğu'nu bir bütün olarak varsaymaya başladığınız anda -ki genellikle Türk tarihçiliği bunu yapıyor- yanılmaya başlıyorsunuz. Yemen'deki, Balkanlar'daki, Trablus'taki ya da Kayseri'deki durum o kadar birbirlerinden farklı ve kopuk ki, imparatorluk merkezinin sağladığı tutarlılık ve bağlılık son derece yüzeysel kalıyor. Eğer gerçek bir sosyal ve ekonomik tarih yapmak istiyorsanız, merkezi unutmanız gerekiyor ki yerel dinamikleri anlayabilesiniz. O yerel dinamikler de parçalanmış bir şekilde imparatorluk sathında farklı şekillerde tezahür ediyor. Osmanlı İmparatorluğu denince genellikle akla gelen şey bana çok yanlış geliyor, çünkü İstanbul'dan idare edilen bir yapı gibi algılanarak saray, yeniçeriler, gibi merkeze has kurum ve olgular ağırlık kazanıyor. Popüler ve milliyetçi tarihçilik de zaten bunu büyük ölçüde destekliyor ve imparatorluğun çok büyük bir ulus devlet (Türk devleti) gibi algılanmasını sağlıyor. Oysa hiç de öyle değil; aksine her açıdan bambaşka unsurlardan oluşan karmaşık bir yapı söz konusu. Bu anlamda bence belki de Osmanlı tarihinde mukayeseli tarihten de daha önemlisi, çevreye ve çevreden merkeze bakmayı amaçlayan bir tarihçiliğin gelişmesi. Yani Yunanistan'ın bir yerinden, oradaki kaynaklardan, Suriye'nin bir kentinden, ya da Anadolu'nun bir bölgesinden Osmanlı düzenine bakmaya çalışmak bana çok daha ilginç geliyor. Arap vilayetleri tarihçiliği, Balkan tarihçiliği gibi konular yeni yeni gelişmeye başlıyor. Bir zamanlar hâkim olan "Osmanlı baskısından dört yüzyıldır gelişemedik" edebiyatını aşmayı başarmış ve dolayısıyla hakikaten Türkiye dışında Osmanlı dönemini kendi tarihlerinin bir parçası olarak bir devamlılık içinde ele almaya çalışan tarihçiler de artık mevcut. Belki biraz abartılı olacak ama bana öyle geliyor ki Osmanlı tarihini kurtarmanın bir yolu onu Türklerden kurtarmaktan geçiyor. Türkler Osmanlı tarihi üzerindeki tekellerini ve bu tekelden doğan sapmaları bırakırlarsa sanırım bayağı bir yol almaya başlayacağız.

Biraz önce doktora tezinizle ilgili Annales ekolünden bahsettiniz. Sizin metinlerinizde genel olarak modernleşme, Oryantalizm (Edward Said, 1978) ve tabii Türkiye özelinde Batılılaşma kavramları ön plana çıkıyor. 1980'den sonra ise postkolonyal teori gelişti. Siz tarihyazımı açısından kendi metinlerinizi, yazmayı düşündüklerinizi ve genel olarak yazılanları nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kendimi daha geleneksel görüyorum. Postkolonyal olmadığım kesin. Oryantalizm, Batılılaşma gibi kavramlar üzerine çok yazıldı. Son dönemde onlardan bir kaçış ve bir sorgulama arayışı var. Ben hâlâ oradayım çünkü orada yapılanların yeterli olmadığı fikrindeyim. Dolayısıyla kendimi bu açıdan biraz "muhafazakâr" görüyorum. En basit örneği ise Osman Hamdi üzerine çalışmalarımdır. Osman Hamdi üzerine çok cesur şeyler söylendi. Osman Hamdi'nin fırçası yoluyla ağzına bir sürü laflar sokuldu. Oryantalizme karşı çıktığı, tablolarında Oryantalizme isyan olduğu gibi... Fakat bunlar yapılırken ne hangi resminin nerede sergilendiği, ne kimler tarafından görüldüğü, ne de hangi isimle sergilendiği konusunda herhangi bir çalışma yapmaya ihtiyaç duyuldu. Bence tarihçiliğin en basit hamaliyesi olan bu temel bilgilerin toplanması işi yapılmadan, Oryantalist söylemi aşan bir çabaya girişildi. Bu bana çok ters geldi. Hele ki kendi yaptığım araştırmalarda bunların hiçbir somut olguya dayanmadığını, bulduğum tablo ismi gibi verilerin bunun tersini gösterdiğini görünce Osman Hamdi'yi Oryantalizmi anlamış ve ona karşı kendi silahını kullanmış bir adam yerine bayağı Oryantalist bir sanatçı ve düşünür gibi görebilmek gerektiğini düşündüm. Benim farkım şu, "Oryan-

talist idiyse ne olmuş?" diyebilmek. Türk tarihçiliğinde kalıp kırmak gibi belirli beklentilere cevap vermesini bilen ama bunu yaparken ne kadar sağlam bir zemine oturduğuna dikkat etmeyen bir gelenek oluştu. Bu beni rahatsız ediyor. İşte bu yaklaşıma karşı kendimi muhafazakâr hissediyorum. Uçmadan önce biraz neyin ne olduğuna, neyin ne zaman ve nasıl olduğuna bakmak gerekiyor. Bu açıdan Osman Hamdi iyi bir örnek. Mesela Osman Hamdi'nin *Kaplumbağa Terbiyecisi*'nin aslında *Kaplumbağa Terbiyecisi* olmadığını bilmek gibi... Fakat eninde sonunda bunun bir yararı olmayacak; nitekim Pera Müzesi'nde bu tuval hâlâ *Kaplumbağa Terbiyecisi* olarak sergileniyor. İnsanlar mana aramayı ve bulmayı seviyorlar. Osman Hamdi modern ve akıllı bir adam olduğu için o tabloyu yaparken bir mesaj vermiş olması hoşlarına gidiyor. Bu inancı kıramıyorsunuz. Tersini söylediğinizde, yani Osman Hamdi'nin aslında birçok Oryantalist ressam gibi Avrupa'nın estetik beklentilerini karşılayacak olan birkaç şeyi bir araya getirip sanatını pazarladığını söylediğinizde, ya ona karşı aşağılayıcı

bir durum gibi ya da hayal gücü olmayan bir tarihçinin lafı gibi algılanıyor. Bu ise bana çok ters geliyor. Tepkisel olarak biraz muhafazakâr olduğumu, eski usul tarihçiliğin bazı şeylerini unutmaya meyilli olduğumuz için "aman fazla koşturmayalımcı" olduğumu kabul ediyorum. Bir de bazı öğrenci ve meslektaşlarımda gördüğüm bir problem var. Avrupa'da tarihçilik son yüzyıl içinde müthiş derecede ve hatta atlamalarla gelişti. Fakat bütün bunlar iki yüz-iki yüz elli senelik bir birikimin ürünüdür. Avrupa'da 18. yüzyılda tarih zaten çok gelişmişti. Bunun neticesinde akademiler, salonlar, üniversiteler ve benzer birçok kurum, bu disiplinin gelişmesine bilfiil araç oldu. Merkezde toplanan bu çalışmalar çevrede de yankı bul-

du. 19. yüzyılda Fransa'nın (ve birçok Avrupa ülkesinin) her köyünde bazen saçma sapan araştırmalar yapan bir yerel tarih derneği bulunuyordu. Bu dernekler örneğin milliyetçilikten beslenen, ya da sadece kişisel şecereler oluşturmaya yarayan çalışmalar yaptılar ama eninde sonunda bir bilgi ve belge birikiminin oluşmasına katkıda bulundular. Annales Okulu'nun çalışmalarını üzerine oturttuğu rakam ve verilerin birçoğu da aslında 19. yüzyılda noter kayıtlarından, kilise defterlerinden, yerel arşivlerden toplanmış kaynaklardı. Bizde de 1920'lerden sonra buna doğru bir gidiş oldu ama 1960'lardan sonra tarihçiler biraz sıkılmaya başladı ve haklı olarak teoriyi öne çıkarmaya başladılar. Şimdi gelinen noktada öğrencilerimiz ve aslında hepimiz, Avrupa'da zihniyet hakkında, ben hakkında, aile hakkında, toplum, cinsiyet, ekonomi ve finans hakkında müthiş gelişmiş bir historiyografik birikimle karşı karşıyayız. Bunu görüyor, okuyor ve öğrencilerimize okutuyoruz. Bunu görüp de uygulamamak çok zor, ama aslında uygulamak fiilen neredeyse imkânsız çünkü bunların çoğunun karşılığı bizde yok, ya da henüz yok. Ya hiçbir zaman olmamış ya da daha araştırılmamış. Siz bu olumlu örneği gördüğünüz için, 19. yüzyıldaki gibi tarih yapmak istemiyorsunuz; siyasi tarih değil, zihniyet tarihi yapacağım diyorsunuz... İyi de neye dayanarak yapacaksınız? Hatırat ya da günlük gibi "ego dokümanları" bizde yok değil, ama henüz sayıları çok az. Bunlara dayanarak bir zihniyet analizi yapmak ile Avrupa'da asırlardır birikmiş olan binlerce belge üzerinden araştırma yapmak arasında fark var. Geçen sene bir bakıma bana Evliya Çelebi'den gına geldi... Bayılarak okuyorum ve okutuyorum, ama bir de sormak gerekir, böyle bir kaynaktan niye sadece bir tane var? Bir tane olması onu nasıl kullanacağımız konusunda problem yaratmıyor mu? Avrupa'nın seyyahlarına laf ediliyor ama aynı dönem için iki yüz, üç yüz, beş yüz tane sayabiliriz. Seyyahları birbirleriyle mukayese edebiliyorsunuz. Evliya Çelebi kendi içinde bir derya ama yalnız kalıyor. Bir ikinci Evliya Çelebi yok ve hatta onun onda biri kadar olan biri bile yok. Sonra da dünya kültürüne katkıda bulunmuş büyük seyyah Evliya Çelebi'den bahsediyoruz. İyi, güzel de, tarihçiliğe katkı olarak, 17. yüzyılı anlamak için tek bir kaynağımız var. Bu ciddi bir problem ve çözümü - en azından şimdilik - yok. İki ucu problemli bir değnek. Bir taraftan benim gibi menfi olursanız hiçbir yere gidemiyorsunuz. Öbür uçtaysanız da, "ha yüz ha bir, aynı şey değil mi, ben bunu kullanırım" diyorsunuz. Artık öğrencilerimiz doktorasını yapma aşamasında kadı sicilleri transkripsyonuna dayalı tez yazmak istemiyorlar. Daha ilginç konular işlemek istiyorlar, zihniyet ya da cinsiyet gibi. Bunu hem anlıyorum, hem de nasıl yapılacağı konusunda ciddi şüphelerim var. Bu da bende bir tür tepki yaratıyor. Az şeye dayalı büyük uçuşlardan korkuyorum. Bu durum eskiden bize hastı ama şimdi daha geleneksel diyebileceğimiz, İslami veya milliyetçi tarih çevrelerinde de bu oyun yakalandı. Bunun ciddi bir problem olduğunu düşünüyorum.

Osmanlı Bankası tarihinde de başka makalelerinizde görüyoruz ki İstanbul sizin önemli bir objeniz. İnsanın yaşadığı ve özellikle bu aralar hızla değişen bir mekân hakkında çalışması tarihçi için zor bir tercih midir?

İstanbul üzerine çalışmak kolay aslında... Osmanlı tarihinde İstanbul o kadar ortada ki: Bilgiyse bilgi, belgeyse belge, kitapsa kitap. İstanbul

üzerine her şey var. İstanbul üzerine çalışmak bir nevi tembellik olarak da algılanabilir. Bütün mesele İstanbul çalışıp da Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamını tasvir ediyorum dememek. Bunu yapmamaya çalışıyorum. Ben hakikaten İstanbul üzerine çalışıyorum ve gerisi beni ilgilendirmiyor demeyeceğim ama gerisini çalışmayacağım da kesin gibi. Köylü toplumu beni ilgilendirmiyor, şehirli toplum bana daha ilginç geliyor. Eninde sonunda insanların kendilerine göre zevkleri ve merakları var. İnsanın üzerinde çalıştığı konuların kendine olan yakınlığı meselesi ise her zaman bir sorun olabiliyor. Aslında yaşadığım kent ile üzerinde çalıştığım kent arasındaki mesafe büyük. Dolayısıyla bunun muhtemel tezahürü bir sempatiden çok yarı nostaljik bir kurgulama olabilir. Bu tuzağa da düşmemeye çalışıyorum. Aksine, bir bakıma 1990'lardan beri gelişen yarı nostaljik İstanbul tarihçiliğinde kullanılan kozmopolit vs. laflarının çok uydurma olduğunu söyleyerek, çizilmeye çalışılan iyimser tabloları tenkit ederek buna karşı çıkmaya çalışıyorum.

Yazılarınızda Osman Hamdi Bey'e ve İbrahim Edhem Paşa'ya duyduğunuz sempati hissediliyor. Bu durum onlar üzerine yazarken yargılarınızı nasıl etkiliyor?

Şahıslara gelince, orada daha ciddi bir sorun olduğu bir gerçek. Edhem Paşa, Osman Hamdi, Halil Edhem vs. bağlantısında da tabii ki bu kişilere büyük bir sempati duyduğumu inkâr edemem. Sempati duymamın nedenlerinden biri de çok şahsi. Sadece akrabalık meselesi değil, hakikaten o kadar uzak değiller. Babam 1910'da doğdu yani Osman Hamdi'nin öldüğü sene. Dolayısıyla bir bakıma Osman Hamdi bana, üzerine yazdığım İstanbul'dan daha yakın. Osman Hamdi'nin çevresini ve mensubu olduğum çevreyi 1960'lara, 1970'lere ve 1980'lere kadar tanıdım. Osman Hamdi Bey'in torunu Cenan Sarç'ı bu sene 98 yaşında kaybettik. Ona olan yakınlığıma, dedesi üzerine bu kadar çalışmış olmamın kendisine verdiği heyecan ekleniyordu. Bunun gibi durumlar bir bakımdan çok hoş ve yeri doldurulamayacak tecrübeler; fakat diğer taraftan da tehlikeli çünkü kritik mesafeniz bu yakınlığınızla orantılı bir şekilde azalıyor. Buna mâni olmanın tek yolu, mümkün mertebe sorgulayıcı olmak. Bunun bendeki bir tezahürü, Osman Hamdi'ye Oryantalist dememdeki ısrar olabilir. Osman Hamdi'ye bu kadar yakın olmasaydım, belki de bunu o kadar çok söyleme ihtiyacı duymayacaktım. Bildiğiniz gibi, Mustafa Cezar'dan başlayarak Osman Hamdi'yi bir tür "kurtarma" çabaları var. Osman Hamdi aslında Türk (milli) tarihçiliğine ters düşen bir adam: Çok alafranga, Oryantalist bir ressam olma ihtimali var, ki bunlar Türkiye'de hiç de hoş karşılanmayan şeylerdi.

Osmanlı'yı resmediyor üstelik...

Evet, ayrıca Düyun-u Umumiye'de de görevli. Cumhuriyet döneminde onu kurtaran tek şey, arkeolojiye olan katkılarıydı. Mustafa Cezar bunu çevirmeye çalıştı: "Eskiyi resmediyor ve Oryantalist gibi gözüküyor, ama aslında bir Türk gibi Türk geçmişini resmediyor" diyerek. Ona göre, bütün resimlerinde buram buram Türk kokusu alınabiliyor, dolayısıyla onu Batılı Oryantalistler karıştırmamak gerekir. Bu durum farklı şekillerde de olsa tekrarlandı. Osman Hamdi ya Oryantalistlerden farklı olarak, "içeriden" olduğu için bir gerçeği yakaladığını ya da Wendy Shaw'un iddia ettiği gibi Oryantalizme kafa tutacak kadar sofistike bir insan olduğunu ve dolayısıyla Oryantalist tarzı Batı'ya karşı kullandığını düşünenler oldu. Aslında bütün bunlar, Cezar'ın dediğinden çok farklı olmayıp Osman Hamdi'nin Oryantalist olmadığı etrafında odaklanıyor. Dolayısıyla böyle bir ortamda ben üstüne basa

Edhem Paşa, Osman Hamdi, Halil Edhem'e büyük bir sempati duyduğumu inkâr edemem. Sempati duymamın nedenlerinden biri de çok şahsi. Sadece akrabalık meselesi değil, hakikaten o kadar uzak değiller. Babam 1910'da doğdu yani Osman Hamdi'nin öldüğü sene. Dolayısıyla bir bakıma Osman Hamdi bana, üzerine yazdığım İstanbul'dan daha yakın.

basa "pekâlâ Oryantalistti" demeyi sevdiğimi itiraf etmeliyim. Bu da inandığım bir şey olmakla birlikte kısmen de benim dengeleme çabamdan kaynaklanıyor. Dikkat çektiğim bir husus daha var, o da II. Abdülhamid döneminde Osman Hamdi kadar yerinde durabilmiş başka bir yüksek bürokrat olmadığıdır. Osman Hamdi 1908'den itibaren Jön Türklere destek veriyor, deniyor ki bu doğrudur. Fakat aynı kişinin otuz sene boyunca Abdülhamid'in bir nevi kültür bakanı olduğunu da görmek lazım.

Bir röportajınızda ailenizle ilgili çalışmalardan bir müddet uzak durduğunuzu ancak sonradan bundan vazgeçtiğinizi söylüyorsunuz. Sizi tekrar aile tarihi çalışmaya ve aileden gelen kaynakları kullanmaya yönelten iten sebepler neydi?

Kırılma noktası iki taneydi. Elimde belgeler vardı, tarihçiydim, az çok bu dönemi çalışıyordum. Bir noktadan sonra bir şey yapmamak aptallık oluyor. İlk olarak 1991 yılında Bağdat mektuplarını yayınladım. 18. yüzyıl ticaret tarihinden sonra bu, çok daha şahsa bağlı biyografik bir çalışmaydı ve açıkçası çok da hoşuma gitti, tadını aldım. Kendi kendime, eninde sonunda bu bir suç değil, bunlara sahipsem ve yeteri kadar objektif bir şekilde ele alırsam bu bir katkıdır dedim. İkinci aşama 2000'li yıllarda oldu. Osman Hamdi üzerinden yapılan genelleme ve tahminler bana ters gelmeye başladı. Osman Hamdi'nin yazdıklarını okumadan resimler üzerinden yapılan yorumlar bana göre tutarsızlıklar gösteriyordu. O noktada resimleriyle ilgilenmeye başladım. Ben sanat tarihçisi değilim ama entelektüel bir kişilik etrafında dolaşmaya başlayınca ne yapsa ilginç gelmeye başlıyor. Galiba beni tetikleyen Osman Hamdi üzerine aşırı bulduğum tahmine dayalı ve kendisini bir mesaj makinesine çeviren çalışmalardı. Eğer Osman Hamdi'nin eserlerinden bahsedecek-sek o zaman veriler ortaya çıkarılmalıydı. Yazılı neyi varsa toplamaya ve onlar üzerinden Osman Hamdi'nin kendisini anlamaya çalışalım dedim. Hâlâ da o aşamadayım. Yavaş yavaş

parçalar bir araya geliyor. Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün ve Berlin müzelerinin arşivlerine girerek çok malzeme topladım. Benim için Osman Hamdi portresi gittikçe berraklaşıyor çünkü giderek daha fazla veri topluyorum. Daha önce de dediğim gibi, bu konularda epey muhafazakârım ve bir veya az veri üzerine çok fazla şey inşa etmek istemiyorum. Bunu yapmak için bütün tablolarını, tablolarının zaman içinde nasıl geliştiğini, konu itibariyle nasıl dağıldığını bilmeniz gerekir. 1980'lerde yaptığım gibi veri analizine dayalı bir araştırma yapmaya çalışıyorum. *Muqarnas*'da çıkacak olan makalemde hayatının son on senesinde yaptığı tablolarda görülen unsurları -eşya, karakter, mimari detay vs.- bir tabloya dizdim. Ne kadar sıklıkla terlik, Kur'an ya da çini görünüyordu... O zaman Osman Hamdi'nin resimlerini nasıl kurguladığını daha iyi anlıyorsunuz. Sanatının dayandığı bir maharet ve bir teknik var. Çok akıllı bir adam ve tablolarını belirli bir amaçla yapıyor: O da onları Avrupa'da satmak. Avrupa'ya satmak için Osmanlı modernleşmesinin metaforlarını kaplumbağalara yüklemeye ihtiyacınız yok. Bütün iş, doğru dürüst belge toplamak, sonra da onları belirli bir bağlama oturtarak yorumlamaya çalışmak. Bir tarihçi olarak Osman Hamdi ile ilgili belgeler, konu, bağlam benim zaten üzerinde çalıştığım konulara yakındı. Dolayısıyla ilk başlardaki çekincelerimden tamamen vaz geçtim. Buna mukabil, aynı bağlam ve konu yakınlığına sahip olmadığım kaynakların kullanımında çok daha temkinliyim. Amcam Mimar Sedad Hakkı Eldem'le ilgili elimdeki belge ve bilgileri sadece yayımlamakla yetindim. Çünkü 20. yüzyıl çalışmıyorum ve mimarlık uzmanlık alanım içinde hiç değil. Onunla ilgili bir sergi yapıldığında da kataloğun giriş bölümüne "Sedad Hakkı Olunur mu, Doğulur mu?" başlığı üzerinden bir yazıda konuyu Edhem Paşa'dan alıp bir ailenin nasıl bir "kültür tekeli" oluşturduğunu anlatmak benim kalemimdi, ama ondan sonrası değildi. Dolayısıyla amcam üzerine yapılacak gerçek analitik çalışmaları her zaman uzmanlarına bırakmayı tercih ettim.

Tarih alanındaki çalışmalarınızın yanı sıra sergi çalışmalarınız da sık sık karşımıza çıkıyor. Bir tarihçi için kaynak, görsel malzeme, metin ve izleyicinin bir araya gelmesi ne anlam ifade ediyor?

Yaptığım sergileri hazırlamaktan çok zevk aldım. Bunun belirli sebepleri vardı. Birincisi, hiçbir zaman üzerinde çalışmadığım bir konu üzerinde sergi yapmadım. Yaptığım sergiler Osmanlı Bankası, Galata, ölüm, arkeoloji gibi doğrudan doğruya araştırmamın içinde olan konulardır. Bunlar arasında tek istisna, Osmanlı madalya ve nişanlarını konu alan "İftihar ve İmtiyaz" adını verdiğim sergidir. Orada da tam tersini yaptım. O sergiyi yapmak için o konuyu bir tez yazar gibi bir sene boyunca araştırdım. Dolayısıyla çıkan katalog bence o konunun düzgün bir tarihi oldu. Sergileri yapmak için çalıştığım

konudan sapmaya, kaymaya, taviz vermeye ihtiyacım olmadı. Her zaman işimin bir parçası oldu ve bu da çok hoşuma gitti. *İftihar ve İmtiyaz* sergisi bile çok teknik olmakla birlikte modernleşmenin, sembolizmin ve Batılılaşmanın tam merkezinde olduğu için o da benim çalışma alanıma gayet uygundu. İkincisi, kitap yerine çok farklı bir sunum şekli olan sergi ile belirli bir kesime hitap etmeyi sevdim. Hazırladığım sergiler hep tematik sergilerdi ve her defasında belirli bir konuyu tarihçi gözüyle merkeze aldım. O konuyla ilgili toparladıklarınızı tarihçi olmayan ve konuyla

ilgili ortalama bir bilgiye sahip ziyaretçi kitlesine mümkün olduğu kadar basit ve hoş bir şekilde anlatmanız lazım. Bu egzersiz olarak çok hoş bir şey... Sizi safrayı atmaya mecbur ediyor ve çok daha seçici olmaya itiyor. Üçüncü olarak, Türkiye'de sergi dendiğinde hep kıymetli ve "eşsiz" (*unique*) objelerin sergilenmesi anlayışını kırmak arzum vardı, çünkü bana göre asıl ilginç olan gündelik hayatın belgeleri olabilirdi. Özellikle kâğıt kadar yassı, üç boyutlu objeden uzak olan bir şeyi sergilemek bana her zaman cazip geliyordu. Eşsiz obje mitosunu kırmanın da bir yoluydu. Ne kadar başarılı olduğu ayrı bir mesele... İnsanlar yine de üç boyutlu ve güzel ya da kıymetli obje istiyorlar. Kısacası, sergi beni üç açıdan tatmin etti. Birincisi işime kolaylıkla entegre olması, ikincisi kitaptan çok farklı bir formatta olması, üçüncüsü de popüler tarih seviyesine düşmeden bu obje fetişizmini biraz kırarak gündelik objeleri sergilemenin bir yolunu göstermek.

Toplumsal Tarih dergisine her ay "_L'Illustration_'dan Seçmeler" isimli bir sayfa hazırlıyorsunuz ve Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili çıkan haberlere yer veriyorsunuz. Sanırım bu sizin kendi arşiviniz... Derginin yayınlandığı 1944 senesine kadar devam edecek misiniz ki II. Dünya Savaşı dönemi özellikle dergi için oldukça problemli bir dönem...

L'Illustration'u kendim topluyorum; elimin altında olduğu için de çalışmak çok daha kolay oluyor. Derginin sonuna kadar gitmeyi hiç düşünmedim. Alımlarımı daha çok Osmanlı dönemine göre yapıyorum. Şimdiye kadar galiba 1924'ün ötesine hiç gitmedim. Dergiyi çok sistemli bir şekilde almadığım için sayfaları da sistemli bir şekilde ele alamıyorum. Sanırım işlediğim sayılar açısından 1922-1923-1924 gibi bir sınır oluşacaktır. Onlar da tükenirse, niye olmasın, daha ileriye de gidebilirim ama doğrusu hiç aklıma gelmemişti.

Kapsamlı dipnotları da içeren bu bölümü nasıl hazırlıyorsunuz?

Dipnotlar ve kısa sunum sayesinde bir katkım olsun istiyorum, yoksa yapılan iş sadece bir dergiden apartmak gibi olur. Bir de bunlar hakikaten bilgidir. Bu çalışmada benim hoşuma giden, dergideki çizimler ve bazen hatalarla karşılaşıyor olmamız. Bir kişiyi, bir yeri, bir olayı yanlış tarif edebiliyorlar ki bu da Osmanlı İmparatorluğu'nun o zamanlar dışarıdan nasıl algılandığı konusunda önemli ipuçları veriyor. Önce küçük bir sunuş ve sonra dergideki metnin tercümesini veriyorum, ama o metinde geçen kişi, olay ve kavramları genel okuyucuya tanıtacak dipnotlar konusunda titiz olmaya çalışıyorum.

Çalışmalarınızı okuyunca hem farklı dillerden kaynaklar hem de kendi arşiviniz dâhil pek çok arşivden yararlandığınızı görüyoruz. Kişisel arşivinizin büyüklüğünü bir tarih öğrencisi olarak merak etmemek mümkün değil. Arşiviniz için nasıl bir yer ayırdınız? Kitapların ve belgelerin yanı sıra zengin bir fotoğraf arşivi, afiş, obje ve hatta filmler bile vardır diye tahmin ediyorum.

Öncelikle ben bir koleksiyoncu değilim. Elimde bazı aile evrakı ve şu veya bu şekilde ulaştığım belgeler varsa da bunları gerçek manada bir arşiv veya koleksiyon saymak herhalde yanlış olur. Zaten artık bu tür eşyanın -belge, kitap vs.- gerçek bir piyasada alınır satılır olması ve bazen inanılmaz fiyatlara alıcı bulması benim için meseleyi büyük ölçüde halletmiştir. Çalışma mekânına gelince, Boğaziçi'nde ofisimde hiç çalışmıyorum. Burada olanlar bilir, koridor hiçbir zaman boş değildir, çalışma ortamı yaratmak zordur. Dolayısıyla genellikle evde çalışıyorum. Evde de ayrı bir oda ihtiyacını hiçbir zaman duymadım. Genellikle salondaki büyük yazı masamda çalışıyorum. Arkamda lugatlar gibi hemen elimin altında olması gereken kaynaklar var. Bir odayı da kütüphane olarak kullanıyorum. Ne var ki artık mümkün olduğunca kitap almamaya çalışıyo-

Hazırladığım sergiler hep tematik sergilerdi ve her defasında belirli bir konuyu tarihçi gözüyle merkeze aldım. O konuyla ilgili toparladıklarınızı tarihçi olmayan ve konuyla ilgili ortalama bir bilgiye sahip ziyaretçi kitlesine mümkün olduğu kadar basit ve hoş bir şekilde anlatmanız lazım. Bu egzersiz olarak çok hoş bir şey... Sizi safrayı atmaya mecbur ediyor ve çok daha seçici olmaya itiyor.

rum. PDF formatını tercih etmeye başladım çünkü insan kitap meselesi ile başa çıkamıyor. Her kitabı baştan aşağı okuma imkânınız da olmuyor, ama PDF formatına getirdiğiniz anda kelime bile arayabiliyorsunuz. Bunlar çok büyük teknolojik gelişmeler. Bugünkü tarihçi, web'e ulaşarak bundan on, yirmi sene evvelki tarihçiden çok farklı bir konuma gelmiş durumdadır. Özellikle 19. yüzyıl çalışıyorsanız yirmi yıl önce aklınıza bile gelmeyecek dergiler ve gazetelere web üzerinden erişebiliyorsunuz. Osman Hamdi'nin *Kaplumbağa Terbiyecisi* meselesini bile web'den buldum. Resme ilham veren Japon gravürünü web'de "kamplumbağa, terbiyeci" gibi kelimeleri muhtelif lisanlarda arama imkânı olmasaydı bulamazdım. Dolayısıyla çalışma odası, artık odadan ziyade bilgisayar ve web bağlantısında bitiyor. Berlin'deyken arşive (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) gidemiyordum ama arkadaşlarım veya öğrencilerim sayesinde istediğim arşiv belgelerinin dijital kopyalarına ulaşabiliyordum.

Gerek Türkiye'de gerek yurtdışında severek çalıştığınız arşiv ya da kütüphaneler neresidir?

İlk göz ağrım, Marsilya Ticaret Odası'nın arşiviyle Fransa'daki Milli Arşiv idi; onların hâlâ hafızamda özel bir yeri var. O zamandan beri çok sayıda farklı arşivde çalışma fırsatım oldu. Bunların içinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin yeri tabii ki müstesna, zenginliği ve bilinmezliği yüzünden. Çok kıymet verdiğim diğer bir arşiv ise, çok daha mütevazı boyutta da olsa, Osmanlı Bankası Arşivi'dir. Orada tabii ki bilimsel merakın ötesinde duygusal bir bağ var, çünkü bu arşivin ortaya çıkmasında, gelişmesinde ve bir müze ile araştırma merkezine dönüşmesinde bilfiil rol aldım.

Kütüphanelere gelince, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin kütüphanesini özellikle sevmeme herhalde şaşırmamak gerekir, ne de olsa Osman Hamdi'nin kütüphanesi ve çok iyi bir şekilde muhafaza edilmiş. Daha büyük kütüphanelerin arasında Paris'teki Bibliothèque Nationale'in hem eski, hem yeni mekânını kullandım, her ikisini de çok sevdim. Londra'da British Library, Berlin'de Staatsbibliothek ile liste uzayabilir. Fakat unutmamak gerekir, artık sanal kütüphaneler de gayet önemli: Gallica ya da archive.org gibi siteler kitap arayışlarına bambaşka bir boyut getirdi.

***Osman Hamdi Bey Sözlüğü'nün* girişinde farklı disiplinlerden pek çok kişiye teşekkür var... Aslında genç kuşağı en çok etkileyen şeylerden biri hayata birden çok gözlükle bakabilmenin ve bunları harmanlayabilmenin başarısı. Farklı sanat dallarıyla ilişkiniz nasıl?**

Sinemadan sahne sanatlarına, konserlerden müzelere, sergilerden televizyona kadar uzanan bir yelpazede ilgilerim olduğunu söyleyebilirim. Fakat bu konularda ilgili bir izleyici olmanın ötesine geçtiğimi düşünmem. Mesela Cemal (Kafadar) ile konuştuğunuzda sinemadan muhakkak bahsetmiştir. Cemal sinemayla ilgilenen, bu konuda ciddi bilgisi ve birikimi olan biridir. Ben ise sadece bir sinema izleyicisiyimdir. Benim derdim çok daha genel anlamda kültür ve sanat ürünleriyle gösterilerinin mevcudiyeti ve ulaşılabilirliğiyledir. Kendimi bir eski dünya insanı olarak görürüm (Eski dünyadan kastım Avrupa). Dolayısıyla kentin tümünü bir kültürel faaliyet olarak kullanmaya çok teşneyim ve bu konuda bazı beklentilerim var. Opera, bale, sinema, tiyatro gibi... O bakımdan İstanbul'un hâlâ çok fakir olduğunu ama giderek değiştiğini düşünüyorum. Berlin'de olduğum bir sene boyunca gördüklerim, işittiklerim, seyrettiklerimle mukayese edince, İstanbul'da gerçekten bir fakr u zaruret olduğu göze çarpıyor. Türkiye'de olanların büyük bir kısmı yüzeysel ve büyük ölçüde piyasaya bağlı kalıyor. Bu durumda sağlam bir kültür ve sanat tüketimi İstanbul'da hâlâ çok zor ve sınırlı kalıyor. Bir tarih öğrencisinin Paris mimarisini, Londra'nın neye benzediğini, British Museum'da neler olduğunu, 18. ve 19. yüzyılın başlıca bestecilerini, 19. yüzyılın operalarını, başlıca resim akımlarını ve temsilcilerini bilmelerini isterdim. Oysa genellikle bilmiyorlar. Türkiye'de bu eğitimi veren kurum çok az ve zaten bu anlayış eğitim sisteminin bir parçası değil. Şehir de size bunu vermiyor. Alınan bilginin büyük bir kısmı da mecburen kitabi seviyede kalıyor. Berlin'de üç tane opera mütemadiyen çalışıyor ve programını değiştiriyor. Bizde festivallerde biraz bir hareketlenme oluyor ama orada da biletler o kadar pahalı ki sadece yeni zenginlerin boy gösterdiği bir ortama dönüşüyor. Şimdilerde Türk toplumu çok hareketlendi ve üniversite gençliği bundan özellikle faydalanıyor. Yurtdışında artık vatandaşlarınızı müze veya konserlerde görmeye başlıyorsunuz. Fakat gene de daha çok yol katedilmesi gerekiyor. Bu genel olarak büyük bir eksiklik ama bir tarihçi için daha da önemli bir eksiklik. Tanıdığımız tarihsel kişiler bu operaları görmüş, bu romanları okumuş insanlar. Onları anlamak için ne tükettiklerini anlamak lazım. Üstelik bu mesele sadece Batı'yı tanımak ihtiyacı ve bu konudaki eksiklerle sınırlı değil. Aynı sorun Doğu kültürü ya da en basitinden geçmişteki Osmanlı coğrafyası için de söz konusu. İmkânsızlıklar, sınırlı hareketlilik ve belki de en önemlisi, hâlâ bir türlü yeteri kadar gelişmeyen merak, çoğu insanımızın ufkunu ve birikimini büyük ölçüde sınırlıyor.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ TARİH YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

2012-2013 AKADEMİK YILI İÇİN ÖĞRENCİ ALINACAKTIR

Başvuru ve Kayıt Takvimi
Son Başvuru:
7 Eylül 2012
Yazılı Bilim Sınavı:
13 Eylül 2012, Perşembe 19.00
Başvuru yapan tüm adaylarımız yazılı sınava davetlidirler.
Mülakatlar:
15 Eylül 2012

Tarih Yüksek Lisans Programı, tarih, sosyal veya beşeri bilimler bölümleri (lisans ve/veya yüksek lisans) mezunlarına disiplinlerarası açılımları olan tarih disiplininde bilimsel araştırma için gerekli altyapıyı kazandırmayı amaçlamaktadır. Ağırlık, öğrencinin araştırma faaliyetine verilmektedir. Bu sebeple, öğrenciyle danışmanı arasında öngörülen yoğun işbirliği, programın en ayırt edici niteliğini oluşturmaktadır. Programın öğrenim dili İngilizce'dir.

Başka bir yabancı dili iyi, İngilizce'yi ise ancak orta düzeyde bilen öğrencilere, derslere başlamadan İngilizce'lerini istenilen seviyeye getirmek için bir sene süre tanınabilir. Özel öğrenci statüsünde programa kabul almak mümkündür. Burs imkanları mevcuttur.

Akademik Kadro:
Prof. Dr. Murat Belge
Prof. Dr. Suraiya Faroqhi
Prof. Dr. Christoph K. Neumann
(Münih Ludwig Maximilian Üniversitesi)
Prof. Dr. Jale Parla
Prof. Dr. Mete Tunçay
Prof. Dr. Levent Yılmaz
Doç. Dr. Bülent Bilmez
Doç. Dr. M. Erdem Kabadayı
Doç. Dr. Ferda Keskin
Yard. Doç. Dr. Başak Tuğ

İstanbul Bilgi Üniversitesi
LAUREATE INTERNATIONAL UNIVERSITIES

444 0 428 | mekabadayi@bilgi.edu.tr | http://history.bilgi.edu.tr | mekabadayi@bilgi.edu.tr
İstanbul Bilgi Üniversitesi Santral Kampüsü Eski Silahtarağa Elektrik Santralı Kazım Karabekir Cad. No: 2/13 Eyüp İstanbul

ABDÜLKADİR EL CEZAYİRİ ÜZERİNE BİR BESTE, BİR ŞİİR

ABDÜLKADİR'İ YAKALAMAK

ADİL BAKTIAYA

19. yüzyılda Batı'da en çok tanınan şahsiyetlerden biri, Fransa'nın Cezayir'i işgali sırasında örgütlenen direnişin lideri Abdülkadir'dir. Amerikan basınında ve kamuoyunda şaşırtıcı boyutlarda ilgi gören bu şahsiyetin isminin ABD'nin bir kentine verilmesi gibi bir örneğin yanı sıra bir de Abdülkadir'e atfen hazırlanan bir şiire ve besteye ulaşılmıştır. Bu makalede Abdülkadir'in kim olduğuna ilişkin bilgilere ek olarak bahsi geçen şiir ve beste sunulmaktadır.

Fransa'nın Cezayir'i işgali sırasında örgütlenen direnişin lideri Abdülkadir El Cezayiri.

FRIEDRICH ENGELS, VICTOR HUGO, ALEXIS DE TOCQUEVILLE VE "ABDÜLKADİR"

Başlıktaki isimler arasında Abdülkadir adı tuhaf kaçıyor gibi. Ancak her biri ile ilgili ayrı bir literatürün olduğu bu âbidevî isimlerin her üçünün de Abdülkadir'le ilgili fikir beyan etmiş olduğunu, dahası Batı'da, 19. yüzyılın büyük bir kısmı boyunca Abdülkadir'in en az bu isimler kadar bilinen bir şahsiyet olduğunu belirtmek gerekir. Elbette 19. yüzyılın son çeyreğinde Şam'ın bir mahallesinde yaşayan Abdülkadir adındaki bu şeyhin hastalanmasının Amerikan gazetelerinde haber olduğunu,[1] insanların bu şahsiyetin sağlık durumuyla ilgili haberleri okuduğunu, denizlerde dolaşan bazı gemilerin[2] ve 1840'larda ABD'nin Iowa eyaletinde yeni kurulan bir kentin[3]Abdülkadir'in adını taşıdığını da belirtmek gerekir. Bu yazı Amerikan kamuoyunda Abdülkadir'e yönelmiş ve daha önceki bir çalışmada [benim tarafımdan] incelenmiş olan sıradışı ilginin iki örneğini -bir beste ve bir şiiri- sunmayı amaçlamaktadır.[4] Ancak bunun öncesinde Abdülkadir'le ilgili ek açıklamalar yapmak gerekecektir.

Söz konusu şahsiyet Cezayir tarihindeki en önemli kahramanlardan biridir ve 1830'larda başlayan Fransa'nın Cezayir'i işgaline karşı örgütlenmiş olan direnişin lideridir. Bu arada Fransa'nın Cezayir'i işgali neredeyse bütün Arap topraklarının Batılı güçlerce işgal edileceği uzun bir sürecin başlangıcı, bir başka deyişle işgal edilen ilk Arap toprağı olması bakımından sembolik bir önem de taşımaktadır. İşgal sırasında yirmili yaşlarında olan Abdülkadir uzun bir süre boyunca Fransa'ya karşı zaferler kazanacak, Cezayir'de bağımsız ve modern bir örgütlenmeye sahip bir devlet kuracak, ancak sonradan yenilince Fransızlarla bir anlaşma yaparak teslim olacaktır.[5] Abdülkadir Fransa'da hapishanede[6] geçirdiği yılların ardından önce Bursa'ya sonra Şam'a yerleşecek, burada 1883 yılında ölecektir.[7]

Friedrich Engels'e göre Cezayir'de "medeniyetin ilerlemesi" adeta domino taşları etkisi yaratacak ve Tunus, Libya, Fas gibi bölgelerde de etkisini hissettirecektir.

Hem Fransa'ya karşı yürüttüğü savaşlarda komutan olarak hem de bir devlet adamı olarak gösterdiği başarılar Abdülkadir'i kısa bir süre içinde dünyaca bilinen bir şahsiyet yapacaktır. Ancak onun sözünde duran, anlaşmalara uyan, merhametli, dürüst ve cömert bir savaşçı olarak kazandığı ünü vurgulayan ve başka bir zemine kıyasla daha görünür kılan şey, aslında biraz da Fransız ordusunun zalimce yöntemlerle yürüttüğü savaştır.

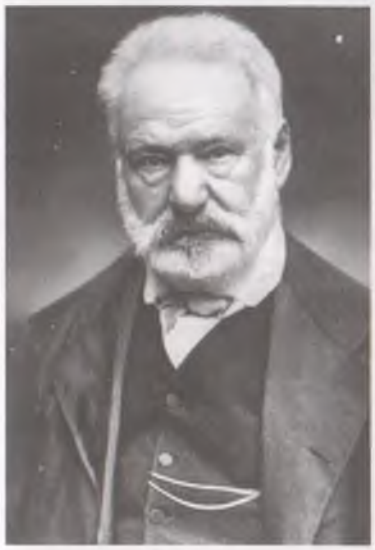
Hem Fransa'ya karşı yürüttüğü savaşlarda komutan olarak hem de bir devlet adamı olarak gösterdiği başarılar kendisini kısa bir süre içinde dünyaca bilinen bir şahsiyet yapacaktır. Ancak onun sözünde duran, anlaşmalara uyan, merhametli, dürüst ve cömert bir savaşçı olarak kazandığı ünü vurgulayan ve başka bir zemine kıyasla daha görünür kılan şey, aslında biraz da Fransız ordusunun zalimce yöntemlerle yürüttüğü savaştır. Abdülkadir bir anlaşma yaparak teslim olduktan sonra da Fransa sözünü tutmayacak (çok ayıplanan bu hareket için "Fransa güvenliği onura tercih etti" denilecektir) ve anlaşmaya aykırı bir şekilde onu hapse atacaktır.

Cezayir'in işgali sırasında barbarlara medeniyet götürmekte olduklarını düşünen Fransız komutanlar ve devlet adamları, eşitleri olarak görmedikleri bir halka insani bir muamele yapmak yükümlülüğü taşımıyor, ileride Cezayir'de ortaya çıkacak olan medeni toplum imgesinin aracılığıyla halihazırda yürütülmekte olan vahşeti meşru bir gereklilik olarak görebiliyor ve gösterebiliyorlardı. Başlıkta adı geçen her üç âbidevî isim de aynı şekilde düşünmüştü. Ancak kısa süren, çabuk etkili bir vahşeti görünmez kılmakla sonunda Cezayir'in neredeyse nüfusunun dörtte birini yok edecek olan bir hareketi yıllarca sürdürmek birbirinden farklıdır. Fransa'nın kuralsız savaşını uzun süre sessiz sedasız yürütmesi mümkün olmayacaktır. Zamanla dünyada Fransa'ya karşı bir tepki oluşmaya başlayacak, hatta Paris'te bile Abdülkadir portreleri alıcı bulmaya başlayacaktır.

"RAZZİA"

1834 gibi erken bir tarihte bile Fransız Parlamentosu'ndan bir komisyon yaptığı incelemelerin ardından ciddi itirafların olduğu bir rapor yayınlamıştı. Raporda "tek bir sözcükle uygarlaştırmak istediğimiz barbarları, barbarlıkta aştık, ondan sonra kalkmışız, niye başarılı olamadık diye yakınıyoruz" deniyordu.[8]

1837'den itibaren Achille de Saint-Arnaud'nun komuta ettiği lejyonlar Cezayir'e akmaya başladı ve General Bugeaud'nun komutası altında bu kuvvetler daha da korkunç katliamlara girişti. Açıkça ilan edilen hedef Cezayir'i Cezayirlilerden soykırımla temizlemek, boşalan yerlere de Fransız yerleşimleri oluşturmaktı.

Victor Hugo, sefaleti anlattıkça bir "aydınlanma" yaşayacak, sonradan Fransız ordusunun Cezayir'de yaptıklarını bir skandal olarak niteleyecekti.

Bunun için özenle kullanılan terim "Arapları belli bir noktaya 'komprime etmek'ti. (Comprimer les Arabes) Bu terim Tocquivelle'in buluşudur ve Amerika'da yerliler için kullanılan "kökünün kazınması" (extermination) ifadesine tercih edilmiştir. General Bugeaud'ya göre amaç "Arapların peşinde koşmak değildir, zaten bunun hiçbir yararı da yoktur. Önemli olan Arapların ekmesini-biçmesini,

otlatmasını, arazilerinden, kırlarından yararlanmasını engellemektir. (...) Her sene gidip onların ürünlerini yakınız ve en sonuncusuna kadar köklerine kibrit suyu dökünüz!" Bunun adı da silip süpürmek anlamına gelen *razzia*'ydı. *Razzia giderek rutinleşti.*[9]

ENGELS

Friedrich Engels Fransa'nın Cezayir'i işgaline korsanlığın önlenmesi açısından bakmıştı. 1848'de, Komünist Manifesto'nun yayınlanmasından yalnızca bir ay kadar önce bir yazı kaleme almış ve bu yazıda Fransa'nın Cezayir'i işgalini ve Abdülkadir'in yenilgisini medeniyetin ilerlemesi adına "önemli ve talihli bir olay" olarak alkışlamıştı. Engels'e göre Cezayir'de "medeniyetin ilerlemesi" adeta domino taşları etkisi yaratacak ve Tunus, Libya, Fas gibi bölgelerde de etkisini hissettirecektir. Şöyle diyordu Engels:

"Bedevilerin mücadelesi umutsuzdur ve her ne kadar Bugeaud[10] gibi vahşi askerlerin savaşta izledikleri yöntemler hayli ayıplanabilir cinstense de Cezayir'in fethi medeniyetin ilerlemesi açısından önemli ve talihli bir olaydır... Cezayir'in fethedilmesi halihazırda Tunus ve Trablus Beylerini, hatta Fas İmparatorunu medeniyet istikametine girmeye zorlamıştır."[11]

Engels'e göre bu hareketin sonunda Çöl Bedevileri özgürlüklerini kaybedeceklerdi, ama bu çok da üzülünecek bir şey değildi. Çünkü her şeye rağmen burjuvazinin yöntemleri Cezayirli barbarların soygun, yağma, köleleştirip satma ve fidye isteme gibi yöntemlerinden üstündü.[12] Engels dokuz yıl kadar sonra -1857'de- görüşlerini tamamen değiştirmiş, Fransız sömürge yönetimini kınamaya ve Cezayir halkının direnişine sempati duymaya başlamıştı.[13]

HUGO

Victor Hugo *Sefiller*'i 1830'larda yazmaya başlamıştı; yani tam da Cezayir'in işgalinin başladığı yıllarda! Dolayısıyla her ne kadar *Sefiller* 1860'ların başlarında yayınlanacaksa da kitapta anlatılan sefalet büyük ölçüde bu savaştan kaynaklanmış olan bir sefaletti. 1846'da bir gazete haberinde savaşın getirdiği yükten söz ederken "15 yıl içinde Fransa 40 milyon sterlinden fazla para harcadı ve 250.000 askerin kemiklerini Cezayir'de bıraktı" deniyordu.[14]

Başlarda barbarlara "aydınlık" götürmekten yana olan Hugo, sefaleti anlattıkça kendisi bir "aydınlanma" yaşayacak, sonradan "barışçı yayılma" taraftarı olacak, Fransa'dan sürüldükten sonra ise Fransız ordusunun Cezayir'de yaptıklarını "bir skandal" olarak niteleyecekti.[15] Sonraları -1852'de, sürgünde iken- Victor Hugo, Emir Abdülkadir'e, bir şiirinde methiye düzecek kadar sempati duymaya başlamıştı. Hugo'nun bu dizeleri şöyleydi:

O, palmiyelerin altında doğan sultan / Kızıl kurtların dostu / Dingin gözlü vahşi hacı / Düşünceli, yırtıcı, lâkin yumuşak Emir / O, soluk fakat karşı konulmaz kişilik /...Maşlak beyazlığında solgun hayalet / O, mükemmel asker, mükemmel din adamı...[16]

Engels: "Bedevilerin mücadelesi umutsuzdur ve her ne kadar Bugeaud gibi vahşi askerlerin savaşta izledikleri yöntemler hayli ayıplanabilir cinstense de Cezayir'in fethi medeniyetin ilerlemesi açısından önemli ve talihli bir olaydır."

TOCQUEVILLE

Tocqueville önce Amerika seyahatinde de kendisine eşlik etmiş olan August Beaumont'la birlikte 1841'de, ardından tek başına 1846'da Cezayir'e gitti. Bir parlamenter olarak çok sayıda komisyonda yer aldı, incelemelerde bulundu. Fransa'nın Cezayir'i işgaline Fransa'nın uygarlığı ya da devrimin ilkelerini yayma misyonundan çok Fransız ulusal çıkarları ve İngiltere ile rekabet halindeki bir gücün atması gereken bir adım olarak baktı: İngiltere Hindistan vasıtasıyla bir dünya gücü haline gelmişti, şimdi de Fransa Cezayir'de fırsatı tepmemeliydi; aksi takdirde Cezayir bir başkasına yem olacaktı.[17]

Alexis de Tocqueville'in işgalin hem gerekliliğine hem de icra biçimine dair öne sürdüğü düşünceler son derece etkili olmuştur.

Cezayir üzerine düşüncelerini beyan edenler arasında Tocqueville'in yeri diğerlerinden ayrıdır. Tocqueville yalnız bir düşünür değil, aynı zamanda bir siyasetçidir ve işgalin hem gerekliliğine hem de icra biçimine dair öne sürdüğü düşünceler son derece etkili olmuş, daha açık söylemek gerekirse sertlik dozu artırılmak suretiyle Cezayir'deki Fransız ordusu tarafından hayata geçirilmiştir.[18]

Başlarda Abdülkadir'i ve ailesini yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan milli bir aristokrasi olarak görüp saygıyla

söz eden, Cezayir ve Fransız ırklarının karışmasını savunan Tocqueville, onunla baş etmenin güçlüğü ortaya çıktıktan sonra, 1841'de yazdığı bir yazıda, artık, Abdülkadir'in vakit kaybetmeden imha edilmesi gerektiğini yazacaktır:

"...biz Abdülkadir hükümetinin sahilde kendine bir yer edinmesini kabul edemeyiz ve o da bunsuz edemez. Dolayısıyla sağlam ve sürekli bir barış tesis etmek mümkün olmayacaktır."[19]

AMERİKAN İLGİSİ

ABD kamuoyunun ya da izi sürülebildiği kadarıyla söylemek gerekirse Amerikan basını ve entelijansiyasının Abdülkadir'e gösterdiği ilgi ABD'nin Avrupa yayılmacılığına tepki geliştirdiği bir döneme denk düşmektedir. Bu tepkinin iki sebebi olduğu düşünülebilir. Birincisi -daha çok kamuoyuyla ilgili olarak- bağımsızlık savaşının izleri henüz tazedir. Amerikan bağımsızlık savaşına katılan gençler 1830'da, 65-75 yaş arasındadır ve bu nedenle Amerikalılar, Avrupa emperyalizmine başkaldıran güçlere sempati duymaktadır. Diğer sebebi ise ABD'nin Avrupa'ya rakip olmak üzere uzun soluklu bir hazırlık içinde olmasıdır. Bu ikinci yönüyle, kamuoyunun gazetelere yansıyan ilgisi daha geniş bir ilginin, hem akademik hem de siyasal ilginin bir parçasıydı. 1842'de Amerika Şark Derneği kurulmuş, derneğin başkanı John Pickering Amerika'nın emperyal Avrupa güçleri örneğini izlemek üzere kendi Şark araştırmalarını yapması önerisini ortaya atmıştı. Pickering'e göre Metternich ile Louis Philippe'in döneminde dünya sakindi. Barış ortamında Şark ülkelerine rahatlıkla girilebilir, iletişimdeki gelişmeler de göz önünde bulundurulduğunda Şark ülkelerine dair çok daha kolayca bilgi toplanabilirdi. Derneğin amacı "Asya, Afrika, Polinezya dillerine ilişkin bilgileri geliştirmek; ABD'de Şark'la ilgili her konuda bir Şark araştırmaları zevki yaratmak; metinler, çeviriler yayımlamak, bir iletişim ağı kurmak; bir kitaplık ile bir koleksiyon oluşturmaktı."[20]

Böyle bir Şark ilgisinin çerçevesi içinde Fransız ordusunun pervasızlıkları, katliam ve yağmaları, aradaki anlaşmaları önce kendilerinin ihlal etmeleri... bunların hepsi Amerikan basınında yer bulabilmekteydi.[21] Ayrıca Abdülkadir'e esir düşen kimi subayların ya da Cezayir'e giden maceracıların kaleme aldığı yazılar yayınlanıyor, yabancı bir dildeyse hızla İngilizceye çevriliyor ve Cezayir ve Abdülkadir'le ilgili daha bağımsız, daha tarafsız bilgi ediniliyor, sonuçta ilgi de gittikçe artıyordu.[22] William B. Hodgson'un *Notes on northern*

Africa, the Sahara and Soudan, in Relation to the Ethnography, Languages, History, Political and Social Condition of the Natives of those Countries adlı kitabı, J.H. Blofeld'in *Algeria: Past and Present*, James Scott'un *Journal of a Residence in Esmailla of Abd-el-Kader and Travels in Morocco and Algiers*, J. Clark Kennedy'nin *Algeria and Tunis in 1845* (Colborn) ve Almanca ve Fransızcadan İngilizceye çevrilen iki ciltlik *The French in Algiers. I. The Soldiers of the Foreign Legion. II. The Prisoners of Abd-el-Kader* adlı kitaplar henüz Abdülkadir Fransa'ya karşı savaşırken yayınlanan kitaplardan sadece birkaçıydı.[23]

ABDÜLKADİR DANSI

Amerikan Kongre Kütüphanesi'nde bulunan ve *Sheet Music* olarak sınıflandırılan *Abd-el-Kader Quick Step* adlı bir beste Amerikan kamuoyunun Abdülkadir'e duyduğu ilginin ilginç bir örneğidir.

Türkçeye "tabaka" ya da "yaprak müziği" olarak çevrilebilecek olan *Sheet Music*, ismini yapılan müziğin türünden değil, bunun basılı olduğu materyalden almaktadır ve kısaca tek bir tabaka kâğıda basılan müziği ifade etmektedir. Bir tabaka kâğıt ikiye katlanıp dört sayfa ya da dörde katlanıp sekiz sayfa notayı basacak biçimde bir broşür haline getirilmektedir.

Abd-el-Kader Quick Step'in bestecisi John Conrad Viereck tanınmış bir müzisyen değildir. Hakkında pek biyografik bilgi bulunamayan bestecinin 1838 ile 1862 yılları arasında Philadelphia ve New Orleans'ta yayınlanmış ve çoğunlukla *two-step*,

***Abd-el-Kader Quick Step* bestesinin yeraldığı broşürün kapağı.**

galop, marş ve vals gibi türlerde besteleri olduğu; Donnizetti'nin Lucia de Lamermoor operası, Balfe'nin Bohemian Girl ve Bellini'nin Norma and La Sonnambula'sından piyano düzenlemeleri yaptığı bilinmektedir.[24]

Dolayısıyla Viereck'in neden Abdülkadir adına bir beste yapmaya karar verdiğine dair genel atmosferin dışında kişisel sebepler varsa bunlar bir sır olarak kalmaktadır. Ancak Abdülkadir bir yana, Viereck'in ürün verdiği dönemde çok sayıda Amerikalı müzisyenin çeşitli dış olaylara rağbet ettiği görülmektedir. Örne-

ğin çok sayıda Amerikalı müzisyen 1848'in Avrupa'daki çeşitli milliyetçi hareketlerini yetmiş yıl önceki kendi bağımsızlık hareketlerine benzeterek bunlarla bir duygudaşlık yakalamıştır. Marseilles'in pek çok versiyonunun yanında Avrupa'daki 1848 devrimleriyle ve Napoléon'la ilgili çok sayıda parça yapılmıştır. ABD Kongre Kütüphanesi'nin koleksiyonunda 1820-1860 arasında bu sözünü ettiğimiz son üç temaya dâhil edilebilecek yaklaşık 30 civarında parçanın notalarını içeren *sheet* bulunmaktadır. Kütüphane koleksiyonundan yalnızca Macar ayaklanması ve 1851-52'de Amerika'yı ziyaret eden ayaklanmanın kahramanı Kossuth'la ilgili elliye yakın eser bestelendiği anlaşılmaktadır. İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesini destekleyen ya da İngiltere Kraliçesi Victoria'ya övgüler düzen kimi parçalar (müzisyenlerin İngiltere'ye yaklaşımları genelleme yapmaya uygun değildir; olumlu ya da olumsuz olabilmektedir), hatta Sivastopol'un düşüşünü anlatan 6 beste yine bu dönemde yapılmıştır. *Abd-el-Kader Quick Step*'in bestecisi Viereck de dış olaylara büyük ilgi gösteren bir müzisyen olarak öne çıkmaktadır.

Viereck'in bestesinin yer aldığı ve bu makalede tıpkıbasımı verilen broşürün kapağındaki Abdülkadir resmi ya Paris'te dolaşan Abdülkadir resimlerinin birinden alınmış ya da daha büyük bir ihtimalle yukarıda sözü edilen kitapların birindeki tarife dayanılarak temsili olarak çizilmiştir. 1845'te İngilizcesi yayınlanan bir kitapta Abdülkadir'in eline tutsak düşen bir Fransız subayı onu şöyle tarif ediyordu:

"Abdülkadir 28 yaşında [1836'da yazılıyor], çok ufak tefek; uzun ve çok soluk yüzlü, büyük siyah gözleri yumuşak ve mahzun, ağzı küçük ve narin, burnu ise kartal gagasını andırıyor; sakalı seyrek fakat simsiyah.. yumuşak ve narin yüzüne savaşçı havası veren ince bir bıyığı var... Elleri küçük ve biçimli, ayakları çok güzel ve kendisi de bunlara bir yosma kadar ihtimam gösteriyor; sıkça yıkıyor, soyulan yerlerini temizleyip, minderе oturduğunda ayak parmaklarını eline alıyor, hep elinde tuttuğu nefis sedef kakmalı küçük bıçağıyla tırnaklarını törpülüyor."[25]

Çağın teknolojik düzeyi gereği Abdülkadir'le ilgili hemen her yazı böylesi ayrıntılı bir Abdülkadir portresi çizmekteydi. Viereck de muhtemelen temsili bir resmin bestesinin cazibesini artıracağını düşünmüştü.

ABDÜLKADİR'İ YAKALAMAK

Catching Abd-el-kader şiiri imzasız olarak yayınlanmıştır. Şiir bir bütün olarak Fransa'nın Abdülkadir'i yakalayamamasından duyulan memnuniyeti ve Abdülkadir'in Fransa'yı küçük düşürdüğünü ilan etmektedir.

Abdülkadir'i Yakalamak

Fransızların çok büyük bir millet oldukları
Su götürmez elbet
Ama medeniyeti yaymaktır
Asıl pırıldadıkları istikamet

Cezayir'i gösterirler muhtemelen gururla
Ve sorarlar size:
Bir insanın Very'deymiş" gibi oturup
a la carte yemek yiyebileceği
başka bir şehir var mıdır Afrika'da

Milyonlarca insan, milyonlarca para
Önemsiz bir bedeldir bu
Eğitmek için
Muhammedi sürülerini
Hıristiyan kötülükleri konusunda.

John Bull[1] şikayet ediyor yağmadan
Bone'den Sahra'ya kadar
Fakat şakadır bütün bu Razzia'lar
Ve yitip gider
Dahra[2] mağaralarına tanıklık eden duman içinde

Bugeaud'nun birlikleri, savaş meydanında
Kimseye aman vermez, diyor dünya
Ama yanlış bu, ilan ediyorum işte
Çoğunlukla aman veriyorlar kadınlara
Ve tabii *her zaman* sığırlara

Bu insancıl duygular varken
Daha mı çetin olur işler
Muzaffer Fransa
Her adımında
Abdülkadir tarafından durdurulsa?

İçten bir memnuniyetle
Duyduk Isli fatihi
Cesur Mareşal Bugeaud'nun
Söylene söylene seçildiğini
Gidip bu kabile şefini yakalamaya

Mükemmelce ölçüp biçti
Onu yakalamaya girişmeden önce
Ama ne zaman alsa
Müsait bir yeri
Gitmiş oluyordu Abdülkadir

Mareşal düştüğünde ardına
Ele geçirmek için haytayı
Görünüyor kerata bir kez başta
Sonra rahatsız ediyor onun gerisini
Muzır bir manada

Paris'te ne beklentiler vardı
Fakat ne eseftir Savaş Bakanı için
Yanlış yok, telgraf diyor ki açıkça,
"Yakalanması yarına kaldı"

Mareşal General Yusuf'u gönderdi bu kez
Süvarileriyle birlikte
Hiç yenilmemişlerdi
Hep yenerlerdi
Fakat yakalayamadılar onu, nasıl olduysa

Düzinelerce zafer kazandı Fransa
Ne zaman atına atlasa Mareşal
Bellidir gelecek haber
"Emir kaçtı
Ama vuruldu bindiği at"

Altı kez vurdular Ebu Maza'yı
Ve dayak attılar Araplara
Fakat her öldürüldü dendiğinde
Yeniden kalktı ayağa
Halen hayatta ve kötek atıyor hala

Şöyle biraz dikkatle bakınca
Gittikçe kafa karıştıran bir gerçek var ortada
Güçleniyor durmadan
Abdülkadir'in sürüsü
Kılıçtan geçirilse de sıklıkla.

Fakat ele geçirilecek *yakında*
Kesin olmalı bu,
Ki uzun zamandır
Toulon'da millet
Hazırlanıyor onu "ağırlama"ya

Mareşal yakalayamazsa onu
Daha iyi olur hemen itiraf etmesi
Ve zaman kazanmak için
Tiyatro afişlerindeki gibi
"Süresiz ertelenmiştir" demesi.

İma etmiyoruz elbet cesur Bugeaud'nun
Savaş baltasını atacağını, haşa
Ama bağışlayın cüretimi
Yazacağım Mrs. Glasses'in özdeyişini
"Giydireceksen bir tavşanı,
yakalaman gerekir onu en başta"

Avrupa emperyalizminin gittikçe hızlanan dünyayı paylaşma gayreti belli ki ABD kamuoyunda bir rahatsızlık yaratmaktadır. Hele bu fetih hareketinin uygarlık adına yapılması belli ki absürd görülmektedir. Amerikan kamuoyunun en azından bir kısmının gördüğü başka absürdlükler de vardır. Dahra'da yaşanan katliam "En Hıristiyan Kral"ın birliklerince yerine getirilmişti.[26]

ABD'de Abdülkadir'e gösterilen ilgi aslında kamuoyuyla sınırlı değildi. Örneğin 1851'de ABD Senatosu, ABD başkanından o sıralarda teslim olmuş olan Abdülkadir'in serbest bırakılması için aracılık etmesini isteme kararı almıştı.[27] Dolayısıyla Abdülkadir'e gösterilen bu ilgi tarihin ilginç bir ironisini de ortaya koymaktadır: Fransa'nın en önemli dış sorunu, en büyük düşmanı, en çok Fransız askeri öldüren ve dolayısıyla -o günlerde başka terimlerle ifade edilse de- bugün olsa günümüz terminolojisiyle "terörist" ilan edileceği kesin olan Abdülkadir, ABD'de uzun süre bir kahraman olarak görülmüştür.

ADİL BAKTIAYA
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ

DİPNOTLAR

1 "Abd-el-Kader", *The New York Times*, 25 Şubat 1873.

2 Örneğin "Abd-el-Kader adlı Fransız buharlısı"ndan söz edilen bir gazete haberi için bkz. *Pensacola*, 20 Kasım 1909.

3 Elkader adındaki bu kent halen ABD ile Cezayir arasındaki dostluk ilişkilerinin bir simgesi olarak görülmektedir. Kentin kısa tarihçesi için "Elkader", *Clayton co., Iowa Town & Village Histories*, http://www.rootsweb.com/~iaclayto/1882/elkader.htm adresine, yine tarihçe ve ilk yerleşimlere ait görsel malzeme için diğer pek çok kaynağın yanında "Explore Elkader-Iowa", http://www.elkader-iowa.com/history.htm'ye bakılabilir.

4 Adil Baktıaya, "1830: Fransa'nınCezayir'i İşgali, Abdülkadir'in Yükselişi ve Amerikan Kamuoyunda 'Abdülkadir' Hayranlığı", *Ortadoğu Etütleri: Siyaset ve Uluslar arası İlişkiler Dergisi/ Middle Eastern Studies: Journal of Politics and International Relations*, Cilt 1, Sayı 2, Ocak 2010, s.144-169.

5 Abdülkadir'in hayatını anlatan kapsamlı bir inceleme için bkz. RaphaelDanziger, *Bir Başkaldırının Anatomisi*, Çev. Tuba Elgün, Akabe Y., İstanbul, 1998. Abdülkadir'i tasavvufi yönüyle ele alan ve Abdülkadir'le ilgili zengin kaynakçasından da yararlanılabilecek yeni bir çalışma için bkz. Ramazan Muslu, *Emir Abdülkâdir El-Cezâirî: Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

6 Abdülkadir yüzlerce yıl önce Leonardo da Vinci'nın misafir olarak ağırlandığı, sonradan hapishaneye çevrilen ünlü Château d'Amboise'da yatmıştı.

7 Abdülkadir'in 1860'lardan sonraki hayatı Suriye'de geçmiş, Emir burada da siyasi alanda önemli bir rol oynamıştır. Emir Abdülkadir'in hayatının bu dönemi için bkz. Adil Baktıaya, "19. Yüzyıl Arap Dünyasından Bir Portre: Emir Abdülkadir El Cezayiri", Bilgi ve Belge, Bilgi Üniversitesi Y., İstanbul, Yaz 2004, s.197-210; ayrıca bkz. Adil Baktıaya, *Osmanlı Suriyesi'nde Arapçılığın Doğuşu: Sosyo Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2009.

8 Lounis Aggoun ve Jean-Baptiste Rivoire, "Prologue: Les trois guerres d'Algérie: 1830-1848: une logique genocidaire", *Françalgerie: Crimes et Mensonges d'Etats: Histoire Secrete. Dela Guerre d'Independance a la "Troiseme Guerre" d'Algerie*. (Fransızca metinleri benim için çeviren hocam Cemil Oktay'a teşekkür ederim.)

9 A.y.

10 Mareşal Bugeaud Cezayir'deki Fransız kuvvetlerinin komutanıydı.

11 Friedrich Engels, "Extraordinary Revelations— Abd-El-Kader— Guizot's Foreign Policy", *The Northern Star*, January 22, 1848, bkz.*Marx/ Engels Archive*, çevrimiçi http://www.marxists.org/archive/marx/works/1848/01/22.htm, erişim tarihi 10.07.2012.

12 Age.

13 August Nimtz, "Class struggle under 'Empire': in defence of Marx and Engels", *International Socialism Journal, International Socialism*, Sayı 96, Kış 2002.

14 "The French in Algeria", *Littell's Living Age*, cilt 6, sayı 64, 2 Ağustos 1845, s.243. Bu haberdeki ölü sayısı abartılı olabilir, ancak maliyet hesabında pek çok kaynak birbirine yakın rakamlar vermektedir.

15 Gilles Manceron, "Victor Hugo et la colonisation de l'Algérie", http://ldh-toulon.net/spip.php?article138, 14 Aralık 2004.

16 Victor Hugo, *Oeuvres Completes de Victor Hugo: Poesie. IV. Les Châtiments*, J. Hetzel, A. Quantin, Paris, 1881, s.147-149. (Buradaki dizelerin Türkçe çevirisi şu eserden alınmıştır: Danziger, age, s.i).

17 Sheldon Gellar, "Tocqueville In Africa", http://www.indiana.edu/~workshop/papers/gellaro92302.pdf,15.07.2012.

18 Baktıaya, "1830: Fransa'nın Cezayir'i İşgali..."

19 Alexis de Tocqueville, *Writings on Empire and Slavery*, haz. Jennifer Pitts, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2001, s. 68.

20 Edward W. Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, çev: Berna Ünler, Metis Y., İstanbul, 1999, s.307-308.

21 "The French in Algeria", *Littell's Living Age*, cilt 6, sayı 64, 2 Ağustos 1845, s.242.

22 "The French in Algiers", *The United States Democratic Review*, cilt 16, sayı 84, Haziran 1845, s.614-615.

23 Bu kitapların birkaç tanesiyle ilgili tanıtım yazısı örnekleri için bkz. *Littell's Living Age*, Cilt 4, Ocak, Şubat, Mart 1845, s.733-736.

24 Viereck'le ilgili buradaki bilgileri benim için araştırarak bana ulaştıran Kongre Kütüphanesi memurlarına teşekkür ederim.

25 "The French in Algiers", *The United States Democratic Review*, cilt 16, sayı 84, Haziran 1845, s.614-615.

26 Clieve Everard, "Jugurth and Abd-el-Kader", *Bentley's Miscellany*, sayı 20, 1846, s.89.

27 *Journal of the Senate*, 9 ve 20 Aralık 1851.

* *Punch*'tan aktaran "Catching Abd-el-Kader", *Little's Living Age*, cilt IX, Nisan-Mayıs-Haziran 1846, s.96-97.

** Very, dönemin Paris'inin ünlü restoranlarından biridir.

*** John Bull, Sam Amca'nın İngiliz muadili olarak İngiltere'yi temsil etmektedir.

**** Savaş sırasında Fransız ordusunun köylüleri bir mağaraya doldurup dumanla boğarak öldürdüğü, çok tepki çekmiş bir katliamın adıdır.

KAYNAKÇA

"Abd-el-Kader", *The New York Times*, 25 Şubat 1873.

"Catching Abd-el-Kader", *Little's Living Age*, cilt IX, Nisan-Mayıs-Haziran 1846, s.96-97.

"Elkader", *Clayton co., Iowa Town & Village Histories*, http://www.rootsweb.com/~iaclayto/1882/elkader.htm, 31.05.2004.

"Explore Elkader-Iowa", http://www.elkader-iowa.com/history.htm, 31.05.2004.

"Marx/Engels Archive", http://www.marxists.org/archive/marx/works/1848/01/22.htm

"The French in Algeria", *Littell's Living Age*, cilt 6, sayı 64, 2 Ağustos 1845.

"The French in Algiers", *The United States Democratic Review*, cilt 16, sayı 84, Haziran 1845, s.614-615.

Lounis Aggoun ve Jean-Baptiste Rivoire, "Prologue: Les trois guerres d'Algérie: 1830-1848: une logique genocidaire", *Françalgerie: Crimes et Mensonges d'Etats: Histoire Secrete. Dela Guerre d'Independance a la "Troiseme Guerre" d'Algerie*

Adil Baktıaya, "1830: Fransa'nın Cezayir'i İşgali, Abdülkadir'inYükselişi ve Amerikan Kamuoyunda 'Abdülkadir' Hayranlığı". *Ortadoğu Etütleri: Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi/ Middle Eastern Studies: Journal of Politics and International Relations*, Cilt 1, Sayı 2, Ocak 2010, s.144-169.

Adil Baktıaya, "19. Yüzyıl Arap Dünyasından Bir Portre: Emir Abdülkadir El-Cezayiri", *Bilgi ve Belge*, Bilgi Üniversitesi Y., İstanbul, Yaz 2004, s.197-210.

Adil Baktıaya, *Osmanlı Suriyesi'nde Arapçılığın Doğuşu: Sosyo-Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2009.

Raphael Danziger, *Bir Başkaldırının Anatomisi*, Çev. Tuba Elgün, Akabe Y., İstanbul, 1998.

Friedrich Engels, "Extraordinary Revelations— Abd-El-Kader— Guizot's Foreign Policy", *The Northern Star*, January 22, 1848.

Clieve, Everard, "Jugurth and Abd-el-Kader", *Bentley's Miscellany*, Sayı 20, 1846, ss.82-91.

Sheldon Gellar, "Tocqueville In Africa", http://www.indiana.edu/~workshop/papers/gellaro92302.pdf, 15.07.2012.

Victor Hugo, *Oeuvres Completes de Victor Hugo: Poesie. IV. Les Châtiments*, J. Hetzel, A. Quantin, Paris, 1881, s.147-149.

Journal of the Senate, 9 ve 20 Aralık 1851.

Littell's Living Age, Cilt 4, Ocak, Şubat, Mart 1845, s.733-736.

Gilles Manceron, "Victor Hugo et la colonisation de l'Algérie", http://ldh-toulon.net/spip.php?article138, 14 Aralık 2004.

Ramazan Muslu, *Emir Abdülkâdir El-Cezâirî: Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

August Nimtz, "Class struggle under 'Empire': in defence of Marx and Engels", *International Socialism Journal*, International Socialism, Sayı 96, Kış 2002.

Pensacola, 20 Kasım 1909.

Edward W. Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, çev: Berna Ünler, Metis Y., İstanbul, 1999.

Alexis de Tocqueville, *Writings on Empire and Slavery*, haz. Jennifer Pitts, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2001.

LİMAN KENTİ SATALYA'DAKİ (ANTALYA)

ŞEYH AHMED BEDEVİ/VAFTİZCİ YAHYA VE BAŞMELEK CEBRAİL RÖLYEFLERİ

T.M.P. DUGGAN

Evliya Çelebi'nin yazdığı gibi Ahmed Bedevi/Vaftizci Yahya rölyefinde figürün belindeki kuşağın muhtemelen düğüm bölgesindeki "Allah" yazılarının, şehrin Selçuklular tarafından işgalinin sonrasında konulmasından ötürü bu iki rölyef arasında bağlantı vardır. Sonuç olarak, bu iki Bizans rölyefinin, kentteki Lusignan yağması ve işgali sırasında yıkılan bazı Selçuklu yapılarında tekrar kullanıldığı, belki bir kale-saray külliyesindeki bir duvara veya muhtemelen Lusignan yağması ve kentteki Müslüman nüfusun katliamı sırasında yıkılan 1207'de yapılmış Selçuklu cemaat camisinin dış duvarına yerleştirildiği düşünülebilir.

Res. 1: Dikkat çekici, mazgal şeklindeki siperleriyle Antalya Mina sur duvarları.

Lanckoronski,1890, levha I'den detay.

ÇEVİRİ:
BERKAY KÜÇÜKBAŞLAR

Bugünkü adı Antalya olan liman kenti Satalya -o dönemde Avignon'da yerleşik bulunan Papa XI. Gregorius'un (1370-1378) isteklerine ters düşmesine rağmen- 1373'te Kral II. Pierre'in (1369-1382) Lusignan garnizonu tarafından, barışçıl bir şekilde teslim edilmişti. Bu teslimiyetin asıl sebebi Lusignanlar ile Cenevizliler arasındaki düşmanlık ve Lusignanların, Antalya şehrinin Cenevizlilerin eline düşmesindense teslim olmasını tercih etmeleriydi. Lusignan garnizonu Kıbrıs savunmasını güçlendirebilmek adına geri çekilmiş ve Antalya'yı, 1361'de elinden aldığı *Sultânü's-Sevâhil emîrü'l-kebîr Zincirkıran Mübarizeddin* Mehmed Bey bin Mahmud Bey'e geri vermişti. Kentin geriye kalan Ortodoks nüfusu -Makharios'a ait 15. yüzyıl kayıtla-

Res. 2: Mina duvarı siperlerinin, E. Krickl tarafından çekilmiş fotoğrafları.

E. Krickl, *Lycian Journal*, 1892, der. N. Başgelen, 2005, Albüm III/12, s. 171 ve detay Res 2a.

rında bu nüfus "ahali" olarak tanımlanmıştı- 14 Mayıs 1373'te Antalya'yı terk ettiler; azizlere ait kutsal emanetler, ikonalar ve cephanelikten alabildikleri silahlarıyla Latin işgalci kuvvetleriyle birlikte, Kıbrıs'tan gönderilmiş bir büyük gemi ve yanındaki diğer gemilere bindirilerek tahliye edilmişlerdi.

1361-1373 döneminde Antalya'da, Latin-Kıbrıs Lusignan işgali döneminde dikilmiş, 1361'deki yağma sırasında büyük bir çoğunluğu yıkılmış veya zarar görmüş olsa da bölge mimarisinin birkaç önemli parçasından biri 20. yüzyılın başlarına kadar ayakta kalmıştır. 1885'te G. Neimann tarafından yapılan bir kayıtta liman görüntüsünün içinde, belli bir mesafeden görüntülenmiş (Res. 1) ve 1892'de E. Krickl tarafından fotoğraflanan söz konusu parça (Res. 2-2a) Tophane ile güneybatısına doğru uzanan ve Mina mahallesini çevreleyen duvar olan eski Selçuklu kalesinin doğruca aşağısında bulunmaktadır. Mahalle limanın kuzeybatı tarafında inşa edilmişti ve 14. yüzyılda, önceden de olduğu gibi, içerisinde ticari mal depolarını ve *funduk* veya *fundaco* adı verilen hanlarının içinde Latin Hıristiyan tüccarları barındırmakta, "Liman Ova Kapısı" ile bu çevre duvarından limana girişi sağlayan "Gümrük Kapısı" da mahallenin içinde yer almaktaydı. Bugün artık var olmayan bu sur duvarının 14. yüzyıldaki Lusignan işgali sırasında yeniden inşa edildiğine dair bir kanıt, duvarı çevreleyen ve üst kısmında Latin ve Haçlı mimarisine özgü "V" şeklinde olan, mazgal biçimindeki insitu siperleri resmeden gravürler ve fotoğraflardır. (Res. 2b) Öte yandan Mina çevre duvarındaki Liman Ova Kapısı'nın doğu yönüne bakan, yeniden inşa edilmiş olan liman kapısının üzerinde, beyaz mermer üzerinde Yunanca ve Arapça yazıtlar ve gerçek boyutlu tasvirleri içeren bir rölyef bulunduğu da kayıtlarda görülmektedir. Evliya Çelebi'nin 1671-72'deki Antalya ziyaretine dair yazılarında olduğu gibi:

"Kapının üstündeki kemerde, beyaz (bir parça) mermerin üzerinde, elinde asası, başında takkesi, belinde 'Allah' yazılı kuşağıyla bir Frenk dervişinin aslına sadık, gerçek boyutlu bir tasviri bulunmaktadır."

Evliya Çelebi bu rölyefin, 1200'de Fas'taki Fez kentinde doğmuş, 1276'da Mısır'da Nil Deltası'ndaki Tanta kentinde ölmüş ve gömülmüş büyük derviş Seyyid Ahmed Bedevi'nin gerçek ölçülerde bir tasviri olduğunun anlaşıldığını kaydetmiştir. Seyyid Ahmed Bedevi'nin, Hıristiyanlar tarafından denizde esir olarak tutulan Müslümanları serbest bıraktığı, Müslümanların Hıristiyan tutsaklığından ve köleliğinden kurtulmasına yardım ettiği için hayır dualarını aldığı, öldükten sonra hatırlanması için böyle bir neden bulunduğu kaydedilmiştir. Öte yandan böylesine güçlü bir şeyh dervişin tasvirinin liman kapısının üzerine konulmuş olması tümüyle anlaşılabilir bir durumdur. Böylece 17. yüzyılda, bundan önce ve sonra da olduğu gibi, tüccarlar ve seyyahlar bu yapının önünde deniz yolculuklarına çıkmak, deniz yolculuklarından dönmek veya sadece buradan geçiyor olmak suretiyle dervişe minnetlerini sunabileceklerdi. Rölyef Müslümanların Seyyid Ahmed Bedevi'ye, kendilerini tutsaklıktan kurtardığı için minnetlerini sunmalarına ya da Hıristiyan esir tüccarları, savaş gemileri, özellikle de çok korkulan Maltalı "*corso*"lar ve St. Jean Şövalyeleri'nin gemileri tarafından alıkonulmaktan kaçınabildikleri için veya bunu umarak ona dua etmelerine olanak sağlamaktaydı. Zira bu şövalyeler Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1522'de Rodos'tan sürülmelerini takip eden dönemde, 1530'dan 1798'e kadar,

Malta'dan başlayarak tüm Doğu Akdeniz bölgesini kontrol etmişlerdir. "*Corso*" kelimesi Yunanca "*cursus*" kökünden türemiştir ve "baskın" anlamına gelir. *Corsair* sözcüğünün de kökü olan "*cursus*", devletten izinli korsanlığı tanımlamaktadır. Pratikte Malta korsanları tarafından toplanan kölelerin satışından elde edilen gelirin %10'u St. Jean tarikatının büyük üstadına gidiyordu. Örneğin 1519'da büyük üstat bu şekilde yedi bin düka gelir elde etmiştir. Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda Antalya'yı ziyareti sırasında dört bin kişilik tayfaya sahip toplam otuz *corsair* gemisi, Doğu Akdeniz kıyılarına ganimet elde etmek ve Müslüman erkek, kadın ve çocukları köle olarak ele geçirmek amacıyla akın etmekteydi. Denizde veya kıyı bölgesinde Hıristiyan deniz kuvvetleri veya bizzat *corsair*'ler tarafından yakalanıp bu *corsair*'lerin eline düşmenin sonucu ölüm ya da kölelikti. Zengin olduğuna ve üzerinden fidye alınabileceğine inanılanlar için ise, Hıristiyan kıyı şehirlerinde çokça bulunan *bagnio* adı verilen köle zindanlarında tutularak fidyenin ödenmesini beklemek söz konusu olmaktaydı.

Evliya Çelebi Yunanca okuyamazdı, öyle görünmektedir ki Evliya için bu Yunanca yazıtı çeviren sözde çevirmen, muhtemelen hayal ürünü ve rölyefin üzerinde neredeyse hiçbir kelimesi yazılı olmayan bir metni çeviri olarak vermiş, Evliya Çelebi de *Seyahatnâme*'sinde bu metni kaydetmiştir. Evliya, rölyefin üzerine oyularak yazılmış bulunan üç satırlık Yunanca yazıtı şu şekilde aktarmıştır: "Bu kişi, Allah'ın kölesi olan derviş Seyyid Ahmed ül-Bedevi'dir. Her yıl Mısır'dan yola çıkıp, denizi boylu boyunca geçerek *Angiliye* (İngiltere) kralından elli köle satın alır, onları serbest bırakır ve gözlerimizin önünde yeniden denize açılır." Her şey bir yana, "*Angiliye* kralı" ne 13. yüzyılda ne de daha sonra, Akdeniz'de Müslüman köle toplamak konusunda öne çıkan bir aktör olmuştur. Bununla birlikte "çevirmen" tarafından Evliya'ya sunulan "metin", pekâlâ 17. yüzyılda İngiltere'nin denizcilikteki büyüyen gücüne karşı Osmanlı'nın duyduğu endişeyi yansıtıyor olabilir.

Diğer taraftan, 17. yüzyıl Antalya'sında ünlü derviş Şeyh Seyyid Ahmed ül-Bedevi'nin tasviri olduğuna kanaat getirilen bu gerçek boyutlardaki mermer rölyef, devlete ait bir yapı üzerinde, halka açık bir biçimde sergilenen ve Müslüman bir dervişin tasviri olduğu kaydedilen gerçek boyutlu bir rölyef-heykelle ilgili Osmanlı'nın nasıl bir tutum izlediği konusuna ışık tutmasının ötesinde, Osmanlı'nın 17. yüzyılda İngilizlere karşı geliştirdiği tutumun da ipuçlarını verebilir.

Rölyef, Evliya'nın da "bir Frenk dervişinin aslına sadık, gerçek boyutlu bir tasviri" dediği gibi kesine yakın ihtimalle bir Hıristiyan azizini tasvir etmektedir. Bu tasvir asasıyla, uzun saçlarıyla, takkesiyle ve bir kuşakla bağlanmış giysisiyle, büyük ihtimal John Prodomos'a (Aziz Vaftizci Yahya) aittir. Rölyefteki, aslen Yunanca üç satırdan oluşan yazıtta Vaftizci Yahya'nın, yani orijinal haliyle *H. Ionnas Prodromos*'un adının geçtiğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu yazıt muhtemelen *Matta İncili*'nin üçüncü bölümünün on birinci ayetinden "Gerçi ben (Yahya) sizi tövbe için suyla vaftiz ediyorum, ama benden sonra gelen (İsa) benden daha güçlüdür. Ben onun çariklarını çıkarmaya bile layık değilim. O sizi Kutsal Ruh'la ve ateşle vaftiz edecek" şeklindeki alıntıdır. Belki de

Res. 2a: 1362'den sonrasına tarihlenen Simena Kalesi'ndeki Ceneviz siper sırasının fotoğrafı.

rölyef çölde gezinen Vaftizci Yahya'yı tasvir etmektedir. Evliya'nın Antalya gelişinden çok önceleri, çöl anlamına gelen "bedawi" ile Osmanlıca "bedava"-"hür" kelimeleri arasında ve köleleri serbest bırakan ünlü Şeyh Ahmed Bedevi ile derviş görünümlü bu rölyef figürü arasında bir bağ kurulmuş olabilir. Rölyefin Mısır'da, Nil deltasında bulunan Dimyat ve İskenderiye limanlarıyla sürekli ticaret halinde olan Antalya Limanı'na açılan kapı üzerine yerleştirilmiş olması ve Evliya'nın söylediği birkaç faktör, bu rölyefle tasvir edilen ve derviş Şeyh Ahmed Bedevi olarak tanımlanan figürün popüler kimliğini doğrular niteliktedir.

Rölyef büyük ihtimalle bir Erken veya Ortaçağ Bizans kilisesinin dekorunun parçasıydı. Muhtemelen 13. yüzyılda bir Müslüman yapısıyla birleştirilmiş, bir kale-saray külliyesinin içindeki duvara yerleştirilmişti. Bu sırada Başmelek'in sağ elinde tuttuğu küre yeniden oyularak Başmelek'in parmakları ve "Allah" yazısı eklenmiş, kürenin üzerindeki haç kaldırılmıştır.

Latin Katolik dinine mensup St. Jean Şövalyeleri, 1291'de Suriye-Filistin'den sürülmelerinin ardından çoğunlukla deniz savaşları, limanların kontrolü, yağma ve köle edinme işleri ile ilgilenmişlerdir. Tarikatın doğu sahillerindeki üstleri 14. yüzyılda Kıbrıs, 1291 – 1310 yılları arasında ana karargâh ve Rodos'taydı. Rodos Adası 1306'da başkent Philermo ve takiben Rodos şehri alındığında işgal edildi ve Fulk de Villaret (hük. 1305-1319) liderliğinde 1310'dan itibaren Osmanlı kuvvetlerince alındığı 1522 yılına kadar tarikatın ana karargâhı oldu. Şövalyeler, 1373'te liman kenti Antalya'dan çekilmelerinden sadece bir yıl sonra bir başka liman kenti İzmir'e asker yerleştirdiler. Daha önce, 1344'te Papa'ya bağlı kuvvetlerle birlikte Lusignan, Kıbrıs ve Venedik güçlerinin bu şehri ele geçirmelerine yardım etmişlerdi. 1402'de ise Timur tarafından kentten atıldılar ve bu olayın sonrasında Bodrum, Halik'te St. Petronius Kalesi'ni inşa ettiler. Tarikata ait şövalyelere ve birliklere, 24 Ağustos 1361 St. Bartholomew Günü'nde liman kentinin alınmasında Latin-Kıbrıs Lusignan güçlerine öncülük etmelerinin ardından, Kral I. Pierre tarafından Antalya'daki Mina limanı karargâhının savunması görevinin verilmesi şaşırtıcı değildir. Bölgede St. Jean Şövalyeleri'ne ait yapıların bulunuyor olması bu görevlendirmeye neden olmuş olabilir. Bu yapıların içinde Mina'yı çevreleyen yeniden inşa edilmiş duvar, duvarın doğuya bakan tarafında ise şehrin limana açılan kapısının, yani Evliya Çelebi'nin "Liman Ova Kapısı" olarak tarif ettiği kapının üzerindeki mermer rölyef de bulunmaktadır.

Bu mermer rölyefin St. Jean Şövalyeleri veya Latin Lusignanlar tarafından yapılmış olması pek gerçekçi görünmemektedir, zira üzerinde bulunduğu kaydedilen yazıt Latince değil, Grekçe yazılmıştı. Öte yandan rölyefin üzerinde tarikatın *Provence* kolunun üstatlarından ne Ruggero des Pins'in (1355-1365) ne de Raimondo de Beranger'in (1365-1374) bir arması vardı, Lusignan kolundan veya diğer kollardan da bir iz bulunmamaktaydı. Rölyefin üzerinde bulunmuş olabilecek bir hanedan armasının tahrip edilmiş olabileceği ihtimal dâhilinde olsa da 1373'teki Lusignan sürgününü izleyen yıllarda kentteki surlar veya diğer yapılar üzerinde bulunan Latin-Lusignan yazıtları veya armalarının tahrip edilerek silinmesine ilişkin bilinçli bir politikanın var olduğuna dair çok az sayıda delil vardır. Bunun aslında bir Bizans rölyefi olduğu ve bir Selçuk yapısının üzerindeki eski yerinden, Lusignan fethi sırasında sökülerek daha göz önünde olacağı yeni yerine, yani 1361-1373 arasında yeniden inşa edilen "Liman Ova Kapısı"nın üzerine yerleştirilmiş olduğu daha akla yatkın görünmektedir. Bunu destekleyen birçok neden sayılabilir ancak en önemlisi, bu yer değişikliğini yapan St. Jean Şövalyeleri'nin, rölyefin tarikatın koruyucu azizi olan Vaftizci Yahya'yı betimlediğini anlamış olmalarıdır.

Bugün, Mina'nın liman tarafındaki duvarın 1361'deki istilada yani Lenotis Makharios'un "kentin dört bir yanı kuşatılmıştı" notunu düştüğü sırada hasar gördüğü için yeniden inşa edildiği kesin olarak bilinememektedir; fakat bu oldukça güçlü bir ihtimaldir, çünkü bu duvar hem ticari mallarla dolu depoları çevreliyordu ve bunlar daha sonra, 1472 yazında da olacağı gibi şehirdeki Lusignan sürgünü sırasında yağma için açık hedef konumundaydı. Ayrıca duvar limandan kente doğru çıkan ana güzergâhta bulunuyordu ve saldırı Antalya'ya yalnızca karadan değil, denizden de yapılmıştı. Philip de Mézier, Kral I. Pierre'in "şehri yeniden düzene sokması" gerektiğini yazmıştır. Kentin fethedilmesi ve yağmalanmasının ardından, büyük ihtimalle saldırı ve yağma sırasında oluşan hasarın giderilmesini ve Mina duvarının yeniden inşa edilmesini de kapsayan bir çalışmaya girilmiştir. Duvar ya bu tarihte veya 1362'de Antalya valisi olan Sir John de Sur tarafından yapılmıştır. Bir diğer ihtimal de *Sultânü's-Sevâhil emîrü'l-kebîr Zincirkıran Mübarizeddin* Mehmed Bey bin Mahmud Bey'in işgal altındaki kenti yeniden ele geçirmek üzere 1361, 1362 (bu saldırıda Alanya beyi tarafından 8 adet kadırga temin edildiği de bilinmektedir) ve 1370'te gerçekleştirdiği ancak başarısız kalan girişimlerinin bir sonucu olarak yeniden inşa edildiği yönündedir ancak bu ihtimal pek gerçekçi görünmemektedir. Duvarın

Res. 3: Antalya Müzesi'ndeki Bizans dönemine ait Başmelek Cebrail rölyefi.

lunmaktaydı; kilise 1896'daki büyük yangında hasar görünce Kaleiçi'ndeki Yakınlık Mahallesi'ne taşınmış, 1919'da buradan müzeye götürülmüştür. Rölyef müze kayıtlarında "muhtemelen bir vaiz kürsüsü parçası" olarak tanımlanmıştır, aynı zamanda üzerinde tasvir edilen figürü net bir şekilde "*O Ar (khangelos) Gabriel*" olarak sunan Yunanca bir yazıt taşımaktadır. Bu rölyef kesinlikle Aziz Demeter Kilisesi için yaptırılmamıştı, zira 6. yüzyılda İstanbul'daki fildişi oymacılığı büyük benzerlikler taşımaktadır. (Res. 4) Rölyef büyük ihtimalle kentin kuzeybatı kısmında yer alan ve muhtemelen 1204 depreminde zarar görmüş, 1207 ve 1216'daki Selçuklu fetihleri sonucunda terk edilen ve büyük olasılıkla da yıkılan büyük bir Erken veya Ortaçağ Bizans kilisesinin dekorunun bir parçasıydı. Öte yandan görülmektedir ki bu rölyef 13. yüzyılda bir Müslüman yapısıyla birleştirilmiş, muhtemelen bir kale-saray külliyesinin içindeki bir duvara yerleştirilmişti. Bu sırada Başmelek'in sağ elinde tuttuğu küre yeniden oyularak Başmelek'in parmakları ve "Allah" yazısı eklenmiş, kürenin üzerindeki haç kaldırılmıştır.

Mina'yı çevreleyen duvarın ve kapının, üzerindeki Vaftizci Yahya/Şeyh Ahmed Bedevi rölyefleriyle ve diğer birçok önemli sanat eseriyle birlikte yıkılmasının ardından, bu önemli rölyefin I. Dünya Savaşı'nı takiben Antalya'yı işgal eden İtalyan kuvvetlerince Antalya'dan çıkarılarak Rodos'taki İtalyan bölgesine, oradan da Başmelek Cebrail rölyefinin alt kısmıyla birlikte İtalya'ya götürülmüş olması yüksek bir olasılıktır.

1367'de Latin garnizonunun ayaklanması sırasında hasar gördüğünü öne sürmek için de hiçbir delil bulunmamaktadır. Zira garnizonun Cenevizlileri, kenti Türklere vermekle tehdit etmesi, kentin diğer tarafında bulunan ve Kıbrıs'tan deniz yoluyla gelecek kaynaklarla iletişimi kopmuş olan Antalya kent garnizonunun yaşadığı kıtlık, Kral I. Pierre'in kişisel müdahalesi sonucu başlayan isyan ve Lusignanlar ile aralarındaki süregelen anlaşmazlık nedeniyle garnizonun Cenevizlilerden oluşan bölümü muhtemelen kenti terk etmişken Lusignan donanmasının 29 gemiyle gelmiş olması gibi nedenler, bu tarihte bir çatışma yaşanmamış olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Evliya Çelebi'nin kayıtlarında rölyefin üzerinde yazılı olduğu belirtilen "Allah" kelimesi, bugün Antalya Müzesi'nde bulunan ve 6 ila 11. yüzyıllar arasına tarihlenen, Bizans yapısı Başmelek Cebrail'i tasvir eden mermer rölyefin (Res. 3) üzerine eklenmiş olanla da benzerlik göstermektedir. Bu rölyef Kaleiçi'ndeki, Aziz Demeter'e adanmış kilisede bu-

Başmelek Cebrail'in bu rölyefi, henüz üzerinde hiçbir değişiklik yapılmamışken, daha sonra liman kapısının üzerine yerleştirilecek olan Vaftizci Yahya'nın gerçek boyutlu rölyefinin boyutlarıyla uyuşmaktadır. Zira rölyefin bugüne dek sağlam kalan kısmı, üzerinde yazıt ile bel kısmından itibaren, kanatları ile birlikte ayakta duran meleğin üst yarısından ibarettir ve bu kısım yaklaşık olarak 1 metredir, buradan rölyefin tamamının yaklaşık 2 metre boyunda olduğu tahmin edilebilir. Dolayısıyla Başmelek Cebrail rölyefi, tıpkı "Liman Ova

Kapısı'nın üzerindeki duvarda bulunan kemerli kapının üzerine yerleştirildiği kaydedilen Vaftizci Yahya rölyefi gibi "gerçek boyutlu"dur. Kayda geçmiş ve hâlâ iyi durumdaki bazı fotoğraflar da bu ölçüleri doğrulamakta ve Mina'yı çevreleyen duvarın üzerinde kayda değer boyutlardaki figürü göstermektedir.

Her ikisi de İsa'nın gelişini duyuran, her ikisi de beyaz mermer üzerine oyulmuş olan, biri kesinlikle, diğeri de muhtemelen figürü tanımlayan Yunanca yazıtlar taşıyan, her ikisi de aşağı yukarı 2 metre büyüklüğünde olan ve her ikisi de sonradan eklenen"Allah" sözcüğünü taşıyan Başmelek Cebrail ve Vaftizci Yahya rölyeflerinin ortak noktaları göstermektedir ki bu iki yapıt başlangıçta birlikteydiler ve Vaftizci Yahya/Şeyh Ahmed Bedevi rölyefi de aynı dönemde, yani 6 ila 11. yüzyıllar arasında yapılmıştı. Eğer 6. yüzyıl tarihlendirmesi doğruysa bu rölyef, Vaftizci Yahya'nın bu formdaki en erken betimlemelerinden biri olması bakımından Bizans ikonografisinde kayda değer bir öneme sahip olacaktır. Bunun da ötesinde, Başmelek'in elinde tuttuğu kürenin üzerindeki (Res. 5) ve Evliya Çelebi tarafından kaydedildiği üzere Şeyh Ahmed Bedevi/Vaftizci Yahya rölyefinde figürün belindeki kuşağın muhtemelen düğüm bölgesindeki "Allah" yazılarının, şehrin Selçuklular tarafından işgalinin sonrasında konulmasından ötürü de bu iki rölyef arasında bağlantı vardır. Sonuç olarak, bu iki Bizans rölyefinin, kentteki Lusignan yağması ve işgali sırasında yıkılan bazı Selçuklu yapılarında tekrar kullanıldığı, belki bir kale-saray külliyesindeki bir duvara veya muhtemelen Lusignan yağması ve kentteki Müslüman nüfusun katliamı sırasında yakılıp yıkılan 1207'de yapılmış Selçuklu cemaat camisinin dış duvarına yerleştirildiği düşünülebilir. Kalenin kendisinin Lusignan fethi sırasındaki büyük tahribattan etkilenmediği görünmektedir.

Bu iki Bizans rölyefinin, sonraları Ortodoks Rumlar tarafından boşaltılan limanın kuzeybatı tarafındaki Bizans kale-saray külliyesinin içinde bulunan büyük bir Erken veya Ortaçağ Bizans Ortodoks kilisesinin vaiz kürsüsünden geldiğini öne sürmek akla yatkın görünmektedir. Bu alan daha sonra Selçuklu Devleti binalarının yoğunlaştığı bir noktada kalınca odak noktası haline gelmiş ve saray binası da Selçuklu kale duvarlarının içerisine alınarak korunmuştur. Güvenlik nedeniyle bu alan, 1206'da bastırılan

ayaklanmanın ardından Ortodoks Hıristiyan ibadetine neredeyse tamamen kapatılmıştır. Bizans'ın hem sarayının hem de ordugâhının limanın kuzeybatı bölgesinde bulunan falezlerin üzerinde bulunduğu öne sürülmektedir. Selçuklu fethinin ardından bu Bizans yapılarının yerine Selçuklu iç kale ve saray yapılarının geçtiği kesin gibidir. Sonuç olarak kentin bu bölümünde, bugün var olmayan önemli bir Bizans kilisesi olduğu söylenebilir ve bu kilisenin, bu iki oyma rölyefin varlığının ve izlerinin ortaya koyduğu üzere oldukça görkemli bir kilise olduğu öne sürülebilir.

Deniz Kapısı'nda bulunan Vaftizci Yahya'nın bir başka tasviri, bir heykel ve keza bir rahibin, muhtemelen Aziz Nikolas'ın heykelleri, tıpkı Vaftizci Yahya/Ahmed Bedevi tasviri olan bu rölyef gibi, şüphesiz Lusignan işgali sırasında bu şekilde yerleştirilmişlerdi. Azizin bu ikinci tasvirinin de liman bölgesine konulmuş olması, St. Jean Şövalyeleri'nin Kral I. Pierre tarafından liman bölgesinin sorumluluğuna getirildikleri düşünülürse, Vaftizci Yahya'nın onların koruyucu azizi olması itibariyle muhtemelen önemlidir. Bununla birlikte, Başmelek Cebrail'i tasvir eden rölyefin Lusignan işgalinden Aziz Demeter Kilisesi'ndeki yeniden kullanımına kadarki dönemde nerede olduğu maalesef bilinememektedir.

Mina'yı çevreleyen duvarın ve kapının, üzerindeki Vaftizci Yahya/Şeyh Ahmed Bedevi rölyefleriyle ve diğer birçok önemli sanat eseriyle birlik-

Res. 4: 520 yılı civarından Başmelek'i betimleyen bir Bizans fildişi oyması.

Buckton, 1994, BM M & ME OA 9999.

Res. 5: Başmelek Cebrail rölyefindeki küre üzerine kazınmış Arapça yazıttan detay.

te yıkılmasının ardından, bu önemli rölyefin I. Dünya Savaşı'nı takiben Antalya'yı işgal eden İtalyan kuvvetlerince Antalya'dan çıkarılarak Rodos'taki İtalyan bölgesine, oradan da Başmelek Cebrail rölyefinin alt kısmıyla birlikte İtalya'ya götürülmüş olması yüksek bir olasılıktır. Bu 2 metre boyundaki beyaz mermer rölyef bulunmadan, bugün Antalya Müzesi'nde sergilenen, Vaftizci Yahya'yı betimleyen diğer Ortodoks ikonlarının bu rölyefle aynı tipte olup olmadığı bilinemeyecektir. Ancak bu ihtimal yine de oldukça mümkün görünmektedir.

KIZI BENAL NEVZAT'IN KALEMİNDEN

İLK JÖN TÜRKLERDEN "ŞEHİD-İ HÜRRİYET" TEVFİK NEVZAT BEY

AHMET MEHMETEFENDİOĞLU - CEMAL NECİP GÜREL

Jön Türklerden ve İzmir basın tarihinin önemli isimlerinden Tevfik Nevzat ile Cumhuriyetin ilk kadın milletvekillerinden şair kızı Benal Nevzat'ın yaşamları, Aydınlanmanın öncüsü bir baba-kız öyküsü olmanın yanı sıra İmparatorluktan Cumhuriyete uzanan bir dönemin tanıklığını da yansıtmaktadır. Bu makalede, Benal Nevzat'ın kaleminden babası Tevfik Nevzat'ın hikayesi konu edilmektedir.

AHVAL-İ MAZİYESİ ŞAİBELİ OLAN ŞEHİD-İ HÜRRİYET

İzmir basın tarihinin öncüleri arasında yer alan Tevfik Nevzat Bey, İstibdat döneminin güçlü muhalefet odağı olan Jön Türk hareketi içerisinde yer alan, bu uğurda hayatını kaybeten sembol isimlerden biridir. 1864 yılında İzmir'de doğan Tevfik Nevzat'ın babası Binbaşı Hasan Efendi, annesi ise Habibe Hanım'dır.[1]

Tevfik Nevzat hakkındaki ilk çalışmayı yapan Ziya Somar'ın 1948 yılında yayınlanan kitabının kapağı.

Tüm görsel malzemeler Ahmet Mehmetefendioğlu Arşivi'nden alınmıştır.

Dönemin İzmir'inde daha ileri bir eğitim kurumu olmadığı için eğitim hayatını rüştiye mektebinden sonra bitirmek zorunda kalan genç Tevfik, özel olarak aldığı dersler sayesinde kendini yetiştirmiştir. Başta Mustafa Keşfi Efendi ve Bıçakçızade Hakkı'dan almış olduğu Arapça ve Farsça derslerinin yanı sıra Fransızca ve İngilizce eğitimi ona ayrıcalıklı bir konum sağlamanın yanı sıra geniş bir düşünsel ufku da aşılamıştır. Kısa süre içerisinde kendi çabası ile yaşadığı bu değişim, hocası Bıçakçızade Hakkı Efendi'ye ilham vermiş olsa gerek ki kendisinin Tevfik olan ismine hocasının uygun bulması ile Farsça Nevzat (Yeni Doğan) lakabı da eklenmiş ve böylelikle yaygın olarak bilinen Tevfik Nevzat adını almıştır.[2]

Çok genç sayılabilecek bir yaşta devlet memurluğuna başlayan Tevfik Nevzat Bey, 1880 yılından 1887'e kadar İzmir Vilayeti Rüsumat Nezareti'nin muhasebe dairesinde memur olarak görev alır. 1887 yılında yeni kurulmuş olan İzmir İdadisi'ne tayin edilerek öğretmenliğe başlar. Burada ilk olarak "Lisan-ı Osmani" derslerine, daha sonra da "Mecelle ve Kavanin-i Hususiye" derslerine hocalık yapar; öğretmenlik görevinin yanı sıra Meclis-i Maarif'te ve diğer eğitim komisyonlarında da üye olarak görev almıştır. İzmir İdadisi'nde görev aldığı dönemde başta Halit Ziya olmak üzere Şair Eşref, Mahmut Esat Efendi, Emrullah Efendi gibi dönemin önde gelen isimleri ile kurmuş olduğu dostluk ve ülke sorunlarına karşı artan ilgisi hayatına yön veren temel etmenlerden olacaktır.[3]

Tevfik Nevzat'ın memuriyet ve öğretmenlikten sonra başlayacak olan avukatlık dönemi de bu yıllara rastlar. İzmir İdadisi'nde öğretmenlik yaparken tanışmış olduğu Mahmut Esat Efendi'nin yönlendirmesi ve teşviki ile hukuk alanında belirli bir birikime erişen Tevfik Nevzat, önce amatör olarak avukatlığa başlamış, daha sonra çeşitli sınavlara girerek Mekteb-i Hukuk tarafından yetkinliğini onaylatmış ve bu yolla birinci sınıf davavekili diplomasını alarak avukat olmuştur. Eğitim ve memuriyet hayatında gösterdiği başarısını hukuk alanında da ispat eden Tevfik Nevzat kısa bir süre içerisinde; Anastas, Mamuryan, Çürükçüoğlu Nikolaki, Ahmet Celadet ve Bekir Behlül gibi İzmir'in tanınmış avukatları arasında kendisine yer edinmenin yanı sıra ticaret hayatına atılarak "Tevfik Nevzat ve Şürekâsı" adıyla komisyon işleriyle uğraşan bir şirket de kurmuştur.[4]

Çalışkanlığı ve başarıları ile İzmir'de kısa zamanda büyük bir ün kazanan Tevfik Nevzat, 1884'te Bıçakçızade Hakkı ve Halit Ziya ile birlikte İzmir'in ilk edebi dergisi *Nevruz*'u çıkarır, bu dergiden sonra Halit Ziya ve Şerif Efendi'yle birlikte 1886'da İzmir'in en köklü ve güçlü gazetelerinden biri olan *Hizmet*'i yayınlar.[5]

Tevfik Nevzat'ın Jön Türklerle olan ilişkileri ve özellikle Namık Kemal'e duyduğu hayranlık, *Hizmet* gazetesinin yayınlarına büyük ölçüde yansımıştır. İlk sayılarından itibaren İzmir'de yenilikçi ve inkılâpçı bir yayın politikası güden *Hizmet* gazetesinde, Tevfik Nevzat'ın yazılarında dile getirdiği fikirler dikkatleri çekiyor, gazete bu ve benzeri sebepler bahane edilerek sık sık kapatılıyordu.[6]

Yurtdışındaki Jön Türklerle ilişkisi, hürriyet ve meşrutiyet fikrine bağlılığı ve Sultan II. Abdülhamid'i bu yolda en büyük engel olarak görmesi yüzünden Tevfik Nevzat, 1893 yılı sonlarına doğru İzmir maarif müdürü Emrullah Bey'le birlikte Avrupa'ya kaçarak Cenevre'ye gelir.[7] Yine bu dönemde Cenevre'de, Emrullah Efendi'yle birlikte *Hizmet* gazetesini taş baskı olarak yayımlar ve gizli yollardan Türkiye'ye sokar.[8]

Bu girişim içerideki muhalifleri cesaretlendirdiği gibi, Saray'da da büyük bir telaşa yol açmış ve İsviçre hükümetiyle pazarlıklar yapılarak mali bakımdan da zorluklar içinde bulunan muhaliflerin yurda iadeleri sağlanmıştır. Tevfik Nevzat'ın o günlerde hazırlayarak ailesine gönderdiği "Vasiyetnamem" başlığını taşıyan bir metinde geçen "Memlekete hizmet etmek gayesiyle şöyle büyük bir cinnet etmiş bulundum. Bununla gerek kendimi gerekse ailemi mahvettim."[9] ifadesi bu dönemde uğradığı baskıları ve ruh hâlini ifade etmesi bakımından önemlidir.

Yapılan girişimler ve Sultan II. Abdülhamid'in kendilerini affetmesiyle kısa süren Avrupa macerasından sonra 1894 Nisan'ında Türkiye'ye dönen Tevfik Nevzat, bir

Benal Nevzat Hanım.

süre İstanbul'da kaldıktan sonra İzmir'e döner. Büyük bir yalnızlık ve hayal kırıklığı içinde işlerini yeniden düzene sokmaya çalışır. Bu arada, 1895 Şubat'ından 1896 Eylül'üne kadar *Ahenk*'i çıkarır, 1897 Kasım'ında yayın haklarını geri kazandığı *Hizmet* gazetesini yeniden yayınlamaya başlar.[10]

Ancak sürekli gözetim altındadır. Evi sık sık basılarak aranmaktadır. Sonunda hakkında verilen bir jurnal üzerine 1899 Eylül'ünde tutuklanır ve yapılan soruşturma sonucunda bazı arkadaşlarıyla Bitlis'e sürgün edilir. Onunla sürgün edilenler arasında dönemin İzmir'inin önde gelen entelektüellerinden Tokadizade Şekip, Abdülhalim Memduh, Taşlızade Dr. Ethem, Taşlızade Hasan Rüştü, Mevlevi Şeyhi Nurettin de bulunmaktadır.[11]

Vilayet Nafia Başkâtibi Mustafa Nedim'in jurnaliyle başlayan soruşturma işlemleri, vali Kamil Paşa'nın bu gibi konularda gevşek davrandığı bahane edilerek İzmir'e özel olarak gönderilmiş bulunan Tatar Şakir Paşa tarafından yürütülmüştür. Kamil Paşa'nın soruşturmayı adli yollardan yürütmek yolundaki gayretlerine karşın, Şakir Paşa'nın verdiği rapor doğrultusunda tutuklular idari bir kararla, Sultan II. Abdülhamid'in iradesiyle sürgün edilirler. Sürgün kararına neden olan faaliyetleri ise yurtdışından Jön Türk gazetelerini getirtmeleri, padişah aleyhine konuşmaları ve *Hizmet* gazetesinde Girit'ten İzmir'e gelen muhacirler konusunda hükümet politikasına ters düşen yayınlar yapmış olmalarıdır.[12]

Tevfik Nevzat'ın Bitlis'te sekiz ay kadar süren sürgünü Sultan II. Abdülhamid'in affı ile 1900 Mayıs'ında sona erer. Avukatlık günlerindeki bir yargılama sırasında, Fransız vatandaşının hukukunu korumak konusunda gösterdiği başarıdan dolayı Fransız hükümetinin Tevfik Nevzat'a vermek istediği *Palme academicque* nişanının sürgünden dönmesinde büyük payı olmuştur.[13]

Tevfik Nevzat hakkında en geniş araştırma yapanlardan birisi olan Ömer Faruk Huyugüzel; Tevfik Nevzat'ın faaliyetlerinin yabancı temsilcilikler, özellikle de Fransız Konsolosluğu tarafından yakından takip edildiğini ve sürgün cezasının affedilmesi konusunda Fransız hükümetinin Osmanlı Sarayı üzerinde bir baskı uygulamış olabileceğine dikkat çekmektedir.[14]

Sürgünden -affedilerek- İzmir'e dönen Tevfik Nevzat, 1900 Eylül'ünde *Hizmet*'i üçüncü defa yeniden çıkarmaya başlar. Bu yeni dönem gazetesinin yayın politikasına Türkçü düşünceler ve dilde sadeleşme hareketi damgasını vuracaktır. Necip Türkçü ve Mehmet Şeref'in katkıları ile artan yayınlar 1901 Ocak'ından 1902 Mart'ına kadar devam eder.

Aynı yılın Aralık'ında Tevfik Nevzat; Şair Eşref ve Hafız İsmail'le birlikte yeniden tutuklanır. İstanbul'daki bir medrese öğrencisinin verdiği jurnal sebep gösterilerek tutuklanan sanıklar, padişah aleyhinde çalışan bir fesat komitesi kurmak suçu ile önce İzmir'de, sonra İstanbul'da yargılanırlar. Aylar süren yargılamalar sonrasında 1903 Haziran'ında, haklarındaki ithamın sübut bulduğu gerekçesiyle çeşitli cezalara çarptırılırlar. En ağır ceza "*ahval-i maziye*"si şaibeli olan Tevfik Nevzat'a verilen, üç yıl kalebentlik cezası olur.[15]

Bir süre İstanbul'da hapsedilen Tevfik Nevzat, 1904 Mart'ında Adana Hapishanesi'ne gönderilir. Burada ağır koşullar altında geçen

mahkûmiyeti sırasında, cezasını Rodos Adası'nda çekmek talebinde bulunmasına karşın bu isteği kabul görmez ve sonunda 30 Mayıs 1905 tarihinde Adana'dan gelen bir habere göre, cinnet geçirerek kendisini bir kuyuya atarak intihar eder.[16]

Cezasının bitmesine altı ay kala Tevfik Nevzat'ın bu şekilde ölmesi, birçok şüpheye yol açmış ve tıpkı Midhat Paşa'nın şüpheli ölümü gibi II. Meşrutiyet'in ilânından sonra bu şüpheler açıkça dillendirilmeye başlamıştır. Başta ailesi olmak üzere yakınlarının ısrarlı hak arama mücadelesi doğrultusunda dönemin gazetelerinde şehid-i hürriyet olarak anılan Tevfik Nevzat'ın intihar etmediği, aksine Adana valisi Bahri Paşa'nın emriyle boğdurulmak suretiyle katledildiği sık sık ileri sürülmüştür.[17]

İzmir'in ilk Türkçe gazete *Hizmet*'i Çıkaran Tevfik Nevzat ve arkadaşları: Uşakizade Halit Ziya Bey, Tevfik Nevzat, Sermürettip Şerif Efendi, Mektupçu Hayri Bey.

Tevfik Nevzat.

Genç yaşlarda elde ettiği büyük başarıları ve ideallerine olan tutkulu bağına ve hürriyet uğrundaki onca çabasına rağmen hayatı trajik bir şekilde sona eren Tevfik Nevzat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde bir *hürriyet şehidi* ve aydın bir gazeteci olarak sık sık hatırlanmış ve özellikle İzmir basınında hakkında birçok yazı çıkmıştır.

BENİM KIZLARIMDAN BİRİ MEBUS OLACAK...

1904 yılında şüpheli bir şekilde hayata veda eden Tevfik Nevzat arkasında davası, fikirleri ve en küçüğü henüz dört yaşında olan; Menije, Mutahhare ve Benal adlarında üç kız çocuğu bırakmıştır.[18]

Tevfik Nevzat'ın kızlarının en tanınmışı Benal Nevzat'tı. Benal Nevzat, 1901 yılında İzmir'de doğmuştur. Annesi Cemile Hanım'dır. İlk eğitimini İzmir'li eğitmen Yusuf Rıza

Efendi'nin kurduğu Bedreka-yı İrfan adlı özel okulda, orta eğitimini de İzmir Dame de Sion adlı Fransız okulunda tamamlamıştır. 1920'de Paris'e gidip Sorbonne Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde eğitimine devam etmiştir. Paris günlerinde kendisi ile amcası Refik Nevzat yakından ilgilenmiştir.[19]

Eğitimini bitirdikten sonra 1924 yılında Türkiye'ye dönen Benal Nevzat edebiyat alanında çalışmaları ile dikkat çekmiştir. Bu dönemde çeşitli gazetelerde yazarlık yapan Benal Nevzat yazarlığın yanı sıra İzmir Halk Evi, Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal, Verem Mücadele Cemiyeti gibi sosyal derneklerdeki faal çalışmaları ile dikkatleri toplamıştır.[20]

1926 yılında siyasete giren Benal Nevzat; Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İzmir teşkilatına, partinin ilk kadın üyesi olarak kaydolmuş ve dört sene partinin vilayet idare heyetinde üye olarak çalışmıştır. Bundan başka 1930 ve 1934 yıllarında yapılan belediye seçimlerinde de Belediye Meclisi üyeliğine seçilir.[21] 1934'te kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı verildikten sonra Atatürk tarafından verilen "Şair Tevfik Nevzat Bey'in şair kızını milletvekili intihap edeceksiniz." emri ile 8 Şubat 1935 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi tarafından milletvekili adayı olarak gösterilmiş ve V. Dönem İzmir Milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. 1935-50 yılları arasında İzmir'i TBMM'de temsil etmiştir.[22]

Kendi seçtiği İştar soyadını aldıktan sonra 1936'da Singer şirketi genel müdürü Neşet Arıman'la evlenmesi dolayısıyla Arıman soyadını kullanmaya başlayan Benal Nevzat, 1950'den sonra İstanbul'a yerleşmiş ve 89 yaşındayken 19 Temmuz 1990'da hayata veda etmiştir.[23]

Çok küçük yaşlarda kaybettiği babası Tevfik Nevzat'ın izinden yürümeyi kendine şiar edinen Benal Nevzat, 88 yaşında vermiş olduğu bir röportajda yaşadığı çalkantılı hayatın muhasebesini şu sözlerle yapmıştır: 'Tarih hükmünü icra ederken, anam beni bir an bile tahsilimden geri bıraktırmadı. Hiç söylemedi ama bakışlarıyla 'Babanın intikamını alacaksın' diye içimi kazırdı. Babamın intikamı hürriyet ve güzellik dolu bir Türkiye'nin yaratılmasıydı."[24]

Gerçek bir idealist ve hürriyetperver olan Tevfik Nevzat'ın istibdat döneminde yaptığı bir konuşma da; "Bize ne kadar baskı yapsalar, ne kadar takip etseler boştur. Bu memlekette Meşrutiyet olacak, mebusan meclisi kurulacak ve benim kızlarımdan birisi mebus olacak..." sözleri ile kurmuş olduğu hayal kendisi göremese de gerçekleşmiş ve kızı Benal Nevzat ilk kadın parlamenterlerden biri olarak TBMM'de göreve başladığında, Tevfik Nevzat'ın en büyük hayallerinin de ötesinde bir ülke için çalışmaya ant içmişti.

HÜRRİYET ŞEHİDİ

Tevfik Nevzat'ın edebiyatçı ve mebus olan kızı Benal Nevzat, aydın bir insan kimliğinin ve sorumluluğunun yanı sıra bir evlat olarak da babasının mirasına sahip çıkmıştır. Her fırsatta babasının yakın dönem Türk tarihindeki yerini ve önemini ifade eden Benal Nevzat, 1970'li yılların başında İzmir'de başlayan ve dönemin İzmir Gazeteciler Cemiyeti'nin öncülüğünde sürdürülen gazeteci Hasan Tahsin'in anısını yaşatmak amacıyla yapılan girişimler esnasında hürriyet şehidi babasının ismini bu vesileyle bir kez daha gündeme getirmiştir.

Benal Nevzat Hanım'ın Halkapınar Şehitler Abidesi'nin açılışı sırasında konuşma yaparken.

Benal Nevzat, İzmir'in Yunanlar tarafından işgali sırasında hayatını kaybeden şehit gazeteci Hasan Tahsin'in heykelinin yapılmasıyla sonuçlanan İzmir ve ülke çapında büyük bir heyecan uyandıran kampanyaların sürdüğü 1972 yılında İzmir tarihi açısından ilk şehit gazetecinin babası olduğu düşüncesini gündeme getirmiş ve bu doğrultuda hem gazeteci ilk şehit hem de hürriyet şehidi olarak anılmasını ve bu doğrultuda İzmir'e bir heykelinin yapılmasını gündeme taşımıştır.

İzmir'de ilk kurşunun kimin tarafından ve nerede atıldığı yolunda yoğun tartışmaların yapıldığı bir ortamda Banal Nevzat'ın bu düşüncesi yeteri kadar ilgi görmemiştir. İzmir'deki tartışmaları ilerleyen yaşının da etkisiyle İstanbul'da takip eden Benal Nevzat bu düşüncesini İzmir'in önde gelen aydınlarıyla paylaşırken, aynı zamanda o yıllarda İzmir'de çok fazla tanınmayan babasını geniş kitlelere duyurmaya çalışmıştır.

Bu makaleyle birlikte ilk defa yayınlanacak olan bir Tevfik Nevzat biyografisi de Benal Nevzat'ın bu doğrultudaki çalışmalarının bir sonucudur. İzmir'deki kampanyayı yürüten İzmir Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Sabri Suphandağlı'ya babasını tanıtmak ve şehit gazeteci olarak anılmasını isteyen 27 Ekim 1972 tarihli uzun bir mektubun içinden çıkan bu biyografi ilk kuşak Jön Türklerden Tevfik Nevzad'ın bilinen biyografisine ciddi katkılar sağlayacak niteliktedir.[25] Biyografiyi değerli kılan ise aileden birisinin kaleme almış olmasıdır.

Belirli bir sistematik içinde yazılmamış olmasına rağmen Benal Nevzat'ın babasına ilişkin kaleme almış olduğu bu biyografi Tevfik Nevzat'ın kişisel özelliklerinden yakın çevresiyle olan ilişkilerine kadar geniş bir çerçevede yeni bilgiler içermektedir.

Tevfik Nevzat

1281 (1865) tarihinde İzmir'de İkiçeşmelik'te doğmuştur. Babası, Kırım Harbi'nde büyük yararlıklar gösterip, binbaşılık rütbesiyle taltif olunan, Seferihisarlı Hasan Efendi'dir. Annesi, yine Seferihisarlı, Şeyh Hacı Ömer Efendi'nin kızı Habibe Hanım'dır.
Tevfik Nevzat, İzmir Rüştiyesi'nde okumuş, çok çalışmadığı hâlde, daima sınıfının birincisi olarak, hocalarını, zekâsına hayran bırakmıştır.
Sarı ela gözlü, güçlü, kuvvetli, sıhhat ve neşe kaynağı olan Nevzat, cesaret ve atılganlığı yüzünden, az zamanda, çevresinin gençlerine, adeta bir müşavir olmuştu.
Bir gün İkiçeşmelik delikanlıları arasında çıkan büyük bir kavga yüzünden, Tevfik Nevzat, o zamanın valisinin önüne, şahit olarak çıkar. Vali, suçluları cezalandırır. Tevfik Nevzat'ı yanında alıkoyar: "Oğlum"der, "sözlerin, konuşman çok hoşuma gitti. Sen, cesur, mert bir delikanlısın, fevkalade bir zekâ var. Bir daha, şahit sıfatı ile de olsa bunların arasında bulunmamağa dikkat et."
Tevfik Nevzat, hemen hükümet konağından çıkar. Doğru Natırzade Medresesi'nin bir odasında ders veren Bıçakçızade Hakkı Bey'e gider ve kendisine ne mümkünse, okutmasını, öğretmesini rica eder. Ve böylelikle, Arapça, Farsça ve edebiyat tahsiline başlar.
1297 tarihinde, Gümrükler Dairesi'ne girer. Fakat artık, onun ruhunda tutuşan, uyanan okuma ateşini, hiçbir şey söndüremez. Hukuk kitapları alır. Bir taraftan onları okumağa, bir taraftan da, o zamanın büyük bilginlerinden olan Yozgatlı Mustafa Keşfi efendiden, Arapça derslerine devam ederek, ondan icazetname alır. (almaya çalışır.)
İki üç senede, Arapça ve Farsça anlayacak ve yazacak derecede bir bilgi sahibi olduktan başka, Türkçede de (ilerleyerek), İzmir'in en iyi, en açık Türkçe yazan ve en kolaylıkla nazım yapan bir genci olur.
Yazı yazmağa başladığı vakit, yazılarına ismini koymaya cesaret edemez. Yazı hayatında yeni doğduğunun işareti olmak üzere, "Nevzat", yani *yeni doğmuş*, takma ismi ile yazı yazmağa başlar. Ve sonra, bu takma ismi, kendi Mehmet Tevfik ismine ilave ederek, İzmir'in, Tevfik Nevzad'ı olur.
Yazı hayatına başlarken aldığı, Nevzat ismini, sonra, tıbbiyeden Avrupa'ya kaçan kardeşine (Refik Nevzat), yeğenlerine, kendi çocuklarına ve karısına vererek, bundan tam seksen küsur sene evvel, soyadı olarak almıştır. (1304)
Gümrükler idaresinde epeyce zaman devam eder. Az zamanda, Gümrükler yazı işlerinin önemli bir elemanı olur. Hatta sade oranın değil, İzmir'de istida yazdırmak isteyenlerin başlıca yazıcısı olur. Urla'da olan bir tahkikat için,

Benal Nevzat'ın mektubunun ilk sayfası.

Gümrükler idaresi, Nevzad'ı Urla'ya gönderir. Fakat oradaki yaşlı başlı memur: "ben böyle bir çocuğun önünde ifade veremem, buraya adamakıllı birini gönderin de, ifademizi alsın", diye İzmir'e yazar. Fakat İzmir'den: "Siz ona ifadenizi verin, o kendisi gençtir ama aklı başındadır," cevabını verirler.

O zaman İzmir'de tek bir gazete, *Aydın* ismindeki yarı resmi bir gazete vardı. Edebiyat meraklıları bu gazeteye yazardı. Tevfik Nevzat da, oraya yazılar verirdi. Sonra, İzmir gibi ticari ve iktisadi önemi olan bir yerde, mahut vilayet gazetesinden başka bir gazete olmayan bir zamanda, İzmir'in ilk gazetesi *Hizmet*'i, birkaç arkadaşı ile kurdu ve oranın başyazarlığını yaparak, hâlâ büyük bir zevkle okunacak, kıymetli, açık Türkçe ifadeli, memlekete yararlı yazıları yazmağa başladı.

1302 (1886) senesinde, üç arkadaş: Tevfik Nevzat, Bıçakcızade Hakkı Bey, Uşşakizade Halit Ziya, *Hizmet* gazetesini kurdular. Sonra, Bıçakcızade'nin ayrı bir gazete çıkarması ve 1308'de Halit Ziya Bey'in, Reji idaresi umumiyesinde başkâtipliğe atanması üzerine İzmir'den ayrılması ve İstanbul'a yerleşmesi ile Tevfik Nevzat, son tutuklanması olan 1319 senesine kadar, Bab-i Ali'nin her türlü tehdit ve baskısına ve gazeteyi sık sık kapatmalarına rağmen, (*Hizmet*'i) tek başına çıkartmıştır.

Esasen Avrupa'ya kaçmakla büyük bir itham altında mimlenmiş, sürgünlere gidip gelen bir adamla, o zamanlar, beraber çalışmak isteyen pek çok insan bulunmazdı.

İzmir'in İdadi mektebinin açılmasında, Tevfik Nevzad'ın, büyük hizmet ve gayretleri olmuştur. Ve idadinin, Edebiyat, Kavaid-i Osmaniye ve sonra hukuk bilgileri hocalıklarını üzerine alarak, yetiştirdiği kıymetli gençlere, ruhundaki istiklal ve hürriyet ateşini aşılamıştır.

Bir gün, İdadi imtihanlarının birinde, imtihan heyetinin odasında, oldukça kalabalık bir topluluk önünde, bir genç talebenin vatan hakkında verdiği bir imtihandan sonra, ruhundaki istiklal ateşinin coşmasına karşı gelemeyen Nevzat, oradaki bir Türk bayrağını eline alıp: "Ne zaman bu bayrağı elimize alıp, yaşasın Cumhuriyet, diye, bağıracağız," demiş. Bunu, o gün orada bulunan Bıçakcızade Hakkı Bey, anlatırken: "Nevzad'ın bu hareketi üzerine, orada bulunanları bir ölüm sessizliği kapladı, bütün bina başımıza yıkıldı zannettik," derdi. Çünkü orada bulunanlar arasında, padişaha yaranmak için bunu jurnal edecekler eksik değildi.

Yine bir gün, İzmir kıraathanesinde, arkadaşları ile otururken, Nevzat: "Bize ne kadar baskı yapsalar, ne kadar takip etseler boştur. Bu memlekette Meşrutiyet olacak, mebusan meclisi kurulacak ve benim kızlarımdan birisi mebus olacak," dediği meşhurdur. Hatta, Tevfik Nevzad'ın kızı Benal Nevzat Arıman, mebus olunca, o zamanın ünlü vekillerinden biri olan Şükrü Kaya, Benal Nevzat Arıman'a, babasının bu sözlerini söylemişti...

1304 senesinde Nevzat, İstanbul'da, hukuk imtihanlarına girer ve parlak bir şekilde imtihan vererek, birinci sınıf avukat şehadetnamesi alarak, İzmir'e döner. Ve o zaman İzmir'deki birçok Rum, Ermeni ve ecnebi avukatlar içinde, kendini göstererek, kısa bir zamanda büyük bir nam kazanır ve İzmir'in önemli bir hukukçusu olur...

Tevfik Nevzat, en önemli ve en zor davaları alırdı. Bir gün, Fransız uyruklu Barelly isminde birisinin, çok önemli bir davasını alır. Ve asıl katillerin, şuraya buraya yedirdikleri binlerce liralara rağmen, Barelly'yi kurtarır. Bu başarı, Fransız konsolosu ve Fransız sefiri tarafından, Fransa hükümetine bildirilir. Bunun üzerine, Fransa Cumhuriyeti, Tevfik Nevzat'a (Palmes Akademiques) nişanını verir, Nevzad'ı (Officier d'academie) yapar.

Fransa hükümetinin bu nişanı Tevfik Nevzad'a gönderdiği vakit, Nevzat da, Bitlis'de sürgünde imiş. Bir sürgünün Fransa tarafından böyle bir nişanla takdiri, pek tabii olarak, Bab-ı Ali yararını ve vesveseli padişahı, epeyce telaşa düşürmüş olacak ki, Tevfik Nevzat ve arkadaşı tam o sırada aff-ı şahaneye mazhar olmuşlar.

İzmir'de maarif müdürü olup, meşrutiyetten sonra, maarif nazırlığı yapan Emrullah Efendi ile çok samimi dost olurlar. Abdülhamid idaresinin, zulüm ve istibdadına tahammül edemiyerek, 1309'da, birlikte Avrupa'ya kaçarlar. Fakat Emrullah Efendi, yanına, maarif kasasından bir miktar para aldığı için, orada tutuklanır. Tevfik Nevzat, tek başına kalır, Avrupa'da ve orada da, taş basması olarak çıkardığı *Hizmet* gazetelerinde, heyecanlı ve vatansever yazılar, şiirler yazar. Ve bu gazeteleri gizli olarak Türkiye'ye sokmağı başarır...

İstibdat ve taassubun, bütün kuvvetiyle hüküm sürdüğü, kadınların, erkeklerle değil beraber, yalnız bile sokağa çıkmalarının büyük suç sayıldığı bir devirde, Tevfik Nevzat, karısını ve çocuklarını alır ve o zaman Güzelyalı ilerisindeki, güzel bir kır gazinosu olan Atanasula birahanesine gider, ailesi ile otururdu ve o vakitte cinayet derecesinde büyük bir suç olan, karısının peçesini açtırırdı.

Tevfik Nevzat, o kadar açık kalpli ve medeni cesaret sahibi idi ki, oruç tutmamanın, kanunen bile, cezaya mucip olduğu bir zamanda, oruçsuz olduğunu saklamazdı...

Bir gün tapu idaresinde bir memur olan Mustafa Efendi isminde, uzaktan bir ahbap, Tevfik Nevzad'ı, Tokadizade Şekibi, Taslızade Doktor Ethem Beyi, Mevlevi Şeyhi Nuri Efendiyi evine davet eder. Bunlar, pek tabii olarak, yerler, içerler, içtikce coşarlar. Birkaç kadehten sonra da, istibdat idaresi ve Abdülhamid'e atıp tutmağa başlarlar. Odadaki yüklük içine (büyük dolap) daha evvelden gizlenmiş olan bir hafiye, bunların söylediklerini hemen bir jurnal yapar, Bab-ı Ali'ye verir ve bunların hepsi, Bitlis'e sürülür. Konuşmaları sırasında Abdülhalim Memduh'tan da bahsettikleri için, o da, kafileye katılır. Bunlar, Bitlis'e sürüldükten sonra, meşhur hafiye Şakir Paşa, İzmir'e gelir, ne kadar sivri sakallı varsa, hepsini tutuklayıp, uzun uzadıya sorguya çeker, çünkü Nevzat, sivri sakallıdır. Binaenaleyh, yuvarlak sakal bırakmayıp da, Tevfik Nevzat'ı taklit edilerek, sivri sakal bırakanlar, onu seviyor, onu takdir ediyor demektir...

Tevfik Nevzat ve arkadaşları, Bitlis'te sekiz ay kalırlar. Yüksek vicdanlı, çok iyi bir zat olan Bitlis Valisi Ali Paşa bunlara, elinden gelen her şeyi yapar, her türlü rahatlarını te'min etmeğe çalışır. Sohbetlerinden o kadar hoşlanır ki, gece gündüz, bunları, konağına davet eder. Hatta bunların yaptıkları ihtilal ve firar planlarına bile iştirak eder ve kolaylıklar gösterir. Bütün bu ihtilaller ve firar planlarını hazırlayan, nihayetsiz hayal kudretinin, ateşli kalbinin önüne geçilemeyen Nevzat'tır.

Yine Bitlis'de bir gün, böyle bir ihtilal hareketi, büyüye büyüye, İstanbul'a kadar gelir. Abdulhamid'i tahttan

indirmeye gelince, Nevzat o kadar değer ve o kadar kendinden geçer ki, hemen Tokadizade Şekip Bey, Nevzad'ın önüne diz çöker ve: "Aman padişahım, o zaman beni unutma", der.

Nevzad'ın hayal kuvveti o kadar geniş, teşebbüs kudreti o kadar büyüktü ki, yine bir gün, Bitlis'te, kırlarda dolaşırken bir pancar görür, hemen orada koca bir şeker fabrikası düşünür. Günlerce, onun üzerinde çalışır araştırmalar yapar, kitaplar getirir, neticede şeker fabrikaları orada kurulmaz ama Nevzat, bir şeker fabrikası için lazım gelen bilgiyi toplar. Yine bir gün Bitlis'ten kurtulmak için çareler düşünürken, Nevzat, padişaha bir telgraf çekilmesini teklif eder. Ve: "Adalet isteriz," diye bir telgraf çekilmesi fikrini ortaya atar. Epeyce tartışmadan sonra Tevfik Nevzat Tokadizade Şekip, Doktor Ethem, Abdülhelim Memduh, bu telgrafa imza koymağa karar verirler. Mevlevi Şeyhi Nuri Bey: şimdilik buranın havasına, suyuna alıştım, daha fena bir yere sürülmek niyetim yok, ben bu telgrafa imza koyamam, diye, imza etmekten çekinir...

Bu telgrafı, Ali Paşa tarafından alan, Abdülhamid, derhal: "ne demek istiyorlar?" diye sorar. Ali Paşa da: "aflarını istiyorlar", cevabını verir. Zaten, Nevzat'a, Fransa hükümeti tarafından verilen bir nişan dolayısı ile bunların aflarına bahane arayan Bab-ı Ali, bunun üzerine, tabii, Şeyh Nuri bey müstesna, diğerlerini affeder ve Bitlis'ten dönerler...

Bir gün Eşref, Tevfik Nevzad ve daha birkaç kişinin, polis müdürlüğünde tutuklu oldukları haberi alınır. Hemen doğruca, vali Kamil Paşa'nın yanına çıkar ve: "ben bu kadar alçak bir adam mıyım ki, İzmir'deki, bütün erbabı namusu toplamışsınız da, beni hariç bırakmışsınız, beni de, onların yanına götürün," der...

Tevfik Nevzat, Eşref, Bıçakcızade Hakkı Beyler, Bektaşi olmak isterler. Onları bu fikre yaklaştıran da, ince nükteleri ve zarif sözleri ile meşhur olan ve o zaman İzmir'de hâkimlik yapan Bektaşi Şeyhi Ruhi Baba'dır. Bu üç arkadaş, nasip almak için Ruhi Baba'nın kapısında beklerlerken, aralarında, kim önce girecek içeriye diye, bir tereddüt hâsıl olur. Hemen Eşref, Nevzad'a: "Sen önce gir, ben beş dakika daha Müslüman kalayım", der...

O zaman, İzmir'in büyük tüccarlarından Aleko Tahminci Efendi, bir gün, bir istid'a için, Tevfik Nevzad'a gider. Konuyu anlatır ve Vilayete verilmek üzere, bir istid'a yazmasını ister. Nevzat, "peki," der. Tahminci: "ne gün gelip istid'ayı alayım, deyince," "Ne gün ne demek?" der, "otur yazayım." Ve hemen, bir kâğıt alır, istid'ayı yazar, verir. Tahminci, doğru Vali Kamil Paşa'nın yanına çıkar, istidayı verir. Kamil Paşa, kâğıdı okur ve sonra: "Bunu Nevzat Bey mi yazdı", der. Tahminci'nin, "evet," demesi üzerine, yanında bulunan oğlu Sait Beye: istid'ayı uzatarak: "al oku, iktidara bak," der.

Vali Kamil Paşa, önceleri, Nevzat'tan çok çekindiği, hatta yanına kabul etmek istemediği halde, sonraları, Nevzad'ı çok takdir eder ve bir dereceye kadar, himaye eder görünürdü.

Bir gün, Alaçatılı on sekiz yaşında bir Rum genci kaybolur. Meşhur azılılardan olan Alaçatılı palikaryaları, bu çocuğu, ya Türkler, ya da Yahudiler öldürdü, diye, bir vaveyla koparırlar. Başlarında papazları olduğu halde toplanır, hükümet konağı önüne gelirler. Bu öyle bir manzara alır ki, çarşılarda dükkânlar kapanır, herkesi bir korkudur alır. Rus çarının, İzmir Rumlarına hediye ettiği, Aya Fotini kilisesinin muazzam, büyük çanı, İzmir ufuklarını inletmeğe ve bütün Rumları toplantıya davet eder. Vali Paşayı bir telaştır alır. Kapitülasyon belası var, ne yapsın? Bunun önüne nasıl geçsin? Bunlara nasıl söz anlatsın? Hükümet konağının önündeki coşkun halkı nasıl dağıtsın? Bunu kim yapabilir. Bunu yapsa yapsa, Tevfik Nevzat yapar. Hemen, zekâsına ve herkese telkin ettiği sevgi ve saygıya emin olduğu Nevzat'a, gizlice bir polis gönderip, çağırtır.

Nevzat gelir. Hükümet konağı önünde toplanan Rumlara, güzel bir konuşma yapar. Hükümet, bu çocuğu mutlaka bulacaktır, diye teminat verir. Ve orada, bir olay çıkarmak için toplananlar: Zito Nevzat Bey, diye gösteri yaparak, oradan ayrılırlar. (O sırada İzmir'de hâkim olarak bulunan, sonra Zonguldak mebusu olan Yusuf Özenci, bu olayı şahit olmuştu.)

Fakat her iyi şeyin, bir fena tarafı olduğu gibi, Abdülhamid de Nevzad'a gösterilen bu sevgi ve itimattan çok kuşkulanır, tedirgin olur. Bilhassa, hükümet önünde toplanan Rumların Zito Nevzat demeleri ve padişaha zito dememeleri, hafiyeler için bulunmaz bir fırsat olur.

Bu vaziyetten faydalanarak, hafiyeler, Nevzad'ın, önemli bir tehlike olduğunu padişaha jurnal ederler. Hâlbuki iyi bir hükümetin, kapitülasyon devrinde, önemli bir olay çıkabilmek istidadını gösteren böyle bir olayın önüne geçtiği için Nevzad'a teşekkür etmesi lazımdı.

Güzelyalı'da başlattığı, o vakte kadar, İzmir'de görülmemiş modern tarzda, parkeli, altı ve sekiz köşeli odaları, bütün cephesinde kolonlu, şahane balkonları, içinde mükellef salonları, hatta yüz şişe şarap alır kavı (cave) bulunan Villa için Abdülhamid'e: Zatışahanelerinin yirmi beşinci tahta çıkma sene-i devriyesine yaptırılan saat kulesine, Nevzad'ın nazire yaptırdığını jurnal etmişlerdi. Hatta hafiye olduğu söylenen bir zat, Tevfik Nevzad'a, güya şaka olarak: "ister misin seni jurnal edeyim de, şu özene bezene yaptırdığın evde, bir gece bile yatmadan, sürgüne gidesin," demiş. Ve hakikaten Nevzat, büyük saadet emelleri ile yaptırdığı güzel evinde, bir gece bile yatmadan tutuklanır...

Vapursuzluktan, iskelelerde, binlerce asker bekler ve telef olurken, İzmir'e, özel bir vapurla, bir heyet gelir ve Nevzat'la şair Eşrefi tutuklarlar.

Nevzad'ı, Kordon'daki yazıhanesinden alıp, doğruca, onları götürmek için gelen özel vapura götürürler. En azılı bir cani imiş gibi, evine gitmeğe, karısını ve çocuklarını görmeğe müsaade etmezler. Evine de, zararlı yazı aramak için bir heyet gelir. Buldukları bütün yazıları, kitapları, hatta çocuklarının okul defterlerini, çuvallara doldurup, götürürler. Böyle araştırmalara alışkın olan Nevzad'ın karısı, bunu yalnız bir araştırmadan ibaret zanneder, fakat her vakit ki gibi, kocasının heyetle beraber gelmeyişinden tedirgin olur, şüphelenir ve sabırsızlıkla Nevzad'ın gelmesini bekler...

Sırası gelmişken, şunu da söyleyeyim ki, Nevzad'ın karısı Cemile hanım, Türk kadınlığının iftihar edeceği, övüneceği, kıymetli kadınlardan biridir. Kocasının bütün felaketlerine, yılmadan ortak olmuş, hayatını, felaketler, mahrumiyetler içinde geçirmiş, kocasına elinden gelen maddi-manevi yardımı yapmış, onu desteklemiş, teselli etmiş ve onun vefatından sonra da, bütün hayatını, çocuklarının tahsil ve terbiyelerine adamış, iyi ahlaklı, cesur, hakikaten Nevzad'a eş, yüksek ruhlu bir Türk hanımıydı. 1936 senesine kadar yaşamış, Türk kurtuluşunu, devrimini, kocasının ideallerinin hakikat oluşunu ve kızlarından birinin, Büyük Ata'nın, ilk kadın mebuslardan biri olduğunu görmekle, çektiği felaketlerin tesellisini, bir dereceye kadar bulmuştu.

Tevfik Nevzad'ın vefatından sonra, bu yüksek ruhlu, cesur Türk kadını, Abdülhamid'e ve bütün vükelasına hitaben, birer mektup gönderip, kocasının ölümünden onları sorumlu tutan ve kendilerinin daha feci ölümlerle öleceklerini, yaptıkları fenalıkların, her birinin birer zebani olarak, ölüm döşeklerinde, karşılarına dikilip, onlara azap edeceğini ve çoluk çocukları ile sofra başında otururken, masum bir aileyi mahvettiklerini ve üç küçük yavruyu babasız bıraktıklarını hatırlamalarını yazan, dehşetli birer mektup göndermişti ki, bunun üzerine, Bab-ı Ali'den hemen İzmir'e, iki kişi gelmiş ve Nevzad'ın oğlu ve ya yakın erkek akrabası var mı diye, günlerce araştırma yapmışlar. Nevzad'ın karısını vilayete çağırmışlar, sorguya çekmişler ve bu mektuplar, kimin tarafından yazıldığını mutlaka söylemesini ve eğer söylemezlerse çok vahim akıbetler olabileceğini söylemişler. Nevzad'ın

cesur karısı: "Bu mektupları ben yazdım, ne lazımsa, bana yapınız, haksız yere başka ocaklar söndürmeyiniz. Canım yanıyor, elbette yazarım. Ben söyledim, kızım yazdı. Zaten, bana fazla ne yapabilirsiniz? Beni de mi öldüreceksiniz?" Demiş. Ve Vali Kâmil Paşa'ya dönerek: "sizin hanımlarınız, bu kadar bir şey yazmazlar mı?" Demiş. "Verin kalem, kâğıt, sizin önünüzde yazayım." Demiş. Odaya girer girmez, Nevzad'ın karısı, yüzündeki peçeyi açmış ve öyle konuşmuş. Bir aralık, heyetten biri: yüzünü kapatmasını, namahrem olduğunu söylemiş. Cemile Nevzat Hanim: benim kocam, yüzümü daima açtırırdı, "insana hava lazımdır," derdi ve "ben, senin namusuna yerden göklere kadar eminim, derdi," demiş. Ve konuşmasına devam etmiş...

Bir gün, zararlı evrak aramak için, Nevzad'ın yazıhanesini basıp, buldukları evrakı alırlar ve Nevzad'ı da beraberinde alarak, evini de aramağa giderler. Bir gece evvel, okuduğu Avrupa gazetelerini ve Fransızca Kuran tercümesini (Koran Analise) evinde, salondaki piyanonun üzerinde bırakan Nevzat, kendi kendine: "acaba bu sefer Van'ı mı, Fizan'ı mı boylayacağız," diye düşünerek, heyetle beraber, evinin yolunu tutar. Fakat heyetin geldiğini gören ve böyle ziyaretlere alışkın olduğu için niye geldiklerini anlayan ve kocasının okuduğu gazetelerin, yasak Avrupa gazeteleri olduğunu bilen, Nevzad'ın zeki ve cesur karısı, hiç soğukkanlılığını kaybetmeden, piyanonun üstündeki bir tomar Avrupa gazetesini alır, abdesthaneye atar ve üzerine de, bir kova su döker.

(Tabii o zamanlar, yüznumaralar alaturka oldukları için, bir deste gazeteyi kolaylıkla alır.) Koran Analise'yi de, hemen alır, doğruca çocuklarının İngiliz mürebbiyesinin odasına götürür onun kitaplarının arasına koyar.

Nevzat heyetle beraber eve gelince, gözleriyle, evvela piyanonun üstünü arar, gazeteleri göremeyince, bir nefes alır. Ama acaba hangi köşeden çıkacaklar, diye, evinin aranması bitinceye kadar, endişe içinde kalır. Tabii İngiliz mürebbiyenin odasına girmezler, çünkü kapitülasyonlar zamanında İngiliz uyruklu bir kadının odasına girmek araştırma yapmak kimin ne haddine... Tevfik Nevzat, son tutuklanmasında, yazıhanesinden alınıp, doğruca onu almağa gelen özel vapura götürülür. Tam sandala bineceği sırada, bakar ki, Eşref de, sandalın içinde. (O zaman gemiler İzmir rıhtımına yanaşmazdı, vapura gitmek için sandala binmek gerekirdi.) Eşref hiç hayret etmez, gayet sakin ve tabii bir tavırla: "Nevzat", der, "senin iş ikileşti, birisi avukatlık etmek, birisi de sürgüne gitmek."

Bunları İstanbul'a götürürler. Ve Sultanahmet hapishanesine koyarlar. Koğuşun kapısı biraz güçlükle açılır. Bunlar, İstanbul'da, güya muhakeme olurlar. Suç sebepleri: ihtilal hazırlamak ve Padişahın şahsına suikast hazırlamaktır. Hâkim, durur durur Nevzad'a: "ne için sakalın sivri? Ne için Avrupa'ya kaçtın? Ne için kardeşin ve yeğenin Avrupa'da okuyorlar? Neden birkaç defa sürgüne gittin?" gibi, bir kanun adamına yakışmayacak sorular sorar. Nevzat da, bunlara, kendisine layık cevapları verir, fakat kendisini mutlaka mahkûm edeceklerini anlamakta gecikmez ve: ("ben, pek sarahaten masumum. Eğer, benim mutlaka bir belaya uğratılmaklığım lazım ise, keyfen veya idareten bir şey yapınız. Allah aşkına, adalet-i osmaniyeyi, bu kadar lekedar etmeyiniz, der.")

Eşref de, yargıcın her sorusuna, kendisine has olan nükte ve hazır cevaplılıkla karşılık verir. Nihayet, yargıç dayanamayarak: "sakallı, ileri gidiyorsun," der. Eşref de, hiç, istifini bozmadan: "vallahi hâkim efendi, iki saattir şuradayım, bir adım bile ileri gittiğim yok," cevabını, verir.

Sonunda, Nevzat üç sene, Eşref de bir sene kalebentliğe mahkûm edilir. Mahkûmiyet müddetini geçirmek üzere, Tevfik Nevzat'ın Payas Kalesine gönderilmesi kararlaştırılmışken, bilinmez ne sebeple, Adana'da alıkonulmuş ve Kaleli bir yere gönderilmesi için yaptığı müracaatları daima reddedilmiş ve cezası kalebentlik iken Adana hapishanesinde, en ağır kürek cezası çekmiştir. Hatta birçok zamanlar, hücre cezası görerek, ailesi ile bile, mektuplaşması yasaklanırdı. Hapishanedeki tutuklular, bu hale tahammül edememiş, kendisine acımışlar. Adam öldürmekten onsekiz seneye mahkûm bir kasap ağlayarak: "bey, benim adresimle ailenle mektuplaş," demiş. Nevzat'ın ailesi, çok zaman, o kasap vasıtası ile Nevzat'la mektuplaşmak imkânını bulabilmişti...

Mahkûmiyetini bitirmeğe iki üç ay kalmışken, 17 Mayıs 1321 (1905)'de, cinayetlerini daima gizli yapan, zekâ ve ilerleme düşmanı, korkak, kanlı padişahın emriyle, hapishanede boğdurulmuş, intihar etti, diye duyurulmuştur.

Mezarı, Adana'dadır. Tevfik Nevzat ölünce, onun ölümünden bile korkan istibdat idaresi, izini, yerini bütün bütün kaybettirtmek için, kimsesizleri koydukları yere gömerler... Meşrutiyetten sonra, Adanalılar kendisine bir kabir yaptırmış ve üstüne de: Şehid-i hürriyet İzmirli Tevfik Nevzat yazılmıştır. Daha sonra Adana Ziraat Mektebi'ne müdür olan, Tevfik Nevzad'ın kabri, asri mezarlığa nakledilmiştir.

Allah, hepsine de, gani gani rahmet eylesin.

DİPNOTLAR

1 *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul, 2008, s. 622.

2 Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları*, Ankara, 2000, s. 573-574. Ziya Somar, *Bir Adamın ve Bir Şehrin Tarihi: Tevfik Nevzad*, İzmir, 2001. Tevfik Nevzat hakkında bugüne değin hazırlanmış olan en kapsamlı bu iki değerli çalışmadan bu makalenin hazırlanmasında geniş bir şekilde yararlanılmıştır.

3 Ö. Faruk Huyugüzel, age, s. 574.

4 Ö. Faruk Huyugüzel, age, s. 574-575.

5 İzmir basın hayatına damgasını vuran *Nevruz* ve *Hizmet* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ziya Somar, *Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir*, İzmir, 2001.

6 Ziya Somar, *Bir Adamın ve Bir Şehrin Tarihi: Tevfik Nevzad*, İzmir, 2001.

7 Şükrü Hanioğlu'na göre Tevfik Nevzat ve Emrullah Beylerin kaçışı, dönem içerisindeki diğer kaçışlardan farklı bir nitelik taşımaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şükrü Hanioğlu, *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İstanbul, 1988, s. 135-137.

8 Ö. Faruk Huyugüzel, age, s. 576.

9 Ö. Faruk Huyugüzel, age. s. 576.

10 *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul, 2008, s. 622.

11 Ziya Somar, age, s. 77-78.

12 Ö. Faruk Huyugüzel, age, s. 576.

13 Ziya Somar, age, s. 18.

14 Ö. Faruk Huyugüzel, age, s. 577.

15 Ö. Faruk Huyugüzel age, s.578.

16 Ziya Somar, age, s. 150.

17 Huyugüzel araştırmasında, ailenin intihar iddialarını belgelendirmek amacı ile Tevfik Nevzat'ın yeğeni Fethi Nevzat'ın bir mektubunu vermekle birlikte, o dönemde aynı hapishanede mahkûm olarak bulunan ve olayın görgü tanığı olan İzzet Ulvi'nin bir mektubuna dayanarak Tevfik Nevzat'ın intiharında karanlık bir yön olmadığının altını çizmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ö. Faruk Huyugüzel, age, s. 578.

18 Yaşar Aksoy, "İzmir'in İlk Kadın Milletvekili Benal Nevzat", *Hürriyet* gazetesi, 12 Haziran, 2011.

19 Sibel Duruoğlu, *Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri*, Ankara Üni. Sos. Bil. Ens. (Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi), Ankara, 2007, s. 95. Refik Nevzat hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul, 2008, s. 455-456. Ö. Faruk Huyugüzel, age, s. 509-515.

20 Sibel Duruoğlu, age, s. 96.

21 Serap Tabak, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Vilayeti*, Ege Üni. Sos. Bil. Ens. (Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi), İzmir, 1991, s. 145.

22 Aykar Alat, *Benal Nevzat Arıman'ın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma*, Ege Üni. Sos. Bil. Ens. (Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi), İzmir, 1999, s. 7.

23 Ö. Faruk Huyugüzel, age, s. 101.

24 Yaşar Aksoy, "Hürriyet Şairi Tevfik Nevzat'ın Mirasçısı Benal Nevzat", *Kaptis*, Şubat 1989, s. 62-64.

25 Benal Nevzat'ın kaleme aldığı bu biyografi belirli bir sistematik içerisinde yazılmamış daha çok anekdotlardan ve oldukça uzun ve sık tekrarlardan oluşan bir metindir. Akışı bozan tekrarların olduğu bu bölümler metinden çıkarılmış ve (...) şeklinde gösterilmiştir. Bunun dışında metindeki yazım ve imlâ hatalarına dokunulmamıştır.

AYNI GÜN KARGO!

HER SİPARİŞE, TÜRKİYE'NİN EN ÇOK OKUNAN
EDEBİYAT DERGİSİ SABİTFİKİR HEDİYE!

///idefix.com/

ALMANYA'DAN ÜÇ HAYAT

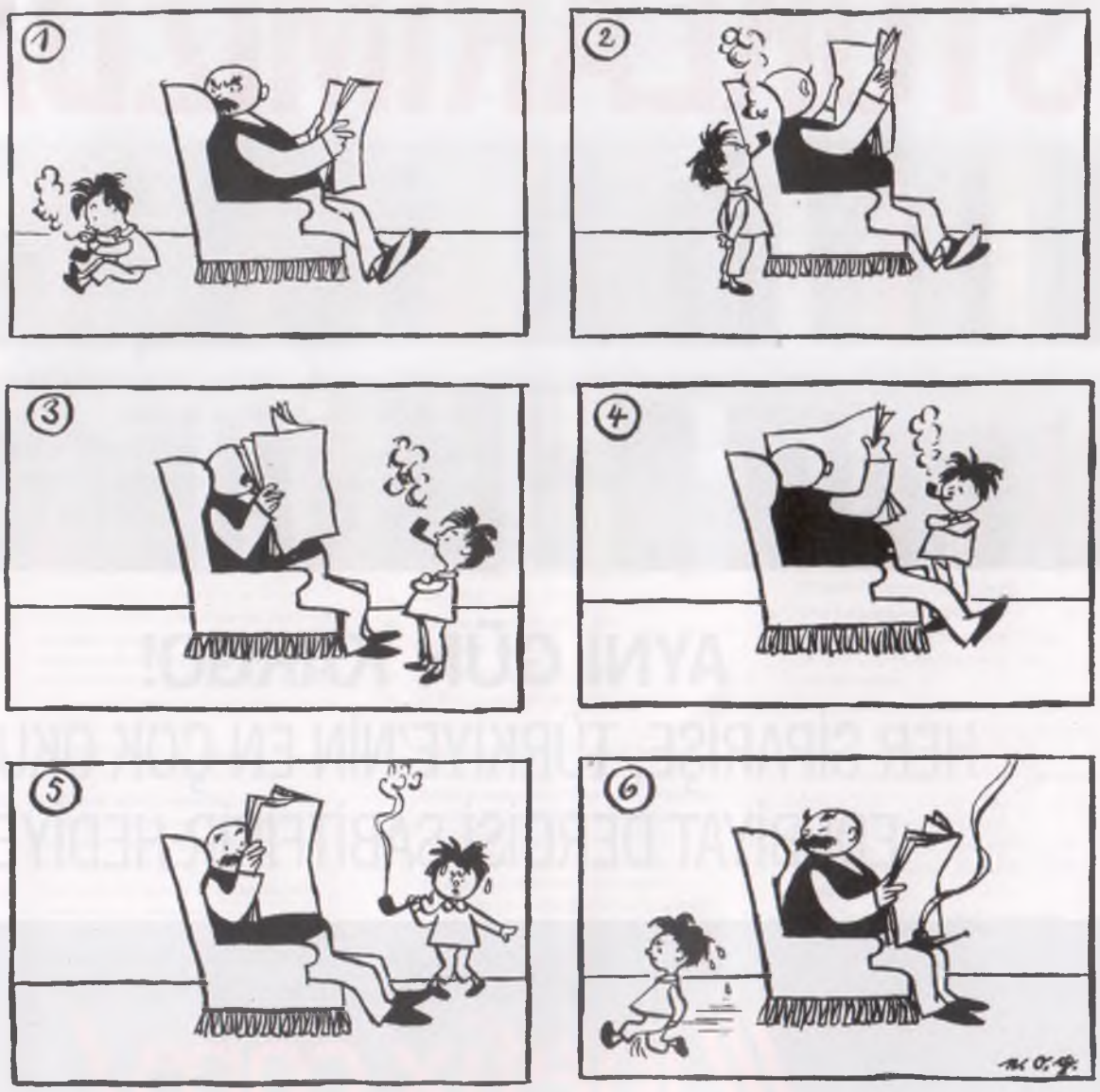
BABANIN OĞLUNU BIRAKIP GİTMESİ, KIZIN BABAYA VEDASI

PERİ EFE

Almanya'da Weimar Anayasası'nın yürürlükte olduğu dönem bilindiği gibi 1933'te Naziler tarafından sona erdirildi. Nazi terörü ülkedeki değişik kesimler üzerinde olduğu gibi entelektüeller üzerinde de müthiş bir baskı oluşturdu; kimileri bu terör altında sağ kalamadı, kimileri kaçtı, kimileri de terör altında yaşamayı göze almak zorunda kaldı. Bu yazıda Nazi terörü altında yaşamayı göze alan çizer Erich Ohser, kendisi bir Nazi olan Gerhart Weise ve onunla yüzleşen kızı Eva Züchner'in hayatlarına odaklanacağız.

Erich Ohser'in *Berliner Illustrirte Zeitung*'da 1934'ten itibaren yayınlanmaya başlanan ve e.o.plauen olarak imzaladığı *Vater und Sohn* resimli hikâyelerinden bir örnek.

Vater und Sohn, hazırlayan Franz Eppert, Hueber, Münih, 1976.

Türkiye'de Almanca eğitim verilen okullarda okumuş olanlar ya da hayatlarının bir döneminde Almanca öğrenmeye uğraşanlar için tanıdık bir kitaptır *Vater und Sohn*. Yani baba ve oğlu. Almancanın geçerli olduğu bölgelerde de dil dersi kitabı olarak kullanılır. Dersle iç içe geçtiği için çizimler çok hoşa gitse bile kim çizmiş, ne zaman çizmiş, Almanca öğretmek için mi çizmiş, bunlar aklına gelmez insanın. Oysa bir baba ile oğlunun maceralarını anlatan bu resimli hikâyeler dil öğretme amacıyla üretilmemişlerdir, inceliklidirler. Ve görünenden daha farklı mesajlar taşırlar belki de. İlk yayım tarihinden bugüne kadar popülerliklerini korumuşlar, birçok ülkede tekrar tekrar basılmışlardır. Çizerinin hikâyesi ise trajiktir. Bu e.o. plauen müstear isimli Erich Ohser'in hikâyesi. Aynı zamanda Ohser için çok belirleyici bir rolü olan Gerhart Weise'nin de hikâyesi.

Çizer Erich Ohser ve oğlu Christian.

Der verschwundene Journalist *(Kayıp Gazeteci), Eva Züchner'in kitabının adı. Kendi ifadesiyle bir resme, imaja, görüntüye vedadır bu kitap. Babasının hikâyesini araştırır, bulur ve yazar. Çok sayıda arşivde çalışarak tek tek topladığı bilgilerle babasının yani Gerhart Weise'nin hayat hikâyesini kurar ve kafasındaki o zamana kadar yaşattığı baba resmiyle de vedalaşmak zorunda kalır.*

11 yaşımdan beri bildiğim *Vater und Sohn*'un çizeriyle çok yakınlarda tanıştım sayılır ve hikâyesini de bu iz sürme sayesinde öğrendim. Kendi geçmişiyle yüzleşme örneklerinden biri olan esas kaynağımı yazım tekniği, araştırma yöntemi, dili, içeriğinin tutarlılığı, dip notlama sisteminin tutarlılığı gibi alanlarda sorgulamıyorum, sınamıyorum ve kitabı tanıtmayı da amaçlamıyorum. Bu yazı hem Nazi Almanyası'nı hem sonrasının insanlar üzerindeki yıkıcı etkisini hem de o dönemle ve yakın çevresiyle yüzleşme çabalarından birini göstermeyi amaçlıyor. Bunu da Erich Ohser, Gerhart Weise ve Eva Züchner'in neredeyse birbiri içinde gelişen hayat hikâyelerini izleyerek yapacağım. Bu, yazının takibini zorlaştırabilir, ancak yazıyı hayatın akışına göre kurgulamanın yaşanan trajediyi ve yüzleşme çabasını daha açık ortaya koyacağını düşünüyorum.

Önce çizer Ohser'ın hayatını Weise ile kesiştiği yere kadar takip edelim.

E.O.PLAUEN YANİ ERICH OHSER

Erich Ohser, 1903'te Çek sınırına yakın Sachsen bölgesindeki Untergettengrün'de doğar. Müstear isminde kullandığı Plauen'e taşındıklarında 4 yaşındadır, okula orada gider, çilingirlik eğitimi görür. Ama eğitimine Leipzig Sanat Akademisi'nde devam eder ve yüksek lisans derecesiyle mezun olur. İlan ve tabela ressamlığından ileride aynı kaderi paylaşacağı Erich Knauf'un yardımıyla basına yönelir. Knauf o yıllarda yerel gazete *Plauener Volkszeitung*'da redaktör olarak çalışmaktadır. Ohser, 1923'te Leipzig'de *Neue Leipziger Zeitung*'da ek redaktörü olarak çalışan yazar Erich Kästner'le tanışır; aynı gazetede Kästner yazar, Ohser çizer. 1928'de SDP'ye (Alman Sosyal Demokrat Partisi) üye olan Ohser, 1929'dan 1933'e kadar parti dergisi *Vorwärts*'de NSDAP'ye (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) ve partinin ileri gelenlerine karşı hayli sert karikatürler çizer.

1928'de her üçü de yani Erich Knauf, Erich Kästner ve Erich Ohser, Berlin'de çalışmaktadırlar. 1929'da Kästner'le Ohser birlikte Paris'e giderler. Ertesi yıl da Leningrad ve Moskova'ya. Aynı yıl okul arkadaşı Marigard Bantzer'le evlenir. Oğulları Christian 1931'de dünyaya gelir.

Artık dönem değişmektedir, Nasyonal Sosyalistlerin 1933'te Berlin'de yaktıkları kitapların arasında her ikisinin de çalışmaları bulunur, yani Kästner'in yazıp Ohser'in resimlediği kitaplar. Bundan sonra her üçünün yolu ayrılır, Kästner İsviçre'ye giderken, diğer ikisi ya işlerini kaybederler ya da meslekten men anlamına gelen uygulamalarla karşılaşırlar. Kästner de daha sonra Almanya'ya geri dönecek, müstear isimle çok sayıda çalışmasını yayınlayacak, iki kere Gestapo tarafından da sorgulanacaktır.

İşsiz kalan Ohser bir süre sonra Ullstein Yayınevi sayesinde siyasi içeriği olmayan çizimlerini kendi adını kullanmaksızın yayınlama izni alır. Ve 1934'te *Berliner Illustrirte*'de ilk *Vater und Sohn* resimli hikâyesini yayınlar. e. o. plauen takma adını kullanmaktadır artık. Kısa zamanda büyük bir popülariteye kavuşan bu

hikâyeleri çizmeye 1937'ye kadar devam eder. Bu arada bu çizimlerden oluşan üç kitabı yayınlanır. 1943'te savaşla giderek ağırlaşan koşullar yüzünden karısı ve oğlu Berlin'den taşınırlar. Kendisi de eski arkadaşı Erich Knauf'la birlikte şehir dışına taşınır. 1940 ile 1944 arasında ise Gerhart Weise ile tanışacağı *Das Reich* adlı haftalık dergide çalışır. Sıkıntılı bir işsizlik döneminden sonra bulduğu bu işte politik karikatürler yapmasına izin verilir.

Tam da burada Ohser için trajik bir önemi olan Gerhart Weise'nin hayatına bakabiliriz. Bunun için önce kullandığım kaynak hakkında biraz bilgi vermeliyim. *Der verschwundene Journalist* (Kayıp Gazeteci), Eva Züchner'in kitabının adı. Kendi ifadesiyle bir resme, imaja, görüntüye vedadır bu kitap. Babasının hikâyesini araştırır, bulur ve yazar. Çok sayıda arşivde çalışarak tek tek topladığı bilgilerle babasının yani Gerhart Weise'nin hayat hikâyesini kurar ve kafasındaki o zamana kadar yaşattığı baba resmiyle de vedalaşmak zorunda kalır.

Babası 21 Eylül 1945'te Berlin yakınlarında Kleinmachnow'daki evlerinden saat 23.00 sularında Sovyet gizli polisi GPU (Gossudarstwennoje Polititscheskoje Uprawlenije) tarafından alınıp götürüldüğünde yazar üç yaşındadır. İşte kafasındaki resim o zamanlardan kitabı yazmaya karar verdiği günlere kadar oluşan bir resimdir.

Bu yazıda iki baba var. Biri resimli hikâyelerinden bildiğimiz bir baba. Gün gelir, oğlunu bırakır gider ya da gitmek zorunda bırakılır. Diğerinde ise çocukluğundan beri görmediği bir babayı kafasında yeniden kuran bir kız vardır. Yüzleşmeyle beraber kafasında kendi yarattığı baba da gider. Ya da gitmek zorunda kalır. Her iki babanın gidişi Almanya'nın yakın tarihiyle iç içedir.

Der verschwundene Journalist (Kayıp Gazeteci) kitabının yazarı Eva Züchner ve annesi Eva Müller. 1946/47 yıllarında çekilen bu fotoğraf sırasında yazar dört, beş yaşlarındadır ve babası Gerhart Weise'nin GPU tarafından götürülmesinin üzerinden yaklaşık bir yıl geçmiştir.

Eva Züchner, *Der verschwundene Journalist. Eine deutsche Geschichte*, Berlin Verlag, Berlin 2010.

Gerhart Weise'nin son fotoğrafı.

Eva Züchner, *Der verschwundene Journalist. Eine deutsche Geschichte*, Berlin Verlag, Berlin 2010.

GERHART WEISE

Gerhart Weise 15 Haziran 1913'te Dresden'de doğar. Öğretmen olan babası I. Dünya Savaşı'ndan geri dönmez. Weise daha 17 yaşına gelmeden Nasyonal Sosyalist Öğrenci Birliği'nin üyesi olsa da sosyal demokrat eğilimli annesi tarafından oradan alınır. Ancak *Freiheitskampf* adlı gündelik gazetede yazmaya başlar. Bu gazete Dresden'in güçlü gazetelerindendir ve gazetenin adının altındaki ibareden de ait olduğu ideolojik yapıyı anlamak mümkündür: "amtliche Tageszeitung der N.S.D.A.P Gau Sachsen" (Gau Sachsen Almanya Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin Resmi Günlük Gazetesi.)

Gerhart Weise, Fürstenschule St. Afra gibi elitlerin gittiği bir okuldan devlet lisesine geçer ama oradan bitirme sınavlarını vermeden ayrılır. Çünkü bir an önce gazeteci olmak istemektedir. Gazeteci olarak eğitimine 1730'daki kuruluş yılıyla şehrin en eski gazetesi olan *Dresdner Anzeiger*'de 24 Nisan 1933'te başlar.

Bu yılla birlikte artık Almanya'da ve tabii Dresden'de de her şey gayet hızlı gelişir. 1933'ten itibaren " kültürbolşevizmi" ile savaşmak maksadıyla "Sonderreferats Judenfragen" (Yahudi meselesine dair özel danışma) bölümünün Alman kültür ve sanat hayatında "Entjudung"u (Yahudisizleştirme) hayata geçirmesinin sonucu olarak Dresden Operası'nın uluslararası saygınlığı olan genel müzik direktörü Fritz Busch görevinden uzaklaştırılır. Almanya'daki ilk toplu kitap yakma 8 Mart 1933'te SA'lar tarafından Dresden'deki Wattinger Meydanı'nda gerçekleştirilir. Bu 10 Mayıs'ta Almanya çapındaki kitap yakmaların genel provası gibidir. 1933 Nisan'ında Prof. Otto Dix Dresden Sanat Akademisi'nden atılır ve aynı senenin 23 Eylül'ünde "Entartete Kunst" (Soysuzlaşmış Sanat) sergisi açılır. Bu sergiye Dix, Gosy, Kirchner, Schmidt-Rottluff, Schwitters gibi ressamların eserleri konulmuştur.

Weise, *Dresdner Anzeiger*'de 1934 yılına kadar çalışır ve 1935'te de *Reichpresseschule*'ye gider. Bu,

nasyonal sosyalist ideolojiye sahip basında çalışacak gazeteci, editör ve redaktör yetiştiren ve askeri eğitim benzeri bir yönteme sahip bir kurumdur. Bu kurum hem SA- Gruplar Lideri (Gruppenführer) hem de *Völkischer Beobachter* adlı derginin şef redaktörü olan Wilhelm Weiß'ın yönetimindedir. Weise, stajyerliğinden ve okulda gördüğü eğitimden sonra Ağustos 1935'ten itibaren resmen gazeteciliğe hak kazanır. Ancak gerekli şartları yerine getirmediği için meslek listesine alınması için yaptığı başvuru reddedilir. Önceleri liberal bir yapısı olan ama giderek yeni duruma uyum sağlayan *Das 12 Uhr Blatt* adlı gazetede yazmaya başlar. Burada film eleştirileri de yazar. 15 aylık çalışma süresince yazdığı 130'un üzerindeki makalenin 30'u film üzerinedir. 1937'den 1939'a kadar ise legal olarak parti organı *Angriff*'te çalışmaya başlar. Ve 1939'da orduya alınarak Köln'deki 2. Ordu Komutanlığı'na telsizci olarak gönderilir. Reichspresseschule'nin müdürü Schwarz van Berk, Goebbels'in talimatıyla dış basın bölümüne bağlı kendine ait bir basın bürosu kurar. Bu, savaşı körükleyen propaganda araçları üretmekle görevli yeni oluşuma 1940'ta Gerhart Weise de katılır. Züchner büronun amacının müttefik savaş karşıtlarına yönelik dezenformasyon olduğunu yazar. Yeni büro için çalışma arkadaşları bulmakta zorlanmaktadır van Berk, çünkü çoğu gazeteci bir sonraki 'yıldırım harekâtı' için batı sınırında hazır tutulmaktadırlar. Nitelikleriyle öne çıkan Weise, Propaganda ve Halkın Aydınlatılması Bakanlığı'ndaki "savaş kadar önemli görevleri" için askerlikten muaf tutulur. 1944'e kadar bu muafiyet uzatılır. Bu gizli görevi için işgal altındaki Paris'e ve Varşova'ya gider. 1941 Ağustos'unda ise kendisi de Propaganda Bakanlığı'nda çalışan Eva Müller'le evlenir.

DAS REICH

1942'nin Şubat'ında Erich Ohser'le tanışıp çalışma arkadaşı olacağı haftalık dergi *Das Reich*'ta yazmaya başlar. Bu entelektüel bir yayın organı olmak çabasındaki derginin lottosu şöyledir: "ulusun en iyi kafaları ulusun en önemli soruları" . Dergi Nasyonal Sosyalist ideolojisine rağmen parti organı değildir. Dergide yazan kişilerin önemli bir kısmı bu ideolojiye bağlı olmayan hatta rejim karşıtı denebilecek tanınmış yazarlar, sanatçılar ve bilim insanlarıdır. Gert Ueding'in deyişiyle dergi, propaganda amaçlı bir yayın ortamında bir vaha görevi görür hem yazarları hem de okuyucular açısından. İlk sayıda yakaladığı yüz binlik tiraj kısa sürede bir buçuk milyona yükselir.

1942 yılında Weise artık yarı bir statüyle Paris'te görevlendirilmiştir. Gene aynı kurumda çalışmaktadır ama hiç askeri eğitimi olmayan ya da çok az olan ve sivil hayattaki özelliklerinin ön plana çıktığı askerler için kullanılan "Sonderführer" kapsamında teğmen rütbesi verilir. Askerlikten muafiyeti askıya alınmıştır. Aynı yıl tek çocukları Eva dünyaya gelir. 1943'te Paris'ten dönüşünde muafiyetini geri alır. O yıl Weise'nin son yazısı yayınlanır *Das Reich*'ta. Ve gene aynı yıl Almanya'da çekilecek filmlerin sansür kontrolü ile ilgili bir kurum olan *Reichsfilmdramaturgie*'ye atanır. 1934'teki yasayla Nasyonal Sosyalist hassasiyete dokunan filmlerin çekilmesi yasaklanmıştır ve aynı yasa hâlâ yürürlüktedir, ancak savaşın kaybedildiğinin anlaşılmasıyla sansür hükümleri daha da ağırlaştırılır. Senaryoların film çekiminden 4 hafta önce ilgili memurun önüne gelmesi gerekir, bu bir çeşit ön sansürdür ve aslında filmin bütün çekilme sürecinde sansür kurumu işlevini sürdürür. Weise'nin de buradaki görevi yapım şirketlerini kontrol etmektir.

Kasım 1943'te ağır bombardıman altında bakanlıklar, elçilikler yanarken içinde Weise ailesinin evlerinin de bulunduğu birçok ev harabeye dönüşür. Ocak 1944'te aile Berlin'in dışındaki Kleinmachnow'a taşınır. Weise

Vater und Sohn'un *Berliner Illustrirte Zeitung*'da 1934 yılında yayınlanan son hikâyesi. İlk kare: Sevgili dostlar, görüşmek üzere, Baba ve oğul. Beşinci kare: 6 hafta sonra.

Erich Ohser'in 1931'de *Berliner Neue* Revue'de çizdiği karikatürlerden.

de 1944 yazından itibaren sansürdeki işine geri döner.

ERICH OHSER'İN SON ZAMANLARI

Bu noktada Erich Ohser'in hayat hikâyesine tekrar dönmemiz gerekir, zaten bundan sonrası Weiser ile yollarının çakışmasıdır.

28 Mart 1944'te Ohser ve yakın arkadaşı editör, şarkı sözü yazarı Erich Knauf tutuklanırlar. Bombalamalar yüzünden onlar da Berlin dışındaki Kaulsdorf'a taşınmışlardır. Aynı evde komşuları Bruno ve Margerete Schultz da ikamet etmektedir. Fotoğrafçı ve editör olan Bruno Schultz aynı zamanda SS'de teğmen ve Wehrmacht'ın propaganda dairesinde şeftir. Eva Züchner kitabında Bruno ve Margerete Schultz'un diğer faaliyetlerini de şöyle betimler: "dinliyorlardı, kaydediyorlardı ve gösteriyorlardı". Gene aynısını yaparlar ve 22 Şubat 1944'te Bruno Schultz, Propaganda Dairesi'ndeki üstü Hans Leo Martin'e yazılı bir başvuruda bulunur. Knauf ve Ohser'in bir bombalama sırasında hep beraber bulundukları sığınakta Goebbels, Himmler ve Hitler hakkında "bozuk fikirleri"ni "zaptedilemez" bir şekilde gayet açık bir şekilde tekrarladıklarını yazar. 11 Nisan 1944'te orduyu bozucu ve düşmanca fikirlerinden ötürü idama mahkûm olur Knauf. Aslında yaşasaydı Ohser de idama mahkûm olacaktır, ancak kararın çıkmasından bir hafta önce tutuklu olarak kaldığı yerde intihar eder. Knauf ise 2 Mayıs 1944'te giyotinde başı kesilerek idam edilir.

Özellikle 1942/43 Stalingrad yenilgisiyle verilen idam cezaları çok artmıştır. Orduyu küçük düşürmek idamla cezalandırılır. Bizdeki adıyla aslında askerlikten soğutma anlamına da gelecek olan bu eylem cephedeki askerin moralini bozar endişesiyle sadece açık alanlarda ya da kalabalık insan topluluklarına söylendiğinde değil, bir şekilde dolaşıma sokulduğu anlaşıldığında da idam cezasıyla cezalandırılır. Toplumun bu şekilde ihbarcılar ve ihbar edilecek şüpheciler şeklinde birbiriyle sessiz bir savaşa koyulduğunu yazıyor Eva Züchner.

Bu trajedide Weise'nin rolü nedir? Eva Züchner'in annesi yıllar sonra kızına "o zaman az kalsın onu terk edecektim" der, çünkü Weise eşine bakanlıktaki ilişkilerinden dolayı Ohser ve Knauf'un başına geleceklerden haberi olduğunu anlatır. Eşi bu durumu arkadaşlarına haber verip onları uyarması gerektiğini söylese de Gerhart Weise bunu reddeder.

Önceleri babasının Ohser ve Knauf'u uyarmamasından rahatsız olduğunu ama bunu yapmanın da kendisi ve ailesi için riskli olduğunu hissetmiş olabileceğini düşünür Züchner. Bunun babası için ağır olduğunu, hem pişmanlık hissi hem de koruma ve korku duygusuyla bir parçalanmışlık yaşamış olması gerektiğini düşünerek onu yargılamaya cesaret etmedim diye yazar. Ancak dava dosyalarından babasının rolünün sadece arkadaşlarını uyarmamakla sınırlı kalmadığını öğrenir. 24 Mart 1944'te Propaganda Bakanlığı Devlet Sekreteri Leopold Gutterer, Gestapo Şefi Heinrich Müller'e içeriği Knauf ve Ohser'le ilgili olan gizli acele bir mektup yollar. Mektupta Reich Dramaturji Dairesi'nden bir uzmanın Schultz'ların iddialarının doğruluğunu onayladığı notu da vardır. Bu mektubun yollanmasından dört gün sonra Knauf ve Ohser tutuklanır. Gizli mektubun içindeki not Gerhart Weise tarafından yazılmıştır ve kendisine Schultz'un geldiğini, duyduklarını anlattığını, onlar hakkında anlatacak daha çok şeyi olduğunu söylediğini yazarak Ohser ve Knauf hakkındaki iddiaların inanırlığını onaylar.

Eva Züchner babasının bu meseledeki rolünü keşfetmesinin onunla ilgili kendi kurduğu resmin son parçalarını da kırıp bitirdiğini söylüyor. Derinlerdeki bir korkuyu saklayan insanın savunma mekanizması bir başka zamanda da arkadaşını ihbar etmesine yol açar mı? Bunu soruyor Züchner.

Gerhart Weise savaşın sona ermesinden ve Kızıl Ordu'nun ailesiyle oturduğu Kleinmachnow'u 25 Nisan 1945'te işgal etmesinden sonra birçok meslektaşı ve tanıdığı gibi tutuklanmaz. Eva Züchner'in annesine göre hiçbir zaman parti üyesi olmadığı için, eline hiç silah almadığı için ve hiçbir zaman anti-Sovyet propaganda yapmadığı için korunmuştur. Anti-Sovyet propaganda yapmadığı doğru değildir ama belki de Almanya'nın batı tarafı kendisi için daha az güvenli olacaktır diye yazar Züchner, çünkü anti –İngiliz ve anti-Amerikan propagandaya daha yoğun bir şekilde katılmıştır. Entnazifizierung (Nazi tasfiyesi) sürecinden nasıl geçtiği konusunda yaptığı araştırmalardan bir sonuç alamaz Züchner ama bölgenin Sovyet yönetimi tarafından seçilen belediye başkanı Weise'nin arkadaşıdır ve yazarın tahmininde kendisi için

bir "temiz kâğıdı" düzenlemiştir. Kısa sürede gazeteci olarak çalışma izni çıkar. Bu arada 22 Temmuz 1945'te Ost-CDU (Doğu- Alman Hıristiyan Demokrat Birlik)'nun resmi yayın organı olan *Neue Zeit*'ın ilk sayısı çıkar. Haziran 1945'te kurulan Ost-CDU'nun kurucuları arasında Weise'nin yakından tanıdığı kişiler de vardır. Gazete Sovyet yönetimi tarafından 'faşist eğilimleri' yüzünden baskı altında tutulur ve gazetenin eğilimleri ve gazeteyi çıkaranların geçmişi diğer çalışanların ve o çevredekilerin de geçmişlerinin sorgulanmasını getirir. Gerhart Weise'nin Eylül 1945'te Sovyet Gizli Polisi tarafından götürülmesini bunlarla ilişkilendirir Eva Züchner.

Bu hikâye değişik açılardan hayli trajik. Eva Züchner'in kitabının 2004'te basıldığını düşünürsek Almanya'da kişisel yüzleşmelerin ne zamandan beri sürdüğünü, bitmediğini, bitemediğini de fark ederiz. Erich Ohser ve Gerhart Weise'nin merkezinde oldukları bu hikâyenin aslında hemen her hikâye gibi çok parçası var. Bunları sıralamaya kalkarsak arkadaşını ihbar eden bir babayla karşılaşmanın kişisel olarak yıpratıcılığının yanı sıra burada aynı yoğunlukta ve çaresizlikte olmamakla birlikte sistemin içinde yer alan insanlar söz konusu. Sistemin korkutucu kolu, yenilgisi kesinleşmeye başladıkça nerelere kadar uzanmaya başladı? Ohser ve onun gibi birçok rejim karşıtı olduğu bilinen yazarın, sanatçının önemli bir kısmı Almanya'da kalıyor ve çalışıyorlar. Bunun değişik sebepleri olabilir. Göç etmenin her zaman çok kolay göze alınabilecek bir şey olamadığı ortada. Almanya'da kalmayı tercih edenler ve sistem karşıtı olanlar açısından bir iç göçten bahsedilse de sonuç olarak direnişe geçmediğiniz sürece kalıp da ne yaptığınız bir soru. Özellikle yayın dünyasında olanlar açısından propaganda çarkına kapılmadan çalışmanın inceliklerinin neler olduğu bir diğer soru. Ohser hakkında araştırmalarıyla tanınan Detlef Müller *Vater und Sohn* çizimlerine dikkatle bakıldığında ve *Das Reich*'taki çizimlerinde bir sistem eleştirisinin görüldüğünü yazıyor. Hakkında karikatürlerinde Yahudi düşmanı öğelerden kaçındığı yazılır. Ohser'in *Das Reich*'ta politik karikatürler çizmesine izin verildiğini yazmıştım yukarıda. Artık Almanya'nın düşmanlarını karikatürize eder, İngiltere, Amerika ve Sovyetler Birliği'ndeki savaş devam ederken ve toplama kampları diğer kurbanların yanı sıra Sovyet vatandaşlarıyla da dolarken Sovyetler Birliği'nin karikatürlerini yapar. Ohser son kertede SPD üyeliği bilinen, *Vorwaerts*'de çizdiği karikatürlerin unutulmadığı bir çizerdir ve dönemin gazete ve dergilerinde çizdiği karikatürler korunmasına yetmemiştir. Dönemin basın organlarında çalışmanın propagandaya dolaylı ya da doğrudan katkısı olduğu ortadayken kelime araları, çizgilerin gerisine saklandığı iddia edilen eleştirel ton okuyucuya ne kadar ulaşır, bu belirsizlik bir işbirliğine yol açmaz mı, bu tip bir işbirliği kişiyi nereye kadar korur? Kolektif suçun tanımı nereye kadar uzanır?

Erich Ohser ve oğlu Christian'ın Plauen Hauptfriedhof'taki mezarı. Erich Ohser'in mezarı 1956'ya kadar eşi ve oğlunun yaşadığı Stuttgart yakınlarındaki Reichenbach an der Fils'teydi. Bu tarihten sonra doğum yeri Plauen merkez mezarlığına taşındı.

Bu anlatıdaki üçüncü kişi Eva Züchner'e gelince babasının hayat hikâyesini arşivleri kullanarak tek tek yeniden kuruyor ve tabii aslında sadece babasıyla değil, çevreyi genişletirsek annesiyle, komşularla, ebeveynin çalışma arkadaşlarıyla ve aslında babasının yaşam alanını oluşturan toplumsal atmosferle de hesaplaşıyor. Kafasında yıllar boyu oluşmuş olan baba resminin yıkılmasına yol açtığını yazıyor demiştim yukarıda. Sanırım yıkılanın yerine konacak benzer bir şey olmayacağını bilerek girilmesi gereken bir yol bu. Kişisel yüzleşmelerin rolü azımsanmayacak kadar önemli diye düşünüyorum. Bu hikâyenin trajik yanı aslında bir sonu olmaması diye bitiriyor Eva Züchner kitabını. Bilinmeyen bir baba bilinmeyen bir mezarda yatmaktadır. Eva Züchner için de yeni bir baba resmi yok artık, ama Gerhart Weise'nin hikâyesi var.

PERİ EFE
VİYANA ÜNİVERSİTESİ

KAYNAKLAR

Eva Züchner, *Der verschwundene Journalist. Eine deutsche Geschichte*, Berlin Verlag, Berlin 2010.

Gert Ueding, "Ungeheuer aus der Tiefe- Der politische Zeichner Erich Ohser", *Die kulturelle Moderne zwischen Demokratie und Diktatur* (der. Bernd Wirkus) içinde, Univeritätsverlag, Konstanz, 2007, s.335-346.

Detlef Manfred Müller, *Erich Ohser - e.o.plauen (1903 -1944) - Vater und Sohn & die Berliner Illustrirte Zeitung der Jahre 1934 -1937. Ein Idyll mit dopppeltem Boden?*, Katalog kitabı, Galerie e.o.plauen, Plauen 2009.

BİR CUMHURİYET AÇMAZI:

ERMENİ KARŞITLIĞI ORTAMINDA ERMENİ TEMSİLİYETİ*

TALİN SUCİYAN

*"Asimilasyon için hiçbir zaman kişinin [kendi] geçmişinden vazgeçmesi yetmez, yabancı geçmişi de yok saymak gerekir. Bir bütün olarak Yahudilere düşman bir toplumda (...) asimilasyon ancak kişinin antisemitizme de asimile edilmesiyle mümkündür."***

Nor Or
sayı 1 21.07.1945.

2011'de Türkiyeli Ermeniler Cumhuriyet tarihi boyunca bitmek bilmeyen bir durumun; yaşadıkları ülkede kendilerine karşı körüklenen düşmanca bir atmosferin sonuçlarını göğüsleme, onlara cevap verme ve var olmayan bir temsiliyet alanında siyasi temsiliyet mecburiyetinin açmazlarıyla yeniden karşı karşıya kaldılar. 26 Şubat'ta yapılan Hocalı Mitingi'ne giden yolun taşları Aralık ayı boyunca döşendi. Bunu da, Fransa'nın soykırım inkârını suç olarak kabul edilmesine yönelik yasa tasarısını lanetleyen medya-devlet kampanyasında siyasetçiler, akademisyenler, kanaat önderleri hem yerel hem de ulusal düzeyde her gün yazdıklarıyla, TV programlarındaki konuşmalarıyla yaptılar. Gündelik, konjonktürel siyasal hesapları bir kenara bırakıp, bu konunun özünün, yani inkârın, inkârın yarattığı yeni mağduriyetlerin neler olduğuyla hiç ilgilenmeden, gönül rahatlığıyla, sanki Türkiye başka zamanlarda bir ifade özgürlüğü cennetiymişçesine, sanki şimdiye kadar, tam bir ifade özgürlüğü ortamında on yıllardır Türkiye'de Ermeni, Pontus, Süryani soykırımının tanınması ile ilgili yüzlerce yayın yapılıyormuşçasına, mevzu bahis yasanın ifade özgürlüğünün kısıtlanmasının ne kadar korkunç olduğuyla meşgul oldular. Kısaca inkâr suçuyla ifade özgürlüğü gibi birbiriyle hiçbir denkliği olmayan iki kavramdan ikincisi etrafında bir konum belirlemeyi tercih ettiler.

Kriz durumlarında Türkiyeli Ermeniler göreve çağrılır. Bu, bütün Cumhuriyet tarihi boyunca böyle oldu. Etnik temelde siyasi bir temsiliyetin tamamen yasak olduğu ama öte yandan etnik temelde siyasi sorunların çığ gibi büyüdüğü bir ortamda, sokaktan geçen herhangi bir Ermeni ya da bir Ermeni gazeteci kendini temsiliyet pozisyonunda bulur, o bulmasa da oraya çekilir. Başka bir ihtimal yoktur. Ancak, çekildikleri konumda kendilerinden beklenen temsiliyetin de bir standardı vardır. Bu standart, aslında Ermeni-karşıtlığına asimile olmaktır. Yani Türkiye'de yaşayan bir Ermeni olarak, dünyanın dört bir yanına dağılmış olan akrabalarınıza yabancılaşıp, Ermeni diyasporasının ne kadar kötücül, ne kadar düşmanca tavırlar içinde olduğunu savunmanızı, sizin asla böyle bir konumda olmadığınızı üstüne basa basa belirtmenizi, aslında memleketinizi ne kadar sevdiğinizi, hep birlikte kardeşçe yaşamaktan başka bir şeyde gözünüzün olmadığını belirtmeniz şartını kapsar. Bunları bugüne bakarak söylediğim sanılmasın, bütün bir Cumhuriyet tarihi boyunca bunun yüzlerce hatta belki binlerce örneğini bulabilirsiniz. Böylelikle, sizden beklenen Ermeni olarak kendi biyografik bilginizin üstüne bir çizik atmanız, kendi tarihinizi ve bugününüzü inkâr etmenizdir. Ve artık sizden iyi Ermeni yoktur!

TARİHSEL ARKA PLAN

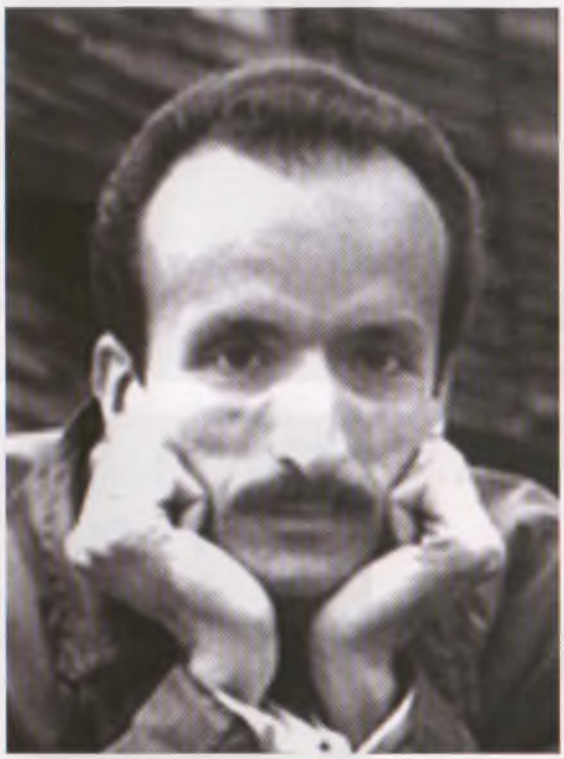
"Türkiyeli Ermeniler neden susuyorsunuz? Tepki verin!" çağrısının tarih-

selliğine örnekler vermek mümkün. Türkiye'de kalan Ermeniler 1940'tan başlayarak' II. Dünya Savaşı'nın değişen konjonktürlerinde duruma göre göreve çağrıldılar. Nazi yandaşlığı ölüm anlamına geldiğinde Ermeniler Nazi yandaşlığı ile suçlanıyordu. Buradaki görevleri, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasındaki Alman yanlısı siyasetinin yükünü savaş sonrasının değişen konjonktüründe "hafifletmekti." Aram Pehlivanyan'ın Ermenice *Nor Or* haftalık gazetesinde Türkçe olarak kaleme aldığı "Hakikat" başlıklı yazı[2] bunu dile getiren iyi bir örnektir. *Cumhuriyet* gazetesinde Ahmet Halil imzasıyla basılan,[3] Ermenileri Alman yandaşlığıyla suçlayan yazıya cevap veren Pehlivanyan, *Cumhuriyet* gazetesinin savaş yıllarında ne kadar Alman yanlısı yayınlar yaptığını hatırlatarak, Almanların savaşı kaybetmesiyle Alman taraftarlığının Ermenilere fatura edilerek, Ermenileri suçlamak üzerinden kendilerini temize çıkarma niyetini çok güzel ortaya koyar. Zaven Biberyan'ın "Yeter Artık" (Al Gı Pave) yazısı da daha kapsamlı bir analizle Ermeni karşıtlığının çeşitli veçhelerini bir bir sayar ve Türk basınının hâkim Ermeni karşıtlığını keskin bir dille eleştirir.[4] Yine bu dönemin bir başka uluslararası kriz konusu Sovyetler Birliği'nin Kars ve Ardahan'ı talep etmesi ve Kasım 1945'te tüm dünya Ermenilerine 1946-48 arasında gerçekleşecek göçün çağrısında bulunması, Türkiye'de komünizmden beter bela yokken, İstanbul'daki Ermenilerin[5] hem göç çağrısına hem de komünizme karşı olduklarını bağıra bağıra açıklamalarını gerektirmişti. SSCB İstanbul Konsolosluğu önünde göç başvurusu için toplanan Ermeniler Türkçe gazetelerde gitmeleri haklarında en hayırlı olacak olan Ermeniler olarak anılıyordu. Bu atmosferde İstanbul'daki Ermeniler, Türkiye'ye bağlılıklarını, Sovyet Ermenistan'ına gitmeyi hiç ama hiç istemediklerini, zaten Türkiye'nin bir özgürlükler cenneti olduğunu, bir kere değil, defalarca, her platformda dünyaya duyurmak zorundaydılar. Peyami Safa'nın *Tasvir*'de, Asım Us'un *Vakit*'te Ermenilere yapmaları gerekenleri bildirir nitelikteki yazıları yapılan baskılara verilebilecek pek çok örnekten ikisidir.[6]

Cumhuriyet döneminin tek parti yılları, Ermeniler açısından 1840'lardan beri *de facto* işleyen[7] ve 1863'te Ermeni Nizamnamesi ile de garanti altına alınan, sivil temsiliyet mekanizmaları da dâhil olmak üzere pek

çok mekanizmasının lağvedilmesi anlamına geldi. 1934'te dönemin Patriği Mesrob Naroyan'ın muhtemelen cebren alınan[8] onayıyla seçilmişlerden oluşan ve dindışı işlerle uğraşan Cismani Meclis yerini "İdare Heyeti"ne bıraktı.[9] Cemaatlerin toplumlarının özel alanlarını belirleyen hukuklarından vazgeçmeleri Medeni Kanun'un kabulü öncesinde olmuştu.[10] Bunu, seçim mekanizmalarını kökünden değiştiren ve yukarıda bahsettiğim, dindışı işlerle ilgilenen seçilmiş bir kurumu ortadan kaldıran karar takip etti, daha sonra da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün vakıf seçimlerini ortadan kaldırıp, tayinle vakıfların başına istediği kişiyi getirmek anlamına gelen Tek Mütevelli uygulaması başladı. Böylelikle yaklaşık olarak yüz yıllık bir toplumsal mekanizma ve birikim Cumhuriyet'in ilk 15 yılında ortadan kaldırıldı.1940'lı yıllar bunlara bağlı sorunların ayyuka çıktığı bir dönem oldu. Ermenice gazeteler, tek mütevelli sisteminin neden olduğu kaos, cemaatin karar mekanizmalarına katılım hakkından mahrum kalması ile kendi kurumları üzerinde doğrudan hiçbir tasarrufunun bulunamamasının yarattığı rahatsızlığın ifade edildiği, hukuki olarak ortaya tamamen yeni ve keyfi bir durum çıkmasının açmazlarının ele alındığı yazılarla doludur. Buna paralel olarak, devlet ile kalan Ermeniler arasındaki ilişki, kalan diğer azınlıklarla da olduğu gibi, pek çok sistematik eritme,

Aram Pehlivanyan 1917-1979.

Zaven Biberyan 1921-1984.

sürme, ekonomik olarak çökertme, bezdirme siyasetiyle belirlenmeye devam etmekteydi.[11]

İnkârın en şiddetli kurumsallaşma yılları olan tek parti döneminde Ermenilere gazetelerden küfür etmek son derece sıradan bir şeydi. Üstelik gazetelerin genel yayın yönetmenlerinin çoğu da bilindiği gibi aynı zamanda milletvekiliydi... *Keloğlan* dergisi, 1945'in Haziran ayında ırkçı bir mani bile yazmıştır: "O senin dediğin nankör Ermeni, Yemek yediği kapları kirletir, Hem yalan uydurur hem titrer tir tir. (...) Ermeni bin sene dirsek çürütse, İnsanlık yolunu bulamaz eşek" [12]dizeleriyle biten. 1947'de *Karagöz* mizah dergisi, yarattığı Artin Domuzyan karakterine, Birleşmiş Milletler üyeleri önünde Karagöz'e "...Artin Domuzyan itiraf etti ki hayvan oğlu hayvandır"[13] dedirten bir karikatür yayınlamıştı. Bunlar çok kaba ırkçı örnekler olmakla birlikte,

MARMARA
ԳՇԱՆ 8 ՂՐՈՒՇ
MARMARA
ՄԱՐՄԱՐԱ
ԳՇԱՆ 8 ՂՐՈՒՇ
ԹՐՔԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՈՒՂՂԱՄԻՏ ԸՆԹԱՑՔԸ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ԳՈՒՀՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՋ
ՎԱՐՉԱՊԵՏ Վ.ՍԵՒՄ. ՇԻՒՐՈՒՆ ՍՈՒՐԱՀՈՂԼԻՆ ԲՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ԴԱՐՁԱՒ
ՎԱՐՉԱՊԵՏ Վ.ՍԵՒՄ. ՇԻՒՐՈՒՆ ՍՈՒՐԱՀՈՂԼԻՆ

Marmara sayı 715 9 temmuz 1945

NOR LUR
ՆՈՐ ՈՒՂԻ
ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀԱՅՑԸ
ԻՍԹԱՆՊՈՒԼԷՆ ԷՋՄԻԱԾԻՆ

NOR LUR 11 Ağustos 1945 Sayı 53, 1.

o kadar da kaba olmayan, ama tam da bu yüzden çok daha tehlikeli olan "Ermeni meslektaşlarımız neden tepki vermiyorlar? Türkiyeli Ermeniler neredesiniz, neden susuyorsunuz? Neden Türkiye'de yaşamaktan ne kadar mutlu olduğunuzu ve özgür bir hayat sürdüğünüzü dünya âleme ilan etmiyorsunuz?" mealinde sayısız yazı bulmak mümkündür. Bu çağrıların kaba ırkçılıktan daha tehlikeli olmasının sebebi toplumsal, siyasal tarihsel olarak Ermeni karşıtı, ırkçı bir fikir dünyasının hâkim olduğu ve bu fikir dünyasının olumlandığı bir alana Ermenileri zorla çekmesinde saklıdır. Açık ırkçılık ve düşmanlık her türlü rahatlığıyla kamusal alanda ifadesini bulabilirken, Ermeniler bu alanda neyi nasıl temsil edecekler, ne derlerse kendilerini doğru ifade etmiş olabileceklerdir? Böyle bir alanda Ermeniler açısından siyasal bir temsiliyet mümkün müdür?

TÜRKİYELİ ENTELEKTÜELLERİ BEKLEYEN MÜCADELE ALANLARI

Bu soruların cevabı bugün de verilebilmiş değil. Türkiyeli Ermeniler bugün hâlâ, aynı taleplerle, üstelik inkârın çok daha sofistike haller de aldığı[14] bir kamusal alana çekilmeye devam ediyorlar. Bu noktadan bakıldığında geçen sene Aralık ayında olanlar tam bir Cumhuriyet tarihi klasiğidir. "Türkiye inkâr hakkının peşinde"[15] başlıklı metin sıkıntılarına rağmen, bir grup Ermeni'nin çağrıldıkları alanda kendilerinden beklenenin dışında bir şey söyleme çabasıdır. Buna ilaveten İshak Alaton'un TESEV Yönetim Kurulu üyelerine hitaben yazdığı ve daha sonra *Radikal* gazetesinde yayımlanan,[16] 2015'e bu kadar az zaman kalmışken kamuoyunun ileri gelenlerini inkâra son vermek için çalışmaya davet eden mektubunun da yankı bulmaması ya da olumsuz yankı bulması Türkiyeli entelektüelleri düşündürmelidir. İnkâr ve ırkçılık arasındaki bağın konuşulabilir olması için Hocalı Mitingi'nin olması mı gerekiyordu? Türkiye'de ırkçılık olduğunu konuşabilmek için 2007 19 Ocak'ını yaşamak zorunda kaldık,[17] Türkiyeli entelektüellerin inkârı ve onun nasıl bir tarihsel, siyasal, ekonomik, kültürel dinamik oluşturduğunu anlamaları için daha ne kadar beklememiz gerekecek? Alaton, Pehlivanyan, Biberyan ve diğerleri böylesi bir biyografik bilgiden yola çıkıyorlar. Bu bilginin temelinde inkâr ortamında yaşamanın ve bunun yol açtığı türlü çeşitli ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadele etmenin bilinci var. Türkiyeli entelektüeller, kanaat önderleri, tarihçiler, siyasetçiler, aktivistler bu biyografik bilgiyi ve onun getirdiği bakış açısını anlamadan, daha da kötüsü onu bir tür acıya indirgeyerek, nostaljikleştirerek ya da yok sayarak kendilerini bambaşka bir yere konumluyorlar. Aralık 2011'de "ifade özgürlüğü" şeklini alan bu çerçeve, Hocalı Mitingi gibi bir şeyin 6-7 Eylül denemesi olarak planlandığını, boy boy verilen gazete reklamlarına, şehrin orta yerindeki billboardlara rağmen bunu düşünememelerine, dile getirememelerine, engellemek için harekete geçememelerine yol açtı. Sonrasında değil, öncesinde sezmeleri, anlamaları, kınamaları, engellemeye, önlem almaya davet etmeleri gerekiyordu.

İnkâr ve ırkçılık arasındaki bağı düşünmeden, soykırımı ve inkârını bir tür kişisel vicdan meselesine çevirerek ele almak ve bu şekilde sunmak hem tarihsel dönüşümü tersine çevirmek, hem de "vicdan"ın tarihsel bağlamı olmadığını varsaymak demektir. Eğer Holokost deneyiminin Avrupa'da toplumsal ve kişisel vicdan gelişimindeki önemini, entelektüel birikimdeki rolünü kabul ediyorsak, bunların ancak ve ancak inkârın sona erdirilmesiyle, yaşananların adının konmasıyla, hukuki, siyasal ve toplumsal bedellerin

ödenmesiyle, yani devletin inisiyatifiyle başlayıp toplum tarafından da üstlenilmesiyle mümkün olduğunu da hatırlamamız gerekir.[18] Yani böylesi bir kişisel ve toplumsal vicdan gelişimi ya da dönüşümü bu sürecin sonuçlarındandır, bir başlangıç noktası değil. Türkiye'de Holokost ve sonrası ile ilgili literatür yokluğunun böyle bir bağı kuramıyor olmamızla bir ilgisi olabilir mi?[19] Bugüne kadar kendi tarihimizden soykırımın ve inkârının toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel boyutlarını öğrenememiş olmamız tam da inkâr nedeniyle değil midir?

Hocalı Mitingi'ne katılanlar Taksim'deki anıtın etrafında, 26 Şubat 2012.

ERMENİLERE SUNULAN VAROLUŞ

Arendt'in 19. yüzyılda Avrupa'da Yahudi olmakla ilgili söyledikleri bugün Türkiye'de Ermeni olmak durumuna pekâlâ uyarlanabilir. Aram Pehlivanyan, Zaven Biberyan hem yukarıda bahsettiğim yazılarında hem de pek çok başka yazıda "yeni kuşakların barış ve kardeşlik içinde yaşamaları için maziyi unutmaya hazır olduklarını" ifade etmelerine rağmen, Arendt'in söylediği gibi, bu yeterli bulunmamıştır. Yani aslında beklenen şey, Ermenilerin sosyal, hukuki, kültürel, siyasi haklarından tutun, fiziksel varoluşlarına ve yok edilişlerine kadar her şeyi yok saymalarıdır. İnkâr durumunda sunulan varoluşun tek yolu budur.

Siyasi temsiliyetin mümkün olmadığı ama aynı zamanda her Ermeni'nin neredeyse otomatik bir temsiliyet pozisyonuna çekildiği bir durumda, siyaset yapmanın bedelleri hep ağır olmuştur. *Nor Or* kuşağı yazarları Ermeni karşıtlığına dikkat çekmenin, buna karşı mücadele vermenin, bunu yaparak siyasi bir aktör olmanın bedelini sürgünle, hapisle, yalnızlaştırmayla, yok sayılmayla, işsiz kalmayla kısaca bütün hayatlarıyla ödediler. Bu hattı 19 Ocak'a ve tabii bugüne kadar getirmek pekâlâ mümkündür.

TALİN SUCİYAN
LUDWIG MAXİMİLİAN ÜNİVERSİTESİ
DOKTORA ÖĞRENCİSİ
VE ÖĞRETİM GÖREVLİSİ

DİPNOTLAR

* Bu makale *Armenian Weekly*'nin Nisan Özel Sayısı'nda yayımlanan "Armenian Representation in Turkey" yazısının gözden geçirilerek genişletilmiş hâlidir.

** Hannah Arendt. *RahelVarnhagen: The Life of a Jewish Woman*. HBJ Publ. 1974, s. 224.

1 27 Mayıs 1940'ta *News Chronicle* isimli Britanya gazetesinde çıkan yazıyı takiben hem Britanya ve ABD hem de Türkiye medyasında bu tür yayınların ardı arkası kesilmez. Bununla ilgili bkz. *Marmara*, 5.11.1946 ve dönemin Türkçe ve Ermenice gazeteleri.

2 *Nor Or*, 26.1.1946.

3 *Cumhuriyet*, *25.12.1945*.

4 *Nor Lour*, *5.1.1946*.

5 Ermeniler açısından tek kurumsallaşma İstanbul'da olduğu için, cemaatin önde gelenlerinin, basının, okulların vs. sadece İstanbul'da var olduğunu düşünerek Türkiye Ermenileri yerine İstanbul Ermenileri sözcüğünü kullandım. Türkiye'nin başka yerlerinde yaşayan Ermenilerin kurumsal olarak kendilerini ifade etme şansları zaten yoktu. İstanbul'da konuşmaya mecbur edilenler, "Türkiyeli Ermeniler" adına konuşmak gibi bir açmazla da karşı karşıya kalıyorlardı.

6 *Marmara 22.9.1945, No: 1046 ve 25.12.1945, No:1140 Saba ve Uş'un yazıları Ermenice'ye çevrilerek yayınlanmıştır.*

7 1840'tan başlayarak Ermeni milleti esnaf temsilcilerinin de aralarında bulunduğu bir karar mekanizması oluşturmuştu. 24'ler Komitesi olarak adlandırılan mekanizma, 22 Amira ile 2 esnaf temsilcisinden oluşuyordu. Patrikhane'nin maddi işleri ve milletin tüm kurumları bu kurul tarafından yönetiliyordu. 7 Mayıs 1847'de Ermeni milletinin dini ve sivil işlerini ayrı kurullarla yönetmesi izninin verilmesiyle, seçimle işbaşına gelen iki ayrı yönetim birimi oluşturuldu. Daha fazla bilgi için bkz. Hagop L. Barsoumian. *The Armenian Amira Class of Istanbul*. American University of Armenia, Yerevan: American University of Armenian Press, 2007, s. 112-119.

8 Murat Bebiroğlu http://www.hyetert.com/prnyazi3.asp?s=&Id=442&Sayfa=0&Dilld=1&AltYazi

9 İdare Heyeti, Cemaat Genel Meclisi yerine getirildi ve kilise vakıf yönetim kurulları temsilcilerinden oluşan bir heyet tarafından seçilmesi kabul edildi. Ruhani Meclis ise Ruhaniler Genel Kurulu'nca seçilecekti ve patrik, İdare Heyeti'nin toplantılarına başkanlık etmeyecek ve sadece ruhani işleri düzenlemek üzere Ruhani Meclis'e başkanlık edecekti. Daha fazla bilgi için bkz. Türkiye Ermenileri Cemaatı 75. Yıl Terptip Komitesi, *75. Yılda Türkiye Ermenileri*, Aralık 1998 s.9 ve Murat Bebiroğlu http://www.hyetert.com/prnyazi3.asp?s=&Id=442&Sayfa=0&Dilld=1&AltYazi

10 17.10.1925 tarihli Patrikhane kararı, bkz. 1946 Yılı Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Salnamesi, s.29, ayrıca Kezban Hatemi ve Dilek Kurban. "Bir Yabancılaştırma Hikâyesi: Türkiye'deki Gayrimüslim Azınlığın Vakıf ve Mülkiyet Sorunları". (İstanbul: TESEV, 2009) s.7.

11 20 Kura Askerlik, Varlık Vergisi, çalışma alanlarını, yaşama alanlarını kısıtlayan kanunlar, okullarda Türk yardımcı müdür uygulaması, Soyadı Kanunu, 'Vatandaş Türkçe Konuş' kampanyaları ve daha pek çoğu cemaatlerin yapısal içini boşaltma taktikleriyle birleşince, sorunlar karşısında azınlık toplumları neyle nasıl mücadele edeceklerini bilmez bir hale gelmişlerdir. Bu durumun Ermenilerle ilgili yansımaları Ermenice gazetelerde rahatlıkla görülebilir.

12 *Marmara*, 24. 6. 1945, *Keloğlan* dergisinden alıntılanarak, Ermenice harflerle Türkçe olarak basılmış.

13 *Marmara*, 13.2.1947, *Karagöz* dergisinden alıntılanarak Ermenice harflerle Türkçe olarak basılmış.

14 Örneğin El Turco açılımı, ya da El Cezire Televizyonu'nun hazırladığı "Common Pain" adlı yapım.

15 22 Aralık 2011'de Arat Dink, Garo Paylan, Hayko Bağdat, Markar Esayan, Sibil Çekmen, Tamar Nalcı, Tatyos Bebek tarafından açıklanan metin.

16 *Kadikal*, *17.1.2012*.

17 Hrant Dink öldürülmeden önce, Türkiye'de ırkçılık tartışması genellikle, ırkçılığın bir Avrupa fenomeni olduğu cümlesiyle başlar ve Osmanlı'nın son döneminin ve Cumhuriyet tarihinde olanların böylesi bir ırkçılıkla ilgili olmadığı, azınlıklar bağlamında bir hukuki ayrımcılık olduğu belirtilirdi. Aslında yapılan şeyin hukuksuzlaştırmanın, dolayısıyla devlet karşısında korumasızlaştırmanın kurumsallaşması ve bunun sistematik bir inkâr politikasının parçası olduğuna değinilmezdi. Türkiye'de ırkçılığın yok sayılmasıyla ilgili bkz. Talin Suciyan Geçmeyen Geçmiş, http://azadalik.wordpress.com/2012/03/02/gecmeyen-gecmisi/

18 Kaldı ki bu hiçbir şekilde ulaşılmış bir amaç, bir son değildir. Sürekli bir mücadelenin çok hayati bir parçasıdır.

19 Tüm dünyada on binlerle ifade edilen sayıda kitap basılmasına rağmen Türkiye'de bu literatürün yokluğu, buradaki garip boşluk son dönemde Dr. Corry Guttstadt'ın Türkçeye çevrilip yayımlanan Türkiye, Yahudiler ve Holokost kitabıyla yeniden görünür hale geldi. Guttstadt'ın kitabı bu boşluğa işaret etmesi ve içeriği açısından önemli bir kaynak niteliğinde.

YUNAN İÇ SAVAŞI'NDA

"ÇOCUK TOPLAMA" VE GERİLLA ÇOCUKLAR

DENİZ ERTUĞ

İç savaş neticesinde büyük bir yıkıma uğrayan Yunan toplumu bir başka insanlık dramıyla daha yüz yüze gelmiştir. "Çocuk Toplama" olarak adlandırılan girişim çerçevesinde, KKE ve hükümet güçlerince karşılıklı olarak alınan stratejik ve siyasi kararların uygulanması iç savaş trajedisinin doruk noktasını oluşturmuştur. Savaş sonrasındaki toplumsal süreçleri derinden etkileyen bu konu, şaşırtıcıdır ki sosyal bilimciler tarafından sınırlı ölçüde ilgi görmüştür. "Çocuk Toplama" kararı ve bunun arkasından yaşananlar iç savaşın hâlâ gizli kalmış yönlerinden biridir.

Çocuklar bir kampta yemekte.

1941 yılında Hitler'in orduları, İtalya'nın başarısız işgal girişiminin ardından, Yunanistan'ı ezmek için harekete geçmiş ve böylece üç buçuk yıl sürecek olan Alman işgali başlamıştır. Yunanlar buna karşı koyabilmek için farklı direniş örgütleri oluşturmuşlar ve bunların zamanla birleşmesi ile iki ayrı örgüt ortaya çıkmıştır: Daha sol görüşlü grupların bir tür koalisyonu olan EAM[1] (Ulusal Kurtuluş Cephesi) ve milliyetçi görüşün hâkim olduğu EDES (Yunan Ulusal Demokratik Birliği).[2] Bu örgütler işgalcilere karşı büyük bir mücadele vererek ülkeyi kurtarmayı başarmışlardır ancak gelen özgürlük beklenen barış ve huzur ortamını sağlayamamıştır.

EAM'ı tamamen hâkimiyeti altına almış olan KKE (Yunanistan Komünist Partisi), direniş esnasında toplumun büyük bir kesiminden gördüğü desteği arkasına alarak savaşta edindiği tecrübeyi siyaset alanında da başarıya dönüştürmek istemiştir.[3] Fakat sosyalizmin Balkanlar'ın merkezinde bir kale elde etme ihtimali özellikle İngiltere'yi ve onun en büyük müttefiki olan ABD'yi rahatsız etmiştir. Bu nedenle bu iki devlet savaş sonrası

siyasal iktidar mücadelesinde EDES kuvvetlerini desteklemişlerdir. Yunan toplumunun gün geçtikçe kutuplaşması en sonunda kraliyet ve Batı desteğiyle kurulacak hükümetten yana olanlar (EDES) ile KKE yanlılarını karşı karşıya getirmiştir. İki tarafın iktidar mücadelesini masa başında çözememiş olmaları, yeniden namluların birbirlerine doğrultulmasına neden olmuş, böylece 1946'dan 1949'a kadar ülke, günümüz Yunan toplumunun siyasal, kültürel ve psikolojik tüm kodlarını yeniden kurgulayan bir kardeş kavgasının pençesine düşmüştür. Savaşın sonucunda arkasına ABD'nin büyük desteğini alan hükümet yanlıları zafer kazanmış, SSCB'nin ilgisizliği ve Tito dışında hiçbir destekçi bulamamasından dolayı KKE oyunun dışında kalmıştır. Böylece iç savaş komünistlerin yenilgisi ve başta Makedonya olmak üzere diğer sosyalist Balkan ülkelerine kaçmaları ile sonuçlanmıştır.

İç savaş neticesinde her bakımdan büyük bir yıkıma uğrayan Yunan toplumu bu süreçte bir başka insanlık dramının daha öznesi olmuştur. "Çocuk Toplama" olarak adlandırılan bu girişim çerçevesinde, KKE ve hükümet güçlerince karşılıklı olarak alınan stratejik ve siyasi kararların uygulanması iç savaş trajedisinin doruk noktasını oluşturmuştur. Savaş sonrasındaki toplumsal süreçleri bu denli derinden etkileyen bu konu, şaşırtıcıdır ki sosyal bilimciler tarafından sınırlı ölçüde ilgi görmüştür. Bu nedenle "Çocuk Toplama" kararı ve bunun arkasından yaşananlar iç savaşın hâlâ gizli kalmış yönlerinden biridir.

"Çocuk Toplama" iki paralel süreç dâhilinde işlemiştir. İç savaş sona yaklaşırken bir yandan KKE Merkez Kurulu'nca parti hâkimiyetindeki bölgelerde yaşayan çocukların toplanarak sosyalist ülkelerde kurulan kamplara yollanmasına karar verilmiştir. Öte yandan, "karşı taraf" yani Kraliyet ve Batı destekli hükümet yanlıları ise, Yunanistan'ın başka bölgelerindeki çocukları bizzat Kraliçe Frederica tarafından kurdurulan kamplara yerleştirmek üzere ailelerinden almaya başlamıştır.

Kasım 1948, çocuklar Crikvenica'da (Yugoslavya).

Hatta "Kraliçenin Kamplarına" yerleştirilecekleri söylenerek toplanan çocukların bir kısmının sahte belgelerle Kanadalı ve Amerikalı ailelere satıldıkları da bilinmektedir. Özellikle kimlikleri yok edilerek satılan çocuklarla ilgili yaşananlar, dönemi birebir yaşamış insanlarca örtbas edildiğinden halen aydınlatılamayan pek çok nokta bulunmaktadır. Bu yazıda ise yalnızca KKE tarafından sosyalist ülkelere gönderilen çocukların durumu incelenecektir.

Bu süreç değerlendirilirken, kraliçe ve hükümet yanlılarının ve komünist partinin karşılıklı propaganda ve suçlamalarının gölgesinde, işgal ve iç savaş sonucunda her bakımdan altüst olan Yunanistan'ın büyük bir insanlık dramını tecrübe ettiği görmezden gelinmektedir. Yaşanan tek gerçek, yaşları 3-14 arası değişen binlerce çocuğun siyasi bahanelerle ailelerinden koparılmış olmalarıdır.

KOMÜNİSTLER ÇOCUKLARI TOPLUYOR!

İç savaşın en şiddetli günleri yaşanırken, henüz Kuzey Yunanistan'daki hâkimiyeti sürmekte olan KKE yönetimi 1948 Mart'ında köylerde yaşayan çocukları toplayarak sosyalist ülkelere gönderme kararı almıştır. Böylece çocuklar savaştan uzak tutularak, daha iyi şartlar altında yaşayabilirlerdi. Her ne kadar KKE liderleri kararın ardında insani gerekçeler yattığını iddia etseler de, bunun büyük ölçüde stratejik ve siyasi nedenlerden kaynaklandığı açıktır. 1940'ların sonuna yaklaşılırken, ülkenin kuzeyindeki hâkimiyetini kaybetmek istemeyen partinin savaş masrafları artmış ve bunları karşılayamaması durumunda mücadeleyi kaybetme ihtimali ortaya çıkmıştır. Çocukların bölgeden uzaklaştırılması ailelerin onlar için endişe etmelerini önleyecek, böylece bu ailelerin gerilla mücadelesinde daha etkin rol almaları mümkün olabilecekti.[4] Bununla beraber, KKE tarafından kurulan "Yunanistan Halk Ordusu" DSE'nin yedek kuvvete ihtiyacı giderek artıyordu. Bu yüzden çocukların bir kısmı uzun vadede gerilla olarak cepheye sürülebilirdi.[5] Daha sonra yaşananlar çocukların askeri eğitimden geçtiğini ve DSE'de gerilla olarak savaştıklarını doğrulamaktadır.[6]

Yunan komünistlerinin topladığı çocuk sayısı konusunda farklı kaynaklar farklı rakamlar vermektedir. Geçici Demokratik Hükümet'e göre, 1948 Temmuz ayı sonuna kadar 14.827 çocuk sosyalist ülkelere gönderilmiş, 1948 yılı sonunda ise bu rakam 25.000'lere varmıştır. Yunan hükümeti ise bu rakamı 28.000 olarak belirtmiştir.[7] BM Balkanlar Özel Komitesi (UNSCOB) ve Uluslararası Kızılhaç Örgütü verilerine göre, sosyalistlerce toplanan çocukların toplam sayısı 23.696'dır. Bununla

Gabrovo'da (Bulgaristan) müzik eğitimi sırasında.

Artık büyümüş olan çocuklar, Bulgaristan'da Albaylar Cuntası'na karşı bir protesto gösterisinde.

birlikte, Yunan hükümeti de savaş bölgelerinden yaklaşık 15.000 çocuğu toplamıştır.[8] Bu konudaki en büyük rakamı Sosyalist Makedon Cumhuriyeti yazarları vermektedir. Buna göre, toplam çocuk sayısı 30.000'e yaklaşmıştır. Fakat bu sayının fazla olması, Yunanistan'ın Makedonya bölgesindeki nüfusun büyük ölçüde "Makedon" olduğu iddiasıyla bu bölgenin Sosyalist Makedon Cumhuriyeti'ne dâhil edilmesini savunan yazarların nüfusu fazla göstermek istemelerine bağlanabilir.[9] Dolayısıyla bütün bu bilgilerin ışığında, ortalama 20.000 çocuğun "Çocuk Toplama" sürecinde yerinden yurdundan edildiği söylenebilir.

Kraliçe ve hükümet güçleri KKE'nin çocukları toplayarak başta Yugoslavya olmak üzere, diğer sosyalist ülkelere gönderme kararını büyük bir öfkeyle karşılamıştır. İki taraf bu travmanın çözümüne yönelik adımlar atmak yerine sadece karşılıklı suçlamalar ile propaganda yapmayı tercih etmişlerdir. Bu durum politik kavganın ortasında çocukların bir araç olarak görüldüğünün göstergesidir. Nitekim Yunan hükümetinin çabalarıyla BM'ye taşınan bu konu zamanla gündemden düşerek kamuoyunun ilgisini kaybetmiş, çocukların geri döndürülmesi ile ilgili faaliyet yarım bırakılmıştır.

KRALİÇENİN KÂBUSU: KOMÜNİZM MİKROBU

Kraliçe Frederica kendi idealleri ve dünya görüşü doğrultusunda kurdurduğu kamplarına çocukları toplarken, KKE'nin sürdürdüğü faaliyete ise büyük bir tepki ve öfke duyuyordu. Hükümet ve kraliyet yanlıları, komünistleri Yunan çocuklarına Marksizmi öğreterek onların dini duygularını yok etmekle ve milli idealleri ortadan kaldırmakla suçluyorlardı. Ayrıca kamplarda aldıkları bu eğitim nedeniyle çocukların kendi anadillerinin önemsiz kılındığını ve sahip oldukları kültürel, tarihi ve manevi geleneklerin başkaları ile ikame edilmeye çalışıldığını ileri sürüyorlardı.

Hükümetin bu iddialarına devletin kurumlarındaki tüm üst düzey yetkililer de destek veriyordu. Örneğin Atina Başpiskoposu Spiridonas 1949 Noeli'ndeki konuşmasında binlerce masum çocuğu kurban eden "kâfirleri" suçlamıştır. Öte yandan, Yunan hükümetinin o dönemde en büyük destekçisi olan ABD yetkilileri de konuyla ilgili açıklamada bulunmuş, ABD büyükelçiliği 28.000 Yunan çocuğunun kaçırılışını insanlığa karşı işlenmiş büyük bir suç olarak nitelendirmiştir.[10] Yunan hükümeti de DSE'nin ve Geçici Demokratik Hükümet'in almış olduğu kararı soykırım olarak nitelendirmiş ve komünistleri Yunan çocuklarını alarak onlara kimliklerini unutturmaya çalışmakla suçlamıştır.[11]

Buna karşın hükümet ve kraliçe kendi çocuk toplama faaliyetini milli değerlere atıfta bulunarak meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Milli değerlerine bu kadar sahip çıktığını ileri süren hükümet yanlıları, sosyalist ülkelere gönderilen çocukların yarısının ebeveynlerinin kendilerini Yunan değil, "Slavo-Makedon" veya "Makedon" olarak tanımlamalarını ve anadillerinin Yunanca değil, Slavca olmasını önemsememişlerdir. Çünkü onların gözünde tüm bu çocuklar "Yunan" çocuklarıdır. Bu nedenle komünistler Yunanistan'ın kendi öz evlatlarını ondan koparmaya teşebbüs etmişlerdir. Bu çerçevede Kraliçe Frederica adeta ülkenin yitip giden çocuklarını tekrar kazanmaya çalışan "anne" figürü ile özdeşleştirilmiştir. Hatta iç savaşın en şiddetli mücadelelerinden birinin verildiği Konitsa kentinde yapılan heykelinde kraliçe geleneksel kostümler içinde duran çıplak ayaklı bir çocuğa sarılmaktadır. Bu tasvir kraliçe figürüne yüklenen anlamı göstermektedir.

Bu tartışma, Yunan resmi politikasının Osmanlı takıntısını yeniden su yüzüne çıkarmıştır. Komünist partinin bu girişimi Osmanlı dönemindeki "devşirme" sistemine bir gönderme ile "Çocuk Toplama/ Paidomazoma" olarak adlandırılmıştır. Kraliçe ve

destekçileri geçmişte Yunanistan'ın evlatları nasıl Osmanlı yönetimi tarafından ailelerinden koparılarak Müslümanlaştırılmış ve böylece Yunan ulusunun düşmanları haline getirilmişlerse, şimdi de KKE'nin benzer şekilde bu çocukları Slavlaştırarak yine kendi uluslarına ve kültürlerine düşman etmeye çalıştıklarını iddia ediyorlardı.[12]

Hükümetin bütün bu suçlamalarına karşı komünistler, aslında Geçici Demokratik Hükümet'in ve DSE'nin, kendi hâkimiyetleri altında bulunan bölgelerde yaşayanların talebi doğrultusunda çocukları, savaştan etkilenmemeleri için bölgeden uzaklaştırma kararı aldığını ileri sürüyorlardı. Böylece çocuklar, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin fırlattığı Amerikan Napalm bombalarından uzakta kalabileceklerdi. Ayrıca komünistlerin elinde olan bölgelere uygulanan ambargodan dolayı açlık ve hastalıklarla karşılaşabilmeleri engellenebilecekti.[13] Üstelik çocukları onların anne ve babalarının hain olduğuna inanan Kraliçe Frederica'nın ellerine bırakmamış olacaklardı.[14]

Bütün bu propaganda savaşının gölgesinde, ailelerinden koparılarak yeni bir hayata başlayan çocukların kendi izlenimleri ise her iki tarafın da yansıttığından farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

DOĞU BLOKU'NDA SÜRGÜN GÜNLERİ

Ailelerinden alınarak sosyalist ülkelere gönderilen çocuklar iki tarafın karşılıklı suçlamalarının ve yanlı tutumlarının aksine, yaşanan sürecin olumlu ve olumsuz yönlerini daha gerçekçi bir tutumla anlatmaktadırlar. Bu bağlamda, sürece dair ne KKE'nin iddia ettiği gibi tozpembe bir tasvir yapmakta ne de hükümet güçlerinin ileri sürdüğü kadar karanlık bir tablo çizmektedirler. Nispeten daha yansız ve gerçekçi olmaları nedeniyle çok daha inandırıcı oldukları söylenebilir.

Bu çocukların bir kısmı savaştan uzaklaştırılarak, başka ülkelere

Yunan çocukları öğretmenleri ile. Banka, Bulgaristan, Haziran 1948.

gönderilmekten memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Bunun sebebi Kuzey Yunanistan'daki yaşam şartları değerlendirildiğinde anlaşılır olmaktadır. Çünkü bölgedeki köylerde yaşam tipik bir ataerkil taşra hayatı ekseninde akmaktaydı. Savaştan önce dahi köydeki yaşam koşulları fakirlik, yoksunluk ve çok çalışma olarak özetlenebilirdi. 7-8 yaşındaki çocuklar bile ailenin tarladaki çalışmasına katılmak durumundaydılar. Üstelik kız çocukları ev işlerine ve çocuk bakımına da yardım ediyorlardı. Dolayısıyla bu çocukların korunaklı ve iyi bir ortamda yetiştikleri söylenemezdi. Savaşla birlikte, bütün bu kötü şartlara ölüm tehlikesi de eklenmiştir. Bu açıdan bakıldığında, pek çok aile, komünistlerin çocuklarını bölgeden uzaklaştırmak fikrini bir kurtuluş olarak görmüşlerdir.

Üstelik bu köylerde yaşayan ailelerin komünist parti ile organik ve ideolojik bir bağları olduğundan çocuklarını göndermek istemeleri olağandır. Zaten çocuklarına tarlada veya ev işinde ihtiyaç duyanlar dışında, ailelerin büyük bir kısmı bu karara olumlu bakmıştır. Gidecekleri yerlerde kendilerine çikolata, şeker, beyaz ekmek ve yeni elbiseler verileceğini öğrenen çocuklar da gitme konusunda daha istekli davranmışlardır. Zaten savaş şartlarında hayatta kalmaya çalışan küçük bir çocuğun hislerini o günleri bir çocuk olarak yaşamış olan Nikos Mendros en yalın haliyle şöyle dile getirmektedir: "Artık daha fazla acı çekmeye dayanamıyordum. Her gün bombalama, her gün gözyaşları ve sefalet. Ekmek yok, ayakkabı yok, giysi yok. Düşüncem köyü terk etmek ve daha iyi bir şey bulmaktı.[15]

Ailelerin çocuklarını gönderme kararında partinin bölgede kuvvetli olmasının da etkisi vardır. Çünkü karara karşı çıkanların üzerinde baskı oluşturulduğu da bilinen bir durumdur. DSE üyesi olup çocuklarını vermek istemeyenlerin parti içinde "güvenilirliği" sorgulanmış ve bu yolla aileler üzerinde dolaylı ve dolaysız olarak baskı kurulmuştur. Ayrıca bazı çocuklar ailelerinden zorla koparılmıştır.[16]

Buna rağmen, göçmen çocukların pek çoğunun Doğu Avrupa'daki günlerine dair anıları olumludur. Zira çocukların hem artık temiz giysileri vardı, hem de sağlık hizmeti alabiliyor, temiz ve yeterli yemek bulabiliyorlardı. İyi bir eğitim yapma imkânları da olmuştu. Üstelik çarşafları olan gerçek bir yatakta ilk kez uyuyabilmiş, sinemaya ve yüzmeye gidebilmişlerdi. Ayrıca spor etkinlikleri düzenleniyor ve çocuklar bunlara katılıyordu. Bazı çocuklar tüm bu koşullar altında sanki cennette olduklarından söz ediyorlardı.

Çocukların bir kısmı Doğu Bloku'na yaptıkları yolculuk sırasında kendilerine eşlik eden genç kadınlarda aradıkları "anne"yi bulduklarını anlatmışlardır. Örneğin Polonya'da bir çocuk evinde büyüyen Stavros Yannas kendisine bakan kadınları da annesi olarak benimsediğini şu

sözlerle ifade etmiştir: "Benim üç annem var. Bir kendi annem, bir de diğer ikisi. Hâlâ onları gördüğümde onlara 'Anne' diye sesleniyorum.." Ayrıca göçmen çocuklar büyüdükleri ülkeyi "ikinci vatan" olarak benimsemişlerdir: "Burada misafir değiliz, biz bu evin çocuklarıydık, burada 10 sene yaşadık. Biz başka birinin evinde değiliz, kendi evimizdeyiz, kendi şehrimizdeyiz".[17]

Sosyalist ülkelerin gelecek göçmenlerin durumuyla ciddi şekilde ilgilendikleri tutulan raporlar ve çocukların aktardıklarından anlaşılmaktadır. Örneğin Yugoslav yönetimi çocukların sevkiyatı ile özel olarak ilgilenmiştir. Bu çerçevede, Sağlık Bakanlığı özel bir sağlık hizmetleri programı oluşturmuş ve çocukların kaldıkları evlerde devamlı doktor ve hemşirenin bulunmasını şart koşmuştur. Ama kalacak çocuk sayısının çok olması yer bulmayı güçleştirirken, masa, sandalye ve diğer başka mobilyaların temini giderek zorlaşıyordu. Asıl ciddi sorun ise su sağlamaktı. Bu nedenle mülteciler ilk başlarda pek iyi şartlarda yaşamıyorlardı. Fakat daha sonra şartların giderek düzeldiği görülmüştür. Yeterli gıdanın temini özellikle 1949-50 yıllarında tarım politikalarının sertleştiği ve toprağın zorla kamulaştırılması sürecinin yaşandığı Yugoslavya'da mülteci çocuklar için de büyük bir sorun teşkil ediyordu.

Öte yandan çocukların eğitiminin de sürdürülmesi gerekiyordu. Fakat hem ekonomik şartların elverişsizliği hem de öğretmenlik görevini üstlenecek olanların yeterli donanıma sahip olmaması durumu güçleştirmiştir. Çünkü birçok öğretmen Romanya'da düzenlenen yalnızca üç aylık bir kursu tamamlamışlardı. Bu nedenle Yugoslav Kızılhaçı Yugoslav eğitimcilerden yardım istemek zorunda kalmıştır.

Bu dönemde çocukların kaldığı evlerin şartları sosyalist ülkelerin kurumlarını uzun süre meşgul etmiştir. Örneğin, Slovenya Borl'daki bir bakımevinde yeterli yiyecek bulunduğu ancak çocukların giyeceklerinin ve ayakkabılarının olmadığı söyleniyordu. Bir yatakta üç çocuk uyuyordu. Bütün bunların üstüne hava şartları da oldukça olumsuzdu ve çocuklar bu koşullar altında daha çabuk hastalanıyorlardı. Nitekim zaten birçoğunda bronşit ve uyuz vardı.

Benzer sorunlar Hırvatistan'da da yaşanıyordu. Hırvat Devlet Kontrol Komisyonu temsilcileri 10 Şubat 1949'da Rovinj'deki bir yatılı okulda yaptığı incelemede, yeterli miktarda diş fırçası sağlanmadığını, gelen sabunların miktarının yeterli olmadığını, doğru sayıda ve uygun numaralarda ayakkabılar yollanmadığı için çocukların ayakkabısız kaldığını ve buna benzer başka aksaklıkları da kayda geçirmişlerdir.

Bu bağlamda süreci birebir yaşayan pek çok görevlinin tuttukları anı defterleri kampların gerçek şartlarını göstermeleri bakımından oldukça aydınlatıcıdır. Yugoslav Kızılhaçı'nın Merkez Kurulu Örgütsel Departman şefi Zagorka Mujbegović 30 Mart 1949'da Novi Sad'taki bir okulla ilgili yaptığı incelemede yatakların pisliğinden bahsetmektedir. Çocukların iç çamaşırlarının değiştirilmediğini ve yatakların bazı çocuklar için kısa kaldığını belirtmiştir. Ayrıca avludaki suyun mikroplu olmasından dolayı kullanılmasının yasak olduğu ve bu suyu içen çocuklardan bir tanesinin tifüse yakalandığını; bu nedenle diğer çocuklara da tifüs aşısı yapıldığını belirtmiştir. Kızılhaç Merkez Kurulu temsilcileri Novi Sad'taki şartların düzelmesi için komünist partinin bölgedeki yönetimine başvurmalarına rağmen bir olumlu gelişme yaşanmamıştır.[18]

Yugoslav hükümeti Toplumsal Hizmet Komitesi başkanı Olga Lekić ve Yugoslav Kızılhaçı Merkez Kurul üyesi Bodganka Borojević, ebeveynleri ile Makedonya'da ikamet eden 1.500 çocuğun yaşam koşullarını yansıttıkları raporlarında durumun vahametini açıkça anlatmaktadırlar. Bu raporda çocukların ve ebeveynlerinin ince battaniyeler ile örtündükleri, mutfakta yeterli tabak, kaşık vb. gibi gereçlerin noksan olduğu bildirilmektedir. Çocukların durumlarının düzeltilmesi için en temel ihtiyaçların bile sağlanamadığı bu şartlarda olası bir salgın hastalık tehdidine karşı bazı tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Yugoslav Kızılhaçı Merkez Kurulu İcra Kurulu, Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti Merkez Ekonomik Konseyi'nden Makedonya hükümetine müdahale ederek mültecilere sabun, yatak, fırın yollanmasını sağlamasını talep etmiştir.

Bir süre sonra Yugoslav Kızılhaçı'nın çabaları ve devlet yetkililerinin müdahaleleri ile mülteci çocukların yaşam şartları düzelmeye başlamıştır. Aslında Yugoslavya'nın kendi halkı için sunduğu şartlar da söz konusu dönemde iyi değildi ve bu yüzden devlet mevcut imkânları dahilinde çözüm üretmeye çalışıyordu. Hatta mültecilerin göreli olarak zaman zaman daha iyi şartlarda yaşadıkları bile söylenebilirdi. Örneğin 1950 tarihli bir Yugoslav Kızılhaç raporunda, Yunan çocuklarının kaldığı bakım evlerinin en iyi şartlara sahip çocuk bakım evi birimleri olduğu ileri sürülmüştür. Öte yandan, 1956 Mart'ında tutulmuş bir rapora göre, gıdanın yeterli miktarda olduğu ve yaşam koşullarının iyileştiği belirtilmiştir.

Dolayısıyla, kampların bulunduğu ülkelerin içinde bulunduğu zor koşullar çocukların da yaşamına yansımıştır. Fakat bu ülkelerin durumları düzeldikçe mülteci çocuklar da daha iyi şartlara sahip olabilmişlerdir.[19]

DOĞU ALMAN KAMPLARI

KKE yönetimi çocukları yollarken hedef olarak Balkanlar'daki sosyalist ülkeleri seçmişken, istisnai olarak bir grup çocuk da Doğu Almanya'ya gönderilmiştir. Buradaki şartlar Balkan sosyalist ülkelerine göre çok daha iyi olduğundan, Alman kamplarına gönderilen çocukların daha şanslı oldukları söylenebilir.

Almanya'daki kamplarda verilen eğitim diğer ülkelerden farksız olarak Marksist-Leninist prensiplere ve Sovyet eğitim sistemine dayanıyor ve son derece militarist bir nitelik taşıyordu. Çocuklar tek tip ELAS üni-

formaları giyiniyorlar, gün içinde vatanperver nutuklar dinliyor, yemeklerden önce de bayrak törenine katılmak durumunda kalıyorlardı. Ayrıca çocuklara ELAS'ın emektar üyeleri ve Sovyet subayları gözetiminde askeri eğitim de veriliyordu. Bununla birlikte, Yunanlar ve Almanlar ancak iş, eğitim, askeri ve ideolojik faaliyetler esnasında doğrudan temas kurabilme iznine sahiptiler.

Üstelik bu bakım evlerinde çocukların duygusal ilişki kurmaları hoş karşılanmıyor, kız arkadaşı olan erkek çocuklar toplantılarda azarlanırken, parti içine alınmıyordu. Öte yandan, çocukların özel haberleşmeleri de sansüre tabi tutuluyordu. Bükreş'teki KKE Genel Karargâhı'nın denetiminde olan bu sansür uygulaması öğretmenler ve eğitimcilerin vasıtasıyla sürdürülüyordu.

Tüm bu olumsuz ve baskıcı ortama rağmen, Almanya'daki yaşam şartlarının hayli iyi olması, örneğin günde beş kez yemek verilmesi, çocukların temiz nevresim takımları olan yataklarda uyumaları, ısınma sağlanması, yıkanacak düzgün küvetlerin bulunması Yunanistan'da yaşanan savaş göz önüne alınırsa bulunmaz bir nimetti. Hatta Bulgaristan'daki çocuklar da bu şartlardan dolayı Almanya'ya gönderilmeyi talep etmişlerdi.[20]

ÇALINAN HAYATLAR

Başta Yugoslavya olmak üzere, diğer sosyalist ülkelere ve Doğu Almanya'ya gönderilen çocukların anlattıkları değerlendirildiğinde, şartların içinde bulunulan ülkenin şartları ile doğrudan bağlantılı olduğu ve ülke belini doğrulttukça çocukların yaşam standartlarının da yükseldiği söylenebilir. Ancak ne olursa olsun sonuçta bu çocuklar ailelerinden ayrılmak durumunda bırakılmışlardır.

Bazı mülteci çocukların "Zamanla, yavaş yavaş, yaralar iyileşti ve ebeveynlerimizi unuttuk...", "Anne ve babalarımızı o kadar da çok özlemiyorduk, çocuk halimizle özgürlüğümüz vardı..."[21] gibi ifadeler kullanması, hissettikleri büyük özlemi bastırma ve içinde bulundukları şartlara uyum sağlama çabası olarak görülebilir. Her ne kadar bazı çocukların kendilerini yetiştiren kadınları annelerinin yerine koyduğu ve yaşadıkları ülkeyi ikinci vatan olarak gördükleri savunulsa da, bu durum insanın yetişmesinde sık rastlanabilen doğal bir sürecin sonucudur.

Yunan çocuklarının sınıfında ders. Banka, Bulgaristan.

Öncelikle burada önemli olan çocukların anne ve babalarının ikame edilebilmesi veya kendi ülkelerini unutup yeni bir hayata uyum sağlama başarıları değildir. Bu çocuklar hayatın doğal akışı içinde yerlerinden edilmemişlerdir. KKE yönetiminin kendi aldığı karar sonucunda hayatları başka bir yöne sevk edilmiştir. Dolayısıyla çocuklara kendi biyolojik anneleri ile vakit geçirme hakkı tanınmadığı gibi, kendi topraklarında büyüme hakkı da verilmemiştir. Üstelik bu olaya sadece çocuklar tarafından bakmamak gereklidir. Sonuçta "Çocuk Toplama" aile içindeki ilişkilere de darbe vurmuştur. Çocukların bir kısmı gidebilmek için aileleriyle karşı karşıya gelmiş, bir kısmı ailelerinden gizli olarak kaçmışlardır. Ayrıca bu çocukların büyük bir bölümü geri geldiklerinde, ailelerinin hayatlarına uyum gösterememiş ve köy hayatına yeniden alışamamışlardır. Bu da ciddi ailevi sorunlara yol açmıştır.

Komünistlerin savunduğu üzere, sosyalist ülkelere gönderilen çocukların iyi eğitim aldıkları ve çok iyi şartlarda yaşadıkları tamamen doğru olmuş olsa bile –ki bunun örnekleri vardır, bir çocuğun en çok anne babasına ihtiyaç duyduğu bir yaşta hiç tanımadığı bir ülkeye gönderilmesi ve burada tamamen yabancı insanlara güvenmek zorunda bırakılmasının psikolojisi üzerinde ne kadar büyük bir tahribat yarattığını tahmin etmek zor değildir. İyi bir eğitim almak bu çocuklara iyi bir meslek sahibi olma şansı tanımış olabilir ancak kişinin psikolojisi sahip olduğu meslek ve toplumsal statüden ayrı ve çok daha önemli bir olgudur.

Öte yandan, iddia edildiği gibi, gönderildikleri ülkelerde sağlanan şartların çok yüksek standartlarda olması da mümkün değildir. Çünkü bu ülkeler henüz savaştan çıkmışlardı ve insan gücü ve ekonomik kaynak bakımından çok zengin de değillerdi. Bu nedenle çocukların köy hayatı yerine nispeten daha hoş buldukları şehir hayatına geçişleri olumlu bir gelişme olarak görülse de, ne olursa olsun anne ve babalarından ayrı olmalarının yarattığı güvensizlik bakım evlerinin kötü şartlarıyla birleşince çocukların çok da mutlu yıllar geçirmedikleri tahmin edilebilir.[22]

Dolayısıyla bu süreç değerlendirilirken, KKE'nin insani gerekçelerle çocukları ailelerinden alması inandırıcı değildir. Bu kararın büyük ölçüde çocukların daha iyi koşullarda yaşamasını sağlamaktan çok, siyasi bir çıkar için olduğu yadsınamaz. Sonuçta gönderildikleri kamplarda çocuklar ideolojik bir eğitimden geçirilirken, aynı zamanda askeri bir eğitim de almaktaydılar. Eğer gerçekten bu çocukların güvenli ve sivil bir hayata hazırlanması isteniyor olsaydı, askeri bir eğitime tabi tutulmazlardı. Bu nedenle, "Çocuk Toplama" kararının ardında yedek kuvvet ihtiyacının olması daha kuvvetli bir olasılıktır. Daha yalın bir ifadeyle, KKE yönetiminin bu faaliyeti

bütünüyle savaştan galip çıkarak siyasi iktidarı ele geçirmek istemesine bağlanabilir. Bu bağlamda, tamamen siyasi ve stratejik bir amaç güdüldüğü açıktır. Ne yazık ki, "Çocuk Toplama" iç savaşın masum çocuklar üzerinde sahnelenen son mücadelesi olmuş, binlerce çocuk hiç bilmedikleri topraklara masa başında alınan kararlarla sürülmüştür. Başkalarının kaderlerine hükmetme cüretini gösterenlere göçmen bir çocuğun şu sözlerle dile getirdiği acısı cevap niteliği taşımaktadır: "....Köklerimizi kuruttular... Bu çok acı verici çünkü üstüne düşen yağmur damlaları vatanınınkiler değil. Ve vatanının yağmuru olmadan hiçbir çiçek açamaz...[23]"

EVE DÖNÜŞ

KKE'nin "Çocuk Toplama" faaliyeti Yunan hükümetinin konuyu BM'ye taşıması ile uluslararası nitelik kazanmıştır. BM bu konuyla ilgili olarak özel bir heyet hazırlamış ve bölgeye yollamıştır. Ancak Bulgaristan, Arnavutluk ve Yugoslavya'nın ülkelerinde araştırma yapılmasına izin vermemeleri üzerine heyetin faaliyeti Kuzey Yunanistan'la sınırlı kalmıştır[24]. Buna rağmen, ABD'nin ve İngiltere'nin büyük çabaları ile konunun BM çerçevesinde tartışılmasına devam edilmiştir. Böylece Doğu Blok'u ülkeleri ile yapılan görüşmeler sonucunda çocukların tekrar ailelerine teslim edilmelerine yönelik bazı tedbirler alınmasına çalışılmıştır[25]. Buna rağmen, Doğu Blok ülkeleri Uluslararası Kızılhaç Heyeti ve Kızılhaç Cemiyetleri Birliği'ne yardımcı olmaya yanaşmamışlardır. Yugoslavya ise bu süreçte önce diğer sosyalist Balkan ülkeleri gibi hareket ederken, Stalin-Tito ayrılığı neticesinde Sovyet Blok'undan dışlanması üzerine kendi ülkesinin güvenliği ve varlığı için daha dengeli bir politika uygulamaya çalışmıştır[26]. Bu yüzden, 1950 sonbaharına gelindiğinde, Tito Amerikalı senatörlere tüm çocukların Yunanistan'daki ebeveynlerine verileceğini bildirmiştir. Bu taahhüt ile hız kazanan süreç, 1952 Ekim'inde 538 çocuktan oluşan altıncı partinin gelmesi ile tamamlanmıştır[27]. Bu tarihten sonra da daha az sayıda çocuktan oluşan grupların nakilleri söz konusu olmuştur[28].

SONUÇ

1952 yılı sonunda, çocukların geri döndürülmesi sürecini kontrol etmesi için BM bünyesinde oluşturulan Daimi Heyetin faaliyetine son vermesi[29] ile eve dönüş tamamlanmıştır. Ancak bu süreçte tüm gönderilen çocukların geri alınması konusunda Yunan hükümeti başlangıçtaki hassasiyetini korumamıştır. Yunan hükümetinin tutumundaki bu değişim duyduğu endişeden kaynaklanmaktadır. Öncelikle bu çocukların büyük bir kısmı artık birer yetişkindiler ve komünist ideolojiyi benimsemişlerdi. Dolayısıyla Yunanistan için bir tehdit unsuru olabilirlerdi. Üstelik SSCB'nin politika değiştirerek çocukların ülkelerine geri gönderilmelerine eskisi kadar büyük bir şiddetle karşı çıkmaması da bu endişeyi arttırmıştır. Yunan hükümeti çocukların Rus ajanı olarak kullanılmasından korkmuştur[30]. Bu yüzden, bu süreçte ne kadar çocuk ailelerine teslim edilebildiyse o kadarı yeterli gelmiştir.

Tüm bu yaşananlar, altı sene gibi kısa bir süre içinde binlerce çocuğun kaderinin siyasi kazanç-kayıp ikilemine göre nasıl değiştirildiğini göstermiştir. Yunan hükümeti de tıpkı KKE yönetimi gibi çocukları bir mücadele ve mübadele aracı olarak görmüş, herhangi bir siyasi kayıp yaşamamak adına çocuklara kendi ülkelerinin kapılarını kapamıştır. Ailelerinden koparılan çocukların yaşadığı travma ve dram ise bu büyük siyasi kavganın içinde görmezden gelinmiştir.

DENİZ ERTUĞ
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
DOKTORA PROGRAMI

DİPNOTLAR

1 Bu örgüt daha sonra 1942'de silahlı kanadı olan ELAS (Ulusal Halk Kurtuluş Ordusu)'ı oluşturmuştur. İç savaşta kraliyet yanlılarına karşı mücadele eden ELAS geleneğinden gelen gerillalardır.
2 Leften Stavros Stavrianos, "The Greek National Liberation Front (EAM): A Study in Resistance Organization and Administration", *The Journal of Modern History*, c. 24, 1, Mart, 1952, s. 42-55, s. 42-44.
3 Thanases Sfikas, "War and Peace in the Strategy of the Communist Party of Greece, 1945-49", *Journal of Cold War Studies*, c.3, 3, Sonbahar, 2001, s. 5-30, s. 6.
4 Loring M. Danforth, "We Crossed a Lot of Borders: Refugee Children of the Greek Civil War", *Diaspora*, c. 12, 2, 2003, s. 169-209, s. 174 .
5 Milan Ristović, *A Long Journey Home: Greek Refugee Children in Yugoslavia 1948-1960*. Selanik: Institute for Balkan Studies, 2000, s. 15.
6 Danforth, age, s. 175.
7 Eirene Lagane, Το παιδομάζωμα και οι Ελληνογιουγκοσλαβικές Σχέσεις *1949-1953*, Atina: I. Sideres, 1996,
8 Ristović, age, s. 12.
9 Lagane, age, s. 27.
10 Nikos Mpogiopoulos, "To paidomazoma, e Freiderike kai to doulemporio tes ethnikofrosunes", *Rizospastes* Gazetesi, 21 Nisan 1996, http://www1.rizospastis.gr/wwwengine/story.do?id=3656725 [11.03.2009].
11 Ristović, age, s. 16-17.
12 Danforth, age, s. 179-180
13 Mpogiopoulos, [11.03.2009].
14 Lagane, age, s. 23-24.
15 Danforth, age, s. 183-185.
16 Ristović, age, s. 17.
17 Danforth, age, s. 185-186.
18 Ristović, age, s. 39-43.
19 Age, s. 45-47.
20 Stefan Troebst, "Evacuation to a Cold Country: Child Refugees from the Greek Civil War in the German Democratic Republic, 1949-1989", *Nationalities Papers*, c. 32, 3, Eylül, 2004, s. 675-691, s. 679-680.
21 Danforth, age, s.185.
22 Ristović, age, s. 40-46, 69.
23 Danforth, age, s. 193.
24 Lagane, age, s. 15.
25 Ristović, age, s. 78-79.
26 age, s. 83-89.
27 Lagane, age, s. 93, 95.
28 Ristović, age, 115.
29 age, s. 120.
30 Lagane, age, 110-117.

KAYNAKÇA

DANFORTH, Loring M, "We Crossed a Lot of Borders: Refugee Children of the Greek Civil War", **Diaspora**, 12/2 (2003), s. 169-209.

LAGANE, Eirene, Το παιδομάζωμα και οι Ελληνογιουγκοσλαβικές Σχέσεις **1949-1953**, Atina: I. Sideres, 1996.

MPOGIOPOULOS, Nikos, "Το παιδομάζωμα, η Φρειδερίκη και το δουλεμπόριο της εθνικοφροσύνης". **Rizospastes Gazetesi**, 21 Nisan 1996. http://www1.rizospastis.gr/wwwengine/story.do?id=3656725 [11.03.2009].

RISTOVIĆ, Milan, **A Long Journey Home: Greek Refugee Children in Yugoslavia 1948-1960**. Selanik: Institute for Balkan Studies, 2000.

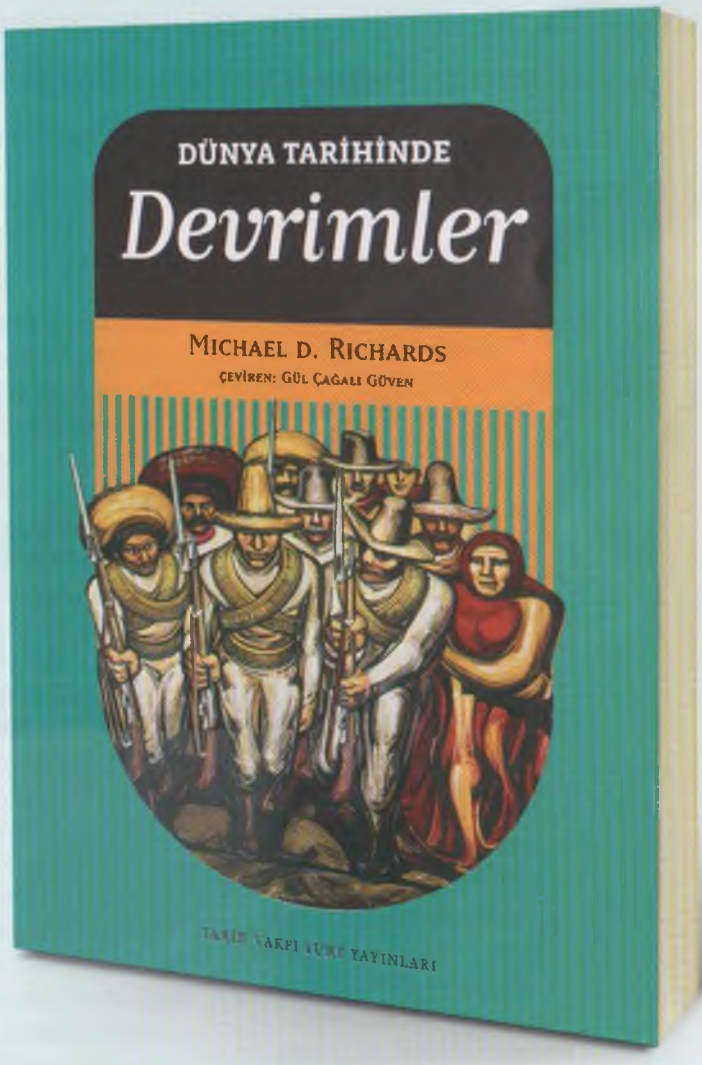
SFIKAS, Thanases D, "War and Peace in the Strategy of the Communist Party of Greece, 1945-49". **Journal of Cold War Studies**, c.3, 3, Sonbahar, 2001, s. 5-30.

STAVRIANOS, Leften Stavros, "The Greek National Liberation Front (EAM): A Study in Resistance Organization and Administration", *The Journal of Modern History*, c. 24, 1 (Mart, 1952), s. 42-55.

TROEBST, Stefan, "Evacuation to a Cold Country: Child Refugees from the Greek Civil War in the German Democratic Republic, 1949-1989", *Nationalities Papers*, 32/ 3 (Eylül, 2004), s. 675-691.

DÜNYA TARİHİNDE DEVRİMLER

Devrimler, yüzlerce yıldır siyaset yapmanın bir biçimidir. İdeolojileri, önderleri, başarı ya da başarısızlıkları, dünyanın her yerinde ulusların tarihini biçimlendirmiştir. Beş önemli örnek olaya odaklanan bu karşılaştırmalı inceleme, 17. yüzyıl Britanya Devrimlerinden başlayıp Meksika, Rus, Vietnam ve İran devrimleriyle devam ediyor. Dünya Tarihinde Devrimler bu devrimlerin kökenlerinin, gelişmelerinin ve sonuçlarının izini sürerek, küresel bağlamda bir devrimci gelenek kavrayışı sunuyor. Araştırma, devrimlerin saiklerini ve ideolojilerini sorguluyor. En önemlisi, bu devrimlerin -ve bir kavram olarak devrimin- kalıcı siyasal değişimler doğurmadaki etkililiğini inceliyor.

Vakıf Merkezi
Eminönü Zindankapı Değirmen Sokak No15 Eminönü İstanbul
T (0212) 522 02 02 F (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr / info@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI
YİRMİNCİ YIL

İKONOGRAFİ ÜZERİNE

Toplumsal Tarih'in Ağustos sayısı itibariyle Zerrin İren Boynudelik tarafından hazırlanan ve bundan sonraki 11 sayıda da devam etmesi planlanan Batı ana akım resminden bazı mitolojik ve alegorik tasvirlerin analiz edileceği bir yazı dizisine başlıyoruz. Bu yazı dizisinde Avrupa resim sanatı külliyatının önemli bir bölümünü oluşturan Hıristiyan ikonografisini yansıtan örneklere: Gotik, Rönesans ve Barok dönemler ve üsluplara tarihlenen yapıtlara yer verilecektir. Yazı dizisine ikonografi üzerine bir giriş yazısıyla başlıyoruz.

GİRİŞ

Bugün hemen hemen dünyanın tüm büyük müzelerinde, söz edilmeye değer koleksiyonlarda, büyük dini (kilise, katedral, şapel) ve sivil yapılarda (saraylar) örneklerine rastladığımız ve bir külliyat olarak Avrupa resim sanatının üç büyük dönemine, Gotik, Rönesans ve Barok dönemler ve üsluplara tarihlenen yapıtlar, konularını temel olarak iki önemli kaynaktan alırlar: Dini referanslar (Kutsal kitap betimlemeleri) ve mitoloji. Bunlar arasında Gotik dönem betimlemelerinde neredeyse *Kutsal Kitap*'ın dışına hiç çıkılmamış, aynı kaynak Rönesans ve Barok dönemlerde de önemini neredeyse hiç kaybetmeden kullanılmıştır. Konuları dini temalar olan bu resimler Hıristiyan ikonografisinin örnekleridir. *Kutsal Kitap*'taki olayları inananlara anlatmanın en iyi yollarından birisi olarak görsel temsiliyeti kullanmışlardır. Ortaçağ boyunca bu tür resimler belli bir program çerçevesinde, meseleyi en iyi anlatacak biçimde, simgesel olmaya gayret göstererek bir anlamda gerçekçi olmaktan uzak durmaya çalışarak yapılmışlardır.

Rönesans ile birlikte ise, değişen insan, dünya, evren, temsil, bakış, algı, Antik dönemlere karşı uyanan ilgi gibi meseleler resimlerde yeni bir konunun; mitolojik öykülerin anlatımını olanaklı kılmıştır. Rönesans için dindışı alanlarda dolaşmanın en güvenli sularını oluşturan mitolojik konular, yeni anlayışa göre resmetmeye imkân veren, yeni temsiliyet modellerinin de mümkün olduğu alanlardır. Barok dönem ve üslubun ise, hareket, ışık, gölge gibi meseleleri için yine mitolojik konular dini konulara göre daha olanaklı ve güvenli olmuştur. Hem Rönesans hem de Barok dönem resimlerinin bir kaynağı da günlük hayat sahneleri ve alegorilerdir. Bu dönem resimlerinin coğrafyaya bağlı olarak da (örneğin büyük bir üslup ve içerik farklılığı gösteren Kuzey resmi diye apayrı bir külliyat vardır) farklı üsluplar gösterdiğini söylemek mümkündür.

Bu sayfalarda yer alacak dizi, öncelikle Hıristiyan ikonografisini yansıtan örneklerden ve bu üç büyük dönem ve üslubun örneklerinden oluşacak, ilerleyen zamanlarda Rönesans ve Barok dönemlerin dindışı konuları, mitolojik öyküler çerçevesinde ele alınacak ve sırayla aynı iki döneme ait günlük hayat sahneleri ve alegorik konulu resimler ile devam edecektir.

HIRİSTİYAN İKONOGRAFİSİ

İkonografi, en genel tanımı ile; "dinsel içerikli sanat yapıtlarında betimlenen olay ya da kişiler ile ilgili tipleşmiş, bir ölçüde standartlaşmış biçim düzenleri ya da kalıplarını inceleyen bilimsel disiplindir."[1] Bu yapısı ile ikonografi sanat tarihinin en önemli yardımcılarından biridir. Yani dini içerikli bir betimlemeyi deşifre edebilmek, figürleri tanıyabilmek, sahneyi ve olayları anlayabilmek için Kutsal Kitabı bilmek kadar bu alanın ikonografisini bilmek de zorunludur. Örneğin Meryem'in İsa ile birlikte betimlenmesinin kabul gören şablonunu bilmeyenler için bir *Meryem ve Çocuk İsa* betimlemesi, sıradan bir kadın ve kucağındaki çocuktan öte bir anlam taşımayabilir. Bu sahnenin içinde bu ikiliden başka kimseler olup olmayacağı, eğer olacaklarsa bunların kimler olabileceği bilgisi de ikonografik bir bilgidir. İkonografi

bilinmez ise bu sahnenin bazı betimlemelerinde gösterilen yaşlı adamın Meryem'in kocası Yusuf değil de babası İmran olduğunu sanmak pekâlâ mümkündür. Ya da elinde kesik bir baş tutan her kadını Yehudit ya da Salome sanmak doğru olmaz.

Hıristiyan ikonografisi, yukarıda da belirtildiği gibi, Avrupa resim sanatı külliyatının büyük ve önemli bir bölümünü oluşturur. Bu sahnelerde sıklıkla betimlenen konuları *Eski Ahit* ve *Yeni Ahit* betimlemeleri olarak kabaca ikiye ayırabiliriz. *Yeni Ahit* sahneleri, Meryem'in hayatı ve İsa'nın hayatı olarak gruplandırılabilir. İsa'nın hayatına dair sahneler de temel olarak Mucizeleri ve Acıları olarak sınıflanabilir. En yaygın betimlenmiş olan *Eski Ahit* konuları;

Adem ve Havva (Yaratılış ve Cennetten Kovulma), Kain ve Habil, Tufan ve Nuh (Nuh'un Gemisi), Lut ve Kızları, Rebeka Kuyuda, İshak, Esav ve Yakup, Yakub'un Rüyası, Yusuf'un Rüyası, Yusuf Mısır'da, Musa'nın Bulunuşu, Musa ve On Emir, Samson ve Delila, Davud ve Golyat, Betsabe Yıkanırken, Süleyman'ın Adaleti, Balthazar'ın Ziyafeti ve *Eski Ahit*'te yer almamasına[2] rağmen popüler olan konulardan birisi olan *Yehudit ve Holofernes* öyküleridir.

Yeni Ahit konularında ise Meryem'in Hayatı'na dair olanlar;

Hanna ve İmran, Elizabet ve Zekeriya, Meryem'in Doğumu, Meryem'in Tapınağa Takdimi, Müjde, Meryem'in Elizabet'i Ziyareti, Meryem'in Evliliği, İsa'nın Doğumu, Mısır'a Kaçış, Kahin Kralların Tapınması, Masumların Katli, İsa'nın Tapınağa Takdimi, Çocuk İsa Bilginler Arasında, konuları yer alır.

İsa'nın Hayatı'na dair sahneler arasında:

Mucizeler'de;

Fahişenin Taşlanması, Balıkların Çoğalması, Suda Yürüme, Lazarus'un Dirilişi, İsa Meryem ve Marta'nın Evinde, Cüzzamlıların İyileştirilmesi, Ekmek ve Balıkların Çoğalması, Kana Düğünü, Kudüs'e Giriş, Tapınaktan Tüccarların Kovulması, İsa'nın Vaftizi,

Acılar'da;

Son Akşam Yemeği, Havarilerin Ayaklarının Yıkanması, İsa Zeytin Dağında, Yahuda'nın İhaneti, İsa'nın Yakalanması, İsa'nın Kırbaçlanması, İsa Pilatus'un Huzurunda, İsa'nın Dikenli Tacı, İsa Golgata Tepesi'ne Giderken, İsa Çarmıhta, Çarmıhtan İndiriliş, Emmaus'da Yemek, İsa'nın Yeniden Doğuşu, İsa'nın Havarilerine Görünmesi, Tomas'ın Şüphesi, İsa'nın Göğe Yükselişi ve *Son Yargı* sahneleri yer alır.

Tüm bu kategorilerin dışında kalabilecek olan ama çok önemli görülen ve sıkça betimlenmiş sahnelerden birisi de *Vaftizci Yahya'nın Öldürülmesi (Salome'nin Dansı ya da Hirodes'in Ziyafeti)* sahnesidir.

YARATILIŞ VE CENNETTEN KOVULMA

VECELLIO TIZIANO'NUN *ADEM VE HAVVA*'SI

Tevrat'ın "Yaratılış" bölümünde uzun uzun, ayrıntıları ile anlatılan evrenin ve insanın yaratılışı efsanesi Hıristiyan inancı içinde de olduğu gibi kabul görmüştür. Tanrı'nın cennetinde diğer yaratıklar ile birlikte yaşayan Adem kendisine bir eş ister ve Tanrı onun bu isteğini, Havva'yı yaratarak yerine getirir. Zaten, üç büyük dine inanan herkes için insanın dünya yüzündeki macerası da bununla başlar. *Yaratılış*'ın İnsanın Günahı başlıklı 3. bölümü "Rab Tanrı'nın yarattığı yabanıl hayvanların en kurnazı yılandı" diye başlar ve bu yaratığın insanoğlunu bilgi ağacının meyvesini yemesi konusunda nasıl ikna ettiğini anlatarak sürer. Yasak ağacın meyvesinden yiyen Adem ve Havva Tanrı buyruğuna karşı geldikleri için aslında sonsuza kadar yaşayabilecekleri cennetten kovulurlar.

Bu sahne Hıristiyan ikonografisinin en temel sahnelerinden biridir ve çoğu zaman da yaratılış, baştan çıkarılış ve cennetten kovuluş sahneleri iç içe geçmiş kurgular ile anlatılır. Her dönem, kendi üslup anlayışına göre ama öykünün kurgusuna neredeyse hiç dokunmadan resimlemiştir bu olayı.

Sahnelerin elbette olmazsa olmazı, gerçekten cennet gibi bir doğa parçası ve içinde, baştan çıkarılmanın hemen öncesi veya sonrasını mı gösterdiğine bağlı olarak çıplak ya da sadece mahrem yerleri incir yaprağı ile örtülmüş bir kadın, bir erkek figürü ve yanında durdukları bir elma ağacı ile bu üçlünün herhangi bir yerinde ama çoğunlukla da ağacın üzerinden Havva'ya bir elma uzatan yılandır. Bazı örneklerde cennetin yaratıkları olan diğer canlı türleri de betimlenir. Bunlar olayın geçtiği yeri daha gerçek kılmaktan başka bir işe yaramazlar.

Bu sahnelerde dikkatsiz gözlerden kaçabilecek bir unsur da Meryem'in kendinden emin tavrı ile Adem'in ona engel olmakla olmamak arasında duran kararsızlığını gösteren jest ve mimiklerdir.

Tiziano'nun 16. yüzyıla tarihlenen bu resminde ağacın yanındaki bir kayanın üzerinde oturan Adem açık bir şekilde, kuyruğu ağacın dalları arasında dolanan, bebek yüzlü

Vecellio Tiziano (Titian) (1487/90-1576) ***Adem ve Havva,*** **c. 1550, tuval üzerine yağlıboya, 240 x 186 cm Museo del Prado, Madrid.**

yılandan kararlı bir şekilde elmayı almaya çalışan Havva'yı itmekte ve aynı zamanda kendi bedenini ondan uzaklaştırmaktadır. Bu hareketin vücut kaslarındaki gerginliği açıkça görülür. Havva ise sağ eli ile ağacın alt dallarını çekerek mahrem yerlerini kapatırken, bedeni ters bir hareketle sol eliyle elmaya uzanırken gösterilmiştir. Bu hareketi ile Havva'nın bedeni kontraposta duruş denilen ve geç Rönesans ve özellikle de Maniesirst dönem resimlerinde yaygın olarak kullanılan, Antik dönem kaynaklı duruşla gösterilmiştir. Figürlerin vücut hareketleri ve jestleri henüz elmayı yemeden önceki anı gösteriyor olmasına rağmen, her ikisi de incir yaprakları ile örtünmüştür. Kullanılan mavi, koyu yeşil ve kırmızı renkler resmi son derece çekici kılarken arka plan bir sis içinde belirsizleşmiştir. Meryem'in ayaklarının hemen arkasında, özellikle Ortaçağ heykellerinde çok kullanılmış olan ve doğrudan doğruya iblisi simgeleyen tilki oturmaktadır.

Tziano'nun İspanya Kralı II. Filip için yaptığı bu resmi, İspanya seyahati sırasında gören Rubens 1628'de bir kopyasını yapar. Bu kopya da bugün Prado Müzesi'ndedir. Genel temayı ve kompozisyonu koruyan Rubens sadece Adem'in pozisyonunu belli belirsiz değiştirir, vücutları daha kaslı yapar ve ağacın üzerine hem Meryem'in hem de Havva'nın saflığını ve masumiyetinin sembolü olarak ve ruhun kurtuluşu fikrini vurgulamak üzere bir papağan yerleştirir.

Tiziano, yüksek Rönesans döneminin en önemli sanatçılarından ve Venedik okulunun en iyi temsilcilerinden birisidir. Ailesi dönemin soyluları arsındadır. On yaşında Venedik'te saygın bir vatandaş olan amcasının yanına gönderilir. Burada Gentile ve Giovanni Bellini'nin atölyesinde resim eğitimi almaya başlar. Zaman içinde stili, atölyenin öğrencilerinden olan ve birlikte birçok siparişte çalıştıkları Giorgione'ye daha çok benzemeye başlar. 1520'li yıllarda, henüz oldukça genç iken sadece İtalya'nın değil, tüm Avrupa'nın bilinen sanatçılarından birisi olur. Giorgione ve Bellini bu yıllarda ölmüş olduğu için, bundan sonra 1570'lere, yani ölümüne kadar Tiziano tartışmasız bir biçimde Venedik ekolünün en önemli temsilcisi olacaktır. Pek çok soyludan, kraldan ve hatta Papa'dan bile sipariş alır. Uzun yaşamı boyunca hizmetinde çalışmadığı kral yok gibidir. Genç yaşta Avrupa'nın en güçlü adamları ile kurduğu yakın ilişkiler ona bir anlamda bir diplomat misyonu da yüklemiştir. Biraz da bu ilişkilerinin yardımıyla hemen hemen hiç parasal sıkıntısı olmamıştır. Tiziano Kanuni Sultan Süleyman'ın da bir portresini yapmıştır. 2008 yılında bu tablo satışa çıkmış ancak ne sahibi ne de yeni alıcısı açıklanmıştır.

Tiziano'nun, renk, ışık, gölge kullanımı ve kompozisyonlarındaki hareketli ifadeler ile anlatımcı stili ve biten resimlerine son bir dokunuşu fırça ile değil, parmağıyla yapıyor olması gibi ayırt edici bazı özellikler, sanat tarihçileri tarafından sıklıkla vurgulanır. Bu yenilikleri ile kendisinden sonra Nicolas Poussin, Peter Paul Rubens, Anthony van Dyck, Diego Velazquez, Rembrandt, Francisco de Goya, Eugene Delacroix, Edouard Maner ve Auguste Renoir gibi değişik dönemlerden çok sayıda sanatçıyı etkilemiştir.

DİPNOTLAR

1 SÖZEN, Metin ve TANYELİ, Uğur, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 1986, İstanbul, s.112.

2 *Eski Ahit'in İbranice kopyalarında yer almayan ancak topluluk içinde popüler olan bazı kitaplar vardır. Bu öykü de o kitaplardan birisi olan Yehudit Kitabı'nda anlatılır.*

KAYNAKÇA

ALBERTI, Leon Battista, *On Painting*, Yale University Press, 1966, London.

ALCIATUS, Andrea, *Simgeler Kitabı* (Çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

APULLODORUS, *The Library of Greek Myths* (Çev. Robin Hard), Oxford University Press, England, 1998.

BLACKWITH, John, *Early Medieval Art*, Thames and Hudson, New York, 1985.

BERGER, John., *Görme Biçimleri* (Çev: Yurdanur Salman), Metis Yay., İstanbul, 2010 (16. Baskı).

BERGER. John-ANDREADAKİS, K.B., *Tiziano: Su Perisi ile Çoban* (Çev: Celal Üster), YKY, İstanbul, 1999.

BOYNUDELİK İREN, Zerrin., Ravenna Azız Vitale Kilisesi: Teodora'nın Eteğindeki Müneccim Krallar", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 222, Haziran 2012, İstanbul, s. 50-57.

-------, "Avrupa Resminin Devrimci Ustası Giotto ve Scrovegni Şapeli Freskleri", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 216, Aralık 2011,İstanbul, s. 34- 45.

-------, "Avrupa Resminde ADALET Alegorisi", DSM Adalet Söyleşileri, (Yayına Haz: K.Güler-G.Hızlı), Anadolu Kültür / DSM Yayınları, 2007, İstanbul, s. 109- 147.

-------, "Avrupa Resminde Erdem ve Alegoriler", *Toplumsal Tarih*, Kasım 2004, No: 131, 2004, İstanbul, s. 76- 83.

-------, "Ortaçağ'dan Bir İmsakiye: Limbourg Kardeşler'in Saatler Kitabı", *Toplumsal Tarih*, Haziran, 2003, Sayı: 114, İstanbul, s. 62-65.

-------, "Natürmort", Anons. Nisan 1994, İstanbul, s. 6.

BOYNUDELİK İREN, Zerrin-BOYNUDELİK, Mahmut., *Zeytinin Renkleri: Sanat Tarihinde Zeytin İmgesi*, Umur Yayınları, İstanbul, 2011.

BRECKETT, Wendy, *The Story of Painting*, A Dorling Kindersley Book, 2000, NY

BURKE, Peter., *Tarihin Görgü Tanıkları: Ahşiten Heykele, Minyatürden Fotoğrafa*, (Çev: Zeynep Yelçe), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

BURKE, Peter., *Rönesans*, (Çev.Özkan Akpınar), Babil Yayınları, 2000, İstanbul

CUMMING, Robert., *Art: A Field Guide*, Alfred A. Knopf, New York, 2001.

CURRIE, Elizabeth, *Inside the Renaissance House*, V&A Publications, New York, 2006.

CÖMERT, Bedrettin., *Mitoloji ve İkonografi*, De Ki Basım Yayım Ltd. Şti., Ankara, 2008.

DE CAPOA, Chiara, *Old Testament Figures in Art*, (Çev. Thomas M. Hartmann), Getty Publications, L.A., 2003.

EBERT-SCHIFFERER S., *Still Life. A History*, Harry N. Abrahams, Inc., Publishers, New York, 1999.

ELIADE, Mircea, *Dinler Tarihine Giriş* (Çev.Lale Aslan), Kabalcı, 2003, İstanbul.

ERHAT, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, Ankara, 1972.

FERNIE, Eric., (Selection and Commentary), *Art History and Its Method*, Phaidon, London, 1995.

FERGUSON, G., *Sign and Symbols in Christian Art*, Oxford University Press, London, 1954.

FINK, Gerhard, *Antik Mitolojide Kim Kimdir* (Çev. Ümit Öztürk), Kabalcı Kitabevi, İstanbul, 1997.

FISHER, Celia, *Flowers and Fruits*, The National Gallery Publications, 2002, London.

FRIEDMAN, E. R., *Kitab-ı Mukaddes'i Kim Yazdı?* (Çev. M. Tarakçı), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2005.

FUCHS, R.H., *Dutch Painting*, Thames and Hudson, 1978, London.

GOMBRICH, E.H., *Resimde Anlam Sorunu* (Haz. Uşun Tükel), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995.

GRAVES, Robert, *The Greek Myths*, Penguin Books, England, 1992.

--, *Greek Goods and Heros*, Laurel Leaf Library, New York, 1960.

GRIMAL, Pierre. *Dictionary of Classical Mythology*, Penguin Books, ABD, 1991.

GRABAR, Andre., *Christian Iconography*, Princeton University Press, USA , 1968.

HART, Frederick, *A History of Painting, Sculpture, Architecture*, Prentice Hall, Inc., New Jersey, 1993.

HENDRICS, Rhoda A. (preface), *Classical Gods and Heroes*, Marrow Quill Paperbacks, New York, 1978.

IMPELLUSO, Lucia, *Nature and Its Symbols* (Trans. Stephan Sartarelli), Getty Publications, LA, 2004.

--------, *Gods and Heroes in Art*, (Trans. M.Hartmann), Getty Publications, LA, 2003.

KAMİNSKY, M, *Titian*, Könemann, Köln, 1998.

LANGMUIR, Erika, *Saints*, The National Gallery Publications, London, 2003.

--------, *Allegory*, The National Gallery Publications, London, 1997.

-------, *Still Life*, The National Gallery Publications, London, 2001.

-------, *The National Gallery, Companion Guide*, NGCom.,London, 1999.

LAWRENCE, Paul., *Tarihi Kutsal Kitap Atlası* (Çev. Fatih Bilger), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2008.

LEPPERT, Richard., *Sanatta Anlamın Görüntüsü* (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002.

LETTS, Rosa Maria., *The Renaissance*, Cambridge University Press, Cambridge,1987.

LUCIE-SMITH, Edward, *The Dictionary of Art Terms*, Thames & Hudson, Londra, 1991.

MURRAY, Peter and Linda., *Dictionary of Art and Artists*, Penguin Books, London, 1988.

OVIDIUS, *Metamorphoses*. Books I - XV. (Trans. Frank Justus Miller), Harvard University Press, London. 1999.

PANOFSKY, Erwin., *İkonografi ve İkonoloji: Renaissance Sanatının İncelenmesine Giriş* (Çev: Engin Akyürek), Afa Yayınları, İstanbul, 1995.

PRESTON, Percy, *A Dictionary of Pictorial Subjects from Classical Literature: A Guide to Their Identification in Works of Art*, Charles Scribner's Sons, 1983, NY

RIPA, Cesare, *Baroque and Rococo Pictorial Imagery*, (Ed. Edward A. Maser), Dover Publications, Inc., New York, 1971.

SHINER, Larry.,*The Invention of Art: A Cultural History*, The University of Chicago Press, USA, 2001.

SONINO, Michel,(Haz.), *The Great Masters*, Beaux Art Editions, Hugh Lauther Levine Ass.Inc.,1986

SÖZEN, Metin ve TANYELİ, Uğur, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.

STEER, John, *Venetian Painting*, Thames & Hudson, 1985, London.

STERLING, Charles, *Still Life Painting*, Harper & Raw, Publisher, NY, 1981.

TANSEY G. Richard- KLEINER Fred.S., *Art Through the Ages*, Harcourt Brage College Publishers, USA, 1996.

VASARI, Giorgio, *Lives of the Artists, Vol. I- II*, (Trans. George Bull), Penguin Books, England, 1987.

WOLFFLIN, Heinrich., *Sanat Tarihinin Temel Kavramları*, (Çev: Hayrullah Örs) Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.

WOODFORD Susan, *Images of Myths in Classical Antiquity*, Cambridge University Press, 2003, Cambridge

-------, *Looking at Pictures*, Cambridge University Press, 1989, Cambridge

ZUFFI, Stefano, *Gospel Figures in Art*, (Trans. Thomas M. Hartmann), Getty Publications, LA, 2003.

Hristiyanlık Tarihi (Çeviren: Sibel Sel, Levent Kınran), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

Kutsal Kitap, (Eski ve Yeni Antlaşma, Tevrat, Zebur, İncil), Yeni Yaşam Yay.Ltd. Şti., İstanbul, 2001.

.....*Yahudilikte Kavram ve Değerler*, (Haz. Suzan Alalu, Klara Arditi, Eda Esayas, Teri Basmacı, Fani Ender, Beki Haleva, Dalya Maya, Ninet Pardo ve Sara Yanarocak) Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.,İstanbul, 1996.

.....*New Larousse Encyclopedia of Mythology* (Introduction by Robert Graves) Hamlyn, London, 1981.

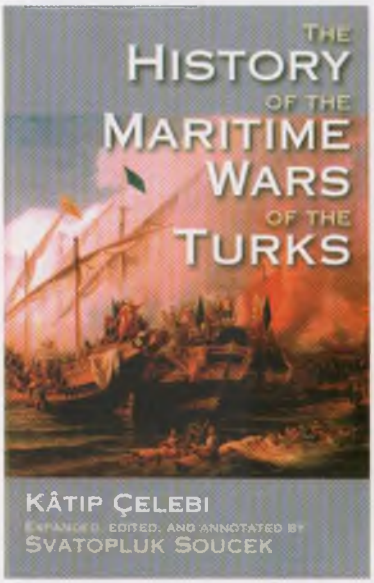
TUHFETÜ'L-KİBÂR'IN BAŞINA GELENLER

İDRİS BOSTAN

Yakın zamanda Markus Wiener Publishers'in 'Princeton Orta Doğu Tercüme Kaynaklar Serisi'nden **The History of the Maritime Wars of the Turks/Türklerin Deniz Savaşları Tarihi** *adıyla bir kitap çıktı (Genişleterek yayına hazırlayan ve notlar ekleyen Svatopluk Soucek, Princeton 2012, IX+184s). Bu yazıda söz konusu kitabın hazırlanma biçimiyle ilgili değerlendirmelere ve bazı tenkitlere yer verilecektir.*

İnceleme sonunda anlaşılıyor ki aslında kitap, Kâtib Çelebi'nin *Tuhfetü'l-kibâr fî esfâri'l-bihâr* adlı eserinin James Mitchell tarafından yapılan eksik tercümesinin[1] öncesine (s. 16-27) ve sonrasına (s. 125-136) eskimiş resimler ilave edilen yeni bir tıpkıbasımı (s. 31-124) dışında, *Tuhfetü'l-kibâr*'ın eksik olan kısmının editör tarafından yapılan özet tercümesi (s. 139-156), *Tuhfetü'l-kibâr*'ın Cerbe Seferi bölümü, Zekeriyazâde'nin Cerbe Seferi'ni anlatan *Ferah* kitabının özet tercümesi (s. 157-176) ile şişirilmek zorunda kalınmış, sonuna ise dipnotlar (s. 177-182) ve dipnotlarla uyumsuz bir Bibliyografya (s. 183-184) eklenmiştir. Kitap, James Mitchell'in İngilizce tercümesi olduğu iddiasıyla yayımlanmasına rağmen mütercimin adı kitabın ne dış, ne de iç kapağında açıkça yer almamış, sadece kütüphaneler için verilen bilgi notu arasına sıkıştırılmıştır. Ayrıca günümüzde yayımlanan birçok kitabın sonunda bir dizin olmasına rağmen bu kitapta bulunmaması önemli bir eksikliktir.

Eser, editörünün kitabı yayımlama gerekçelerini anlattığı, Kâtib Çelebi ve *Tuhfetü'l-kibâr* hakkında genel bilgi veren bir önsözle başlıyor. Önsözde *Tuhfetü'l-kibâr*'ın üçü eksik olmak üzere otuz beş nüshası

bulunduğu kaynak gösterilmeksizin zikredilmekte ise de, bu konuda en son yayımlanan Türkçe *Tuhfetü'l-kibâr*'ın girişindeki bilgilerden yararlanıldığı anlaşılmaktadır.[2] Editör'ün kaleme aldığı önsözde (s. 5) Mitchell tercümesinin "kitabın ilk üçte ikisini" teşkil ettiği ifade edilmesine rağmen, *Tuhfetü'l-kibâr*'ın, tamamı 164 sayfa olan 1329 baskısına göre tercümenin 70. sayfada son bulduğu dikkate alındığında, nasıl olup da bu oranı yakaladığı anlaşılabilmiş değildir.

Mitchell'in tercümesinin son bulduğu yerden itibaren yapılan yeni özetlere gelince, Kâtib Çelebi tarafından 1329 baskısında elli yedi sayfada (s. 70-127) anlatılabilen Kısm-ı Evvel'in 5-9. fasılları arasındaki konular, nasıl olmuş da üç sayfada (s. 139-141) ifade edilebilmiştir? Yine Kâtib Çelebi'nin yaklaşık otuz sayfada anlattığı (s. 128-156) Kısm-ı Sânî'nin altı faslı, beş sayfada (s. 143-147) aktarılabilmiştir. Bütün bu özetlere karşılık Kâtib Çelebi'nin "Cerbe Seferi" bahsi (s. 162-168) ne hikmetse bire bir tercüme edilirken ve seferin canlı şahitlerinden Zekeriyazâde'nin eseri Ferah'ın (vr. 16a-56a) seksen sayfalık bölümü yedi sayfada özetlenerek (s. 169-176) kitaba eklenirken, Cerbe Seferi için yapılan bu seçimin amacını ve neye hizmet ettiğini anlamak mümkün olmamıştır.

Asıl maksadı *Tuhfetü'l-kibâr*'ın Mitchell tarafından yapılan İngilizce çevirisini yayımlamak olan bir kitap çalışmasında içerikteki bir konunun başka kaynaklardan özetler eklenerek genişletilmesi ne derece gerekli ve yerinde olmuştur? Ayrıca Cerbe[3] için bu ilave yapılırken neden Modon, Koron, Midilli, Preveze, Kıbrıs, İnebahtı, Tunus, Girit gibi yine hakkında özel olarak kaleme alınmış muhtelif eserler bulunan deniz seferleri için buna ihtiyaç duyulmamıştır?

Kâtib Çelebi'nin eserinin adı muhtemelen gene editörün tercihiyle bir yerde doğru olarak *Tuhfetü'l-kibâr fî esfâri'l-bihâr* şeklinde yazılmışken (s. IV) çeşitli yerlerde *Tuhfet ül-Kibar fi Esfar il-Bihar* şeklinde artık hiç kullanılmayan bir transkripsiyonla yazılmış olması anlaşılamamıştır (s. V-VII vs.).

Çalışmalarını daha çok basılı kaynaklara ve araştırmalara dayandıranlara arşiv belgelerinin, yazma eserlerin ve doktora tezlerinin basılı olmasa dahi vazgeçilmez olduğunu hatırlatmak gerekmese bile, hiç olmazsa daha önce yayımlanan Türkçe *Tuhfetü'l-kibâr*'ın girişinde yer alan açıklamaya dikkat edilseydi, o çalışmada yazma ve matbu nüshalardan hareketle yeni bir metin tesis edilmeye çalışıldığı ve bu sebeple kütüphanelerdeki yazma *Tuhfetü'l-kibâr* nüshalarına da niçin sık sık atıfta bulunulduğu anlaşılırdı.[4]

Müellifin ismini "Kâtip" mi yoksa "Kâtib" mi yazmak gerektiği konusunda titizlenen editörden (s. 8), kendi hazırladığı kitabın dış kapağında yazar adının İngilizce büyük harf azizliğine uğrayarak "Kâtıp Çelebı", iç kapağında ise "Kâtip Çelebi" yazıldığını fark etmesi beklenirdi. Ayrıca artık İngilizce yazan Batılı Osmanlı tarihçilerinin de Osmanlı padişah ve ilim adamlarının Arapça olan isimlerini asli şekillerine uygun bir okuyuşla yazdıklarını (Mehmed, Murad, Mahmud gibi) göz önünde tutması gerekmez miydi? Kaldı ki, tercümesi esas alınan J. Mitchell'in de "Katib" yazımı tercihine (s.35, J. Mitchell Tercümesi (JMT), s. V) bir tezat teşkil etmemek üzere bu yazıma öncelik verilebilirdi.

Burada amaç kitaba yapılan ilavelerin içerik yeterliliğinin kontrolünü yapmak olmadığı için bilgi tashihleri ile ilgilenmek de uygun olmayacaktır. Ancak konunun pek de uzmanı olmayan bir tercüme şirketinin yanlışlarıyla uğraşmak[5] yerine saygın bir editörün yayına hazırladığı tercümede Kâtib Çelebi'nin ifadelerinin yanlış yazılmamasına dikkat edilseydi daha doğru olurdu. Meselâ özet tercümede geçen "the sword of the holy law" ifadesi, zannedildiği gibi "(seyf-i şerif)"in (s. 156) karşılığı değil, Kâtib Çelebi'nin de doğru bir şekilde yazdığı gibi "seyf-i şerî'at" (şeriat kılıcı)'in karşılığıdır. Aksi takdirde Türkçe bilenler için seyf-i şerif (şerefli kılıç) ifadesi ne anlama gelecektir?

Yine kitapta Piyale Paşa hakkında açıklayıcı bilgi verilirken (s. 180, dipnot 18) elli yıl önce yazılmış bir araştırmayı[6] kaynak göstermek yerine Osmanlı arşiv malzemesine göre yeniden yazılmış *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nin "Piyâle Paşa" maddesine ve sonrasında yapılan araştırmalara bakılması doğru ve ayrıntılı bilgilere ulaşılması bakımından daha yerinde olmaz mıydı? Bu sayede Piyale Paşa'nın 12 Zilka'de 985/21 Ocak 1578 olan ölüm tarihi, aynı zamanda bir tarih çevirme hatasına uğrayarak "13 Zilkade 985/29 April 1578" şeklinde yazılmamış olurdu (s. 180).

Kitaba notlar ilave ederken bazılarında doğrudan kendi bilgilerini esas aldığı anlaşılan ve bu sebeple kaynak zikretmeyen editör, "mîrî kâfir" tabirinin "*zimmi* citizens/ gayrımüslim Osmanlı tebaası"[7] anlamına geldiğini ileri sürerken, arşiv belgelerinde geçen "gebrân-ı mîrî, forsahâ-i mîrî, üsârâ-i mîrî " ve benzeri tabirler gibi bu ifadenin de savaş esiri anlamı taşıdığını, -eğer güvenilir kabul ederse- Türkçe araştırmalarda da bu kavramların açıklandığını görebilirdi.[8]

Kitabı hazırlayanlar herhalde başka tercümelerin teferruatı ile ilgilenirken, Mitchell'in önsözünde belirttiği *Tuhfetü'l-kibâr*'ın Müteferrika Matbaası'nın basılan ikinci kitabı olduğu bilgisini fark etmemiş -veya hata yapacağına ihtimal vermemiş- olmalı ki, *Tuhfetü'l-kibâr*'ın Müteferrika'nın bastığı kitaplar listesinde ikinci sırada yer almasına rağmen, aslında ilk sıradaki Vankulu Lügati'nin basımının gecikmesi sebebiyle basılan ilk kitabı olduğunu tashih etme gereği duymamıştır (s. 37, JMT, VII). Ayrıca *Tuhfetü'l-kibâr*'ın Mitchell tercümesinde bugünkü bilgilerimizle -yer adlarının yazımı ve izahı dahil- tashihi gereken pek çok husus olduğu daha ilk bakışta göze çarpmaktadır.

Kâtib Çelebi'nin J. Mitchell tarafından yapılan eksik *Tuhfetü'l-kibâr* tercümesini 181 yıl sonra "ilaveler ve notlarla yeniden yayına hazırlayan" editörü, tıpkıbasımını yaptığı J. Mitchell'in ne yaptığına bakmalı değil miydi? Çünkü Kâtib Çelebi'nin Zilhicce 1068'de (s. 37, JMT, s. vii) değil, 27 Zilhicce 1067'de (6 Ekim 1657) vefat ettiğini öğrenmek için bugün yeterince yayın olduğunu belirtmeye gerek yoktur.

Tuhfetü'l-kibâr'ın ne matbu ne de yazma nüshalarının hiçbirinde olmadığı halde "Piri Reis/Bey" adının

Mitchell tercümesinde "Piri Paşa"ya çevrilmesinin (s. 42, 115, JMT, s. XII, 71) nedenini anlamak mümkün olmadığı gibi, kitap yeniden yayımlanırken de bir düzeltme dipnotu konulmaması dikkat çekmektedir.

Kitaba derç edilen ve asılları kadar bile kalitesi olmayan harita ve resimlerin bir kısmı kaynak gösterilmek suretiyle Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki yazma *Tuhfetü'l-kibâr*'dan alındığı anlaşılmakta ise de, çoğunluğu 1329 tarihli Osmanlıca baskıdan ve Ali Rıza Seyfi'nin *Turgut Reis* kitabından seçildiği, yüz yıl önceki şartlarda bile bu kitaplardaki bazı resim altlarında asıl kaynakları gösterildiği halde, Markus Wiener

Publishers-Princeton'ın İngilizce *Tuhfetü'l-kibâr* baskısında bunlardan hiç bahsedilmemesi ve kapak resminin kaynağı hakkında bilgi bulunmaması izaha muhtaçtır (s. 12-27, 125-136). Bir zamanlar bazı gözü açıkların çıkarcı davranışları yüzünden bütün Doğu dünyasına "şark kurnazlığı" tanımı yakıştırılırken, bugün hiçbir ilmi ve görsel değeri kalmayan resimleri yeniden basarak telif hakkı ödemekten kaçınmak da bir tür "garp kurnazlığı"na yol açma endişesini beraberinde getirmektedir.

Basit bir göz gezdirme sonucunda bile çok ciddi bilgi ve teknik hataları olduğu anlaşılan, yıllanmış eksik bir tercümeyi özetlerle tamamlamaya çalışmak ve ilgisiz konu ilaveleriyle basmak ilim dünyasına ne kazandırmış olabilir?

Markus Wiener Publishers-Princeton tarafından İngilizce yayımlanması hatırına bu baskıyla kırk yamalı bir bohçaya çevrilen *Tuhfetü'l-kibâr*'ın tamamı keşke editörü Soucek tarafından -ki kendisi bunu yapabilecek nadir ilim adamlarından biridir- yeniden tercüme edilseydi. Bu haliyle yazık olmuş *Tuhfetü'l-kibâr*'a ve James Mitchell'e.

DİPNOTLAR

1 Bu tercümenin ilk baskısı London 1831'de, tıpkıbasımı Johnson Reprint Corporation tarafından New York 1968'de yapılmıştır.

2 Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr*, (Haz. İdris Bostan), Yay. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2008, s. 19-53. Bu kitabın giriş kısmında yer alan açıklamaya göre, *Tuhfetü'l-kibâr*'ın tespit edilen otuz üç yazma nüshasından yirmi altısının (bunlardan ikisi eksik) Türkiye, yedisinin Avrupa kütüphanelerinde bulunduğu anlaşılmaktadır (Aynı eser, s. 42-49). Soucek'in bahsettiği ilave iki nüshadan birinin Princeton University Library'de olduğu (Soucek neşri, s. 12) anlaşılmakla beraber, diğeri hakkında bilgi edinilememiştir.

3 Piyale Paşa'nın Cerbe Seferi ve bu sefer hakkında Kanuni Sultan Süleyman'a yazdığı TSMA'da bulunan bir rapor (E. 3465) tercüme edilseydi daha iyi olurdu. Bu mektup için bak. İdris Bostan, "Esaretten Vezarete Bir Osmanlı Kaptanıderyası: Piyale Paşa", *Piyale Paşa Camii, 2005-2007 Restorasyonu* (ed. M. B. Tanman-İ. Bostan, İstanbul 2011, s. 16-22, 33-36.

4 Türkiye'deki Türkçe ve Arapça basılmamış kaynakların ve arşiv malzemesinin İngilizce yayınlarda referans gösterilmesini, basılmamış doktora tezlerinin kaynak olarak zikredilmesini eleştiren ve bu tür eserlere ulaşma güçlüğü olduğunu öne sürerek yadırgayan, buna mukabil Batı dillerindeki ikinci elden araştırmaların az kullanıldığına işaret eden (s. 7, 177-178, dipnot 2) Soucek'in artık ilim dünyasının birbirine ne kadar yakınlaştığını hesaba katması ve söz konusu arşiv-kütüphane malzemesinden istifade ile ilk defa tespit veya tashih edilen bilgilerin önemini dikkate alması gerekirdi. Açıklayıcı bilgi için bak. Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr*, (Denizcilik Müsteşarlığı neşri), s. 52-53.

5 Denizcilik Müsteşarlığı'nın esas itibariyle Türkçe okuyanlar için hazırlattığı *Tuhfetü'l-kibâr*, doğumunun 400. yılı münasebetiyle 2009'un UNESCO tarafından "Kâtip Çelebi Yılı" ilan edilmesi üzerine daha çok yabancı misyonlara hediye edilmek amacıyla Uzman Tercüme Ltd. Şirketi'ne *The Gift to the Great Ones on Naval Campaigns* adıyla tercüme ettirilerek yayımlanmıştı (Ankara 2008). Gerçekte satışı dahi olmayan bu tercümenin $400 fiyatla satıldığını ve temininin de imkânsız olduğunu (s. 6) belirten editörün, bu durumun sahaf kitapçılar arasında oluşan rayiçten kaynaklandığını tahmin etmesi gerekirdi. Buna mukabil, Türkçe *Tuhfetü'l kibâr*'da yer alan ve eserin niçin sadeleştirilmediğine dair yapılan açıklamanın anlamına dikkat etmeden İngilizceye de tercüme edilmesi (s. 7), "Kazak"ın karşılığının İngilizcede "cossack" olduğu (s. 178, dipnot 7) gibi hatırlatma ve düzeltmelerinin Tercüme Bürosu tarafından dikkate alınacağı ümit edilir.

6 İ. Hami Danışmend, *Osmanlı Devlet Erkânı*, İstanbul 1971, s. 181-182.

7 *The History of the Maritime Wars*, s. 179, dipnot 14. Bu dipnota atıfta bulunan s. 153'te ise "miri kafir[5]" yerine "miri kafir[4]" yazılması gerektiği anlaşılmaktadır.

8 İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s. 209-213.

NECMEDDİN SAHİR SILAN ARŞİVİ I-VI

DERSİMLİLERDEN MEKTUPLAR (1941-1953)
Derleyenler: Tuba Akekmekçi, Muazzez Pervan

DERSİM HAREKÂTI VE CUMHURİYET BÜROKRASİSİ (1936-1950)
Derleyenler: Tuba Akekmekçi, Muazzez Pervan

DOĞU ANADOLU VE CUMHURİYET BÜROKRASİSİ (1939-1951)
Derleyenler: Tuba Akekmekçi, Muazzez Pervan

KÜRT SORUNU VE DEVLET TEDİP VE TENKİL POLİTİKALARI (1925-1947)
Derleyen: Tuğba Yıldırım

"DOĞU SORUNU" NECMEDDİN SAHİR SILAN RAPORLARI (1939-1953)
Derleyenler: Tuba Akekmekçi, Muazzez Pervan

DOĞU ANADOLU'DA TOPLUMSAL MÜHENDİSLİK DERSİM SASON (1943-1946)
Haz. Tarih Vakfı Yurt Yayınları

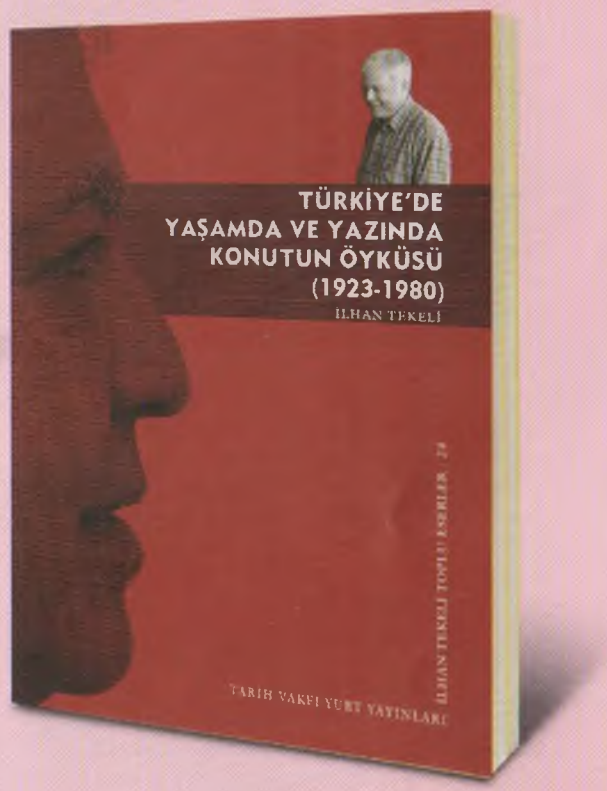
Vakıf Merkezi
Eminönü Zindankapı Değirmen Sokak No:15 Eminönü İstanbul
T (0212) 522 02 02 F (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr / info@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI 20 YIRMİNCİ YIL

İLHAN TEKELİ
TOPLU ESERLER I-XXIV

XXIV. Kitap

TÜRKİYE'DE YAŞAMDA VE YAZINDA KONUTUN ÖYKÜSÜ (1923-1980)

Temel insan haklarından barınma mefhumunun en önemli bileşeni olan konut, onurlu bir yaşam hakkının gerçekleştirilmesi için merkezi bir konuma sahiptir. Türkiye gibi, inşaat sektörünün ekonomi içerisinde çok önemli bir yere sahip olduğu bir ülkede toplumun büyük kesimlerinin bu haktan mahrum olması mazur görülemez. İnsanların yaşamlarında kendilerini güvende hissetmeleri için konut sorununun çözülmüş olması gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin hem sosyal hem de ekonomik tarihi bakımından Türkiye'deki konutun öyküsünü yakından tanımak gerekir.

Tekeli Toplu Eserlerin 24'üncü kitabında Cumuriyet'in ilk yıllarından 1980'lere kadar Türkiye'de konut sorununun değişiminin öyküsünü kurumsal düzenlemeler, sektörün performansı ve yazın alanındaki yansımalarıyla okuyacaksınız.

I. Kitap
BİRLİKTE YAZILAN VE ÖĞRENİLEN BİR TARİHE DOĞRU

II. Kitap
TÜRKİYE'DE BÖLGESEL EŞİTSİZLİK VE BÖLGE PLANLAMA YAZILARI

III. Kitap
GÖÇ VE ÖTESİ

IV. Kitap
CUMHURİYETİN BELEDİYECİLİK ÖYKÜSÜ

V. Kitap
KÜLTÜR POLİTİKALARI VE İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA DOĞAL VE TARİHİ ÇEVREYİ KORUMAK

VI. Kitap
KENTSEL ARSA, ALTYAPI VE KENTSEL HİZMETLER

VII. Kitap
AKILCI PLANLAMADAN, BİR DEMOKRASİ PROJESİ OLARAK PLANLAMAYA

VIII. Kitap
MODERNİZM, MODERNİTE VE TÜRKİYE'NİN KENT PLANLAMA TARİHİ

IX. Kitap
İSTANBUL VE ANKARA İÇİN KENT İÇİ ULAŞIM TARİHİ YAZILARI

X. Kitap
MEKANSAL VE TOPLUMSAL OLANIN BİLGİBİLİMİ YAZILARI

XI. Kitap
SANAYİ TOPLUMU İÇİN SANAYİ YAZILARI

XII. Kitap
GÜNDELİK YAŞAM, YAŞAM KALİTESİ VE YERELLİK YAZILARI

XIII. Kitap
KONUT SORUNUNU KONUT SUNUM BİÇİMLERİYLE DÜŞÜNMEK

XIV. Kitap
TARİHSEL BAĞLAMI İÇİNDE TÜRKİYE'DE YÜKSEK ÖĞRETİMİN VE YÖK'ÜN TARİHİ

XV. Kitap
TÜRKİYE'NİN KENT PLANLAMA VE KENT ARAŞTIRMALARI TARİHİ YAZILARI

XVI. Kitap
TASARIM, MİMARLIK VE MİMARLAR

XVII. Kitap
TÜRKİYE İÇİN SİYASET VE DEMOKRASİ YAZILARI

XVIII. Kitap
ANADOLU'DA YERLEŞME SİSTEMİ VE YERLEŞME TARİHLERİ

XIX. Kitap
SOSYAL SİSTEM YAZILARI

XX. Kitap
KENT, KENTLİ HAKLARI, KENTLEŞME VE KENTSEL DÖNÜŞÜM

XXI. Kitap
TÜRKİYE İÇİN EĞİTİM YAZILARI

XXII. Kitap
TÜRKİYE İÇİN STK'LAR VE KATILIMCI DEMOKRASİ YAZILARI

XXIII. Kitap
ANLATABİLDİKLERİ VE ANLATAMADIKLARIYLA YAŞAM ÖYKÜLERİ

MYRA

Vakıf Merkezi
Zindankapı Değirmen Sokak No:15 Eminönü / İstanbul
T (212) 522 02 02 F (212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr / info@tarihvakfi.org.tr

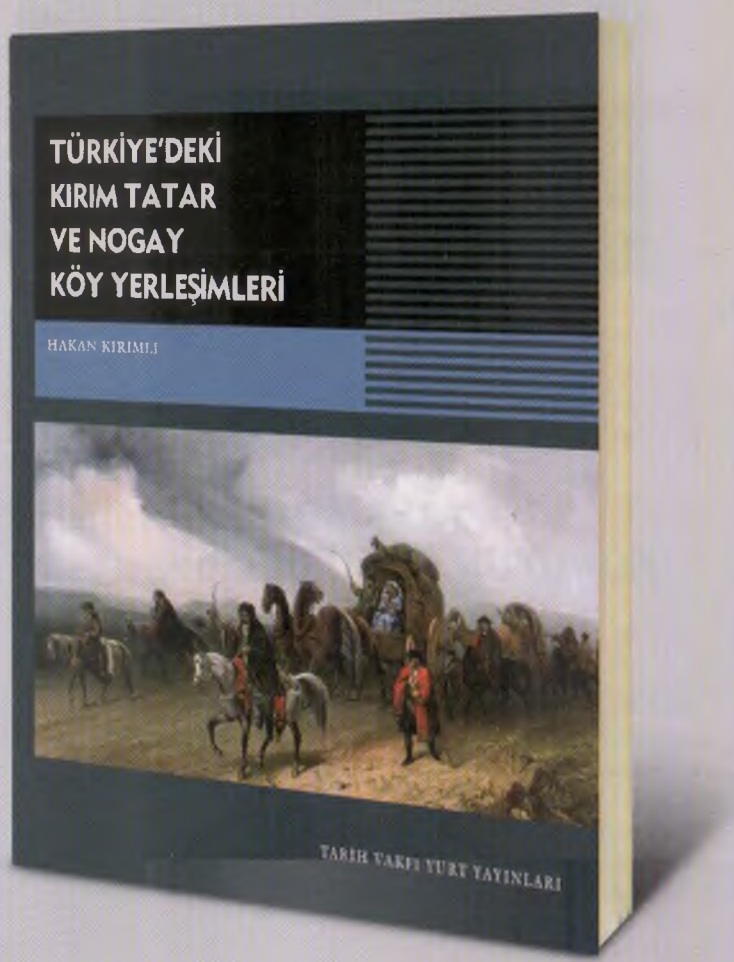
Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi No: 82/30 06420 Kızılay-Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

TÜRKİYE'DEKİ KIRIM TATAR VE NOGAY KÖY YERLEŞİMLERİ

Kırım Hanlığı'nın halkı olan Kırım Tatarları ve Nogaylar, Osmanlı Devleti'ne ve Türkiye Cumhuriyeti'ne göç eden en kalabalık topluluklardandır. Yüz binlerce Kırım Tatarı'nın ve Nogay'ın göçü, Osmanlı Devleti ve onun halefi Türkiye Cumhuriyeti'nin demografik yapısında hayatî değişikliklere yol açtı. Konunun önemine rağmen, Türkiye'ye Kırım Tatar ve Nogay göçlerinin hikâyesi, göçmenlerin ve onların ahfadının yerleştikleri yerlerdeki serencamı hususunda günümüze kadar pek az şey yazıldı. Özellikle, Kırım Tatarlarının ve Nogayların Türkiye'deki dağılımları, yaşayışları, koruyabildikleri ölçüde otantik dil ve kültürleri, birbirleriyle ve diğer toplumlarla ilişkileri gibi konular akademik seviyede yeterince işlenmedi.

Hakan Kırımlı'nın tüm Türkiye coğrafyasını kapsayan elinizdeki çalışması, Kırım Tatarlarının ve Nogayların yaşamış oldukları köyleri, bu toplulukların geçmişteki ve bugünkü dağılımını ortaya koyuyor. Kırım Tatarlarının ve Nogayların günümüz Türkiye'sinde yaşadığı köylerin hangileri olduğunu belirleyen Kırımlı, neredeyse bütün Türkiye coğrafyasına yayılmış olan bu köylerin genel yapısını ve özelliklerini inceliyor. Çalışmanın ilk kısmında, hangi toplulukların Kırım Tatarı veya Nogay olarak adlandırılması gerektiği sorunu ile genel olarak göç ve iskân süreci ele alınıyor. Kitabın ikinci kısmında ise bahsedilen köylerin tarihî, etnografik, kültürel ve sosyal profilleri müstakil olarak sunuluyor.

MYRA

Vakıf Merkezi
Zindankapı Değirmen Sokak No:15 Eminönü / İstanbul
T (212) 522 02 02 F (212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr / info@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi No: 82/30 06420 Kızılay-Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

60 Yıldır

Nitelikli Bilgi Elinizin Altında

AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz

www.ajanspress.com.tr (212) 370 1100 digitürk 540. kanal